

د. هاشم زبیری

نہ فرہتا زبیری رہش

نہ زموونا حوکمرانی یا کوردی ل گہل دوسہ یا نہفتی بو ماوی

۲۰۰۳ - ۲۰۲۲

بۆردى ھۆشیارى

ئۆزگانیكى ھۆشیارى و رۆشنیرى سیاسىيە، لە چوارچۆھى مەكتەبى راگەياندن و ھۆشیارى، بە پێى پەیرەوى ناوخوا پەسەندکراوى پێنجەمین کۆنگرەى (ى. ن. ك) لە سالى ۲۰۲۳ دامەزرادە.

ئەرکەکانى بریتىن لە: دەستەبەرکردنى پێداویستیەکانى ھۆشیارکردنەوى فیکرى و سیاسى و حزبى، لەبەر رۆشنایى بنەما فیکرى و سیاسىەکانى پەیرەو و پرۆگرامى یەکتى نیشتمانى کوردستان، لە ئاشتى و مافى چارەى خۆنووسىن، تۆکمەکردنى بەھاکانى دیموکراسى، سیکۆلارىزم، مافى مرۆڤ و دادى کۆمەلایەتى، تاتویکردنى پرسەکانى بیری ھاوچەرخ و رەوتە فیکرى نۆیەکان، دابینکردنى ئەدەبیاتى ریکخراوەیى، ئەرشیفکردن و دووبارە چاپکردنەوى بلاوکراوەکانى یەکتى نیشتمانى کوردستان و بەرھەمەکانى سەرۆک مام جەلال، نووسینەوى میژووى (ى. ن. ك) و شۆرشى نوێ و رۆلى لە بوژاندنەوى درێژەپێدانى گیانى خەبات و بەرگرى.

د.هاشم زبیری

نەفرەتا زبیری رهش

ئەزموونا حوکمرانی یا کوردی ل گەل دۆسه یا نهفتی

بو ماوی ۲۰۰۳ - ۲۰۲۲

« نه فرهتا زيرې رهش، ته زمونا حوكمړانې يا كوردې ل گهل دوسه يا
 نه فتې بو ماوې ۲۰۰۳ - ۲۰۲۲
 « نووسين: د. هاشم زيارى
 « ديزاين: كه مال حامد
 « تيراز: 500 دانه
 « سالى چاپ: 2025
 « چاپ: چاپخانه تاران
 « زنجيره: (560 - 89)

له بهرپوه بهرني گشتي كتيخانه گشتيه كان
 ژماره سپارډنې (۱۸۲۳) ي سالى 2025 پندراوه

له بلاو كراوه كانې بوردې هوښيارۍ - به شى نرشيف و ميژوو
 مه كته بهي راگه يانډن و هوښيارۍ
 به كيتي نيشتماني كوردستان

www.hoshyary.com inf@puknow

دهستیک:

نهفت سامانه کي گرنگ و ستراتیژی یه یا کو کارتی کرنا خوه هه یه ل سهر رویدان و بویه رین سیاسی ل دهقهری و جیهانی، و دوژمن و داگیر که رین کوردستانی ئهف سامانه وه کو چه که کی کاریگر ل دژی گه لی کورد و خه باتا نه ته وایه تی بکارئینایه، و خالا هه ردهم یا ناکوکیان بوویه وب دریژا هیا په یدابوونا دهوله تا عیراقی وهه بوونا هه فرکین دژوار ل ناچه را حکومه تین ئیک ل دیف ئیکی و گه لی کورد، نه خاسمه کو پیشکه کا مه زن یا سامانین سرۆشتی ژ وانا ژی نهفت و گاز ل دهقهرین کوردستانا عیراقی هه نه وب تایبه تی ل دهقهرین جیناکوک ل که رکوک و دهو ربه رین نه یناوا، ژ ئه گه ری هه بوونا قی سامانی گرنگ و ستراتیژی و قورخ کرنا دهسته لاتی ژ لایئ دهوله تا عیراقی و کومپانین نهفتی یین بیانی، گه لی کورد بی به هر بوویه ژ خیر و خوشین قی سامانی وهه ردهم بوویه جهی نه هامة تی و مه ینه تی.

ئهف فه کولینه ئاماژئ دکه ته گرنگیا نهفتی ل هاوکیشین نیف دهوله تی دا و مه ترسین دهوله تا خودان نهفت یا کودبیژنی (دهوله تا مولکانه یی - الدولة الریعیة) و چه و ئهف سامانه بو هندهک وه لاتان بوویه جهی خوشگوزهرانی و خوشیی و پیشکه فتن و گه شه پیدانی، ول به رامبه ر دا بو هندهک وه لاتین دی (نموونه: عیراق) بوویه جهی مه ینه تی و نه خوشیی و شهرو ناکوکین نه ته وه یی.

هه و ره سا به حسنی ئه زموونا ئیداردانا قی سامانی دئیه کرن ل عیراقی وهه بوونا کیشه یین دهستوری ل گه ل هه ریما کوردستانی، نه خاسمه پشتی قوناغا ۲۰۰۳ ئ و گۆهورینا سه رو به ری سیاسی ل عیراق و دهقهری کو هه قدهم بوویه دگه ل په یدابوونا گۆرانکاریین سیاسی و ئابووری ل سهر ئاستی جیهانی ژ گرنگیدان بپرسین دیمو کراسیه ت

وماڤين مروڤي وڤه‌بوونا ئابووري وجيهانيبوون وشوره‌شا پيزانينان وپه‌يوه‌نديين نيڤ ده‌وله‌تي، وزيده‌بوونا نه‌زموونيڻ فيدرالي ل جيهاني و...هتد، گه‌لي كورد پشكداريه‌كا مه‌زن هه‌بوويه ل دووباره بنياتنه‌ڤه‌يا حوكمرانيه‌كا نو‌ي ل عيراق‌ي وپاشان دارژتتا ده‌ستوره‌كي هه‌ميشه‌يي لسالا ۲۰۰۵ بو نه‌گه‌ري به‌رجه‌سته‌كرنا ماڤين سياسي وئابووري ودانپيدانان ب هه‌ريما كوردستاني وهك هه‌ريمه‌كا فيدرال. هه‌ريما كوردستاني ل ماوه‌يين بوري دا شيايه چه‌ندين ياساين په‌يوه‌ست ب بياڤي ئابووري ده‌ربكه‌ت ژ وانا ژي ياسا نه‌فت وگازي لسالا ۲۰۰۷ وواژووكرنا گريه‌ستان ل گه‌ل كومپانيين نه‌فتي يين بياني وده‌ستپيكرنا كارين ليگه‌ريان وده‌رخستن وفروشتتا نه‌فتي، وياسا سندوڤا داهاتيڻ نه‌فتي ژ پيخه‌مه‌ت شه‌فافيه‌ت وزامن كرنا ماڤي پشكداريي يا هاوالاتيان ل بريارين سياسي وئابووري دا ل وه‌لاتي. لي ژ نه‌گه‌ري زيده‌ره‌ويكرن ل بكاريئنانا ماڤين ده‌ستوري ژ لايي هه‌ردوو لايه‌نان ڤه‌ وسه‌ره‌لدانا گرفتين ياسايي ل بياڤي گريه‌ستين نه‌فتي دا وپشكا هه‌ريما كوردستاني ژ بودجا گشتي يا سالانه وراده‌سته‌كرنا نه‌فتي ژ لايي حومه‌تا هه‌ريمي ڤه‌ وپه‌نابرن بو بريارا سه‌ربه‌خو فروشتتا نه‌فتي وچه‌ندها گرفتين دي تر، هه‌مي پيگڤه‌ بوونه هوكاري ڤه‌ه‌تيانا په‌يوه‌نديين دناڤه‌را هه‌ريمي وحومه‌تا ناوه‌ندي ل ماوي (۲۰۱۴ - ۲۰۱۸)، لي دژواربوونا شه‌ري تيروي وپه‌يدابوونا مه‌ترسي يا داعش ونزم بوونا بهايين نه‌فتي ل بازارين جيهاني دا وئاسته‌نگين ياسايي ل به‌رده‌م فروشتن وهنارده‌كرنا نه‌فتا هه‌ريمي وسكالايين حومه‌تا ناوه‌ندي ونه‌بوونا ريڤه‌برنه‌كا ساخلم وباش بو باده‌كا نه‌فتي ونه‌بوونا شه‌فافيه‌تي وده‌رهاڤيژين نه‌نجامدانا گشتپرسبي وپيلانين هه‌ريمي..وهتد، هه‌مي پيگڤه‌ بوونه نه‌گه‌ري شكه‌ستتا پروژي سه‌ربه‌خوي يا ئابووري ل هه‌ريما كوردستاني.

ئابووری یا سیاسی پټرول ل هرهیما کوردستانی: بهند وعیبرهت وهرگرتن ژ نهزموونین سهرکهفتین جیهانی دبواری دهرهینان وفرؤشتنا پټرول

سهرهراپی کو نهفت هاتی یه وهک سهرچاوهیهکی سهرهکی
بو ووزی پستی رهژی یا بهری بو دهمهکی دریژ، لی ساخلهتین وی
بین بلند وکیم یا تیچوونا وی بوویه ب لهزترین وگرنگترین ژیدهترین
ووزی ل قی چاخی دا.

لدهستیپکا سالا ۱۹۵۰ نهفتی ب ریژهیا ۳۰٪ ژ بکاربرنا سهرهکی
یا ووزا پیک دینا لجیهانی، لی لسالا ۱۹۶۶ نهف ریژهیه گههشته
۴۱،۸٪ ل بهرامبه ۴۲،۳٪ رهژی یا بهری، وسهبارت وهلاتین
ریکخراوا ههفکاری یا ئابووری وگهشهپیدانی (ئوسید) لسالا ۱۹۶۰
پشکین وی بکاربرنا رهژی یا بهری ۳۸،۷٪ ونهفتی ۳۵،۶٪ بوویه،
پاشان بوویه ۵۴٪ ۱۸،۲٪ لیدف ئیک لسالا ۱۹۷۳، لی پشکین وهلاتین
ژنوی پیگههیشتی هاته گوهارتن ژ ۵۵،۲٪ بو ۵۹،۵٪ سهبارت نهفتی،
وژ ۳۲،۸٪ بو ۱۹٪ سهبارت رهژی یا بهری.

وسهرجهمی قهباری نهفتا خاف یا کو ههتا سالا ۱۹۸۵ هاتیه
دیتن گههشته ۱۲۱۵،۵ ملیار بهرمیلا و شارهزاین ئابووری وهسا
ددهنه دیارکرن کو ههتا نوکه تنی ۴۰٪ ژ نهفتا جیهانی یا هاتیه
بکاربرن وهیشتا کهمیاتین مهزن لژیئر ئهردی دا ماینه وهیشتا نههاتیه
پیشبینکرن چهنده^(۱).

پستی لسالا ۱۹۷۳ بهایین نهفتی ل بازارین جیهانی زیدهبووین
وفشار وگفاشتین مهزن ل سهر وهلاتین روژئاقایی دروستبووین

۱. د. علي أحمد عتيقة، ۱۹۹۱، الاعتماد المتبادل على جسر النفط - المخاطر والفرص
منشورات مركز دراسات الوحدة العربية، الطبعة الاولى، بيروت - لبنان.

دهمى وهلاتين عهره بى نهفت وهكو چهكه كى لدژى روژئاڤايى بكارئيناين ژ ئه گهرى پشته ڤانيكرنا وا بو ئيسرائيلى، ئه و سال ب سالا وهرچه رځانى دئته زانين يان ب چاخى ((شارستانيه تا مه زن)) چونكى ههمى وهلاتين نهفت فروش شيان قازانجه كى مه زن بدهست خوقه پيخن ژ ئه نجامى بلندبونا بهايين پترولى ل بازارين جيهانى، وئەف وهلاتانه شيان گرنگترين پروسين ڤه گوهاستنى يين ريشيانه بو سامانى پترولى ئه نجام بدهن بيى هه بوونا شهر وناكوكان. ههروهسا شيان ووزه وئيمكانياتين خوهيين سازى وموئسه ساتى بكاربيين بو دهستنيشان كرنا بهايين پترولى وخوماليكرنا بهره مئى خوهيى ناخويى وكونترولكرن ب سهر سامانى خوهيى سروشتى دا، وهر ئه ف چهندهيه بو ئه گهرى بلندبونا بهايين بهرميلى كو دناڤه را شه ف وروژه كان دا ژ (۳) دولاران گه هشته (۱۰) دولاران تا لدوماه يى گه هشته (۴۰) دولارا ل بازارى ڤه كرى پشتى هنگافتنا دوويى يا نهفتى (Second Oil Shock) لسالا ۱۹۸۰.

ههر دناڤه را وى ماوهى داهاتين وهلاتين خودان نهفت (۱۱) جار كى زيده بوون وگه نجينهيين وان پر بوون ژ داهاتى نهفتى. خه لكى وهلاتين وان ب ئوميد وگه شيبينى ڤه پيشوازي ل ڤى وهرچه رځانى كرن بو بدهستڤه ئينانا پيشكه فتن ويه كسانى وسه رخوه بوونا سياسى، ورپه رين وهلاتان ژى شيان به روبه رههم وداهاتى نهفتى ئاراسته بكن بو چالاكين پر به رههم هين چونكى داهاتى نهفتى دى سامانين پيدڤى بو گه هشتن ب جيهانا پيشكه فتى مسوگه ركه تن بو سه قامگيرى يا سياسى وئاڤاكرنا ژيانه كا باشتو بو ملله تين خوه، ههروهكو سه روڤى بهرى يى فهنزه ويلا (كارلوس ئه ندريس) لسالا ۱۹۷۹ ئى ل ئيك ژ چاڤيكه فتنين خوه دا بو ويلايه تين ئيگرتى ديژيت ((گه لى ئه مريكا دى روژه ك ئيتن هوين دى وان ئوتومبيل لا ليخورن

يڀن ڪو بدهستي ڪريڪارين مه دئينه چيڪرن ول وي دهمي دي بينه
وهلاتهڪي پيشڪهفتي وهڪو هوه)).

لي پستي ڪيم تر ٿ (۱۰) سالن ٿ ٿي وهچهرخاني، وههتا پيشي
ڪو بهايين پٿرولي نزم بوونهڪا ٿوند بخوڻه بينيت، خهونين وهلاتين
خودان نهفت ٿ ناچوون وشاش وٽ ڪارڪهفتن دبهرهه مي دروستبوون،
وبهرفههوهبوونا دياردهي يا رهڦينا سهرمايهگوزاري (تهريب رؤوس
الاموال)، وپاشڪهفتنا شيانين سازين گشتي وههلوواسانا ٿابووري
وبلندبوونا بهايي دراقان پٿر ٿ بهايي وان يي راستهڦينه، وئهف نزم
بوونا بهايي نهفتي بوويه هوڪاري پاشگزبوونهڦهيا حڪومهتان دريڦهبرنا
ٿابوورين خواه يان دارشتنا پلانيين راست يڀن ٿابووري، تا پادهڪي
لدهستيڪا ساليين ٺوههتان رؤي ب روي ههلوهشاندهڦهيا پروگرامين
خوماليڪرنا نهفتي بوون پستي ڪو ههول داين بو پشڪداريپيڪرنا
ڪومپانيين نهفتي يڀن بياني دڪاري ئيدارهڪرن ورڦهبرنا دهرستن
وفرؤشتنا نهفتي دا، وگهلهڪ ٿ وان وهلاتان تووشي ناڪوڪي وشهراهاٽن،
زيدهباري لاوازبوونا دام ودهزگايين وان يڀن بيروڪراتي وٽ ڪارڪهفتنا
سيستهمين وان يڀن سياسي، وسهرنهڪهفتنا ڪارواني گهشهپيدان
ونهپيگههيشتنا بهروبهرهه مي پرؤسهين ڦهٽاندنا ٿابووري.

نهفت دناڅبه را نيعمهت ومهينه تيې دا: ودرگرتنا بهند وعيبرهتا ژ
ئهموونين سهرکهفتين جيهاني دېواري پترول وسامانين سرؤشتي دا

بيگومان دوو جورين گريمانا هه نه سهارهت دهولهتا نهفت فروش:
ټيک: ئاماژي ب وي چهندي دکهت کو ساماني نهفتي دهولهتي دي
کهته دهولهتهکا لاواز ژ لايي ديموکراتيهتي ځه.
دوو: ئاماژي ب وي چهندي دکهت کو ساماني نهفتي دي نهريکي
دکاري حکومهتان دا پيدا کهت ديافي گهشه پيدانا ئابووري دا.
سهارهت گريمانا ټيکي نمونهيا وهلاتين روژههتا ناځين ل
بهردهستي مهيه کا چهوا نهفت بوويه مهينهتي ل شويئا بوبيته نيعمهت
وبهرفهري وخوشگوزهراني ژ بهر کو خير وبهره مې پترولي بوويه
هوکاري بهردهوامي يا ناکوکين سياسي ونه بوونا تهنه اي، زيدهباري
خورتکرنا حوکمي بنه ماله يي وتاکرهوانه وب هيژکرنا دهسته هلاتا
بيروگراتيهتي دناڅ دهولهتي دا، ههروهکو نفيسهر ورؤناکيري
مهنزي ئهمريکي (سامويل هانتنگتون - S.Huntington) وهسا دبينت کو
شه بولا ديموکراتيهتي دي ژ روژههلاتا ناځين تيپهرينت چونکي چهندين
وهلاتين دهقهرې ئعيتما دهکا مهن دکنه ل سهر هناردين نهفتي کو ب
شيويه کي دبته هوکاري ب هيژکرنا کونترولا بيروگراتيهتا دهولهتي)).
گهلهک ځه کولينان ته رکيز ل سهر هندهک وهلاتان کريه ل ځان چهند
ساليں دوماهي وهکو ئازهربايجان وکاخستان (ټيکهتيا سوځيهتي يا
بهري) ژ نه گهرې ديتنه ځهيا نهفتي ل دهريا قهزوين، وهلاتين نهفريکي
وهکو نهنگولا وتشاد وتيمورا روژههلات وبابوا روژئاڅا (وهلاتين ژيريئا
روژههلاتا ئاسيا) وپرسيارا وي چهندي ديه پيش کا ئايا نهف وهلاته
دکارن داهاتين خواه وهک هيژهکا باش وئهريني بکاريين نهک هيژهکا
خرابکار ونه ريني.

بنه مایین تیوری یین نه هامه تی یا هه بوونا سهروهت وسامانین سرۆشتی

لیدیف قه کولینین ئابووری یین کو پشتی ساللا ۱۹۵۰ هاتینه نه نجام دان کو هه قدهم بوو دگهل رابوونا ملله تان ووهرگرتنا سه ره به خوی یا سیاسی یا چه ندین وهلاتین جیهانی، وپشبه ستنا وان وهلاتان ب هئارده کرنا که ره ستین خاڤ یین ده ستیڤکی، ههروه کو هزر مه ندین فیرگه ها بنیاتگه ری (Structuralization School) دزانستی ئابووری دا ئاماژه کریه وی مه ترسیا کو رۆی ب رۆی وهلاتین ژنوی پیگه هیشتی دبیت ژ نه گه ری نه سه قامگیری یا بهایی که ره ستین خاڤ ل بازارین جیهانی دا، ب شیوهیه کی کو خزمه تا بهر ژ وهه ندین وی یین ئابووری ناکه تن دما مه له کرنا خودا دگهل وهلاتین پیشکه فتی.

له ورا پرانیا وهلاتین نه فت فروش دچنه دخانا قی گریمانه یی دا چونکی پشتبه ستن کری یه ب تاکه ژیدهر بو دابین کرنا داهاتی نه وژی نه فته، وهه ر نه ف چه ندهیه نه ف وهلاتانه که فتینه دتیورا (نه هامه تی یا سهروهت وسامانان دا Resource Curse). هه ر ژ بهر قی ئیکی ب ئاوایه کی زانستی دی ئاماژی ب بنه مایین تیوری یین ئابووری یا مولکانه یی دهین بو دیارکرنا ره هه ندین قی نه خوشیی یا کو دگهل پهیدا بوونا موودیلا دهوله تبوونا نه فان وهلاتان سه ره لدایه.

ئیکه م: موودیلا نه خوشیا هولهندی (Disease Model Dutch)

تیگه هی نه خوشیا هولهندی گۆزراشتی ل کاریگه ریین نه خوازیار دکه تن ل سه ر سیکتهرین به ره مه یینانی بتایبه تی سیکتهری پیشه سازی ژ نه نجامی دیتنه قه یا سامانین سرۆشتی (نه فت وه کو نمونه) ودبیژنه قی چه ندی (نه خوشیا هولهندی) ژ نه گه ری وی ته مبلی وخوشگۆزه رانیا کو دناڤ خه لکی هولهندا پهیدا بووی ل نیڤا ئیکی ژ چاخی بیستی

(۱۹۰۰-۱۹۵۰)، پشتی ئاشکراکړنا نهفت وگاږی ل دهریا باکوور، وبوویه هوکارهک بو ته مبلې وزه عیکن وزیده کړنا خه رچیڼ بکاربرنی ب زیده روئی، لی خه لگي هوله ندا باجا قی هه لسوکه فتان دا پشتی کو نهفت نه مایی وبکاربرنه کا نه بهرهم هینانه بو قی سامانی هاته کرن، له ورا هر ل وی دهمی تیگه هی (نه خوشیا هوله ندی) که فته دفره رهنکا تیگه هان دا ل سهر ئاستی جیهانی وئاماژیه بو نه زمونه کا فاشیلانه دمامه لکرن وئیداره کړنا سامانیڼ سرؤشتی دا.

تیوړا نه خوشیا هوله ندی دبیزیت نه و قازانجین نه چاقریکری یڼ ژ ئیک ژ سیکنه ران بده سته دئیتن دبیته نه گهری بلندبوونا بهاییڼ مه زاختنی، کو دنه نجام دا هنارده کړن ژ سیکنه ریڼ دی تر دی تیچوونا وان زیده بیت وهاوهرده کړن دی نه رزان بیت. ول قی حاله تی، سامانیڼ سه رمایه داری ژ کشتوکال وپیشه سازی دی ئینه هسکرن وبوژاندن دسیکنه رین خزمه تگوزاری وئافاکرنی. وژ نه گهری ب دده سته فتنا قازانجین نه چاقریکری بو حکومه تی رهنکه ببیته نه گهری زیده بوونا تیچوونا که رتی تاییه ت، بو نمونه، قازانجی نه فتی یی نه چاقریکری یی کو ژ لایي که رتی گشتی ل مه کسک دناقبه را سالین ۱۹۷۳ - ۱۹۸۱ بده سته هاتی کو ۵۱،۵ ملیارا دولار بوون، لی داهاتی که رتی تاییه ت ده مان ماوه دا کیم بوو وگه هشته ۱۶ ملیار دولارا ژ نه گهری بلندبوونا بهاییڼ نه فتی^(۲).

ل سهر نه خوشیا هوله ندی ئابوریناس (جوزیف ستيغلز) هه لگري خه لاتي نوبل دزانستين ئابووری دا دبیزیت، پشتی ئاشکراکړنا سامانیڼ بهر ده ست ل هوله ندا نه و وه لاته روی ب روی ریژه یڼ بلندیڼ بیکاریی بوویه شه، و نه و کریکاریڼ هوله ندی یڼ کو فه شل ئیناین ل لیگه ریانئ ل کاران بو وان دیار بوو کو شایسته یڼ په ککه فته بوونی بو وان باشته

۲ توبي شيللي، ۲۰۱۰، النفط - السياسة والفقر والکوکب، ترجمة دينا الملاح، من منشورات مكتبة العبيكان، الطبعة الاولى، الرياض - المملكة العربية السعودية.

ژ شایسته‌ی بیکاری ژ لای ماددی قه^(۳).

وئیک ژ کاریگه‌ریی کو په‌یدابن ژ هنگافتنی نه‌فتی ل بن سیبه‌را نه‌خوشیا هوله‌ندی ئەقه بوویه کو بلندبونا بهایی مه‌زاختنی دی ئالوگوری یا سیکتەرین غه‌یره نه‌فتی کیم که‌تن وه‌کو پیشه‌سازی ب شیویه‌کی کو شیانین وی یین پیشبرکیکرنی دی کیم که‌تن وره‌نگه لدوماهی بیته ئەگه‌ری ریشه‌کیشکرنا پیشه‌سازی. هه‌روه‌سا زی‌ده‌بونا به‌رده‌وام ده‌اتنا سامانین دهرقه‌یی بو ناخووی یا وه‌لاتی دی بیته ئەگه‌ری گۆهورینا بهایین ریژه‌یی دخمه‌تا کالایین نه ئالوگورپیکری (وه‌کو خزمه‌تگوزاریان و ئاڤاکرنی ولدژی کالایین غه‌یره نه‌فتی یین ئالوگورپیکری (پیشه‌سازی و کشتوکال)، له‌ورا بلندبونا بهایی مه‌زاختنی دبته ئەگه‌ری کیم بوونا شیانا پیشبرکیکرنی، وبه‌ره‌م هینان و کریکاران^(۴).

چ گومان تیدانینه کو نه‌خوشیا هوله‌ندی نه‌خوشیه‌کا راسته‌قینه‌یه، وزیان ب هه‌ردوو سیکتەرین پیشه‌سازی و کشتوکالی گه‌هاندینه ل چه‌ندین وه‌لاتین هه‌نارده‌یین نه‌فتی ژوانا ژی جه‌زائیر و کولومبیا و ئیکوادور و نایجیریا و ترینیداد و فه‌نزه‌ویلا. بو نمونه ل نایجیریا، نه‌خوشیا هوله‌ندی بوویه ئەگه‌ری کیم کرنا بهایی به‌ره‌م‌یین کشتوکالی هه‌ر ل ده‌ستپیکا سالی‌ن هه‌فتیاندا وه‌تا ناڤه‌راستا سالی‌ن هه‌شتیاندا ژ چاخ بیستی. و دئه‌نجام دا ئەو پیشه‌سازیین ئاڤاکری ل سه‌ر هه‌نارده‌کرنا کاکاو وزه‌یتی خۆرما و مه‌تاتی ژناڤهرن. ول جه‌زائیر، گه‌شه‌کرنا هه‌ناردین نه‌فتی بوویه ئەگه‌ری کیم بوونا هه‌نارده‌یین که‌ره‌ستین دروستکری دوو جارن، ل جارا ئیکه‌م ل دوماهیا سالی‌ن هه‌فتیاندا ، ول جارا دوویی لدوماهیا سالی‌ن نه‌وه‌تان و ده‌ستپیکا ده‌هکا ئیککی ژ چاخ بیست و ئیککی. ل‌دیف نیرینه‌کا ئابووری، نه‌خوشیا هوله‌ندی کاریگه‌ریی نه‌رینی هه‌نه ل

۳ دکتور مایح شیبب الشمري، تشخيص المرض الهولندي ومقومات اصلاح الاقتصاد الريعي في العراق، مجلة (الغري) للعلوم الاقتصادية والادارية.

.Jonathan Di John, 2010, the Resource Curse: Theory and Evidence, Real Insitute Elcano

سهر ههردوو کهرتین پیشه‌سازی و کشتوکالی، و به‌ر فیه‌ره‌بوونا که‌رتی حکومتی ونه‌سه‌قامگیری یا بارۆدوخی ئابووری و پاش‌گ‌زبون‌ه‌قه‌یا دیموکراسیه‌تی، و کیم بوونا ده‌رفه‌تین به‌رده‌ست بو ژنان و چه‌نده‌ها ناکوکیین خویناوی^(۵).

و ژ گرنگ‌ترین فه‌کولینین کو شرۆفه‌ک‌رنه‌کا ئابووری بو نه‌هامه‌تی یا سه‌روه‌ت و سامانان کریه، فه‌کولینا (R.Gregory) بوویه لساالا ۱۹۷۶، و پیداک‌ری لسه‌ر گوهورینین بنیات‌گه‌ری کریه یین کو ل ئابووری یا ئوست‌رالیا دا په‌یدا‌بووین پشتی پیش‌که‌فتنا مه‌زن یا کو سیکت‌ه‌ری کان‌زایان بخو‌فه‌ دیتی، قی فه‌کولینن موودیل‌ه‌کا ساده پیش‌کی‌ش‌ک‌ری یه بو دیار‌ک‌رنا کاری‌گه‌ری یا به‌ایین ناف‌خو‌یی ل سهر نیشاندانا ه‌نارده‌یان و داخ‌ازی یا ل سهر هاوه‌رده‌یان. ئە‌ف فه‌کوله‌ره‌ گه‌ه‌شته‌ وی ئە‌نجامی کو دیتنه‌فه‌یا سامانین سرۆشتی و کان‌زایی ل ههر وه‌لاته‌کی دیتنه‌ ئە‌گه‌ری گه‌شه‌ک‌رن وزیده‌بوونا ه‌نارده‌یان و ئە‌ف‌جا تومار‌ک‌رنا زی‌ده‌بایی دته‌رازی یا پاره‌دانی (میزان المدفوعات)، کو دیتنه‌ ئە‌گه‌ری بلندبوونا به‌ایی مه‌زاختنن یی راسته‌قینه‌ یی درا‌قی ناف‌خو‌یی ژ ئە‌نجامی زی‌ده‌بوونا به‌ایین کالایین ده‌رفه‌یی ئالو‌گ‌و‌ک‌رنا باز‌رگانی سه‌باره‌ت به‌ایین کالایین ئالو‌گ‌و‌ری‌ک‌ری. یان بلندبوونا ریژه‌یا هه‌لئواسانا ئابووری دبازاری دا.

ژ لایه‌کی دی فه‌کولینا (Corden) لساالا ۱۹۸۴ شایه‌ دیارده‌ی یا نه‌خۆشیا هول‌ه‌ندی شرۆفه‌بکه‌ت ب جیبه‌جی‌ک‌رن ل سهر ئابووری‌ه‌کا بچو‌یک کو ژ سی سیکت‌ه‌ران پیکه‌اتی‌ه: سیکت‌ه‌ری گه‌شه‌ک‌ری (فه‌ژینه‌ر) کو بریتی یه ژ سیکت‌ه‌ری سامانین سرۆشتی، ویا دووی سیکت‌ه‌رکی گ‌ی‌رو‌بو‌وی (Lagging Sector) کو بریتی یه ژ سیکت‌ه‌ری ه‌نارده‌ک‌رنا کالایان یین کو دئینه‌ ئالو‌گ‌و‌ری‌ک‌رنا ل ده‌رفه‌ ژ بلی سامانین سرۆشتی، ویا سی سیکت‌ه‌ری کالایین نه‌ه‌ژی بو ئالو‌گ‌و‌ر‌ک‌رنا باز‌رگانی کو بریتی یه ژ سیکت‌ه‌رین خ‌زمه‌ت‌گ‌وزاریان، ئافاک‌رن و فه‌گو‌ه‌استن، و ته‌قایا

۵ مایکل روس، ۲۰۱۴، نقمة النفط - كيف تشكل الثروة النفطية تنمية الامم، ترجمة محمد هيثم نشواتي، منشورات منتدى العلاقات العربية والدولية، الطبعة الاولى، ص ۹۲-۹۳.

ئەو تىشتى كۆپ زەخمەت بەيتە ھاۋەردىكىن ھەناردەكىن. ئەف ۋەكولەرە گەھىشتە ۋى ئەنجامى كۆنەخۇشيا ھولەندى دىتە ئەگەر پاشىگىزبۇنەفەيا سىكتەرى پىشەسازى ۋىشتوكالى، ۋىھايى ئەو كالايىن كۆ دىتە ھەناردەكىن دى بىلدىن ۋىھىزا خۇەيا پىشەرىكىرى دىگەل كالايىن بىانى دا دى ژدەست دەن. لەورا پىرانيا ئەو ۋەكولەندى ھاتىنە كىرن ئامازى دىگەنە ۋى ئىكى كۆنەخۇشيا ھولەندى دىتە ئەگەر زىدەبۇنا داخازى ل سەر دراۋى ژ بەر زىدەبۇنا داھاتى راستەقىنە، ھەروەسا دى كارىگەرى يا خۇە ھەبىت ل سەر نىشاندا دراۋى ب زىدەبۇنا كەلەكبۇنا يەدەكى ژ دراۋى، ۋ دىنجام دا دى بىتە ئەگەر بىلدىبۇنا ۋىھايى راستەقىنە ۋى مەزاختا دراۋى^(۶).

دوۋەم: تىۋرا دەولەتا مۆلكانەيى (State Rentier Model)

ئەف تىۋرە پەيداۋىيە ژ ئەنجامى شىۋەكەرنە ھەلۋسەكەفتىن ۋەلاتىن بەرەمھىنەرىن پىرۋى ل دەۋەرا رۆژھەلاتا ناۋىن ۋىشان داھاتىن مەزن بەدەستەقىن ب شىۋەكەرى ئەف ۋەلاتانە ژ ۋەلاتىن بچىك ۋەھزار بو ۋەلاتىن دەولەمەند ھاتىن ۋەگۇھاستىن بىن خاۋەن ھەلۋسەكەفتەكا مۆلكانەيى ل شۇنا بكارىنانا ۋى سامانى نۆى ل ھەمەجۈركىن ئابۋورىن خۇە. لەورا ھەبۇنا سامانىن سىۋىتى بىن كانزايى بۋىيە ئەگەر پەيداۋىيە مۇدىلا تايىبەت ب دەولەتى ۋە دىيژنى (دەولەتا مۆلكانەيى)، ۋەكولەران گىرگىيەكا مەزن دايە ب ۋى پىرسى ل رۆژھەلاتا ناۋىن ۋىكورى ئەفرىقىا بو شىۋەكەرنە ھۆكارىن لاۋازى يا چالاكىن ئابۋورى دىياۋى گەشەپىدان ۋەژاندان ئابۋورى يا

۶ شىۋى سىدى محمد، ۲۰۱۲، ۋەرا مۇراد الطىبىيە والنمو الاقتصادى - دراسة حالة الاقتصاد الجزائرى، أطروحة دكتوراه غير منشورة في العلوم الاقتصادية، جامعة ابي بكر بلقايد - كلية العلوم الاقتصادية وعلوم التسيير والعلوم التجارية، الجزائر. ص ص ۱۴-۲۲.

وہلاتین نہفت فروش^(۷).

دموودیلا مولکانہیا دہولہتی دا، ہہبوونا نہفت وکانزایان دہرفہتی بو مایتیکرنا دہولہتی خوش دکہت کو ری ل فہژاندنی دگریٹ وئہجامین نہرینی دی ہہبن، وبو فی ٹیکی چہندہا پیشنیارین گرنگ دفی چارچوخی دا ہاتینہ دارژتن، ٹیکہم، زیدہبوونا سامانین کانزایی دی گہندہلیی زیدہکەتن پیچہوانہی ئەو وہلاتین خودان بہرہمہکی کیم. دووہم، زیدہبوونا مولکانہ وبہرہمہمین سرۆشتی وگہندہلیی دی بیتہ ئەگہری نزم بوونا گہشہیا ئابووری، چونکی ہہبوونا بوندین گہندہلیی وپیدفی بوون ب بہرتیلخوارن دی ئاسایش وپاراستنا مافین مولکداریی لاواز کەتن، ودئہنجام دا پروژین وبہرہم ہیتانی دی کیم بن بو دہمہکی دریژ. سیہم، داہاتی نہفتی بنہمایہکی دارایی یی پیدفی بو دہولہتی دابین دکہت ودی بیتہ ئەگہری کیم کرنا پشہبہستنا دہولہتی ب سہپاندنا باجال سہر ہاولاتیان وئہف چہندہ دی مساوہمہتا سیاسی دناقبہرا دہولہتی وکومین مفاوہرگر کیم کەتن، ودئہنجام دا تاکرہوی دہستہلاتی دا پدیدابیت ودی بیتہ دہولہتہکا باب سالاری. چوارہم، نہبوونا پالدرین باج ژئ ستاندنی دی سیستہما کارگیری یا دہولہتی لاواز کەتن، ودئہنجام دا دی ئاستین دہستہلاتا دہولہتی کیم کەتن، وکیم کرنا شیان وشہرعیہتا مایتیکرنی دئابووریی دا^(۸).

یرسا نہہامہتی یا سامانین سرۆشتی ئەقرو گرنگیہکا مہزن دقہکولینین ئابووری دا بخوڤہ دیتیہ، نہخاسمہ پشتی سالین ۱۹۹۰ وہہتا نوکە ژ واناژی قہکولینین مایکل روس (۱۹۹۹) و (۲۰۰۱)، وزاکس وانرنہر (Sachs @ Warner)، وکارل (Karl) سال۱۹۹۷، وفرانسیسکو کاسیلی (Francesco Caselli) سال۲۰۰۸، وجیفری فرانکل (Jeffrey Frankel)، وفیلیب لی بیلون (Philippe Le Billon) ۲۰۰۱، وئہنتنیو کابرلیس وئیشہر ہاووک

7 Ross, Michael L, (2001), Does Oil Hinder Democracy?, World Politics, Vol.53, N0.3, April .

8 Jonathan Di John, 2010, the Resource Curse: Theory and Evidence, Real Insitute Elcano.

(Antonio Cabrales & Esther Hauk) ^(۹) لسالا ۲۰۰۷ ...وهند. ههروهسا ریکخراوین جیهانی وهه ریمی وناقه ندین قه کولینان گرنگیه کا تاییه ت ب قی پرسی کرینه مینا ریکخراوا گلوبال ویتنس لسالا ۱۹۹۹ دهمه کی راپورتهک به لاقه کری لدوور په یوهندی یا دناقه را نهفت وبانکا دا ل دهمی هه بوونا شه پین ناخوویی، وریکخراوا ئوکسفام یا ئهمریکی (Oxfam) قه کولینهک لدوور سیکنه رین درخستنان کانزایان وهه ژاران) لسالا ۲۰۰۱ ئ به لاقه کرن، وژ لایه کی دی کوما چاقدیریکرنا داهاتین دهریا قه زوین لسالا ۲۰۰۳ قه کولینهک ل بن ناڤ و نیشان ((سامانی نهفتی ل دهریا قه زوین: کی مفا داره؟ Caspian Oil Windfalls: Who Will Benefit? یا کو پیداکری ل سهر پیدقی یا ب هیژکرنا رۆلی شه فافیه ت و قولکرنا کارئ لپرسینه قی کریه بو سندوقا بنجه بوونا نهفتا حکومی یاکو ل ئازه بایجان وکازاخستانی هاتیه دامه زراندن. ههروهسا ریکخراوا کریستیان ئید (Christian Aid) ل سال ۲۰۰۳ راپورتهک ل بن ناڤ و نیشان (پشتگیریکرنا هه ژاری: نهفت وشهر وگندهلی - Fuelling Poverty Oil, War and corruption) ، ودهمان سال دا راپورتهکا نوئی ژ لایی کاسولیک ریلیف سیرفیس (جاری ئهند کارل) ل بن ناڤ و نیشان (به رههمی نهفتی ل ئه فریقیا وهه ژاران - Bottom of the barrel: Africa's Oil Boom and the Poor) دهرکرن . ههمی ئه شان قه کولین وراپورتا ئاماژه ب راستیه کی کرینه کو سامانین سرۆشتی ل شوینا کو قه ژاندن وگه شه پیدانی خورت بکه ن بوویه ئه گهری دارپانا ئابووری وزیدبوونا گندهلیی وهه فرکیین ناخوویی ونه کونترۆلکرنا خهرجیین حکومی وهه ئواسانا ئابووری. زیده باری قی ئیکی نه هاهمه تی یا سامانان دبیته ئه گهری نه هیلانا حوکمی باش وبهرته سکرنا دیموکراسیه تی، چونکی داهاتی زۆر یی نهفتی دی تۆرین دیقه لانک ووان ته خان دروست که تن یین کو پشگیری یا دیکتاتوریه ت وحوکمی تاکه که سی که ن، وریژهیه کا مه زن

9 Antonio Cabrales & Esther Hauk, 2007, Democracy and the curse of natural Resources, WP.07-54, Economic Series 29, Univesidad Carlos III DE MADRID

ژ بهرهمی ناڅڅوی دې بو کرینا پیداویستین سهر بازی ئیته تهرخان کرن، وخوشکرنا دهرفتهی بو پهیدابوونا شهر په وهرفرکیین ناڅڅوی^(۱۰).

**وهلاتین نهفت فروش: ژ ئابووری یا مولکانهیی بهرهف تاکړهوی
یا رژیما سیاسی ل وهلاتی پهیوهندی یا دناڅبهرا ههبوونا سامانین
سروشتی وناکوکیین ناڅڅوی دا**

ئیراقی نه زموننهکا دریژ دگهل مهلهفی نهفتی دا ههیه ژ بهر کو سیاسهتا ئیدارهکرنا نهفتی ب چهندی قوناغین جورا وجور دا بوری یه، ههر ل دهستیپیکا سالیین پینجیهان دا ژ چاخی بیستی وهتا قوناغا ئیرو. زور ژ وهلاتین کهنداڅی ب حوکمی ههبوونا نهفتی ژ دهقه رین شیخایهتی بهرهف ئاڅاکرنا دهولهتی بورینه، بیی گوهارتنان دپیکهاتا چینایهتی یا جفاکین وان دا.

ئیراق نوکه خودانا (۱۱۲) ملیار بهرمیلین یه دهکه ژ پترولی ودپلا دووی دایه پستی عهره بستانا سعودی، و(۱۱٪) ژ سهرجهم یه دهکی جیهانی پیکدئینیت، وشاره زاین ئابووری پیشبینی دکهن کو ئیراقی پتر قی یه دهکی چاڅه ریکری ههیه پستی چهندی کیلگه هیئ نوی هاتینه دیتن دماوی سالیین بوری دا، ولدیف پیزانینین ئازانسا ووزا ئه مریکی رهنکه یه دهکی ئیراقی بگه هیته (۴۰۰) ملیار بهرمیلا دپاشه روژی دا ونیزیکی (۵۲۵) کیلگه هه نه وتا نها تنی (۱۲۵) ژ وان هاتینه دیتن.

دپهرتووکا (لعنة النفط: الاقتصاد السياسي للاستبداد) دا هاتیه کو پترول بوویه هوکارهک بوبنجهکرنا کایین دهوله تهکا سهرکوتهکرب سهر جفاکی دا کو چ پیدقی ب ریکخستنا سیسته ما باج ژئ ستاندنی نامینیت بو ریکخستنا کاروبارین دارایی یین وهلاتی ژ بهر کو پشت

۱۰ توماس آ.بالی، ۲۰۰۷، مکافحه لعنة الموارد النفطية صناديق توزيع العائدات على المواطنين - نموذج مشكلة النفط في العراق، ضمن کتاب: النفط والاستبداد - الاقتصاد السياسي للدولة الریعية، منشورات معهد الدراسات الاستراتيجية، الطبعة الاولى، بغداد - اربیل - بیروت، ص ۲۸۷-۲۸۹.

ب داهاتین پترۆلی گهرم دکهت بو خورتکرنا بیروکراتیهت و سازین سهرکوتکهر دناڤ وهلاتی دا، وداهاتی نهفتی ژ بو خزمهتکرنا کرینا ویزدان و لایهنگریا خه لکهکی بو دهستههلاتی دی بکارینن، و پرۆژین دهولهتی دفی حالهتی دا بو بوارین گه شه پیدانا کومه لایهتی وئابووری وئهنجامدانا چاکسازی یا سیاسی بهرهف ب هیزکرنا دهستههلاتا یاسایی وئافاکرنا دهولهتا هاوالاتیبوونی و دامه زراوهیان سهرناگرن وئهنجامین پۆزهتیهف بدهستههنائینن.

ههروهسا دوێ پهرتووکی دا هاتیه ((سامانی پترۆلی دی دهولهت و سیستهما سیاسی ژ جفاکی و میکانیزمین چاقدیری و لپرسینهقی رزگارکهن، وئهف سامانه ته موپلا سازین سهرکوتکهرانه دکهتن ل سهر شیوهیی لهشکهرین زور ودهزگایین ئاسایشی یین جورا وجۆر ئارمانجا وئ پشتهقانی بهردهوامی یا رژیما سیاسی یه ل سهر کیستی ههمی ئارمانجین دی تر، وئ ههزا سهربازی خوراک دهتن ورین سهربازی دی زالبن ب سهر رین ئاشتیانه ل چاره سهرکرنا کیشهیین ناخوویی ودهرقهیی، وئهموونا عیراقي یا بهرچاقه دماوی نیف چاخ بوری دا کو نهفت نهشیایه ببیته جهی خوشگوزهرانی یا خه لکی وپیداکرنا دامه زراوهیین دیموکراسی ودهستههلاتا یاسایی ورۆژنامهقانی یا ئازاد، بهلکو بهرۆقاژی نهفت بوو هوکاری قولکرنا گهندهلی و دیکتاتوریهت و سهرکوتکرني^(۱۱).

ههر لدهستپیکا سالین نۆههتان دا چه ندین قه کۆلینین ئابووری ب گرنگی قه ئاماژه کرینه ئه گهرین پیدابوونا ناکوکی وشهرین ناخوویی یین بهربه لاقه ل وهلاتین ژنوی پیگههیشتی، وژوان ئه گهران ژ هه بوونا سامانین سروشتی یه ب ههمی جۆرین خوقه بتاییهتی نهفت و گاز کو رۆلهکی نه رینی هه بوویه ل پاره دارکرن و بهردهوامی

۱۱ جوردون جونسون ومجید الهیتی، ۲۰۰۶، لعنة النفط: الاقتصاد السياسي للاستبداد، من منشورات معهد الدراسات الإستراتيجية، الطبعة الاولى، بیروت.

يا شهړ وناکوکيښ ناختوځي.

به لاقه بوونا ناکوکيښ چه کدارنه ل چه ندين وهلاتين دهوله مهند ب سامانين سروشتي بوويه جهی پوښته پيدانا سياسي ته دار وزانايين ئابووری يښ وهکو مايکل روس (۲۰۰۳)، وبيردال ومالونا (۲۰۰۰)، وکولير وهوفلر (۱۹۹۸) ... وهتد.

مايکل روس (۲۰۰۴) دقه کولينه کا خودا خسته يه کی به لاقه دکه ت سه باره ت گرنگرين ئه وهلاتين کو ناکوکيښ سياسي وناختوځي دناقا پيدابووينه لدوور پرسا سامانين سروشتي ب تاييه ت ل سهر نه فت وگازا سروشتي، وديژيت هنارده يښ هنده ک وهلاتان ژ که ره سستين خاف به ر هف زيده بوونا مه ترسي يا رو ي ب رو ي بوونا شهړين ناختوځي پيداکه تن. ودقی قه کولينا روس دا ئما ژه کريه (۵۲) شهړين ناختوځي دناقه را سالين ۱۹۶۰ - ۱۹۹۰، وديار بوويه کو وهلاتين خودان سامانين سروشتي کاريگه ريه کا مهن هه بوويه بو تووش بووني ب شهړين ناختوځي. هه روه سا ديار بوويه کو په يوه ندييه کا مهن هه يه دناقه را شيانا پيدابوونا ناکوکيان دهمی ريژه يا هنارده يښ وهلاتان ژ سامانين سروشتي ژ سه رجه می به ره می نه ته وهی بگه يته ۳۲٪ (واته هه وهلاته کی کو ريژه يا هنارده يښ وان ژ سامانين سروشتي زيده تر بيت ژ ۳۲٪)، ويرانيا وهلاتين دهوله مهند ب سامانين سروشتي وئقن ريژه يښ کيم يښ گه شه سهندنا ئابووری تومارکرين ئه وهلاتن يښ کو حکومه تين وان نه شياننه مه رجين ئاسايش وئارامي بو هاولاتين خوه دابين بکن ووهر گرنا بهر پرسيا ريه تين ل چاره سه رکنا گرفتين کومه لايه تي وئابووری، به لکو بهر وقاژي قی چه ندي، هه بوونا ئه قان سامانا بوويه ژيده ره ک بو مه ينه تي وخوراکدانا توند وتيژي وشهړين ناختوځي وپاره دارکنا لايه ن وگروپين ناکوک، ويگومان ل ئه نجام دا ئه ف وهلاتانه به ر هف وهلاتين دامه زراوه يي پينگا قا ناهافيژن وريژه يښ

گه‌نده‌لیی یا سیاسی وئابووری دی زیده‌بن، وژده‌ستدانا ته‌ناهییا
سیاسی^(۱۲).

کیشا سه‌ره‌کی سه‌باره‌ت وه‌لاتین نه‌فت فروش نه‌ بوونا
دیموکراسیه‌تی یه‌ ل پرانیا وان وه‌لاتان، وه‌ر ئه‌ف چهنده‌ یه‌ بوویه
هوکاری سه‌ره‌لدانا کیشا سه‌رده‌ریکرنی دگهل داهاتین نه‌فتی وژیده‌رین
سروش‌تی.. وتد.

¹²Ross M. «, What Do We Know About Natural Resources and Civil War?», Journal of Peace Research ,Vol.41,N :03 ,
. 2004, pp: 340-344

خشته (۱)

په یوهندی یا دناقهرا سامانین سرؤشتی وشه پین ناخوئی

وہلات	سامانین به ردهست	سالین ناکوکی وشه پین ناخوئی
ئہ فغانستان	ئہ فیون - زیروزیف	2001-1978
ئہنگولا	نہفت ، ئہلماس	2002-1975
کہمبودیا	زیر ، داروبار	1997-1978
کولومبیا	نہفت ، زیر، کوکا	1984
کومارا کونغو	نہفت	1997-هه تا نوکه
کومارا کونغو یا دیموکرات	ئہلماس ، زیر، مس، کوبالت	1998-1996
ئہندونیسیا	گازا سرؤشتی	1975 - وهتا نوکه
ئہندونیسیا (رؤژھه لاتا بابوا)	زیر، مس	1969 - وهتا نوکه
لیبیریا	ئہلماس، کوکا، قه هوه، ئاسن، داروبار، زیر، ماریجوانا	1996-1989
مه غرپ	فوسفات، نہفت	1975 - هه تا نوکه
میانمار	زیر وئالتون، داروبار	1949-هه تا نوکه
بابوا غینیا نوی	زیر، مس	1988 - هه تا نوکه
پیرو	کوکا	1995-1980
سیرالیون	ئہلماس	2000-1990
سؤدان	نہفت	1938-هه تا نوکه
عیراق	نہفت، گازا سرؤشتی	1927-هه تا نوکه

ژیدہر:

Ross M.,» The Natural Resource Curse: How Wealth Can Make You Poor». In,» Natural Resource and Violent Conflict, Option and Action », Bannon LAN & Collier .Paul, the World Bank, Washington, D.C.2003, P: 18

قەكولەرى دژیدەرى خوەدا بەحسێ عیراقی نەکرێه، لێ مە ب
فەری زانی کو عیراقی ژێ حیسابکەین ژ وان وەلاتین زۆرتەین ناکوکی
وشەرین نافخوویی تیدا هاتینە ئەنجام دان، زیدەباری شەرپین قی وەلاتی
دگەل وەلاتین دەوروبەر، کو نەفت هوکارێ سەرەکی هەمی ناکوکی
و هەفرکین قی وەلاتی بوویە.

ئیک ژ قەکولینین گرنکی ب قی بابەتی دایە، قەکولینا (ف. گازسیلی)
و (کونینگهام)^(۱۳) یە لسا ۲۰۰۹ ل بن ناف و نیشان (رەوشتی سەرکردەیی
ونەهامەتی یا سامانی سروشی) و تیدا دیارکیرنە کو ژ دوو لایەنان
قە نەفت کارتیکرنی دکەتە ل سەر بریارا دەستەهلاتین دیکتاتور
وسەرکوئەر، ژ لایەکی زیدەبوونا سامانین سروشتی حەزا ب هیزکرنا
دەستەهلاتا تاکرەویانە زیدەکری یە وژ پیخەمەت مانەقەیی یا وان ل
دەستەهلاتی زیانین مەزن بو ئاستی قەژاندن و وەبەرەم هینەران دی
پەیداکن، وژ لایەکی دی قە کارتیکرنا داهاتی سەرچاوەیین سروشتی
دی بیتە هوکارێ خورتکرنا ناکوکیین سیاسی، چونکی ب دیتنا وان
داهاتی نەفتی دبیتە ئەگەرێ زیدەتر هاندانا خەلکەکی بو بدەستقەئنانا
دەستەهلاتی و ئەقجا زیدەکرنا ناکوکیین سیاسی.

ودقەکولینەکا دی تر دا یا کابرایس وهاوک^(۱۴) (۲۰۱۱) سەبارەت
پەیوەندی یا دناقبەر نەفتی و ناکوکیین سیاسی ل وەلاتین نەفت
فرۆش، ئاماژە ب وی گریمانی دایە کو نەفت بو هەندەک وەلاتان بوویە
خوشگوزەرانی و بو هەندەکی دی تر یا بوویە مەینەتی وکارەسات،
و ئاماژە کیرنە وان ریکین کو داهاتی نەفتی دبیتە فاکتەرەک بو
دژایەتیکرنا سیستەمی دیموکراسی و ب چ ئاوا یەکی دکاریت دبیتە
ئەگەرێ چیبوونا سەرهلدان وراپەرینان.

¹³ Gaselli, F. & T. Cunningham (2009), Leader Behavior and the natural resource Curse, Oxford Economic Paper, No.61, ..PP628-650

¹⁴ Cabrales A. & E. Hauk, (2011), Democracy and the curse of natural resources, Economic Journal.

خالا سهره کی دڦه کولینې دا کهله کبونا سهرمایه وهیږا مروقی یه (Human Capital) ودياردکهن کو ریږهیا کهله که بونا سهرمایې مروقی ژ ریږه یی دا هاتی بدهستڦهاتی ژ سامانین سروشتی یا په یوهسته ب ئاستی دامه زراوهیان ڦه (Institutions). ئه ودهسا دبینن کو دهسته لاتدارین سیاسی رو ی ب رو ی دوو ئاستهنگا دبنه ڦه وهکو ناکوکیا دگهل هه څرکین سیاسی دڅایانا سیاسی دا، وشیانا په یدابونا سهرهلدانان ژ لایې هاولاتیان ڦه.

چه نده ها ڦه کولینې ئابووری و سیاسی ئماژئ ب کاریگری یا هه بونا سامانین سروشتی ل سهر کیم کرنا ڦه ژاندنا ئابووری دکهن وهکو ڦه کولینا ویلر لسالا ۱۹۸۴ سهارهت ژیریا بیابانا مهزن یا ئه فریقیا دئ انجام دا دیاربوویه کو ئه وهلاتین خودان کانزا کیم تر گه شه کرینه ژ وهلاتین نه دهوله مه ند ب کانزایان لسالا ۱۹۹۵ ولیتی ویدمان (Sachs & Warner)، ههروهسا ڦه کولینا .. وتد. ساکس وارنر (Leite & Weidmann) وگایلفاسون (Gylfason) ۱۹۹۹ گه هشته هه مان ئه انجام کو هه بونا سامانین سروشتی په یوه نډیه کا نه رینی هه یه دگهل ڦه ژاندنا ئابووری دماوئ دناځبه را ۱۹۷۰ و ۱۹۸۹ ز زیده باری کو هه بونا سامانان مه یلی به ردهف گنده لیلی زیده دکهن، ودا هاتی تاکی که سی ل وهلاتین نه خودان سامان دوو جارکی زیده تر بوویه ژ دا هاتی که سی دناځ وهلاتین خودان سامان دماوئ ۱۹۶۰ - ۱۹۹۰ پشتی کو ڦه کولین لسهر چه ندین وهلاتان کرین. ههروهسا ڦه کولینا لسالا ۱۹۷۹ دیارگری یه کو ئابوورین کانزایی ڦه ژاندنه کا کیم یا ریږه یی تومار کرینه دبیاځی کشتوکالی، وهه مه رهنګ کرنا هناردهیان وهه لئواسانا ئابووری ب به راوهر دگهل ئابوورین نه کانزایی، زیده باری کو یین کانزایی پتر تووشی بیکاریی وځه رزداري یا دهرځه یی بووینه.

وځه کولینا (Wood & Berge) لسالا ۱۹۹۷ گه هشته وی ئه انجامی کو وهلاتین خودان سامان کیم تر شیانین هنارده کرنا شمه کین پیشه سازی هه یه ژ وهلاتین هه ژار ب سامانان هه نه. ههروهسا هه ر

ئیک ژ ئەتکینسون وهاملتون (Atkinson & Jamilton) دیارکرینه کو ریژهیین پاشکهوتکرنا داهاتی ل وهلاتین خودان سامانین سروشتی کیم تر بوویه ب بهراوهر دگهل وهلاتین دقهکولینا خودا لسالا ۲۰۰۳ وهباوهر دکهت ههژار ب سهروهت وسامانا، ولدوماهی روس (Ross, M) وه باوهر دکهت کو سامانی پترولی وکانزایی دی تر نهجامین نه رینی هه نه سه بارهت کیم کرنا ههژاران ژلایی ههژاری وئاستین گه شه پیدانا مروقی^(۱۵).

ندریو روسه دوئ باوهری دا کو چه ندین به لگه هه نه سه بارهت مهینه تی یا سامانین سروشتی وپیشکیشکرنا چه ندین هوکاران بو چاره سه رکرا ئەقان به لگه یان:

یا ئیک: چه ندهک ژ زانایان پیشنیارا وئ چه ندی کریه کو نهجامین ئەقان جوره قهکولینان نه جیاوازی ب هیزن ل پیقانا هه بوونا سامانین سروشتی. ب ئاوایه کی گشتی، قهکوله ران چاقدیری یا هه بوونا سامانان کریه چ ژ لایی ریژهیا هناردهیان ژ سامانین سروشتی ژ سه رجه م داهاتی نافخویی یان ریژهیا هناردهیین سامانین سروشتی ژ سه رجه م هناردهیان. بو نمونه قهکولینا ستیجنس (۲۰۰۱) دیارکریه ده می هه بوونا سامانین سروشتی ژ رویی ئاستین به رهه م هیان ویه ده کی قه دئیه پیقان ل شوینا هناردهیان چ کاریگه ریین مه زن ل سه ر قه ژاندنا ئابووری نابن ل دیف ئەو داتایین کو شروقه کرین ل سه ر چه ندین وهلاتان دناقه را سالین ۱۹۷۰ و ۱۹۸۹. وب هه مان شیوه قهکولینا مایکل هیرب (Herb.M) لسالا ۲۰۰۳ دیارکریه کو ده می هه بوونا سامانین سروشتی دئینه پیقان ژ رویی ریژهیا کریی ژ سه رجه می داهاتین حکومی دا ل شوینا ئاستین هناردین سامانین سروشتی، وگه هشتیه وئ باوهری کو په یوه ندیه کا نیگه تیف هیه دناقه را هه بوونا سامانین سروشتی وپه یدابوونا دیموکراسیه تی. هه روه سا دی سویسا (De Soysa)

¹⁵ Andrew Rosser, 2006, the Political Economy of the Resource Curse: a Literature Survey, Institute of Development Studies at the University of Sussex Brighton, Working Paper

دغه کولینا خودا سالا ۲۰۰۰ بو پیڅانا به رده سستی یا سامانین سرؤشتی
ژ رۆیی ئاستی گه نجینه یی یا تاکی ژ سامانین سرؤشتی دیار بوویه کو
چ په یوه ندی دناڅبه را په یدابوونا شه رین ناڅخویی وهه بوونا سامانین
سرؤشتی دا نینه.

دووه م: نه یا روونه کو ریژه یا هنارده یین سامانین سرؤشتی
ژ سه رجه م داهاتی ناڅخویی یان ریژه یا هنارده یان ژ سه رجه می
هنارده یین ئابووری یا نیشتمانی ژ هه لسوکه فت وپیڅه رین گونجاینه بو
سه روه ت و سامانین سرؤشتی. بو څی چهن دی هه می ئه و څه کولینین کو
هه ولا شروڅه کرنا مهینه تی یا سامانان دایه ئاماژئ دکه نه وی ئیکی
کو گرفتا سه ره کی دگهل هه بوونا سامانین سرؤشتی نه ئه وه کو
دبیته هوکارئ دپه لانکیا ئابووری ل سه ر سامانین سرؤشتی یان لادانا
په یکه ربه ندی هنارده یان به لکو ئه څف سامانانه زیده بایی په یدادکه ت
داهات وقازانجی دهوله تی دا پتر ژ قازانجین ئاسایی، وهه بوونا
ئه څف قازانجین زیده کارتیکرنی ل چه وانی یا ریڅه برنا دهسته ه لاتی
وڅوکرمانی دکه ت وزه می کرنا داهاتان ژ لایی بژاره یین سیاسی څه،
ولاوازکرنا شیان ددهوله تی بو ریڅکستن و سه ر په رشتیکرنا ئابووری
وشیاندا ره گه زین کومه لایه تی یین کو هه څدژی سیاسه تین به یزکرنا
گه شه پیدانا ئابووری یه یان هاندانا مایتیکرنا بیانی دکاروبارین وه لاتی
دا.

له ورا سه باره ت څی چهن دی، دکارین بیژین کو کریاریین دانایی ل
سه ر بنه مایی هه بوونا سامانین سرؤشتی بنه مایه کی پتر مفا بو مه
دابین دکه ن بو ده رکرنا ئه حکامان سه باره ت هه بوون یان نه بوونا
پرپسا نه فره تا سامانان. لی ئه و څه کولینین کو هه تا نوکه ل سه ر څی
پرپی هاتینه دهنگ وه کو څه کولینا هیرب (Herb) لسالا ۲۰۰۳ وکولیر
وهو فلر (Collier and Hoeffler) سالا ۲۰۰۵ پشته قانیه کا تیکهل بو مه
پیشکیشکریه سه باره ت هزرا نه فره تا سامانان.

سیه هم: یا دیاره ئه و ئه نجامی دبیتیت کو په یوه ندیه کا ب هیز

دناڅبه را هه بوونا سامانين سروشتي ودهسټيک و ماوئ شه پړئ ناڅڅويي يا هه يه راوده سټيايه ل سهر بکارهينانا بنه مايي داتايين دهسټنیشان کړي ل سهر شه پړئ ناڅڅويي، وهکو څه کولينا روس (Rose) سالا ۲۰۰۴ ئاماژه کړيه وي ئه نجامي کو ژ لايي څه کولينا ههر ئيک ژ کولير وهولر څه هاتيه سه بارهت بکارئينان سه بارهت ليستا شه پړين ناڅڅويي، لي ئه و زانايين کو ليستين جيگروهه ژ شه پړين ناڅڅويي بکارئينان بهردهوام دگه هنه ئه نجامين جياواز، وچهند ئه گهران پيشنياردکه ن يين گريدياي ب ريکا هيماکرنا شه پړين ناڅڅويي وديارکرنا ماوئ شه پړين ناڅڅويي. چوارهم: هژمارهکا زانايان هندهک بهلگه پيشکيشکړينه کو گرفتا سهرهکي يا گريديايه ب روئ ب روئ بوونه څه يا دگهل دهرئه نجامين گه شه پيداني ل وهلاتين خودان سامانين سروشتي نهک هه بوونا ئه څان سامانا. چهندين څه کولينين ناڅبري ئاماژه کړينه جوړين ديارکري ژ سامانين سروشتي، ودهمان دهم دا، ل څيرئ جياوازي هه يه ب کيمي څه سه بارهت شه پړئ ناڅڅويي، سه بارهت کيژان ژ سامانين سروشتي ئه وه گرفتا سهرهکي. وچهندين څه کوله ران ئاماژه کړيه ژيدهري کانزاي واته سامانين سروشتي. بو نمونه: نهفت وکانزا وبهروبوومي کشتوکالي. څه کولينا ئيشام (Isham, J) ويين دگهلدا سالا ۲۰۰۲ ديارکريه کو ئه و وهلاتين دهوله مهند ب سامانين سروشتي کيم تر گه شه کړينه دماوئ سالين ۱۹۸۰ - ۱۹۹۰ ژ وهلاتين دي تر. ههروه سا څه کولينا سالا. اي مارت (Sala-i-Martin) وسوبرامانيان (Subramanian) لسالا ۲۰۰۳ ديار کړيه کو هه بوونا سامانين سروشتي ژيدهري خالا په يوهندي ب ئاوايه کي بهرچاڅ دگهل لاوازي يا څه ژاندنا ئابووري. وڅه کولينا ليتي وويدماني (Leite and Weidmann) لسالا ۱۹۹۹ ديار کړيه کو ووزه وسوته مهنين کاريگه ريهکا نه ريئي هه يه ل سهر څه ژاندنا ئابووري پتر. پينجه م: ل څيري هندهک څه کولينين دي تر هه نه ههر چهنده دگمهنن دياردکه ن کو سامانين سروشتي روئ خوه هه يه دکارتيکرنی دا ل سهر پرؤسه يا گه شه پيداني، وهکو څه کولينا ديفيس (Davis) لسالا

۱۹۹۵ بو نمونه، دیارکری یه کو ل وهلاتین خودان ئابووریین کانزایی پیقه‌ریین ئابووری وجفاکی یین وهکو ناخنجی یا پشکا تاکه‌که‌سی ژ داهاتی نه‌ته‌وهیی وباش بوونا پیقه‌ریین جفاکی یین جورا وجور وهکو مرنا زاروکا وته‌مەنی چاقه‌ریکری یی مروقان وپیقه‌ری نه‌ته‌وهیین ئیکگرتی بو گه‌شه‌پیدانا ئابووری، هەمی ئەف به‌لگه‌یه ناگونجن دگهل دهرئه‌نجامین فه‌کولینین ناقبری چونکی پیداکریی ل پیقه‌ریین کومه‌لایه‌تی دکهن ل شوینا پیقه‌ریین ئابووری وهکو گه‌شه‌پیدانی. لی پرسه‌کا دی دنارینیت کا ئایا فه‌ژاندنا ئابووری پیقه‌ری ئیکانه‌یه کو پیدقی یه فه‌کولین ل سهر بکهین بو بریاردان ل سهر چالاکیا ئابووری یا وهلاتین خودان سامان.

زیده‌باری قی چەندی چەندهک ژ زانایان دیارکرینه کو چه‌ندین به‌لگه ل سهر هه‌بوونا سامانین سروشتی هه‌نه کو ره‌نگه چ کاریگه‌ریه‌کا نه‌رینی نه‌بیت ل سهر هه‌لبوونا شه‌ری ناخوویی بتاییه‌تی ل قوناغین ده‌ستپیکا شه‌ری دا، ده‌کولینا خودا سه‌بارهت (۱۰۷) وهلاتین ژنووی پیگه‌هیشتی دناقه‌را سالین ۱۹۶۰ - ۱۹۹۹، بی. سمیس (Smith, B.) لسالا ۲۰۰۴ خویاکری یه کو سامانی پترولی هه‌فگیردانه‌کا کیم تر هه‌یه دگهل شه‌ری ناخوویی، هه‌روه‌سا فه‌کولینا سورلی وین دگهلدا (Srli, M., Gleditsch, N. and Strand, H) لسالا ۲۰۰۵ دیارکرینه کو پشتبه‌ستن ل سهر پترولی چ کاریگه‌ریین مه‌زن نه‌کرینه ل سهر ده‌ستپیکا شه‌ریین ناخوویی ل روژه‌ه‌لاتا ناغین دده‌هکین دوماهی دا. وه‌کولینا مایکل روس (Ross, M) لسالا ۲۰۰۳ ئاماژه کریه وی ئیکی کو بنبرنا سامانین سروشتی ره‌نگه کاربه‌که‌ته سهر دريژکرنا ماوی ناکوکیین ناخوویی .

وده‌کولینه‌کا هه‌فپشک دا ژ لاین وانتچیکون وجینسون (Wantcheken & Jensen) سه‌بارهت په‌یوه‌ندی یا دناقه‌را سامانان ورژیمین سیاسی دا ل ئه‌فریقیا ئاماژه ب وی چەندی کرینه کو په‌یوه‌ندیه‌کا بهیز ونه‌رینی هه‌یه دناقه‌را هه‌بوونا که‌رتی سامانین سروشتی وئاستی دیموکراتیه‌تی ل ئه‌فریقیا، ب حوکمی وی ئیکی کو هه‌بوونا سه‌روه‌ت

وسامانا کارتیکرنی ل دهسته لاتا دیموکراسی دکهت، و دیار بوویه کو چاکسازین دیموکراسی پستی شه پی سار دناقبه را ئه مریکا و ئیکه تیا سو فیه تی دا دیار بوویه کو سه رکه فتیانه بوون تنی ل وهلاتین هه ژار ب سامانان مینا بنین ومالی ومدغشقر پیچه وانه ی وهلاتین خودان سه روهت وسامانین سروشتی وخودان رژیمن سیاسی یین گشتگیر وسه رکوته کر مینا جه زائیر وناجیریا ولیبیا وگابون وکامیرون، زیده باری تومار کرنا ئاستین نزم یین فه ژاندنا ئابووری وکیم لیپرسینه فه هیه ژ بهر کو گرنگی ب سیسته ما باج ژئ ستاندنی نادهن.

ههروه سا ده رئه نجامین فه کولین دانه دیار کرن کو وهلاتین وهکو جه زائیر وکونگو وزائیر وسیرالیون بهرده وام که فتینه درهوشا شه پین ناخوئی دا دناقبه را سالین ۱۹۶۵ - ۱۹۹۰، زیده باری زالبوونا عه قلیه تا تاکره ویی ددهسته لاتا سیاسی دا وسه خته کرنا ئه نجامین هه لېژاردنا وبایکوته کرنا هیژین ئوپوزوسیونین ئه وان وهلاتان، له ورا په یوه ندیه کا موکم هیه دناقبه را هه بوونا سه روهت وسامانا وجوړی رژیمن سیاسی، بتایبه تی پستی پرۆسه یا فه گوهاستنا دیموکراسی پستی شه پی سار پتر کاریگه ریپن فی په یوه ندی بهرچاف بوون^(۱۶).

ودفه کولینا جیفری فرانکیل ژ زانکویا هارفارد ل ویلایه تین ئیکگری سه بارهت مهینه تی یا سامانین سروشتی دیارگری یه کو چ په یوه ندیین ئه ریپنی دناقبه را سامانین سروشتی وگه شه کرنا ئابووری دا نینه، وهه بوونا ئه فان سامانا نه مه رجه بو سه رکه فتنا ئابووری، ووهلاتین ئه فریقی وهکو ئه نغولا وناجیریا وسودان وکونگو باشتین نمونین دهوله مهندن ب نه فتی ومس وچه ندین کانزایین دی، لی داها تی وان یی تاکه که سی یی کیمه وجوړی ژیانن ژی یی خراپه، لی ل بهرامبه ر دا ئابووریپن روزه لاتا ئاسیا وهکو ژاپون وکوریا وتایوان وسنگافوره وهونگ کونگ دهه ژارن ژ لای سامانین سروشتی فه وتنی ئاخا وان

¹⁶Leonard Wantchekon & Nathan Jensen, Resource Wealth and Political Regimes in Africa .

جزیرتین پر کہ قرن وشیاپنه ئاستین ژیارئ یین پیشکھفتی تومارکهن مینا وهلاتین روژئاقایی.

نهفت ژیدهرهکی سهرهکی بو ناکوکیین نافخویی

بیگومان چهندهها قهکولینین سیاسی - ئابووری پهیوهندی یا دناقبهرا ناکوکی وشهرین نافخویی وسامانین سروشتی دا بتایبهتی نهفتی شروقهکرینه، ب ئاواپهکی کو ل پرانیا ئهو وهلاتین خودان سامان ونهفت بهردهوام یان نیمچه بهردهوام ناکوکیین نافخویی دناقدا پهیدابووپنه بیی بهرچاٹ وهرگرتنا جوړئ سیسته می سیاسی ئهوان وهلاتان، ههردوو قهکولر کولیر وهوفلیر (Collier, P & A.Hoefer) کارهکی مهزن دقئ بیاقی دا ئهجامداینه ل چهندين قهکولینین ههقیشک دا دماوئ بیست سالین بوری دا وب مفا وهرگرتن ژ داتایین بهردهست ل سهر ئهزمونا (۹۸) وهلاتان وژ وانا ژئ (۲۷) وهلاتان شهر وناکوکیین سیاسی ویین نافخویی تیدا هاتینه ئهجام دان، بو نمونه دقهکولینا سالا ۱۹۹۸ یا ههردوو قهکولهران یا لژیر ناٹ ونیشان (هوکاری ئابووری ل پشت شهرین نافخویی^(۱۷) on Economic Cause of Civil War) دیارکرینه کو ههبوونا سامانین سروشتی ورهنگه دانین وی دیاردبیت ب ریئ یا ریژهیا هناردهین دهستیکی دسهرجهم داهاتی نافخویی دا ودبیته فاکتهرکی ب هیژ ومهزن لدهستیکیا شهرین نافخویی، لی پشتی دهمهکی وئاستی هناردهیان خوجه دبیت مهترسیا شهر وناکوکیین نافخویی کیم تر دبن. وپاشان دقهکولینهکا دی تر دا لسالا ۲۰۰۰ هه مان ئهجام خویا بوون ب پشت بهستن ب داتایین باشتر. دقهکولینا خو یا سین دا^(۱۸)، کولیر وهوفلر ئاماژئ دکهنه کاریگهری یا ههبوونا سهروهت وسامانان ل سهر جوړین ناکوکی وشهرین نافخویی، قهکولهران دیارکرینه کو

¹⁷ Collier, P & A. Hoefer, (1998), On Economic Cause of Civil war, Oxford Economic Papers, 50 (4), PP563-573 .

¹⁸ Collier, P & A. Hoefer, (2002), Greed and Grievance in Civil War, Working Paper Csaе WPS/2002-01, center of the study of African economics, Oxford

سامانين سروشتي مه ترسين جودابووني وشهريين نافخويي زيده كرينه. دوي باوهريني دانه كو توقئ ئيكي يئ گروپين سياسي شوره شگيري ب ريئ يا دزينا زيدهرين سروشتي دكارن تيچوونين دهستيكي يين چالاكين خوهيين چهكداري ل دژي حكومه تان پاره داربكه ن. ههر سه باره ت قئ پرسئ، گريمانه كا دي ههيه دييژيت زيدهرين سروشتي ديته ئه گه ري پيداكرنا زهروو وزيانان بو ژيانا جقاكي وئابووري وژينگه ها وي دهقرا سامانين سروشتي تيدا هه نه، ورهنگه خه لك نه رازيبونا خوه دياربكه ن ولدژي ههر چالاكيه كا ده رخنه تان سامانان رابوه ستن.

وژ لايه كي دي قه، قه كولينا (مايكل روس) لسالا ۲۰۰۴ سه باره ت ۱۳ وهلاتان وهك حاله تين شهري دياركريه كو په يوهنديه كا موكم ههيه دنابقه را سه رنه گرتنا دهستي شخه ريئ ئافاكرنا ئاشتئ و ماوي شهريين نافخويي، واته سهروه ت و سامانين سروشتي هه قريدينه دگه ل دريژبوونا ماوي شهري وناكوكيين نافخويي^(۱۹).

دوماهيك قه كولينا خودا سه باره ت كاريگه ري يا فاكته ري نه فتئ ل سه ر شهري وناكوكيين سياسي ل جيهانا عه ره بي بناقئ (ئيا نه فت دي بوهارا عه ره بي ژناقبه تن)، مايكل روس (Michael L. Ross)^(۲۰) پيداگريئ ل سه ر سي بيروكيين سه ره كي دكه تن، يا ئيكي كاريگه ري يا نه فتئ ل سه ر مانه قه يا رژيمين دهسته هلاتاريين نه فتئ، ويا دووي شيانين قه گوهاستنا وان وهلاتان به ره ف رژيمه كا ديموكراسي، يا سيي چه واني يا رزگار بوون ژ نه فتئ وهك ئيك ژ هوكارين ب هيزي يا وان.

روس ئاماژئ دكه ته په يوهندي يا دنابقه را هه بوونا نه فتئ وئازاديين سياسي، ژ بهر كو دهقرا روژه هلاتا نافين پر بوويه ژ رژيمين سه ركوتكه ر (سعوديه، كويت، ليبيا) دگه ل جياوازي يا شيويه رژيما

¹⁹ Ross, M. (2004) 'What Do We Know About Natural Resources and Civil War?', Journal of Peace Research, No. 41.3, PP 37-56

²⁰ Michael L. Ross, Will Oil Drown the Arab Spring?, Foreign Affairs

سیاسی ژ وهلاته کی بو ئیکا دی، ول بهرام بهر دا نازادیین تاکه که سی باشتربوینه ل وهلاتین هه ژار ب نهفتی وهکو میسر وتونس. لی ل وهلاتین دهوله مهند ب نهفتی بهردهوام داهاتی قی سامانی لدژی سهرهلانا بنه مایین دیموکراسیه تی بکارئیناینه، وکرینا خه لکی ب ریی یا بهرتیلخارن ولتبورینا باجا تا وهکو ل بهرام بهر دا خه لک داخازیا دهستپاکی ولتپرسینه قی نه که تن ژ بژاده ی یا سیاسی یا حوکمران (نمونه: عه ره بستانا سعودی نیژیکی ۱۳۶ ملیار دولار مه زاختن بو زیده کرنا مووچین فرمان بهران و پیشکیش کرنا هاریکاری و دهرمالین بیکاری، کویتی بو هر ها ولاتیه کی خوه هزار دولار ته رخانکر، جه زائیری پلانین وه به ره م هینانی ب بهایی ۱۵۶ ملیار دولاران راگه هاندن بو مه به ستا پروژین ژیرخانا ئابووری، لده مه کی دا وهلاتین هه ژار ب نهفتی وهکو میسر وتونس شیانین پیشکیش کرنا ئه فان خزمه تگوزاریان نه بوون.

وژ لایه کی دی قه، وهلاتین خودان نهفت سامانی خوه بکارئینا به کرینا سازی یا له شکه ری وسوایی وهلاتی وخورتکرنا دام وده زگایین سه کوته کر تا بکارن وه لایا وان بو خوه بکرن وئو دهرهت نه بیت بچه پال جه ماوه ری وداخازیین دیموکراسی، و دیار بوویه کو وهلاتین خودان نهفت یین تاکره و ۳٪ ژ سه رجه می داهاتی نه ته وهی بو بهر ژه وهندی یا سازی یا سه ربازی دمه زیخن (نمونه کومارا ئیسلامی یا ئیرانی ملیاره ها دولار بو خزمهت گریه سستین وان کومپانیا مه زاختینه یین کو په یوهندی ب زیرقانیین شورشی قه هیه، ههروه سا جه زائیر بو هر سه ربازه کی خوه (۱۴۲) دولار ته رخان کرینه.. وهتد). له ورا لیدی شاره زایا میژووی، ئه ف قه کوله ره دوی باوه ری دانینه کو ئه ف وهلاتین تاکره و یین خودان نهفت بکارن به رهف سیسته مه کا دیموکراسی پینگا قه بها قیژن، کو هر چه نده هنده ک وهلاتین دهوله مهند شیان به رهف دیموکراسیه تی قه بچن وهکو ئه ندونسیا، نایجیریا، مه کسک، لی دجیاوازن دگه ل وهلاتین گه نداقی ورژه ه لاتا نافین چونکی دبه رته دا

وہلاتین میانرہو بووینہ، وچ سامانین نہفتی یین مہزن ل بہرہدستی وان نہبووینہ.

مایکل روس نکولی ل راستی یا سہرکہفتنا ئہقان وہلاتان ناکہتن کو روی ب روی شورہشین نافخویی بین بتایہتی دگہل پیدابوونا شورہشا تہکنولوژیا وپیژانینان، لی پشتی کہفتنا ئہقان وہلاتان، سہرکردایہتین نوی رہنگہ نہشیین سہرکہفتی بدہستقہبین ل پرؤسہیا قہگواسنتی بہرہف دیموکراسیہتی، ژ ئہجامی تہپہسہریی ونہبوونا جقاکہکی مہدنی یی ب ہیژ کو بکاریت سیستہمی رابگریت. قہکولہر ل دوماہیا قہکولینا خودا سی پیشنیاران دیاردکەت بو زیدہکرنا گفاشتین دیموکراسی ل وہلاتین خودان نہفت یین تاکرہو ئہوژی کیم کرنا بہایین نہفتی ل بازاری ووزا جیہانی دا تا ئہف وہلاتانہ ہزرا خوہ دریکخستنا سیستہما خویا ئابووری دا بکہنہقہ وتنی پشہبہستنی ل سہر داہاتی نہفتی نہکەن، وہلاتین مہزن یین پیشہسازی یین بکاربہر کاربکہن بو زیدہکرنا شہفافیہتی دبازاری نہفتی دا تا وہلاتین نہفت فروش ئہو شیان نہمین خەلکی خوہ بکرن وبہرتیلخوہر بکہن، ودوماہیی ویلاہیتین ئیکگرتی وئیکەتیا ئہووروی داخازی ل کومپانیین مہزن یین نہفتی بکہن بو ئاشکراکرنا ئہو پاری ددہنہ حکومہتین بیانی بو گہہشتن ب ژیدہرین سروشتی.

ب ئاواہیکی گشتی، دکتور فہیسەل حەمید^(۲۱) دپہرتووکا خوہ دا (النفط والحرب والمدینة) ئاماژہ کری یہ چارجورین شہران ژ پیخہمەت ووزہ وپترولی ل جیہانی، جوڑی ئیکی ناکوکیا دناقہہرا وہلاتین زلہیز یین بکاربہر وہلاتین لاواز ودەولہمەند ب پترولی، نمونہ ژی پرانی شہرین کولونیالیزمی یہ یین کو ل چاخین بوری دا ہاتینہ رویدان، ولدوماہیی مایتیکرین ئہمریکا ل فہنزہویلا وکولومبیا وشہرئ کہنداقیی دوویی وداگیرکرنا ئیراقی، ول بن سیبہرا دەستپیکرنا قوناعا کیم بوونا

۲۱ د.فیصل حمید، ۲۰۰۷، النفط والحرب والمدینة - مصیر الحیاة الحضریة ..الی طریق مسدود، شركة المطبوعات للتوزيع والنشر، الطبعة الاولى، بیروت - لبنان، ص ۱۳۱-۱۳۳.

نهفتی، رهنګه ئهف سامانه پتر دهگمهن بیت وګران بها لسالین داهاتی دا، وپهیدابوونا ناګوکیان دناقبهرا ئهمریکا ووهلاتین روژههلاتا ناښین وئفریقیا وئمریکا باشوور بو دهست ب سهرداګرتن ل سهر ئهو پترولا مایی.

جوړی دوویی یی ناګوکیان ئهوژی شهړ وناکوکیین ناڅخوینه، مینا چهندهها شهړین ناڅخویی ل ووهلاتین دهولهمنه ب سهرودت وسامانان، کو ګروپین جوړا وجور پیشبرکی دکن بو بدهستقهئینانا مهزنترین پشکا خوه ژ سهرودت وسامانا، نمونه: ناکوکیین ناڅخویی ل نایجیریا وکونغو وئنگولا وپیرو وکهمبودیا وتهیموورا روژههلات یا دولهمنه ب پترولی، ئهف جوړی ناګوکیان ل پرانیا جاران ههفدهمن دګل ناکوکیین ئینی یان نهتهوهیی یان خپلهکی، کو ئهف جوړه ناګوکیانه دخوجهن تا پهیدابوونا سامانهکی دیارکری، ئهف جوړی ناګوکیان ګهرم دبن ژ ئهګهري حهزا بدهستقهئینانا ئهقان سهرودت وسامانا یان پشکا ههره مهزن. وپیګومان ووهلاتین پیشهسازین مهزن ژی رولهکی سهرهکی دګیرن ل ئازاندنا ناکوکیین ئینی یان نهتهوهیی ب ئارمانجا دابهشکرنا ووهلاتان وژ پیخههت جوداګرنا ئهو سامانین ناګوکی ل سهر ههنه وئهنجام دا ووهلاتین بچویک پهیدادبن وب ساناهی کونترول ب سهر دا دئته کرن.

جوړی سیی ژ ناګوکیان، بریتی یه ژ ناکوکیین دناقبهرا ووهلاتین بکاربهرا دا، وژ بهر کو سامانین پترولی دبهردهستن وپرسهکه نیشاندان وداخازی یه ل سهر پترولی، ل قی حالهتی میکانیزمین بازاری تیرا بیدهنگرنا ناګوکیا هیه دناقبهرا ئهوان ووهلاتان دا، لی دهمی ئهف سامانه کییم ودهگمهن دبن نیشانین ناګوکیان سهرهلدهن. ومیکانیزمین بازاری رولی خوه دبینن ل کییم کرنا داخازیی دهمی سامان یی کییم ودهگمهن بیت ب ریی یا بلندبوونا بهایان، لهورا هندهک بکریین چافهریکری دی ژ بازاری دهرکهفن، لی هندهک شیوهیین دی تر ههنه بو دهرخستنا بکران ژ بازاری، ئهوژی ب ویرانکرنا ئابووری یا نهتهوهیین رکابهرا ب

ریڻی یا شہری یاں خرابکرڻه کا نهیڻی یا ژیرخانا وئ یا ئابووری، یاں ب کیڻی ڦه خرابکرنا هندک پشکا ژ ژیرخانا وئ یا بکاربره بو جوړه کی دیارکری ژ سامانان یاں ووزی، وهک لیدانا ریځین سهره کی وپرا ژ پیڅه مهت کیمرنا بکاربرنا سوتهمه نیی.

نهمونا نمونه یا نه رویجی ل دهرخستن و

ئیداره کرنا سامانی پترولی

ئیکهم بهلگه یه ل سهر هه بوونا پترولی ل دهریا باکوور لسالا ۱۹۵۹ هاته دیتن پشتی ئاشکرا بوونا غازی ل دهڦه را غرونغن ل هولهندا، ڦی چهندي گرنګیه کا مه زن په یداکر سه بارهت لیګه ریان لیدف هه بوونا پترولی ل ژیریا دهریا باکوور ل سهر بنه مایی ریګه فتناما ژهنیځف. لسالا ۱۹۶۱ دهسته لاتدارین هولهندي دهستویری دایه کومپانیا (نام) بو مافی لیګه ریان ل پترولی ب ئاویه کی راسته وخو ل باکووری دهڦه را غرونغن. ودهه مان سال دا ئیکهم چالا پترولی هاته دیتن لی یا بی نهجامین ئه ریڻی بوویه پاشان لسالین ۱۹۶۲ و تا سال ۱۹۶۳ کومه کا کومپانین وهکو شل وئیسو و (BP) دهست ب لیګه ریان کرینه ل دهریا باکوور ل روژه هلاتا ئینگلته را وئیسکو تله ندا تا دئ نهجامدا گه هشتنه نهجامین ئه ریڻی ل هه بوونا پترولی. وهمی پیشبینی بو وئ چهندي چوون کو دهره تا هه بوونا پترولی ل دهڦه ریڻ باکووری دهریا باکوور کارهک بوویه پر مه ترسی ومینا قوماری بوویه دوی دهمی دا، لی ڦی چهندي ریگری ل چهندهک ژ کومپانین جیهانی نهکر بو په یوه ندیکرن ب دهسته لاتدارین نه رویجی ڦه بو زانینا مه رجین بدهسته ئینانا موله تی ب نهجامدانا کارین لیګه ریان یین جیوفیزیکی ل پشکا نه رویجی ل دهریا باکوور ژوانا ژی کومپانیا (فیلیبس)) یا نهمریکی بوویه یا کو لسالا ۱۹۶۲ ئ داخازیا خوه پیشکشگری ولیدفا

چه ندين کوميانين جيهاني وهکو موبيل وئهمو کو وبي .ئار.بي وئار.
ئالابى يين فهره نسي ..هتد داخازا ئيمتيازاتا کرن بو ديتنه فه وبهرهم
ئنانا پترولى ل دهريا باکوور.

دپروسه بيا ليگه ريانى ل پترولى چ لايه ک يى پشت راست نه بوو ل
باشترين دهقري ديتنه فه يا پترولى نه خاسمه کوميانان وحکومهت،
بتاييه تى کو لدهمى هه قيه يقينان دا دياربوو کو لايه نى حکومى شيان
وپيزانين پيدى نه بوون، زيده بارى کيم بوونا سازين پيدى بو
ئى نجام دانا هه لسه نگاندين سه ربه خو بو هه بوونا نه فتى. ل ژير قى
بارودوخى دا تشته کى سروشتى بوويه کو دهستهلادارين نه رويجى
ئاسانکاريان بو کومپانيا بکه ن سه بارهت مه رجين گريه ستا ب ئارمانجا
راکيشانا زورترين ژمارا کومپانيا دپروسين ده رخستنا نه فتى دا.

نه رويج ژ ئه گهرى سياسه تين وى يين ريک وپيک ديباقى پترولى دا
شيايه ئه قرو ببيت مه زنترين وبهرهم هينه را پترولى ل ئه وروپا ودپله يا
سى دئيت پشتى عه ره بستانا سعودى وروسيا ژ لايى هئارده کرنى
فه. وئه ف وهلاته شيايه ببيت خودان ساخله ته کا جياواز دقى بياقى
دا ئه وژى دورستکرنا پيشه سازين نوى يه ل سه ر بنه مايى پترولى
وشيايه روله کى بهرچاف بگيريت دئابوورى يا قى وهلاتى دا وشياينه
داهاتين پترولى گه ريخن ب ئاوايه کى سه ربه خو ژ بکاربرنا ناخوى
ژ پيخه مهت بهر سينگرتنا هنگافتن نه فتى يين کو په يدادين ژ ئى نجامى
نه سه قامگيرى يا بهايين نه فتى، ول سه ر کوميانين نيخ دهوله تى کو
دقيت پشکداربن دپيشخستنا پيشه سازى يا ناخوى ل ناف ودهر قيه ي
پيشه سازى يا پترولى دا. ونه رويج شيايه پيشه سازيا دابينکرنا پروسين
پترولى دروستبکه ت ل سه ر ئاستى نيخ دهوله تى وخوه رزگار بکه ت ژ
نه فره تين نه فتى وپشتگيرکرنا پيشه سازى يا ناخوى وبکارئنانا نه فتى
وهکو که رهسته ک بو گه شه پيدانا پيشه سازين نوى يين بهرده وام ونه

پشتبهستن ل سهر بهردهوامی یا پرۆسین دهرخستن. دقئ بهحس وڤهکولینن دا دکارین ساخلهتین بهرچاڤ یین موودیلا نهرویجی دریڤهبرنا دۆسهیا پترۆلی دا دهستیشان بکهین^(۲۲):

۱. خستهگهرا سامانین پترۆلی دخمهتا گهلی نهرویجی دا ب ریئ یا دامهزراندنا سندوقا دارایی یا نهفتی یا کولسالالا ۱۹۸۶ هاتیه دامهزراندن ژ پخه مهت دابینکرنا سامانین پیدقی بو بهره بابین پاشهروژی.

۲. وژ گرنگترین ساخلهتین ئهزموننا نهرویجی دیباقی پترۆلی دا پهیرهوکرنا سازانهکا سیاسی یه سهبارت پرنسیپین سهرهکی دئیدارهکرنا پترۆلی دا وژ گرنگترین بنهمایان، کونترۆلا نیشتمانی بوویه ب سهر مهرجین کاری دکهرتی پترۆلی دا وبتاییهتی دلهزاتیا پیشکهفتنا کهرتی سهبارت ئابووری یا نیشتمانی وپیشکهفتنا جفاکی ل وهلاتی وژ پخه مهت بدهستقهئینا قی پرنسیپی پیدقی یه دهستههلاتدار سازین پویست دامهزرینن کو بکارن ب ریکا وی دیڤچوونا پیشکهفتن وکونترۆلکرنی ب ریکا رازه مهندي یا حکومهتی ل سهر پینگافین سهرهکی دپرو سین پترۆلی دا.

۳. پشکداربوونا وهلاتی (حکومی وئههلی) ب ریژهیا نه کیم تر ژ ۵۰٪ ل تهقایا پرۆسین لیگهریان ودهرخستن وبهرههه هینانا پترۆلی، وئارمانج ژ قی پشکداربوونا نیشتمانی شیاندنا دهستههلاتدارین نهرویجی یه ژ بدهستقهئینا کونترۆلا نیشتمانی یین گریډایی ب ئاوايهکی مهبدئی ب پرۆسین لیگهریان ودهرئینانی وپاشان ب لهز زیدهکرنا پرۆسین بهرههه هینانی.

۴. ژیکجوداکرنا تهمام دناڤهرا بهرژهوهندیین حکومهتی یین کارگیری یین کلاسیکی وبهرژهوهندیین وی یین بازرگانی یین پهیدادبن ژ نهجامی مافی پشکداریکرنی دپرو سین لیگهریان وبهرههه هینانی دا

۲۲ فاروق القاسم، ۲۰۱۰، النموذج النرويجی - إدارة المصادر البترولية، سلسلة عالم المعرفة الكويت، سلسلة رقم (۳۷۳)، دولة الكويت، مارس، ص ۳۶۳-۳۷۲.

ژلايهكې دى څه، هەر ژ بوونا څى ئيكې وهزارهتا پيشهسازى وپاشان يا نهفت ووزى دامهزاندن بو سهرپهرشتيكرنا كاروباريڼ سياسى وياساى زندهبارى نهخشهدانان وپيښهخشينا مولهتان بو كومپانيڼ پشكدار دپروسيڼ نهفتى دا. پاشان حكومهتى ريقهبهريا گشتى يا نهفتى (NBD) وكومپانيا نيشتمانى (ستاتويل) دامهزاندن كو ۱۰۰٪ خودانا پشكين وى كومپانيى يه، وپاشان دهرهفت دايه كهرتى تايهت بو كرينا پشكين سنووردار ژ ستاتويل، وبقي ئاواى دهستههلاتداريڼ نهرويجى شيان ژيكدودابوونهكى دروست بكهت دناقبهرا دامهزاروهيڼ كارگيرى ژ لايهكى دامهزاراوهيڼ خوه يڼ بازرگانى ژ لايهكى دى څه.

۵. سهارهت سياسهتا مولهتپيدانى، ئەزمونا نهرويجى ب دوو قوناغان را بورى يه، يا ئيكې لسالا ۱۹۶۵ سياسهتا مولهتپيدانى يا ئاڅاكري بوويه ل سهر بنه مايڼ پيشركيى دناقبهرا كومپانيا دا، وكومكرنا بابتهتى پيشبركيى ل سهر جوړى پيگريان يڼ كو كومپانيڼ ركابه پيشنياردكهن سهارهت بابتهتى ليگهريانى (ژماره وجوړى ريپيدايى وژمارا ئەو بيريڼ كو دخازن كارى ليگهريانى تيدا بكهن ل دهڅهريڼ دياركرى)، لى مهرجيڼ ركابهريكرنى ل خولا دوويى هاتنه گوهارتن سهارهت جوړى پشكدارى يا نيشتمانى وريژهيا وى يا سالانه، وبقي ئاواى گريپهستين مولهتپيدانى بوونه گريپهستين پشكداريى يڼ بازرگانى (Joint Venture) دگهل كومپانيڼ نيشتمانى.

۶. بكارئينانا بنه مايى همهرهنگى وفره لايهنيى دناقبهرا كومپانيڼ مولهتپيدايى، چونكى حكومهتا نهرويج دوى باوهريى دابوو كو دهرخستنا نهفتى ل دهريا باكوور كو ژينگهها وى يا قورس وگرانه، پيدقى ب ههولڼن همهلايهن ههيه ژ توانا وشيان وشارهزاىان ب ريى يا چهندهها كومپانيا، وژ پيڅه مهت بجهئينانا بنه مايى همهرنگيى دناف مولهتپيدانان، نهرويجى پهنا بره بهر پيكنينانا كومين مولهتپيدانى يڼ

پشکدار (کونسورتیا) کو هر ئیک ژ وانا پیکهاتی بوو ژ ۳ تا ۵ کومپانیا، وئۀف رکابه ریکرنه بوویه ئه گهری باشترکنا ئاستی شیان ولیگه ریان و بهرهمداریی دپروسین نهفتی دا، ومفا وهرگرتن ژ چهندها راسپارده وپیشنیارین کومپانیا بو بهرهمفکرن ونه خشه کیشانا خولین موله تپیدانی. ۷. لdif سیسته ما نه رویجی پیدفی یه ل سهر هر کومپانیه کا پشکدار ودهر کومه کی دا کو ریکهفتنا پشکداریا بازارگانی ئیمزاکری (Joint Venture) دناقبر خوه دا، وئۀف سیسته مه وهسا بهری خوه دده ته هر کومپانیه کا دناف کومه کی دا مینا کیانه کی یاسایی یی سهر به خو، وبقی ئاواپی هر کومپانیه کا پشکدار دکاریت پشکاخوه ژ یه ده کی نهفتی بکاربینیت بو مه به ستین خوه یین دارایی دبازارین جیهانی دا.

۸. هر کومپانیه ک دناف کومی دا پشکا خوه ژ باجی دده تن ل سهر بنه مایی داهاتی وی یی گشتی ل نه رویج نه ک ل سهر بنه مایی موله تپیدانی یی تاک لایه نی. وئارمانج ژ فی سیسته ما باج ژی ستاندنی دانا دهر فته کا گونجایه بو زفراندنه قهیا ودهرهم هینانان ژ سهرجه می داهاتی وژ هه می موله تپیدانان.

۹. نه رویجی نه ریتین بنجه هه نه سه بارهت قه بوون وده ستپاکی وشه فافیه تی، بو نمونه سیسته ما رهوشتی وه ل سوکهفتان دخزمه تا شارستانی دا پیداکریی ل سهر ئاگه هداربوونا هه می هاوالاتیان دکهت بو زانینا ئه و قوناغین کو مامه له یین وان تیدا دبورن پیشی گه هشتن ب ئه نجامی دوماهیی. زیده باری فی چهندي ئازادی یا روژنامه قانی ب ته مامه تی یا دیاره ل فی وهلاتی ومافی وی چهندي هه یه ئاگه داری هه می پروسین نهفتی بن ونیشانانا داتا و دیکومینتین فهرمی، ئۀف چهنده پتر باوهری دناقبره را هاوالاتیان وکومپانیین نهفتی دا دروست کریه.

۱۰. ژ بنه مایین سیاستا نهفتا نه رویجی بنه مایی پشکداریکرنا

پیشه‌سازی یا ناڅخو په دپروسیڼ نه‌فتی ب به‌رفه‌رترین شیوه‌یی پیدقی ب مه‌رجه‌کې کول سهر بنه‌مایې ږکابه‌ریه‌کا دادپه‌روهرانه بیت دگهل دامه‌زاروه‌ییڼ نیڅ دهوله‌تی دا. و ژبو بجهئینانا قی ئارمانجی دهسته‌لاتدارین حکومی داخاز ژ هه‌می کومپانیین نه‌فتی کریه بو پشکداربوونی ل پیڅ‌خستنا شاره‌زایی یا ناڅخویی دچارچوقی که‌رتی نه‌فتی دا.

۱۱. ئیک ژ بنه‌مایین دی یین سهرکه‌فتی سه‌بارت نمونه‌یا نه‌رویجی دریقه‌برنا مه‌له‌فی نه‌فتی گرنگیدانه ب ژینگه‌هی ژ به‌ر کو ئه‌ف وه‌لاته شبه‌ستنی دکه‌ته ل سهر ده‌ریا‌قانیی ونیچیرا ماسیان لده‌ردوری ده‌ریا باکووره، وکومپانیین نه‌فتی ژی شیان پاراستنا ژینگه‌هی به‌رچاډ بکه‌ن. ۱۲. ژ گرنگترین بنه‌مایین سیسته‌ما نه‌رویجی بنه‌مایې (سهرپه‌رشتیکرنا خویه‌تی)یه، واته سه‌پاندنا به‌رپرسیاریه‌تی یه ل سهر کومپانیین کارکری، له‌ورا پیدقی یه ل سهر ئه‌شان کومپانیا کو سیسته‌مین ناڅخویی ورینمایې وپیڅه‌ریڼ ته‌کنیکی یین پیدقی دابین بکه‌ن.

۱۳. هه‌بوونا نه‌خشه‌کیشانه‌کا ناوه‌ندی یا کارا ژ لایې دهسته‌لاتدارین نه‌فتی څه، وگرنگترین مفایین قی نه‌خشه‌کیشانی باشتکرنا ئه‌نجامانه ب ریڼ یا هه‌ماهه‌نگی یا جوگرافی، وتنی دگهل په‌یدا‌بوونا دیتنه‌څه‌یین مه‌زن دبیته ئه‌گه‌ری دامه‌زراندنا پروژین به‌ره‌م هیټانی ده‌ر لایه‌نه‌کی ژ وه‌لاتی.

۱۴. سهرکه‌فتنا نه‌رویج ددروستکرنا هه‌څکاریه‌کا کارا دناڅبه‌را دهسته‌لاتدارو کومپانیین کارکه‌ر دا، وئو تشتی کو ئه‌ف هه‌څکاریه ب ساناهیکری یه زیده‌کرنا تیگه‌هیشتنا حکومه‌تی یه بو به‌رژوه‌ندیین بازرگانی دسیکته‌ری نه‌فتی دا ب ریڼ یا پشکداری یا وی وه‌ک وه‌به‌ره‌م هیټه‌ر مل ب مل دگهل کومپانیین نه‌فتی.

بقي ئاوايي نهرويچي سازي وسياسهت وپلانيڼ ستراتيژي يڼ پيدفي دامهزاندن بو جيټهجي کرنا کونترولا نيشتماني ب سهر کهرتي پترولي دا، وهر ب دريژاها ساليڼ هفتياندا في وهلاتي سياسي تهک پهيرهوکري يه ئهوژي بهرچاڅ وهرگرتنا ههسهنگي يه دناڅهرا ههزا دغهژاندنا پرؤسيڼ پترولي ژ لايهکي وهوشداريکرن ژ پيخه مهت خوپاراستن ژ وان هنگافتنيڼ کو زياني ب ئابووري يا نيشتماني دگههينن، وب گهشهکرنا کومه لايه تي ژ لايهکي دي څه.

ودگهل بورينا ده مي، نهرويچ شيايه پشکداريه کا راسته قينه ههبيت ئهوژي هه بوونا پشکداري يا حکومي وئهلې کيم تر نهبيت ژ ۵۰٪ ژ ته قاييا پرؤسيڼ ليگهريان وبهرهم هيناني ل وهلاتي. ومه به ستا سهرهکي ل في پشکداري يا نيشتماني بريتي يه ل کونترولکرنا نيشتماني ب سهر في پيشه سازي دا وله زکرن دپروسيڼ ليگهرياني وپاشان پرؤسيڼ بهرهم هيناني دا.

ئهموونا ويلايه تا ئه له سکا يا ئهمريکي دبيافي دهرخستن وئيداره کرنا ساماني نهفتي

بيگومان ل دوماهيا ساليڼ شيستاندا څه کولينان ديار کربوو کو نهفت ل ويلايه تا ئه له سکا ههيه ورؤژ بو رؤژ گرنگيدان ب في ده څه ري زنده تر لي هات سهره رايي کو ده څه ره کا ئيکجار سهخته ژ لايي کهش وهوايي څه وپر به فره ويا مه حاله ب ساناهي شول دپروژي دهرخستنا نهفتي دا بهي ته کرن، وژ لايهکي دي زور کومه له وريکخراوييڼ ژينگه ه پاريز نه رازي بوونا خوه ديارکرن ل سهر مه ترسي يا دهرخستنا نهفتي وکاريگه رييڼ وي ل سهر ديمه ن وسروشتي جواني ويلايه تا ئه له سکا. سهرژمارا ويلايه تا ئه له سکا زور يا کيمه (۶۵۵۴۳۵) که سن ل ديف ئاماريڼ سالا ۲۰۰۴ ئي ودناڅ کهش وهوايه کي دژوار دا دژين وپليڼ

نزم یین گهرمی، ویشکا تاکه کهسی دگه هیتە ۳۶۶۵۴ دولاران ژ سەرجه م داهاتی نه ته وهیی، کو بلندترین پشکه ل سەر ئاستی وهلاتین پیشکه فتی، وبقی ئاوییی پشکا تاکه کهسی ژ داهاتین نه فتی ل ئەله سکا دگه هیتە ۴,۲٪ ژ سەرجه م داهاتی تاکه کهسی، له ورا ئەزمونا ئەله سکا یا سهرنج راکیشه لجه م خه لکی عیراقی ژ ئەگه ری کیم بوونا داهاتین وان ودی پتر گفاشتنی ل سهر لایه نین په یوه ندیدار وه کو جقاتا نوینه ران و حکومه تی دروست بیت نه خاسمه کو خه لک ل باوه ریی دا بوون کو سامانین نه فتی که فتی ل بن باری گهنده لی یا دارایی ل دامه زاروه یین دهوله تی دا^(۲۳).

لسالا ۱۹۷۳ دهست ب دهرخستنا نه فتی هاته کرن پشتی رازیبوونا کونگرسی ئەمریکی، وپرۆژه لسالا ۱۹۷۷ ب دوماهی هات ودهست ب کاری دهرئینانا پترۆلی هاته کرن، وئەگەر ب ئاوایه کی ئابووریانه ل پرۆژی ئەله سکا بنیرین دی بینین کو گه له ک پیقه ری ئابووری هاتنه گوهارتن ههر دگهل دهستی کرنا لینگه ریانی ل نه فتی ژ وانا ژی گوهورینه کا مه زن ئاستی کریین کریکاران دا چییوو، وریژه یا قه ژاندنا سه رژماری ژی په یدابوو وهیژا کاری^(۲۴).

خه لکی ویلایه تا ئەله سکا ههر زوی هزر دمافین خوه دا کر بو پیدقی یا هه بوونا سندوقه کا داهاتی کو لسالا ۱۹۷۶ دهنگ بوداین بو مه به ستا ئیداره کرن ووه به ره م ئینانا ۲۵٪ ژ داهاتین نه فتی یا کو دکه فته دهستی حکومه تا خوجه یی یا ئەله سکا بو پیشخستنا یه ده کی نه فتی. وئە قه ئیکه م پرۆژی سندوقی بوو کو دانپیدانانی ب مافین گشتی یین خه لکی ئەله سکا دکه ت بو پشکداریکرن داهاتی دا ب ئاوایه کی راسته وخو، و سالانه ئەف سندوقه رادبیت ب دابه شکرنا قازانجی

۲۳ د. سلیم الوردی، ۲۰۱۳، الاستبداد النفطی فی العراق المعاصر، منشورات دار الجواهری للطبع والنشر، الطبعة الاولى، بغداد، ص ص ۱۶۲-۱۶۴.

²⁴ George J. Borjas, 2013, Labor Economics, Sixth Edition, McGraw-Hill Irwin

نهفتی ل سهر ههر تاکهکی قی ویلایه تی ، بو نمونه لسالا ۱۹۸۲ پشکا ههر تاکهکسی (۲۱۹۰۲) دولار بوون، ولسالا ۲۰۰۲ گههشته (۱۵۴۰) دولارا، واته ههر خیزانه کا چار کهسی شیان پتر ژ (۶۰۰۰) دولاران وهر بگرن، زیده باری کو پشکه کا مه زن یا قازانجی نهفتی بو پیشخستنا ژیرخانا ئابووری ویه دهکی گازا سروشتی دئیه ته رخان کرن، ههر چهنده کو ئهف ئه زمونه یا بی کیماسی نه بوویه ههروه کو (جیری ماکییت) ماموستایی زانستین سیاسی ل زانکویا ئه له سکا دبینیت کو سندوقا نهفتی یا بهردهوام بوویه ئه گهری دانانا سنورهکی ل پیش حکومتا ویلایه تا ئه له سکا بو پاره دارکرن چهنده ک ژ پروژین ژیرخانا ئابووری یین پیدقی وپروژین خزمه تین گشتی وه کو ساخله می وفیرکرن وقه گوهاسستن. وهنده ک ژی وه سا دبینن کو قهیرانا کورته یانی دبودجه یا ویلایه تی دا دزقریته قه بو هه بوونا سندوقی یا کو دهست ب سهر پشکه کا گرنگ ژ داهاتین نهفتی دا گرتی کو یا پیدقی بوو پروژین ژیرخانا ئابووری پی بهینه پاره دارکرن^(۲۵).

سه بارهت عیراقی و ههر پشتی سالا ۲۰۰۳ ی ... وتد بهرپرسین ئه مریکی پیشنیارکرن وچه ندین ئه ندامین کونگریسی ژی پشته قانی یا وئ دکرن، بو دابه شکرنا پشکه کا سامانی پترولی ل سهر سهرژمارا خه لکی کو ئه قرو گه هشتیه ۶۶ ملیون که سان ب ری ی یا سه کین بانکی (شیک) بو ههر تاکهکی عیراقی وه ک پینگافه ک بو پرؤسه یا دووباره ئافاکرنا ئابووری یا عیراقی، ئهف چهنده ژی مینا ئه زمونا ویلایه تا ئه له سکا یه دبیاقی دروستکرنا سندوقا داهاتین پترولی کو سالانه ل سهر تاکین وئ ویلایه تی دئینه دابه شکرن . ولدیف پلانه کی ئه مریکا دخوازت هاوالاتین عیراقی ژی پشکداربکهت بو بدهستقه ئینانا پشکه کی

۲۵ مجید الهیتی، ۲۰۰۷، ثروة العراق النفطية.. من اداة للدكتاتورية إلى قاعدة محتملة للديمقراطية، ضمن كتاب النفط والاستبداد - الاقتصاد السياسي للدولة الریعية، معهد الدراسات الاستراتيجية، بیروت - لبنان.

ژ سامانیڼ وهلاتی خوه کو ب ئاوايه کی راسته وخو بگه هيته دهستی وان.

ئابووریناسی ئه مریکی (ستیفن کلیمونز) جیگرئ سهرۆکی سازی یا ئه مریکا نۆی بو قه کولینان ئیکه م کهس بوویه کو پیشنیارا هزرا دامه زراندا نمونه یه کا ئه له سکا ل سهر دابه شکرنا داهاتین پترۆلی ل عیراق کری دگوتاره کا خودا ل رۆژناما نیویورک تایمز لروژا ۹ئ نیسانا ۲۰۰۳، کلیمونز پیشنیار کر کو ئه ف سندوقا داهاتیان مینا سندوقا داهاتین پترۆلا ئه له سکا یه ودئ ریئ ل په یدابوونا رژیمه کا دی یا سهرکوته کر گریت ورزگارکرنا عیراقی ژ هه می کاره ساتان و سیمایین نه ریکیا بکارئینانا سهره وت و سامانی پترۆلی کو ل جه ندین ئه زمونین وهلاتین نه فت فروش دبه رچا ف بوون^(۲۶).

لی پشتی دهمه کی سهرۆکی ئه مریکا (جورج بوش) ی وه سا پی باش بو کو حکومه تا نۆی یا عیراقی قی بابته ی گه نگه شه بکه ت وئایا به ره قی هه یه بو دامه زراندا سندوقه کی بو داهاتین پترۆلی یان نه، بتاییه تی کو عیراق پیدقی ب (۱۰۰) ملیار دولاران هه بوو بو دووباره ئاقه دانکر نه قه یا وهلاتی زیده باری قه رزین بیانی کو ب نیژیکی (۲۰۰) ملیار دولارا دهاته خه ملاندن، وئه ف چه نده دی چه ندین سنووران بو دهسته ه لاتدارین عیراقی په یدا که تن، له ورا یا پیدقی یه چاکسازی ل کهرتی پترۆلی بهیته کرن وپشکه کا وئ بهیته قه گوهاستنا بو مولکیه تا کهرتی تاییه ت، تا وه کو خه لک بکارن پشکداریی داهاتی وئ دا بکه ن، لی تا نها وپشتی بورینا پتر ژ ۲۰ سالان هیشتا تنی پروژیه ونه هاتیه پراکتیزکرن^(۲۷).

²⁶ Steven C. Clemons, «Sharing, Alaska-Style» The New York Times, April 9, 2003

۲۷ وارن فیث، الولايات المتحدة تدرس تطبيق تجربة آلاسكا في العراق وتوزيع عائدات النفط بشيكاك على العراقيين، صحيفة (الشرق الاوسط) الدولية، العدد (۸۹۲۲)، ۳ مايو ۲۰۰۳

موديلا دهوله تا مولكانه يي ل بهرامبر گه فا بنياتنانا جفاكين دامه زراوه يي (عيراق وهكو نمونه)

پرانيا چافديرين ئابووري - سياسي ل جيهاني گه هشتينه وي
باوهريي كو ئابووري يا نهفتي كهفتي ل بهرامبر دورهيله كا ههقدژ
ل چاف سالين ههفتياندا دهمني كو سهردهريي دگهل نهفتي دهاته كرن
وهك كالايه كا ستراتيژي، لي نوكه يا بوويه كالايه كا زور ئاسايي وبهائي
وي ژي ب ريي يا كارليكرنا دناقبره را بنهما وپيشبينين پيشوهختانه
سه بارهت داخازي ونيشانداني دئيته دياريكرن. وئه گهر نهفت ب سياسي
بهيتته كرن ل قي حاله تي تومه تباري سهره كي ل قي ري ئه مريكيه يا
كو بهردهوام نهفت وهك چه كهك بكارئينايه بو مسوگه ركرنا گه هشتن
ب بازارين نهفتي وسهرمايين جيهاني وهك ئالاقه ك ژ ئالاقين سياسته تا
دهرفه يي يا قي وهلاتي ب ريي يا سه پاندنا سزايان ب ئاوايه كي تاك
لايه ني قه ب سهر كومپانيا ووهلاتان دا.

ول پشتي دوماهي هاتنا شهري سار دناقبره را ئه مريكا وئيكه تيا
سوڤيه تي دا، هه مي هه ولدانين ئه مريكا بو وي چهندي بوويه كو
گه مارويه كا ئابووري وسياسي وديپلوماسي ب سهر روسيا وئيراني دا
بسه پينيت ونه هيليت ئهف ههردوو وهلاته مفايي ژ هيلين قه گوهاستنا
نهفتي ببينن يان دناف ئهردين ههردوو وهلاتان دا تيپهرن، نه خاسمه
پشتي ئه و هه ولدانين ئه مريكا كرين بو پشته قانيكرن ل هيل باكو -
جهيهان بو قه گوهاستنا نهفتا دهريا قه زوين بو بازارين جيهاني يان
زيده كرنا سزايين نيڤ دهوله تي ب سهر روسيا دا وهاندانا وهلاتين
ئه وروپي بو كيم كرنا پشتبه ستن ب نهفت وگازا روسيا.

شەپى كەنداقىي دوويى: ئىكەم شەپى ھەقچەرخ ژ پىخەمەت نەفتى

بىگومان شەپى دوويى يى كەنداقى (داگىركنا كويتى ژ لايى عىراقى قە) ژ وان شەپى ھەقچەرخە يىن كو پشتى دوماھى ھاتنا شەپى سار پەيدابووى، وسەددام حسىنى ۋەسا ھزردىكر كو ب داگىركنا كويتى دى كارىتن ھوكمرانىي ل تەقايە دەقەرا كەنداقى عەرەبى ۋەھتا رۆژھەلاتا ناڧىن ژى كەتن ب رىي يا مونۇپۇلكرنا نەفتى ۋىكارىنانا ۋى دىمللانا نىف دەولەتى دا، لى پىكولىن عىراقى سەرنەگرتن ژ بەر كو ۋەسا ھزردىكر كو ئەمىرىكا دى يا دەستبەردارىيت بو بەرژەۋەندىن خوەيىن ئابوورى ل رۆژھەلاتا ناڧىن ۋناھىلىت كو تاكە ۋەلاتەك كۆنترۆلى ب سەر دەقەرى دا بكتەن، ژ بەر كو نەفت دىياسەتا رۆژئاقا دا دى مېنىت ۋەك ژىدەركى سەرەكى يى ۋوزە ۋقەژاندنا ئابوورى.

پەيدابوونا دوو جەمسەرىن نۆى: مللانى دقالبەكى نۆى دا

شروڧەكارىن سىياسى دوى باۋەرىي دابوون كو روسيا دى بەند ۋىبىرەتا ژ كەفتنا ئىكەتيا سۆڧىەتى ۋەرگىرىت ژ بەر كو ئىك ژ ھۆكارىن كەفتنا ۋى ژدەستدانا سامانىن ۋوزە ياجىھانى بوويە ۋدەركەفتن ژ بن كۆنترۆلا ۋى قە، ۋگەھشتە ۋى باۋەرىي كو نەفت ۋگاز دى مېن ۋەك ژىدەرىن سەرەكى بو قەژاندنا ئابوورى ۋگەشەپىدانى سەرەرايى پىشكەفتنا ژىدەرىن جىگرەۋە بو پترۆلى ۋەك ۋوزا ھەتاقى، ھەۋايى، ناڧۇكى ...، ھتە. ژ لايى خوقە ئەمىرىكا دبزاڧىن خودا بو گەھشتن بو دەقەرىن نەفتى شىايە قەژاندنەكا ئابوورى بدەستقەبىنىت ۋكۆنترۆلى ب سەر برىارا سىياسى يا نىف دەولەتى دا بكتەن، ۋل بەرامبەر ژى دا روسيا بزاف كرن بەرەف چاڧكانىن نەفت ۋگازى بچىت بتايبەت كو شىايە ھەتا نوكە ل قورخكرنا بياڧى بەرەم ھىنان ۋەناردەكرنا گازى

دا یا سه‌ره‌ک‌ه‌فتی بیت جونکی پتر ژ (۵۰٪) ژ پیدئین ئه‌وروپا پی دابین دکه‌ت، ئه‌قه بوو لده‌ستپیکا سالا ۱۹۹۵ فلادیمیر پوتین سه‌روکی روسیا نه‌خشی ستراتیژیی کۆمپانیا گاز پرۆم دانا بو ب هه‌قرا گه‌یاندا روسیا وئازهربایجان وتورکمنستان وئیران بو مه‌به‌ستا ب بازارکرنی به‌ره‌ف ده‌قه‌را رۆژه‌لاتا ناڤین، ل به‌رامبه‌ر دا ئه‌مریکا له‌زکر ل دیزاینکرنه‌ پرۆژی خوه‌یی هه‌قه‌به‌ر (پرۆژی نابوکو) بو رکابه‌ریکرنی ل گه‌ل پرۆژی روسیا، ئه‌و پرۆژی کو ناڤه‌ندا وئ ل ئاسیا ناڤین وده‌ریا ره‌ش ده‌ستپیدک‌ه‌ت ول تورکیا دئته‌ کوگه‌ه‌ کرن، وپاشان به‌ره‌ف بولگاریا ورومانیا وچیک وکرواتیا وسلوڤینیا ول دوماهیی ئیتالیا.

ژ لایه‌کی دی قه‌ وه‌لاتین نه‌فت فرۆش بتایبه‌تی یین عه‌ره‌بی وه‌سا به‌ری خوه‌ داینه‌ رۆسیا وه‌ک رکابه‌ره‌کی وان سه‌باره‌ت قی کالایا ستراتیژی ژ به‌ر کو ئه‌وژی خودان پترۆله‌، وه‌سا هزرده‌کن کو وه‌لاتین ئه‌وروپا دی مینه‌قه‌ بکاربه‌رین راسته‌قینه‌ بو کرینا نه‌فتا رۆژه‌لاتا ناڤین ونه‌فتا عه‌ره‌بی، هه‌ر ژ به‌ر قی چه‌ندی ژی وه‌لاتین وه‌کو عه‌ره‌بستانا سعودیه‌ وئیمارات وته‌قایا وه‌لاتین که‌نداڤیی هه‌قه‌شکن دپرۆژی خودا ول قازانجی ئه‌مریکا ورۆژقاییی دا، وروسیا نه‌شیایه‌ پیگه‌ها خوه‌ ب ئاوايه‌کی پیدئیی ل ناڤ وه‌لاتین عه‌ره‌بی دا ب هیز بکه‌ت.

روژھه لاتا ناڤين: مه ترسيين دهوله تا مولكانه (خودان نهفت)

ودهوله تا دامه زراوه يي

دهوله تا مولكانه يي (Rentier Country) يا رهيي ئه وه لاته يي كو خودانا سامانين سروشتي يه وداها ته كي ريځخستي بدهستقه دئينن، واته داها تي خوه ژ ژيده رين دهرقيي بدهستقه دئينيت ورا دبیت بخه رجكرنا وي داها تي ب ريي يا پيشكي شكرنا خزمه تگوزاريين ئاسايش وكارگيري ودا بينكرنا چالاكيين خوه يين ئابووري يين جورا وجور. واته داها تي پيشكي شي ها ولا تيين خوه دكه تن بي كو باجا ژي وهرگريت ل بهرام بهر وهرگرتا پشته قانيا خه لكي وگه رنتيكرنا مانه قهي يا رژيمه كا دياركري ل سهر دهسته لاتي، ب واتايه كا دي دهوله تا مولكانه يي مينا ريځكه فته كي يه دگه ل ها ولا تيين خوه بو دا بينكرنا كارو شولي وپيشكي شكرنا خزمه تين گشتي ل بهرام بهر پيشكي شكرنا لايه نگري يا خوه بو دهسته لاتي وئف چهنده دي زهمينه وبواري مسوگه ر كه ت بو دهوله تي بو سهرده ريكري.

ئف چهنده ژ لايي ئابورويناسان قه هاته خويا كرن ودگوتنه قهي سه رو بهري (كرينا شه رعيه تي) ب ريي يا چهنده ك ژ نمونه يان وهك هاريكاريين دارايي ب هه مي جوړين خو قه ژ پيشكي شكرنا كوژمين مه زن يين دارايي ب ئاوايه كي راسته وخو ونه راسته وخو وهك كرينا ئه ردو وعه قاراتا ژ خه لكي ب بهايين گران، وپيشكي شكرنا خزمه تين جورا وجور وهكو ساخله مي وفيركرن وقه گوهاستن وكاره با .. وهتد ب ئاوايه كي خورايي ودا بينكرنا قه رزين دارايي وپشته قاني وئاسانكاريان بو سهركه فتن چالاكيين ئابووري يين كه سيه تي.

ژ ساخله تين دهوله تا مولكانه (دهوله تا ريعي):

۱. بلندبوونا ريژه يين خه رجين حكومي بي كو پيدقي ب سه پاندنا

باجا هه بیت.

۲. لاوازی یا په یکه به ندی به رهه می ناڅوویی لدرقه یی که رتی مولکانه (ریعی).

۳. بلندبونا گرنگیا ریژه یی یا هنارده یین مولکانه یی (وهک نهفت بو نمونه) ژ سه رجه م هنارده یان بو ۸۰٪.

۴. پشبه ستن ب مولکانه یا لدرقه یی وهک ژیده ره کی سه ره کی بو داهاتی ونزم بوونا پشکداری یا جقاکی دچیکرنا داهاتی دا.

ب کورتي سه بارهت پیناسه کرنا دهوله تا مولکانه یی، دناڅ ئه څان جوړه وهلاتان دا کایین بیروکراتیه ت و تاکړه وی ددهسته هلاتی خوړت وب هیژ دبن، وژ بهر کو سامان و داهاته کی ئه رزان ب دهست وان دکه څیت چ گرنگی ب سیکته ریڼ دی یین ئابووری نادهن وهه رده م فشار په یدادبن ل سه ر ئاسایشا ئابووری یا ئه څان وهلاتانه بتاییه تی ئه څین نهفت فروش وعیراق ژی باشتیرین نمونه یه دځی بواری دا. ول سه ر ئاستی جیهانی چه ندین نمونه ل بهرچاڅ یین وهلاتین خودان نهفت هه نه کوخودان ئه زمونیڼ ته حطن دبواری ئیداره کرنا سامانیڼ نهفتی وهکو مه کسک وفه نزه ویلا ل دوماهیڼ چاخی نوزدی کو داهاتیڼ نهفتی روله کی گرنگ گیرایه بو دروستبوونا دیکتاتوریه ت و تاکړه ویی، ووهلاتی مه کسک هه رده م ژیايه دناڅ به را قوناغین دیموکراسیه ت و دیکتاتوریه تی دا دگهل زیده بوون یان کی م بوونا پشکا نهفتی دهنارده یین ځی وهلاتی لدیف گوهورینیڼ به رهه می دماوی چاخی بوری دا، لی ل فه نزه ویلا ئابووری یا مولکانه یی (نهفت) یا زال بوویه ب سه ر ئابووری یا وی وهلاتی دا هه تا ئه څرو له ورا هه رده م دهسته هلات به رهف تاکړه ویی بریه، وځی وهلاتی تا ئه څرو سه قامگیری وته ناهیا سیاسی ب خوځه نه دیتی ه سه ره رایي کو خودانا زوړترین سه روه ت وسامانایه.

ٲايا دهوله تا نهفتي ٲاكرهويي دهستهه لاتي دروست دكهٲ؟ په يوه ندي يا دناقهه را نهفت وديكتاتوريه تي دا

گهلهك چاران پرسيارهك يا بوويه جهي كهنگهشه وگرنگيپيدانا
ٲابووريناسان ئه وژي ٲايا دهوله تا نهفتي بوچي نه شيابه نمونه يه كا
سه ركهفتيانه يا گه شه پيداني پيشكيش بكهٲ؟ بو به رسفدانا قي
پرسيارى ٲابووريناسان ٲاماژي ب چهندين ئه زمونين وهلائين نهفت
فروش دكهن يان ئهف وهلائين كو بووينه خودان نهفت وداهاٲه كي
مولكانه يي بدهست كهفتينه، ب وي حيسابي كو مولكانه (ريع) دبيله
ئه گهرئ دروستكرنا نه خوشيا هولهندي بو وهلائين نهفت فروش،
واٲه بلندبوونا بهايي دراقي ناخويي وهلائي نهفت فروش ل بهرامبه ر
دراقين دي تر، وهكو ئه و چهندا ب سهر ئيسپانيا دا هاتي دهمي كو
ب هزاره ها ته نين ساماني ژ زير وكنازيين دي بدهسٲفه ئينان ل
سهردهمي چاخين ناٲه راست دا، ودهمي گاز ل هولهندا هاتيه ديتن
ل چاخى بوري، بهايي دراقي هولهندي ل وي سهردهمي (كراونه)
بلندبوو ب شيويه كي كو پيشه كارين هولهندي نه شيان كالايين خوه
هنارده بكهن چونكي بها وٲيچوونا دروستكرنا وان بلندبوو وشيان نه مان
كو ٲكابه ريئ دگهل كالايين بياني دا بكهٲ. ههروه سا سه بارهٲ وهلائين
ژنوي پيگه هيشٲتي يين نهفت فروش، دهمي كو نهٲٲا خوه هنارده
كري سامانه كي مه زن چوو دگيرفاني دهستهه لاتداران دا، ورابوون ب
زه مي كرن وهه دهردانا وي ساماني ب ريئ يا كرينا خهلكي ب ٲاري
نهفتي ل بهرامبه ر بيدهنگبووني، وچ گرنگي ب پيشخسٲٲا سيكٲه ريئ
دي بٲاييه تي كشتوكال وپيشه سازيي نه دان چونكي ب ساناها شيان
بازارين خوه ب كالايين بياني ٲرېكه ن ويٲدٲيين خهلكي دابين بكه ن ب

هاوهرده کرنی. ههروهسا نه دبه رژه وهندی یا دهسته لاتداران بوویه کو ته خین پیشه سازی و کشتوکالی یین پیشکهفتی یین خودان سامان و دهسته لاته کا سه ره خو ل ناف جفاکی دا په دابین، ههروه کو چه و ل عراقی ئەف چهنده په دابوو و نمونه یه کا شکهستی و فاشیلانه یا هوکمرانی هاته پیاده کرن ل قوناغین جورا و جور دا، نه خاسمه پستی سالا ۱۹۵۸ وئو بریارین هاتینه دهر کرن بو کاقل کرنا کهرتی کشتوکالی کو دده مه کی کشتوکالی یا عراقی شیانین رکابه ریکرنی هه بوون و چه ندین به روبه ره مه یین کشتوکالی هه رده دکرن بو بازارین جیهانی. زیده باری فه راموش کرنا کهرتی پیشه سازی و کهرتی تاییه ت دئابووری دا.

ل قیری بو مه دیارد بیت کو ئەو وهلاتین پشه ستنی ل سه ر هه رده کرنا نهفتی دکه ن بو بده سته ئینانا داهاتی هه می دویر کهفتینه ل به رجه سته کرنا دیموکراسیه تی دحوکمرانی دا، ههروه سا بووینه وهلاتین فاشیلانه ددروست کرنا نمونین گه شه پیدانی دا سه ره رای بلنبوونا داهاتیین وان ب درافین بیانی، له ورا پرانی وهلاتین نهفتی ل بن گرفت بیکاری وپاشکهفتنا ئابووری و نه بوونا سه قامگیری قه دنالن، لی ل به رامبه ر دا هنده ک وهلاتان مینا مالیزیا و سنگافوره وهونک کونگ وچین وهندستان شیان ئابوورین خوه ل به رامبه ر ئابووری یا جیهانی قه که ن وبنه دهر گه هه ک بو راکیشانا وه به ره م هینانین بیانی بو پیشخستنا پرۆگرامین خوه یین گه شه پیدانا ئابووری و هه مه جور کرنا هه ر دیین خوه، بیی گرنگیدان ب کو مکرنا سامان و درافین بیانی و هکو وهلاتین خودان نهفت.

نەزمونە یا دەولەتە مۆلکانە یا نەفت فرۆش ل عیراقی:

ئەزمونە کا تەحل دمیژووی یا ریڤەبرنا حوکمرانیی دا

کیشە سەبارەت دەولەتە ره‌یعی ل ئیراقی پشتی دەر خستنا نەفتی و فرۆشتنا وی خوە دشیوہیی بکاره‌یتانیین وەبەرەم ئینانا سامانیین نەفتی دا دیتیه‌قە نەک دبیافی دادپەرۆهیی ل دابەشکرنا داهاشی، وئەف پیڤەرە یی ناکوکە دگەل لۆژیکا دروست یا ئابووری، ب حوکمی وی ئیکی کو ئابووری یا مۆلکانەیی هیژا گرۆپی یە ل سەر کیستی تاکي ب ریی یا کرینا لایەنگر و تاگراڤ و بەخشینیین دارایی ژ لایی رژیما سیاسی قە، لەورا قی چەندی ئەزمونە کا تەحل ل ئیراقی دا هەیه وەرەر ئەف چەندەیه بویه هۆکاری مانەقەیا جفاکین مە درەوشەکا خراب دا بی کو دگەل گۆرانکاریین سەردەمیانه دا ب ریڤەبچن، سەرەرایي ئەو گۆهورینا سیاسی یا کو پەیدابووی پشتی نەمانا موودیلا دەولەتە سوشیالیستی یا ناوەندی کو هەموو ئاماژە بو خۆرتکرنا پشکداری یا سیاسی و فەرە لایەنیی کری یە ددروستکرنا بریاران دا، لی چ کارتیکرنا کا ریڤەیی نەکریه ل سەر گۆهورینا رەوشا کومەلایەتی چونکی زالبوونا عەقلیەت و فەلسەفەیا ئابووری یا دەولەتی وشیوہیی سەردەریکرڤ دگەل داهاش و مەزاختن و سامانیین نەفتی گرۆقەنە بو زالبوونا عەقلیەتە دەولەتە مۆلکانە ل ئیراقا ئەقرو.

ئەزموونا عیراقی وەک دەولەتەکا نەفت فرۆش دزقریتەقە بو دەستیپکا سالیین پینجیهان دا، هەر چەندە کو ل وی دەمی جقاتەک هەبوو بناقی (جقاتا ئاقەدانکرنی) و نیزیکی ۷۰٪ ژ داهاشی نەفتی ل وی دەمی ل بەر دەستی قی جقاتی بوو، و تنی (۳۰٪) ژ داهاشیین نەفتی بو بودجا گشتی یا حکومەتی دهاته تەرخانکرڤ لی دگەل گۆهورینا سیستەما سیاسی پشتی شۆرەشا ۱۴ تەموزی سالا ۱۹۵۸ وراگەهاندنا حوکمی کوماری، کارتیکرنا کا نەرینی هەبوو ل سەر قۆرخکرنا داهاشیین

نهفتی ودهسته لاتا عه بدولکه ریم قاسم رۆله کئی خراب گێرایه ل پلانین
 پشتی شۆرهشی ل نه ریکیا ریقه برنا پرۆگرامین چاکسازی یا کشتوکالی
 ودابه شکرنا ئه ردی بو یه کێن بچووک یین کیم به رههه، وخومالیکرنا
 کهرتی پیشه سازی یا نیشتمانی ول جهی وی نموونه یا سه رمایه داری
 یا دهوله تی خوجهکر یا کو بوویه ئه گهری کافلکرنا نمونین
 سه رکهفتی یین گه شه پیدانی، زیده باری به رفه رهکرنا سازین ئاسایش
 و سه ربازی یین سه رکۆتکه ر و بکارئینانا وان سازیان بو بیده نگکرنا
 خه لکی ولایه نین ئوپۆزوسیونی، هه روه سا دهسته لاتداران کار کر بو
 کرینا خه لکی و تاگران ب ری یا پییه خشینا پاداشت ومووچه یان بو
 خه لکه کئی دیارکری بیی کو پیگریه ک هه بیت یان خزمه ته کئی بکه ن.
 پشتی کو ده تیا به عسیان لسالا ۱۹۶۸ ووه رگرتنا دهسته لاتی ژ
 لای (سه ددام حسین)ی قه ئیدی پشکه کا مه زن ژ داهاتی نهفتی کهفته
 ل بن دهسته لاتا وان قه وه تا حزبا به عس پشک وقۆمسیون هه بوو
 ل هه ر گریبه سه ته کا فروتتا نهفتی، و سه ددام شیا به مفای ل زیده بوونا
 بهایین به رمیلا پترۆلی ببینیت کو ژ سی بو یازده دولاران بلندبووی،
 وپاشان عیراق تووشی کاره ساتا کرن ژ ئه نجامی مایتیکرنا وه لاتین
 رۆژئاقا و دروستکرنا فشاری ل سه ر عیراقی، وئیک ژکارتین بکارئینای
 دقئ ململانی دا رژیما شاهی ئیرانی تا ل سه ر کریزا شه تول ئه ره ب
 سه ددامی ده ست ژ چه ندین پرسا به ردا وشۆره شا کوردی ژی ل قییری
 بو قوربانی یا قئ ململانی کو په هه ندین وی دزقریته قه بو کاریگه ری
 یا رۆلی نهفتی.

سه ره رای کو عیراق خودانا مه زنترین یه ده کئی نهفتی یه وب پلا
 پینجی دئیته ریژه ندکرن ل سه ر ئاستی جیهانی، لی جارن به رههه
 ئینان وه نارده یین وی ژ نهفتی هه قسه نگ نه بوویه دگه ل ئه و سامانین
 به رده ست. وهه ر لدوماهیا سالین پینجیهان دا عیراق به رده وام بوویه بو
 زیده کرنا سه ره خوی یا ئابووری دریقه برنا دۆسه یا نهفتی و سه پاندنا
 کۆنترۆلا خوه یا نیشتمانی ب سه ر سامانین سرۆشتی دا نه خاسمه

پشتی دامه‌زاندنا کۆمپانیا نه‌فتا نیشتمانی لسا ۱۹۶۴ کو ئەف هه‌وله به‌رده‌وام بوون تا سالیڤ هه‌فتیاندا، ژ پێخه‌مه‌ت به‌رفه‌ره‌کرنا به‌ره‌مه‌ی وه‌لاتی ژ نه‌فتی ب هاریکاری یا کۆمپانییڤ نه‌فتی ییڤ بیانی. لسا لڤ هه‌فتیاندا عیراق شیا به‌ره‌م ئینانا نه‌فتی بگه‌هینه ئارمانجا ستراتیژی کو شیا به‌ره‌م (۵,۵) ملیون به‌رمیلا درۆژه‌کی دا به‌ره‌م بینیت دگه‌ل هاتنا سالا ۱۹۸۳ی، لی ئەف ئارمانجه‌ بده‌ستقه‌نه‌هات ژ ئەگه‌ری شه‌ری عیراق - ئیرانی. هه‌روه‌سا پلانه‌کا داهاتی هه‌بوویه بو زیده‌کرنا ووزا به‌ره‌م هینانی بو ۶ ملیون به‌رمیلا درۆژه‌کی دا ل ناغه‌راستا سالیڤ نۆه‌تان لی دیسانی ئەف پلانه‌ سه‌رنه‌گرت ژ ئەگه‌ری شه‌ری که‌ندا قی دووی لسا ۱۹۹۱ی. ونوکه‌ وپشتی گۆهورینا سیاسی لسا ۲۰۰۳ قی وه‌لاتی چه‌ندین پلان ل به‌ر بوون بو پیشخستنا که‌رتی نه‌فتی ب مفا وه‌رگرتن ژ قه‌بوونا عیراقی ل به‌رامبه‌ر جیهانی وپیشکه‌فتنا ته‌کنولوژیا وشاره‌زایا نیف ده‌وله‌تی یا کۆمپانییڤ لیگه‌ریان وده‌رخستن وریقه‌برنا سامانیڤ نه‌فتی.

عیراقا ئەقرو: ئابووری یا نه‌فتی وده‌ستپیکه‌کا نۆی

بیگومان ده‌وله‌تا مولکانه‌ یا نه‌فت فروش شیان نامین بو دامه‌زاندنا نموونه‌یه‌کا گه‌شه‌پیدانی یا سه‌ره‌که‌فتیانه‌، ودیته‌ هوکاری به‌لافه‌بوونا گه‌نده‌لیی وژ ده‌ستدانا توانستی دریقه‌برنا ئابووری یا تاک لایه‌نه‌ یا کو پشتبه‌ستنی ب داهاتی نه‌فتی دکه‌ت.

دیمه‌نی عیراقی یی ئەقرو خرابترین دیمه‌نیڤ ده‌وله‌تا مولکانه‌یی نیشان دده‌ت، کو سیاسه‌تمه‌دارین وه‌لاتی تا نوکه‌ ب عه‌قلیه‌تا جاران تنی پشبه‌ستنی ب سه‌ر نه‌فتی دکه‌ت ب ئاوايه‌کی په‌ها، وته‌قیا سیکته‌ریڤ وه‌کو پیشه‌سازی وکشتوکالی هاتینه‌ فه‌رامۆشکرڤ ول شوینا دروستبوونا ته‌خین ناڤنجی ییڤ پیشه‌سازی وکشتوکالی، ته‌خین مشه‌خۆر و بکاربه‌ر

دروسټبووینه ګریداینه وهک پاشکو ب خهلهکه وهیزین ئابووری یا جیهانی څه، وزالټوونا رولی حکومتان بو لخواه ګرټنا هیزهکا مهزن یا مروقی ژ فهرانبه وکریکاران ودروسټبوونا بیکاریهکا څهشارتی ل وهلاتی یا بی بهرهم، زیدهباری ب هیزبوونا سازین لهشکری وهیزین ئهمنی ودهزګایین سهرکوټکر وتورین مافیاین بڼه‌ماله‌یی ودهسته‌لاتدار.

قوناغا پستی سالا ۲۰۰۳ی دهرفته‌کا زیرین ل پیش عراقی څه‌بوو بو بهند ومفا وهرګرتن ژ ئه‌زموونین ته‌حل دبیاقی ریڅه‌برنا دهسته‌لاتی دا، وه‌ولدان بو مفا وهرګرتن ژ پیشکه‌فتنا په‌یوه‌ندیڼ ئابووری یین نیف دهولتی وجیهانیوون وپیشکه‌فتنا شور‌ه‌شا پیزانینان ژ لایه‌کی، وزیده‌بوونا رولی ریخراوین نیف دهولتی وه‌ریمایه‌تی یین خودان شاره‌زایی وئ‌زموون کو هندهک ژ وانا به‌رده‌وام ل سهر باشتکرنا ره‌وشا سیاسی وئ‌ابووری وکارگیری یا وه‌لاتان کاردکن بو پیاده‌کرنا په‌ه‌ندیڼ حوکمی باش وده‌ستپاک مینا بانک وپوستا نیف دهولتی وپروگرامی ګه‌شه‌پیدانی یی نه‌ته‌وه‌یڼ ئیګرتی وریکخراوا ده‌ستپاکي یا نیف دهولتی.

وژ لایه‌کی دی څه دهرکرنا یاسایان وکارکن ب ده‌ستوره‌کی مودیرن کو فله‌سه‌فه‌یا حوکمرانیی ل سهر بهیڼه ئافاکرن دی باشتیرین پینګاډ بن بو رزګار‌بوون ژ نه‌فره‌تیڼ هه‌بوونا پترولی وب دامه‌زراوه‌یکرنا دهولتی نه‌خاسمه ئه‌و ماددین ده‌ستوری یین په‌یوه‌ست ب سهر‌ده‌ریکرن دګه‌ل سامانی نه‌فتی وپاشه‌روژا فی سامانی ستراتیژی، وه‌کو ماددین (۱۰۶) تا (۱۱۴) ژ ده‌ستوری هه‌میشه‌یی سالا ۲۰۰۵ی. چونکی جیبه‌جیکرنا ئه‌قان ماددین ده‌ستوری دی دهرفته‌تی څه‌که‌ت بو دروسټبوونا سندوقا داهاتین نه‌فتی وګه‌ره‌نتیکرنا مافین نه‌وه ونفشین داهاتی وه‌کو نمونه‌یا سندوقا داهاتان یا ولایه‌تا ئه‌له‌سکا ونه‌رویج یان سندوقا سه‌قامگیری

وبه‌ره‌بابین داهااتی ل کویت ...وهتد.

ل سه‌رده‌می رژیمن به‌ری دا، تاک‌ره‌وی یا سیاسی بوویه هوکاری په‌یدا‌بوونا تاک ره‌ویی وده‌ست ب سه‌رداگرتنا نه‌فتی، لی پشتی قوناغا ۲۰۰۳ ئ گنده‌لیی یا سیاسی (Political Corruption) ژ به‌ره‌م هات یا کو ژ لای پارتین سیاسی قه‌ دئته‌ کرن بو دزینا مالی گشتی و بکارئینا وی مالی بو به‌ژوه‌ندیین حیزبی وه‌تا تایفی وته‌مویلکرنا ه‌وین ه‌لبزاردن، وه‌ر ئه‌ف چه‌نده‌یه بوویه ئه‌گه‌ری ئاشکرابوونا ده‌یان دوسه‌یین گنده‌لیی ژ لای ده‌سته‌یا ده‌ستپاکیی قه‌، لی ژماره‌کا کیم یا وان دوسه‌یان ل دادگه‌هان هاتینه‌یه کلایکرن. سه‌روکی به‌ری یی ده‌سته‌یا ده‌ستپاکیی ل عیراقی دبیزیت ((چه‌نده‌ک ژ داهااتین گنده‌لی یا دارایی دئته‌ بکارئینا بو ته‌مویلکرنا ژماره‌کا پارتین سیاسی و پشتگیریکرنا چالاکیان)).

وبو چه‌ندین جاران کیشه‌ دناقه‌را حکومه‌تا عیراقی و په‌رله‌مانی دا په‌یدا‌بوویه سه‌باره‌ت ه‌بوونا ه‌ولین ری گرتنی ل چوونا به‌رپرسان بو ده‌رفه‌یی وه‌لاتی وه‌تا کار گه‌هسته‌ ده‌ست ب سه‌رداگرتنا پاسه‌پورتین وان یین دیپلوماسی. وژ لایه‌کی دی تیکه‌لبوونا پارتین سیاسی یین خودان ده‌سته‌لات دپرسین گنده‌لیی دا، هوکارین دوو دلیی یا ئه‌وان ناقه‌ندان خویادکه‌ت ل گه‌نگه‌شه‌کرنا یاسا پارتین سیاسی ل جقاتا نوینه‌ران و بریار ل سه‌ردان.

بو ئاشنا‌بوون ب ره‌وشا سیکت‌ه‌ری ووزی ل عیراقی پشتی قوناغا ۲۰۰۳ وداگیرکرنا عیراقی ژ لای ئه‌مریکا قه‌ وگوهورینا رژیما سیاسی ل وه‌لاتی، ئه‌م دکارین بارودوخی نو ی بو چار قوناغان دابه‌ش بکه‌ین^(۲۸): قوناغا ئیکی: ل ناقه‌را (۲۰۰۳-۲۰۰۹) وه‌لات ل ره‌وشه‌کا نه‌ ئارام ونه‌ سه‌قامگیردا بوری ژ ه‌بوونا توند وتیژی وناکوکی وشه‌رین

۲۸ روبن میلز، مستقبل النفط العراقي، من منشورات مركز البیان للدراسات والتخطيط، سلسلة رقم (۱۶)، الطبعة الأولى، بغداد ۲۰۱۸، ص ص ۵۸-۶۲.

ناڤخۆیی و تافی، ل بن سیبەرا هەبوونا هیژین ئەمریکی ل ناڤ ئاڤا عیراقتی دا، و خرابوونا ژێرخانا ئابووری ژ دەرئەنجامی سی شەرین مەزن و دەه سالین گەمارۆی یا ئابووری یا نیڤ دەولەتی، و پڕۆسەیا دووبارە ئاڤەدانکرنی ب سیستی ب ریڤەچوویە ژ ئەگەرئ نەریکیا ئیدارەدانی ژ لایئ ئەمریکا ڤە و پەیدا بوونا گەندەلیی و کیم بوونا شیان و بەهرەیین ریڤەبرنی و ژ دەستدانا ئاسایشی. ئەڤە بوو ئاستی بەرهەم ئینانا رۆژانە یا نەفتی ژ (۲,۵۰۰) ملیون بەرمیلا سال ۲۰۰۱ بو (۱,۳۴۴) ملیون بەرمیلا سال ۲۰۰۳ کیم بوو. پاشان ب هەولین گەرخستنهڤەیا قی سیکتەری شیان ئاستی بەرهەمی بگەهینە (۲,۳۰) ملیون بەرمیلا رۆژانە سال ۲۰۰۴. هەر وەسا سەبارەت کیم بوونا ئاستی بەرهەم ئینانا گاز سڕۆشتی ژ (۲,۸) ملیار م ۳ سال ۲۰۰۱ بو (۱) ملیار م ۳ سال ۲۰۰۴، لی لایف داتایین نوی ئەڤ ئاستە گەهشتە (۱۰,۴) ملیار م ۳ سال ۲۰۱۶.

سال ۲۰۰۶ دەستوری نوی عیراقتی کو پیکهاتیە ژ پرگین تاییەت ب سیکتەری نەفتی ڤە، و پرگین تاییەت ب دەڤەرین فیدرال ڤە (هەریما کوردستانی وەک نمونە) کو شروڤەکرنەکا تاییەت بو هاتیە کرن ژ لایئ هەر ئیک ژ حکومەتا ناوەندی و حکومەتا هەریما کوردستانی ڤە، و پروژئ یاسا نەفت و گازئ بو جڤاتا نوینەران هاتە بلندکرن کو ریخوشکەرە بو دامەزراندنا کۆمپانیا نیشتمانی یا عیراقتی تاییەت ب نەفتی و مشتومرەکا مەزن ل سەر پروژئ یاسایی هاتیە کرن و هەتا نوکە وەک رەشنڤیس مایەڤە و عیراق خودانا چ یاسایین گشتی یین تاییەت ب ئیدارەکرن نەفتی نینە.

قوناغا دوویی: ل گەل سیکتەری نەفتی ل عیراقتی پشتی سال ۲۰۰۳ دەستپیکر ب هاتنا کۆمپانیین نەفتی یین جیهانی وەکو و بەرهینەر و کارکرن مینا کۆمپانیا (CNPC) و (Zhenhua Oil) و کارکرن وان ل کێلگەها

(الاحدب) لسالا ۲۰۰۸ واژووکرنا چار گرښهستا بو ليگهريان ودهرختنا نهفتي ل کيلگههين نوکه وبهرهم ئينانا گازا سروشتي لسالا ۲۰۱۲، وهيچ گرښهستهکا دي لdifدا نههاته واژووکرن تني هندهک دانوستاندن ههبوون سهبارت کيلگهها (الناصريه) ودانوستاندين في داويي ل گهل کومپانيا بریتش پتروليوم يا بریتاني ل کهرکوک.

ژ نهجامي ههولين وهزارهتا نهفتا عيراقی ل في بياقي دا، بهرههمي پيرانيا کيلگههان زيدهبوو ب شيويهکي بلند، سهرهراي کو نهگههسته ئاستين پيدفي، وئف جورئ زيدهبوونا بهرههمي ب ئاوايهکي نه واقعي بوويه ژ نهگهرئ پرسگريکين سهپاندي ب سهر کوگههين نهفتي دا، وژيرخانين سهرهکي بو هناردهکرن، وچارهسهرکرنا گازي وکارين لوجيستي يين پيدفي بو هاوردهکرنا کهرهستين پيدفي وکارمهندين بههرمهند. وسيستي ب ريفهچوونا پيرابوونين وهرگرنا رازمهنديي وگيروبووني ل دانهقيا تيچوونين کومپانيا وههبوونا پرسگريکا، وپرانيا کيلگههين ژيري يا عيراقی تووشي چ گرفتين ئاسايشي نهبوون پيچهوانهي کيلگههين دهقهرين باکوور ورژئاقايي وهلاتي، وهکو کيلگههين (نهجمه) و(گهياره) ل پاريزگهها نهيناوا، يين کو ژ لايي کومپانيا سونانگول (Sonangol) يا نهنگولي قه دهاته ريفهبرن وکیلگهها گازا (عهکاس) ل نهبار کو ژ لايي کومپانيا (KOGAS) يا کوريا ژيري قه دهاته ريفهبرن، وکیلگهها گازي يا (مهنصوريه) ل ديالا يا کو لايي کومپانيا ووزا کويتي وکومپانيا (TPAO) يا تورکي قه دهاته ريفهبرن. وسهرهراي ههبوونا گرفت، لي ئاستي رۆژانهي بهرههمي نهفتي ژ (۲،۴۳۸) مليون بهرميلا لسالا ۲۰۰۸ بو (۲،۸) مليون بهرميلا لسالا ۲۰۱۱ و(۳،۲۹) مليون بهرميلا لسالا ۲۰۱۴ بلنديو، تا گههشتيه (۳) مليون و(۲۸۶) هزار بهرميلا ل مهها ئيلونا سالا ۲۰۲۲. قوناغا سي: ل نافهراستا سالا ۲۰۱۴ ي دهستپيکر دهمي ريکخستيا

داعش هێرش کرێه ل سهر عیراقی وههردوو پارێزگههین ئهنبار وموسل داگیرکرین، وری ئهاته گرتن بو هئاردهکرنا نهفتا عیراقی ل هئالا کهرکوک بهرهف تورکیا ب ری ئیا باژیری (بیجی) ژ ئهگه ری داگیرکرن وکریارین خرابکرنی، ول کانوینا ئیککی یا سالا ۲۰۱۴ عیراقی ریکهفتن ل گهل هه ریما کوردستانی کر بو بکارئینانا هئالا بورین هه ریتمی ژ پێخه مهت هئاردهکرنا نهفتی ژ کهرکوک، لی ئهف گرێبهسته ل ئادارا ۲۰۱۵ هاته راوهستاندن پاشان سهروژنوی ل تهباخا هه مان سال دهستیكرهقه.

ژ ئه نجامی پهیدا بوونا شه ری بنبرکنا تیروری وداعش، هیزین هه قهیمانی یا نیف دهوله تی لسالا ۲۰۱۵ هیرشین خوه ل سهر بارهه لگرن نهفتی دهستیكرن یین کوب کارئ قه گوهاستنا پترولی رادبوون، پاشان هیرشکرن ل سهر کینگههین پترولی ل سوریا وپالاوگه هان، ئهف چهنده بوو ئهگه ری کیم بوونا داهاتین پترولی یین داعش ژ (۵۰) ملیون دولاران بو (۴) ملیون دولارا ل مهها چریا ئیککی یا سالا ۲۰۱۷. ژ ئه نجامی ب ئارمانجگرتنا وان ژ لای فرۆکین هه قهیمانی یا نیف دهوله تی یین کو دهست ب هیرشین دژوارکرین بو سهر کینگهه وبارهه لگرن نهفتی یین داعش وپالاوگههین بهروهخت ل سوریا وعیراقی وگه هاندنا زیانین مهزن ب ژینگه هی ژ ئهگه ری سووتنا کینگههین گه یاره وبیسکرنا رویبارئ دیجله وسووتنا کارگه ها (المشراق) یا کبریتی... وهتد.

قوناغا چاری (ل دوماهیا سالا ۲۰۱۷ وههتا نوکه): یا کو گریدایی سی رویدانین سهره کی بوویه وهکو شکهستنا سهر بازی یا داعش ل ته قایا دهقه ری عیراقی، ودووباره زقرینه قهیا دهسته هلاتا حکومه تا فیدرالی ب سهر دهقه ری جیناکوک ل گهل دهسته هلاتا کوردی، وقه ژاندن وزیده بوونا بهاین نهفتی ل دهستیكا ئهیلولا سالا ۲۰۱۷

وهه تا نوکه پشتی کو ریکهفتنا ئوپیک کهفتیه واری جیه جیکرنی دا ل
کانوینا دوویی یا سالا ۲۰۱۷.

گه نده لیلی ل سیکتهری نهفتا عیراقی دا وخرابی یا سیسته می حوکمرانی یا سیاسی

یا ئاشکرایه کو ئابووری یا عیراقی رۆی ب رۆی چه نده ها کیشه
وگرفتاریا بوویه قه وتا نها ژی یا به رده وامه، وگرفتا ژ همیا مه زنتر
نه بوونا ژیده ریڼ جورا و جورین داها تی یه ژ نه گهری پشت به ستنا
ره ها ب داها تی پترولی وکیم بوونا ته قایا سیکتهریڼ دی یین به ره هم
ئینانی ل پیکئینانا داها تی نه ته وهیی دا. قی چه ندی ژ لیکن رازان
ونه هه قسه نگی یا په یکه ره بندی ل ئابووریڼ دا دروست کریه و بوویه
نه گهری زیده بوونا ریژه یین بیکاری وه ژاری، ونه ریکیا دابه شکرنا
داها تی، وکورت هینان ل بودجا پاره دانی دا، ومانه قه ل باز نه ی یا
قه رزداریی دا، وچه ندین فاکته ریڼ دی یین کو رۆی خوه هه بوویه
ل کیمکرنا پیقه ریڼ گه شه پیدانی. وهر ل گهل قی چه ندی گه نده لیلی
ب شیوهیه کی به رفهره ل ناڤ دهوله تی دا به لافه بوویه وگه هشتیه
هه می ئاستین ئابووری وکومه لایه تی یین وهلاتی، کو هر چه نده
پرسا گه نده لیلی ل عیراقی نه تشته کی نوی یه، لی پشتی رۆخانا رژیما
به ری زیده بوویه ژ بهر چه ند هۆکارین جورا وجور، یین کو رۆی
خوه هه بوویه وهک نه گهره کی سه ره کی یی پرۆسین گه شه پیدانی
یین به رزه بووی. کو لده مه کی دا نه و ده رفه ت هه بوویه ریژه یین هه ژی
یین گه شه پیدانی بهینه تومار کرن کو بگونجن ل گهل قه باری سامان
وشیانین سرۆشتی و ئابووری و مروقی ل وهلاتی^(۲۹).

²⁹ Abdulwahab Mohammed Jawad & etal, Corruption and Its Economic and
Social Impacts on Iraq's Economy Developmental Reality, International Journal of Innovation, Creativity and Change,

ل دهمه کي دا ول ماوئ ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۳ بهايين نهفتي ل بازارين جيهاني دا بلنبوونه کا باش ب خوځه ديت يا پيدځي بوويه کو کارځه ندانه کا باش هه بایه ل سهر باشتربوونا ئاستي ژيارا هاوالاتيان وکيم بوونه ځهيا ريژه يين بيکاري وهه ژاريي ژ بهر کو تيکرايي گه شه کرنا به رهه مئ نه ته وهیي يئ سالانه ۷٪ هاته تومارکرن، لي ولديف ئامارين بانکا نيځ دهوله تي (۲۰۱۴) دياربوويه کو ژ ههر پينچ که سان يه که س ل بن هيلاهه ژاريي دا دژيتن، وژ بهر کو عيراق ب ريژه يا ۹۰٪ پشته بستني ب داهاتي فروشتنا نهفتي دکهت ديار بوو لسالا ۲۰۱۵ ژ نه جامي نزم بوونا بهايين نهفتي بو ئه گهرئ دروستبوونا نه سه قامگيري يا وهلاتي وتيکچوونا رهوشا ئابووري (۳۰).

گومان تيدا نينه کو سيکتهري نهفتا عيراقئ شارده مارا ئابووري يا قي وهلاتي يه وسهرچاوه يه کي سهره کيي يه بو داينکرنا داهاتي وپاره دارکرنا بودجا گشتي چونکي ئابووري يا عيراقئ (۹۳٪) پشته بستني ب داهاتي نهفتي دکهت، لديف پيشبينين بوارئ ووزئ، عيراق خودانا مه زنترين يه ده کي نهفتي يه کو ب (۱۴۳) مليار دولاران هاتيه خه ملاندن وتا نوکه ژي تا (۲۰۰) مليار بهرميل ژي نه هاتينه ديتن، وبقي ئاوايي عيراق دبته خودانا مه زنترين بازارئ نهفتي يئ هيشتا نه هاتيه ديتن ل جيهاني.

ول هه مان دهم دا گهنده ليی ل قي سيکتهري دا ئاستين پيځانه يي تومارکرينه کو ب مليار هه دولاران دئته خه ملاندن، ونه بتني ئه ځ سيکته ره به لکو هه موو سهر وهت وسامانين قي وهلاتي که فتي نه ل بهر هيرشين تالانکرن وژ باربرني تا گه هشتيه وي ئاستي کو بودجا وهلاتي روئ ب روئ کورته ينانا دارايي دبیت ومووجه وژيارا خه لکي ژي دکه فته

بهر مه ترسیڻ. وئەف شه پولا گەندهلیی یا کو ل سیکتەری نەفتی دا پەیدابووی دزقریتەفە بو گەرپین مولەتپیدانیڻ نەفتی وئەو گریبەستین هاتینە واژووکرڻ لی ژ ئەگەری نە سەقامگیری یا سیاسی وگەفین بەردەوام یڻ تیرۆری وناکوکیڻ بەردەوام ل ناڤهرا لایەنڻ سیاسی دا بوویە ئەگەری بیدەنگرنا هەمی دوسەیین گەندهلیی وچاڤوشیکرڻ ل دزی وتالانکرنی.

زۆر راپۆرتین نیف دەولهتی ئاماژە کریه وئ گەندهلیی یا ل سیکتەری نەفتی دا پەیدابووی، بو نمونە زیانیڻ عیراقی ژ ئەنجامی هاوردهکرڻ وتەهریبکرنا نەفتی ب ریککین نە شەری بەرەف دەرڤە هەر ژ سال ۲۰۰۳ وەتا نوکە ب (۱۲۰) ملیار دولاران هاتیە تەخمینکرڻ لیدی فەکولینین هەردوو دەزگایڻ (فیرفاکس بوست) و(هافینگتن بوست) ب پشت بەستن ب هزاره‌ها بەلگەنامەیان.

هەر وەسا دیاردکەن کو زیانیڻ (۸۰۰) ملیار دولاران ب سەر وەت و سامانیڻ عیراقی گەهانینە ل سەردەمی دەستەهلاتا نوری مالکی ل ماوی (۲۰۰۳ تا ۲۰۱۵) ل بن پەردی گریبەستین نەفتی دا، هەر ئەف چەندە بو ئەگەری ریزبەندکرنا عیراقی ژ لای ریکخراوین شەفافیه‌تا نیف دەولهتی فە وەکو نایجیریا کو وەلاتین هەرە گەندەله ل بیافی پیشەسازین نەفتی دا^(۳۱).

پرسا گەندهلیی ل عیراقی پەهەندیڻ خوە هەنە ژ بەر ویلایه‌تین ئیکگرتی وپشتی داگیرکرنا فی وەلاتی لسا ۲۰۰۳ و تا ۲۰۰۶ رۆلەکی هەرە سەرەکی هەبوویە ل زیدەبوونا گەندهلیی ب ری یا ب هەدەردانا دەیان ملیار دولاران ل پروژە وگریبەست وب خرابی یا ریفەبرنا ئیدارەدانا وەلاتی تا گەهشتیه وئ رادی کو عیراق بهیتە ریز بەندکرڻ

۳۱ مرکز الروابط للبحوث والدراسات الاستراتيجية، قطاع النفط العراقي: الفساد الاكبر في تاريخ البلاد، ۱۰ يوليو ۲۰۱۶، على الرابط:

ڌ وھلائين ھەر ڳندھل ل سەر ئاستي جيهاني.

نھڻوشي يا ڳندھلي رڳھي مھزن ھبويھ ل ويړانکرنا جڳي عيراق، ئھڻ رڳي نھريني دزقريتهڻھ بو سھردھي حوکراني ويړاندانا ولاتي ڦھ ڌ لايي حاڪمي سھربازي يي ئھريکا (پول بريمر) وئھو زھمينهيا بو ڳندھلي پھداکري رڳھي خراب ھبويھ ل ويړانکرنا جڳي عيراق وڌيانا ھاولاتيان. وئاستهنگ بو پھداپوونا ديموکراسيه تهکا راستهقينه وسهروھري يا ياسايي دروستکرڻ وئھو بڙاردھي يا حوکران ھمي دھمکي بلند تربوون ڌ ياسايي وب ريي يا ڳھکرڻ وبکارئينانا توند وتيڙيي خواست ويړادھيا خوه دسھپاندن، لديف ڌيډھر وئامارين وي سھردھي، ڌ ئھنجامي ڳندھلي يا دامه زراوھيئن ئھريکا ل عيراق ل سھردھي دسھته لاتا بريمرھري قهباري وي ب ۱۷ مليار دولاران ھاته تھمينکرڻ کو ل بنھرت دا بو ڳھه پيدانا عيراق هاتينه مھزاختن.

ھهروھسا ئيراني ڌي رڳھي بھرچاڦ ھبويھ وب ريي يا ھوادارين خوه ڌ ھيڙ وميليشاتين لهشکھري وپارت وريکخراوين سياسي ڌ بو دزينا نھفتا عيراق، وليف ھندھک ئامارين ھوير ديار بوو کو روڌانه نيزيکي (۱۳۰) ھزار بھرميل ڌ کيلگھيئن (دھلران ونھفتا شھر وبيدرھ غھرب وئھيان) دھاتنه دزين، ونيزيکي (۲۵۰) ھزار بھرميل ڌ کيلگھيئن (تھيب وفھکھ ومھجنون) ب ريڙھيا (۱۴٪) ڌ سھرجھم بھرھمي نھفتا عيراق، زيډهباري کو ئيران وب ھڻکاري ل ڳھل مافيا وميليشاتين دسھته لاتدار روڌانه نيزيکي (۳۵) ھزار بھرميل ھاوردھي ئيراني دکرڻ.

ول سھر ئاستي ناڅويي ڌي، وڌ ئھنجامي کھفتنا دھولھتا عيراق ونبوونا ياسايي داھاتهکي مھزن يي نھفتي ھاته دزين وڌ باربرڻ، بو نمونه ل ناقبھرا سالين ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۴ پتر ڌ (۵۰۰) مليار دولار ڌ

داهاتی نهفتی هاتی به هه‌دهردان، ورژانه عیراق ب بهایی (۲۰) ملیون دولاران تووشی خوساره‌تی بوویه ژ ئه‌گه‌ری هاورده‌کرنا نهفتی وکارین گه‌نده‌لیی. ول پشت قی تالانکرنا سه‌روهت و سامانین نهفتی، کومه‌کا گه‌نده‌لکار وحیزین سیاسی ب هه‌فکاری ل گه‌ل میلیشاتین ده‌سته‌لاتدار ل ناڤ سازین حکومه‌تی دا هاتینه تومه‌تبار کرن یین کو ده‌ست هه‌بوویه ل قی گه‌نده‌لیی دا^(۳۲).

هه‌ول و بزاقین نیڤ ده‌وله‌تی ل زی‌ده‌بوونی یه ژ ئه‌گه‌ری زی‌ده‌بوونا تیچوونین ئابووری و کومه‌لایه‌تی و سیاسی یین گه‌نده‌لیی ژ به‌ر کو ل قوناغا فه‌گوه‌استنا سیاسی دا ل چه‌ندین وه‌لاتین جیهانی و یین ده‌قه‌ری ئاشکرابوویه کو ریژه‌یین گه‌نده‌لیی کیم نه‌بووینه ل سه‌ر ئاستی گشتی مینا گه‌نده‌لیی یا هه‌لبژاردنان ل سیسته‌مین دیموکراسی دا، وئه‌ڤ چه‌نده‌بوویه هانده‌ره‌ک بو دووباره چالاککرنه‌فه‌یا دامه‌زراوه‌یین ریڤخستی ددیارکرنا ئه‌گه‌ری شکسته‌هینانا پرؤسا گه‌شه‌پیدانی ژ لایي حکومه‌تان فه‌ل وه‌لاتین ژیری (باشووری جیهانی). وپشکه‌کا زور یا ئه‌جندایین (حوکمی باش) فوکس ل سه‌ر په‌یوه‌ندی یا ل ناڤه‌را رزگاری یا ئابووری و دیموکراسیه‌تی ل گه‌ل نه‌هیلانا گه‌نده‌لیی یا بیرۆکراتی دکه‌ت وه‌ک زه‌مین خوشکرن بو فه‌گوه‌استنی به‌ره‌ف ئابووری یا بازاری ویا سه‌رمایه‌داری ل چه‌ندین وه‌لاتین لاواز ژ لایي ئابووری فه‌ل هه‌ولین جیدی نه‌بوون بو بنبرکرنا گه‌نده‌لیی وئه‌ڤ پرس خستیه ل چارچۆقه‌کی ب هیژ دا ب ریی یا دوو فاکته‌ری سه‌ره‌کی وه‌کو سروشتی سازین سیاسی چونکی قیابایه‌ ئه‌ڤ سازیا نه‌ڤه‌کری بن بو پکابه‌ریکرنی ب ئاویه‌کی ریژه‌یی، هه‌روه‌کو ل نمونه‌یا وه‌لاتین دیموکراتی دا وئه‌و وه‌لاتین کو ب قوناغا فه‌گوه‌استنی دا تیپه‌ردبن، یان

۳۲ شذی خلیل، ثروات العراق السائبة مرحلة شائكة أمام حكومة الكاظمي، منشورات مركز الروابط للبحوث والدراسات الاستراتيجية، ۶ یونیو ۲۰۲۰، بنیره:

<https://rawabetcenter.com/archives/110902>

بەرۇقارارى دى دىگرتى وسەربەخۇ بن، مىنا ولەتتەن تەكپەرەس دىكتاتورى. ودىكارىن دەرفەتتەن سەرۋەت وسامانى بىكەينە ل بىياقى ئابوورى دا (واتە كەرتى تەبەت)، يان ل ناڧ بىياقى سىياسى دا (بو نموونە ب رىئى يا كونترولكرن ب سەر سىكتەرى نەفتى دا) ب پىشتەستەن ل سەر ژىدەرى سامانى وسازىن سىياسى يىن پەيوەندىدار، دىكارىن شىۋەيىن جورا وجور يىن گەندەلىيى چاقەرىيى بىكەين، بو نموونە، ل چارچوقى سازىن سىياسى يىن قەكرى وەرفەتتەن سامانى ئابوورى دا، گەندەلىيى ب ئاۋايەكى گىشتى شىۋەيى پىيەخىنىن وەردىگىت ل ناڧبەرا كۆمىن بەرژەۋەندىن تەبەت بو بەستەئىنانا دەستەلاتا سىياسى، ول پىرانيا جاران ئەف جورى گەندەلىيى سىمايەكى دامەزراۋەيى وەردىگىت وەكو (نومونا ئەمىركا)، وكۆمپانىيىن وزى يىن مەزن كارتىكرى ل دروستكرنا برىارا سىياسى دىكەن ب رىئى يا دابىنكرنا پارى ھەلبىزاردان بو پارتىن سىياسى، وبەپىرسىن مەزن يىن جىيەجىكار يىن ئەقان كۆمپانىا بو حكومەتى دىنەرن وەرگىرتنا پۆستىن حكومى.

سەبارەت نومونا دەۋلەتە عىراقى، قەگۇھاستەن بەرەف دىموكراسىيەتى ل سىستەما حوكمرانىيى ھىشتا بىجەنەھاتى، وبەردەۋامى يا نەبۇنا سەقامگىرىيى وپىشتەستەن ئابوورى ل سەر داھاتى نەفتى يا لاۋازە ۋەقەكارىيىن نىڧ دەۋلەتى ژى دىكىمن وتۇند وتىژيا سىياسى - تائىفى ژى دىنە گەفەن مەزن بو دەستەلاتا نۆى يا عىراقى. وتا نھا ژى سىمايىن لايەنگىرى وپىشك وپىشكىنەيا سىياسى ب سەر دەستەلاتا سىياسى دا دزالن، ۋەف ھەۋلدانىن دىنە كرن بو بىنكرنا گەندەلىيى نابىتە ھۆكارەك بو دومامى ئىنان ب تۇند وتىژى يا سىياسى، شىان نىنە بو قەگۇھاستەن سامانى نەفت وگازى بو داھاتىن دارايى يىن دەۋلەتى، ۋەف سىياسەتتەن نوكة نابنە ئەگەرى دووبارە دابەشكرنەقەيا سامانىن سىرۋىشتى ب ئاۋايەكى دادپەروەرانە ب سەر گەلەن عىراقى دا، ۋەف مەحسۇبىيەتە ئاڧاكىرى ل سەر گەندەلىيى دى بىتە ئەگەرى بەردەۋامى

یا نه سه قامگیری یا سیاسی ل وهلاتی، و بهر دهوام دی چاڅی وهلاتی ل هه څکاری وکومپانیین بیانی بیت وزیده بوونا دهسته لاتا وان ل سهر بهر ژه وندیین سیاسی وجوگرافی و ستراتیژی و بازارگانی دا. ریفه برنا سیکتهری پترولی دی کارقه دانا خوه ل سهر نارمانجین سیاسی وشه فافیه تا کاری حکومتا عیراقي هه بیت، هه روه سال سهر هه ولین څه شارتی یین ویلایه تین ئیکگرتی زیده باری هه بوونا پیدځی یا لیپرسینه څی ب ریځی یا شه فافیه تا مه زنتر ل ریفه برنا څی سامانی ب ریځی یا دهزگایین راگه هاندنی یین سهر به خوه ودهسته لاتا دادوهری، زیده باری پیدځی یا جیبه جیکرنا یاسا وریککه فتنین تاییه ت ب شه فافیه تی ل بیایځی پترولی دا (۳۳).

خالین ناکوک دناقبه را به غدا وه ریځی سه باره ت سیاستا پترولی

بیگومان هه می ماف وئهرکین هه ریځی فیدرال وپه یوهندی یا وی ب حکومتین ناوهندی څه ب ریځی دهستوری نیشتمانی وولاتان دئینه ریځستن، وهه ر ناکوکیه ک ژی ده می دئینه پیښ جاره کا دی دځیت هه می لایه ک بزقرنه څه بو دهستوری، لی پرانیا جاران کیشه وناکوکین دناقبه را هه ولیر و به غدا پتر سیمایین سیاسی بخوڅه دبیت ل شوینا سیمایین یاسای ژئهری ناکوکیین بهر دهوام دناقبه را لایه نین سیاسی دا سه باره ت شیوه یی حوکمرانی و بوجه و هیژین سهر بازی وب هه دهر دانا سامانی گشتی... هتد. له ورا تشتی هه رده مه ترس ل ځیری چه وانی یا دابه شکرنا داهاتی نه فتی یه دناقبه را ناوهند وه ریځ وپاریزگه هان دا، چونکی هه ر دابه شکرنه ک کو دادپه روه ری تیدانه بیت دی بیه هوکاری بهر دهوامی یا ناکوکیین تایفی ونه ته وهی ودروستبوونا شهرین ناڅخوی وئه څجا دابه شبوون وجودابوون:

³³Philippe Le Billon, 2005, Corruption, Reconstruction and Oil Governance in Iraq, Third World Quarterly, Vol. 26, No. 4-5, pp 685 - 703

۱. پرسا دابه شکرنا سامانی نهفتی

دياسا نهفت وگازي دا يا حکومه تا هريما کوردستان کيشمانه کا زيده تيدايه کو دهسته لاتين به رفه ره دهته هريمي بو دهرخستنا نهفتي بتايه تي دهمي ناگوکي دناقه را هريم وبه غدا پديدابيت، بهندي بيست وچاري ژ وي ياسايي پيداگريي ل سهر پيرابوونا هريمي دکهت بو دهسپيکرن ب پرؤسين دهرخستنا نهفتي، بيگو مان نهف چنده دي پتر ناگوکيان به رفه ره کهتن ب وي حوکمي کو رهفتارين هريمي دي مينا دهقه ره کا جودا کاري نيته پيش ددهمه کي دا هريمين فيدرال نهو ماف نينه ليدف حهزا خوه دهست ب دهرخستن وفرؤتنا سامانين سروشتي بکهت ب ساناهي.

ژ لايه کي دي قه، دپهشنقيسي ياسا نهفت وگازي دا هاتيه کو (۱۰٪) ژ داهاتيين نهفتي دي بو سندوقا وه بهرهم ئيناني بو نهوه ونفشين داهاتي نيته ته رخانکرن، زيده باري (۱،۵٪) بو هاوالاتيين هريمي نهفين زيان فيکه تين ژ نهجامي سياسه تين رژيما بهري. ويگو مان بو دروستکرنا في جوړه سندوقي دفتين ياسا ريکي بدهت يان بيته ماددهک ددهستوري وهلاتي دا ژ بهر کو بهرژوهندي ومافين نهوه ونفشين داهاتي تيدا مسوگر دکهت ژ پيخمهت دويرخستنا کاريگهري يا سياسي ل سهر في سندوقا داهاتي.

دروستکرنا سندوقا دابه شکرنا داهاتيين نهفتي دي بيته هوکاره کي باش بو سهرکهفتنا چاکسازيين ديموکراسي وخورتکرنا پشکداريکرن دچيکرنا بريارا سياسي وکيم کرنا ئحتيمالاتين چيپوونا ناگوکين ناخوئي، زيده باري هه بوونا روله کي کاريگر بو قه ژاندنا کهرتي تايهت ودروستبوونا زهمينه يي بو پديدابوونا بنه مايي سيسته ما باج ژي ستاندني بو مهبه ستا پيشخستنا ژيرخانا ئابووري يا وهلاتي. ويا

گرنگتر ژ هه‌میا دا سه‌روهت و سامان ب ئاوايه‌کى عاديلانه ل سه‌ر هاوالاتيان دا دى ئينه دابه‌شکرن، لى يا پيدى يه ريسايين قى سندوقى بچنه ددهستورئ نيشتمانى دا، وبيگومان دهستکاریکرن دژميريارى وپشکين قى سندوقى ژى دا بو مه‌به‌ستا راستقه‌کرن وگوهورينى يا ب ساناھى نابيت ژ لايى هيزين سياسى يين کو پرانيا کورسيين په‌رله‌مانى بدهستقه‌دئينن و حکومه‌تى پيک دئينن ژ به‌ر کو پيدى ب دهنگى زورينه هه‌يه.

ژ لايه‌کى دى هه‌بوونا شه‌فافيه‌تى دقى سندوقى دا دى زور يا گرنگ بيت، وپيدى يه به‌رى دروستکرنا قى پروژهى ئيراق په‌يمانناما نيڤ دهوله‌تى بو دهستپيشخه‌رى يا شه‌فافيه‌تى دپيشه‌سازيین دهرخستنى دا (EITI) ئيمزابه‌ت يا کو ژ لايى کوما مه‌زنه وه‌لاتين پيشه‌سازى (G7) ڤه لسالا ۲۰۰۳ هاتيه دهرکرن. کو دى بيته پينگاڤه‌ک به‌ره‌ف ئاشتى وديموکراسيه‌تى وخورتکرنا بنه‌مايین حوکمى موئه‌سه‌ساتى وهاولاتييونى، چونكى دڤيت ژميريارى وداتا ب زه‌لالى بهينه ديارکرن، زيده‌بارى خه‌رجيین کارگيرى ئە‌گه‌ر کومپانيین نافخويى به‌ره‌م هينه‌ريین ئيکانه بن کو زور يا پيدى يه بکه‌ڤيته ل ژير هویرينا ژميريارى ڤه ولدیف رينمايین شه‌فافيه‌تى وداتا وداهاتى وخه‌رجى ب ئاشکرايى بو خه‌لکى بهينه ئاشکراکرن، لى ئە‌ڤ چه‌نده زور يا ب زه‌حمه‌ته سه‌باره‌ت حکومه‌تا هه‌ريما کوردستانى ژ به‌ر کو خه‌لکى ئە‌زمونده‌کا دريژ دگه‌لدا هه‌يه سه‌باره‌ت نه‌ روونى يا داهاتى نه‌فتى و نه‌بوونا شه‌فافيه‌تى دبوند وگريه‌ستين پترولى دا زيده‌بارى مه‌حسوبيه‌ت وهه‌بوونا گه‌نده‌ليى دکار وچالاکيین که‌رتى گشتى دا و نه‌بوونا شيان وتوانستين کارگيرى يين پيدى، زيده‌بارى وئ ئيکى ئە‌ڤ سندوقا داهاتى نه‌فتى حکومه‌تين نافخويى وکارگيرين پاريزگه‌هان دى رابن ب دووباره دابه‌شکرنه‌ڤه‌يا داهاتان دناڤ حکومه‌تى دا و بکارئينانا قى سامانى ب ئاوايه‌کى کو

دبیته ئەگەر ئی باشکرنا سەرۆبەر ئی ئاڤاكرنی وکیم کرنا جیاوازیان دگه شه پیدانا ئابووری یا هه شهنگدا دناڤهرا پاریزگه هان دا، لی ژ بهر وئ روتینا به رفهره دکاری حکومه تا هه ریم کوردستانی دا وهه بوونا مه ركزیه تا بریارئ (ل پایته ختی: هه ولیر) یا دویره كو ئەف ئارمانجه بجهیین .

۲. مافی واژووکرنا گریبه ستین پترۆلی

بو ماوی چه ندین ساله پسا گریدانا گریبه ست و مۆرکرنا وان دگه ل کۆمپانی پترۆلی رۆبه ره کی مه زن ژ ناکوکی دناڤهرا به غدا وهه ولیری فه گرتی یه، و حکومه تا هه ریمی ب ئیک لایه نی گریبه ست دگه ل چه ندین کۆمپانی جیهانی مۆرکینه بیی فه گه راندنه فه بو وهرگرتنا رازمه ندی یا به غدا (نموونه: کۆمپانیا ئیکسون موبیل یا ئەمریکی). سه باره ت ئەفان ناکوکیان وه زیرئ دارایی ئەمریکا (روبرت کمت) دهه قدیته کا خودا دگه ل رۆژنامه کا بناڤ ودهنگا دهه ر ئی دیژیت ((ناکوکی یا دناڤهرا حکومه تا هه ریم کوردستانی و حکومه تا به غدا نه سه باره ت دابه شکرنا سامانایه به لکو ل سه ر مافی پییه خشینا گریبه ستایه بو کۆمپانی جیهانی بو ده ره تانا نه فتی)).

ناکوکی به رده وام سه باره ت گریبه ستین حکومه تا هه ریم کوردستانی دگه ل کۆمپانی نه فتا جیهانی گه هشته لوتکی ده می کو حکومه تا هه ریمی ل ۱۳ جریا دووی ساالا ۲۰۱۱ شه ش گریبه ستین لیگه ریان و به ره م هینا نه فتی ب کۆمپانیا ئیکسون موبیل داین کو مه زنترین کۆمپانیا نه فتی یه ل جیهانی، دمه کی دا ئەف گریبه سه ت ئیکه م هه ولدان بوویه یا کو کۆمپانیه کا جیهانی یا مینا ئیکسون موبیل سه ریچی یا سیاسه تا گه مارۆدانی بکه ت یا کو حکومه تا به غدا ل به رامبه ر ئیمزا کرنا گریبه ستین نه فتی جیه جی کرین. حکومه تا عیراقی

ههولدايه خويابكهت كو تنى وئ مافى پهسه ندىكرنا دوماهيى ههيه
ل سهر گرييهستين نهفتى يين جيهانى ل عيراقى، وداخاز ژ ئيكسون
موبيل كرن كو پيداچوونهقى ب وان گرييهستان دا بكهتهقه يين كو
دگهل حكومهتا ههريما كوردستانى واژووكرين چونكى سهريپچيه
دگهل ياساين عيراقى^(٣٤).

ههر ئهف چهنده ژى ببوو بههانه بو حكومهتا ناوهندى بو دهربرينا
گهفين برينا بودجيهيا ههريمى يان داخازكرنا كوژمى فروتن نهفتى ژ
لايى ههريمى قه ب بهايى (١٥٠) هزاربهرميلا دچهند ساليى بورى دا
كو دكههيتته پتر ژ (٢) مليار دولاران بو قههگراندنا وئ بو گهنجينا
حكومهتا ناوهندى. ههر چهنده دپهشنقيسا ياسا نهفت وگازى يا
ههريمى وبتاييهتى دماذا (٨٠) ب ئاشكرائى ئاماژى دكهته وئ ئيكى
كو پيدقى يه ههر ريكهفتنهكا بهيتته ئيمزاكرن ژ لايى ههريمى قه پيدقى
يه رازمهندى يا حكومهتا ئيراقى بهيتته وهرگرتن ب مهرجهكى كو
ئهف جوهره ريكهفتنه ل بن كونترولا حكومهتا ههريما كوردستانى دا
بن، لى ئهقا ئهم دبنين پچهوانهى ياسا ناڤبرى يه چونكى كارتا
حكومهتا ناوهندى زور يا ب هيزه ژ بهر كو ريكهفتن وگرييهستين
ههريمى دگهل كومپانيين جيهانى ل سهر شيوه وناقهروكا پرانيا وان
ريكهفتن وگرييهستين حكومهتا ئيراقى رازى نهبوويه بهلكو ههتا يا
ئاگههدارژى نينه.

٣. دياركرنا بهايين نهفتى

وهكو ئاشكرائيه كو پرسا دياريكرا بهايين نهفتى ل بازارين جيهانى
دا ل سهر دوو هوكران دراوستيت، يا ئيكى ميكانيزما بازاری كو
بريتى يه ژ هيزين خستنهرو ونيشاندانى كو يا گريدايه ب بارودوخى

٣٤ تقويم النفط العراقى، الدليل المرجعى من open Oil. ص ص ٣٧-٣٨.

بازارین جیهانی څه بتایه تی ل ناڅ وهلاتین بکار بهر یین پیشه سازی
 یین پیشکه فتی. و بیگومان بو دهمی چنده ها ساله ئه څ وهلاته دناڅ
 قهیرانین دارایی وئابووری دا دبورن ورژه یین بیکاریی ژ ی زیده بوینه
 لیدیف تیورا هانسن - هیکنس ئه څین خهلاتی نوبل دزانستین ئابووری
 دا وهرگرتین ژ بهر (تیورا بی بازاری یا دوم دریژ) ئاشکرا دکن کو
 چاڅه ریی دئته کرن وهلاتین بکار بهر یین پیشه سازی بو ماوی چهند
 دهه سالی بوری دا نزمترین ریژه یین زیده بونا سه رژماری تومارکینه
 ودئنه جام دا بو ئه گهری کیم بونا داخازیا وان ل سهر پترولی .
 وژ لایه کی دی عیراق وهلاته کی ئه ندامه دریخراوا (ئوپیک) دا وپیدځی
 یه ملکه چی بریارین ځی ریخراوی بیت سه بارهت ریژه یا هنارده کرنی
 یا ههر وهلاته کی ئه ندانم، وبقی ئاواپی بهایی نه فتی دی ئیته سه پاندن ژ
 ئه گهری ئه و سیاسه تین ئوپیک پهیره و دکهت. له ورا ههریما کوردستانی
 دپروسه یا هنارده کرنا نه فتی دا تووشی گپروگرفتا بوویه ژ ئه گهری
 هنارده کرنا نه فتی بی رازمه ندیا به غدا.

پرسا دابه شکرنا سامانیڻ نهفت وگازڻ دسیستهمیڻ فیدرالی دا
(ئهموونا ههریما کوردستانی دگهل حکومهتا
عیراقی دماوی ۲۰۰۵ - ۲۰۱۶)^(۳۵)

دهستپیک:

لیدیڤ فهکولینیڻ سیاسی ئابووری ئهڤین گرنگیڻ ب پرسا دابه شکرنا سامانیڻ سروشتی کرین ئاماژئ ب خالهکا زور گرنگ ددهن ئهوژئ ئهڤهیه کو ئهڤ سامانه دبنه نهفرهت ومهینهتی و ئیش و ئازار بو وهلاتین خودان نهفت بتاییهتی سامانی پترولی کو سهربور وئهمونیڻ جوراو جور ههنه بوڤی راستیی مینا ئهموونا (ئیراقی و لیبیا و فنزویلا هتد).

ئهڤ چهنده ژئ جارهما دی دی بابتهتی شهعهیتا دهولهتی و شیوهیی حوکمرانیی ئیخیته لهر گومان و دیڤچوونی نهخاسمه دهمی جیهازی بیروکراتی وئیداری ل ناڤ وهلاتی دا بهرههڤ نهبیت بو گوهورین و ئهنجامدانا چاکسازیان.

ئیک ژ گرفتین وهلاتین خودان نهفت لاوازی یا سیستهما دیموکراسیهتی یه بتاییهتی یین خودان پترول و سامانیڻ دی یین سروشتی کو نهشیاینه سههرکهفتنی بدهستقه بینن ل ئاڤاکرنا حوکمی دامهزراوهیان وههبوونا شیانیڻ بنهجهکرنا دیموکراسیهتی، وههولین فهگوهاستنی بهرهڤ دیموکراسیهتی تنی دبیته تشتهکی روخساری ژبهرکو هیژین بی دهنگ ل ناڤ دهولهتی دا دهلیڤی دبیین بو ب تالان برن و زولم کرن ل مالی گشتی ودروستبوونا ریگر وپرسگریکان ل

۳۵ ئهڤ فهکولینه ل گوڤارا (زانکویا دهوک یا ئهکادیمی) دا بهربهندی (۲۰) ژماره (۱) ، ئادارا ۲۰۱۷ دا هاتیه بهلاڤکرن.

به‌ردهم ریفورمین ئابووری، ل به‌رامبه‌ر دا، و لناف جفاکی دا هیژەک هه‌یه به‌رده‌وام گفاشتنی ل ده‌سته‌ه‌لاتی دکه‌ت وه‌ک خواسته‌کا جه‌ماوه‌ری بو باشکرنا ژیارا خه‌لکی و ئابووری یا جفاکی کو بتنی ب ری ی ریفورمین ئابووری ئەف چه‌نده به‌سته‌فه دئیت^(۳۶).

وه‌لاتین نه‌فت فرۆش ژێ نه‌شیاینه مفایه‌کی دروست ژ داهاتیین نه‌فتی و سامانین خوه‌یین سروشتی ببینن ب شیوه‌یه‌کی کو ببیته بنه‌مایه‌ک بو دروست کرنا ئابووریه‌کا به‌ره‌م هین وب هین (دئه‌زموونا ئیراقی دا نه‌فت به‌رده‌وام بویه قه‌یران و نه‌فره‌ت بو خه‌لکی ل شوینا ببیته نیعمه‌ت وخۆشگوزهرانی).

ژ ئەنجامی شاشیا بکاره‌ینانا داهاتی پترولی و لادان ژ ئارمانجا راسته‌قینه بو گه‌شه‌پیدانا ئابووری و ئافه‌دانکرنا ژیرخان و بنه‌مایی ده‌وله‌تبوونی، پترولی دئه‌زموونا ئیراقی دا شکه‌ستن تومار کریه بدریژاییا ده‌یان سالین بوری دا، وژئه‌نجامی قی شکه‌ستنی ژێ ئەم دکارین ئاماژێ ب سیمایین ئابووری یا ئیراقی بکه‌ین^(۳۷):

۱- نه‌بوونا بنه‌مایه‌کی بو گه‌شه‌پیدانا سه‌ره‌کی وه‌کو (ئاسایشاخو‌راکی، پیشه‌سازی کرن، نوێکرنه‌فه‌یا که‌رتی کشتوکالی، به‌ده‌ست فه‌ ئینانا که‌له‌کبوونی سه‌رمایه)

۲- ژ ئەنجامی هه‌بوونا نه‌فتی، ئابووری یا ئیراقی بوویه ئابووریه‌کا مولکانه‌یی (الاقتصاد الریعی) یا بکاربرنی کو بتنی بو پرکرنا داهاتیین

۳۶ فرانسيس فوكوياما، بناء الدولة - النظام العالمي ومشكلة الحكم والادارة في القرن الحادي والعشرين، ترجمة مجاب الامام، من منشورات مكتبة العبيكان، الرياض - المملكة العربية السعودية، ۲۰۰۷، ص ۳۰-۵۰.

۳۷ بنگومان عيراق ژێ وه‌کو هه‌ر وه‌لاته‌کی ژنۆی پينگه‌هيشتی ئەف ساخه‌ت وسیمایه ب سه‌ر ئابووری یا وی دا دزالن بتایه‌تی ده‌می ئابووریه‌کا تاک لایه‌نی بیت وبتنی پشتب ستنی ب سه‌ر داهاتی نه‌فتی بکه‌تن بو پاره‌دارکرنا بودجا گشتی، وزالبوونا فه‌لسه‌فه‌یا که‌رتی گشتی وحکومه‌تی ب سه‌ر هه‌می که‌رتین دی تر، له‌ورا دئه‌نجام دا بیروکراتیه‌تا کارگیری و بیکاری یا فه‌شارتی په‌یدادبیت ورێژه‌یا پشکداری یا که‌رتین دی دسه‌رجه‌می داهاتی نه‌ته‌وه‌یی دا کیم دبیت

گشتی پشت ب داهاتی نهفتی گهرم کریه و کاریگهرین خراب لیدیف
خوړا بجه هیلاینه، و نه بکارئینانا قی داهاتی بو پرؤسه یا پیشه سازی
کرن و نویکرنه قه یا (مودیرن کرنا) کشتوکالیی و گه شه پیدانا ژیده رین
دیین داهاتی.

۳- زیده بوونا قه واری بیکاریی ل ئابووری یا ئیراقی و په یدابوونا
فشاری ل سهر کهرتی گشتی (حکومه تی) ژ نه نجامی وهرگرتنا به رده وام
یا بیکاران ژدهرچووین زانکو وپه یمانگه ها کو نه نجام دا بیکاریه کا
قه شارتی دروست کریه.

۴- زیده بوونا نه زمونا دهسته لاتداران ل سهر جفاکی و پیاده کرنا
تاکړه ویی ددهسته لات، بو مه به ستا کونترول کرنا جو مگین دهسته لات
و نه به ره قف بوون بو نه نجام دانا هر گورانکاریه کا دیمو کراسیانه
وراده سترکنا دهسته لاتداریی، به لکو هر که سه کی دهسته لات وهرگرتی
هه ولا دای کو هه تا هه تای ددهسته لات دا بمینیت و سامانی پترولی
بو به رژه وندیین حیزبی بکاربینیت و هه ولا سهر کوتکرنا لایه نین دی
پی بدهت (نمونه: دهسته لاتا سهر وک وهریرین به ری نوری مالکی ل
ئیراقی بو مونوپول کرنا دوسه یا نهفتی).

۵- ژ نه نجامی پشتبه ستن ب داهاتی نهفتی بو ریقه برنا بودجه
یا گشتی یا دهوله تی و فهراموشکرنا که رتیین دی یین ئابووری،
بوویه نه گهری به رفهره بوونا سیاسه تا به رفهره کرنا هاورده یان ژ
دهر قه ی وهلاتی، تا جفاکی مه بویه جفاکه کی بکار به روژده سترکنا هیزا
رکابه ریکرنی دگهل به ره مه یین بیانی، و بی گو مان ژ لایئ ئابووری قه
کاریگهرییه کا نه رینی کریه ل سهر ته رازووی یا پارهدان و هه قسه نکي
یا ئالوگوری یا بازرگانی.

۶- زالبوون و به لاقبوونا گنده لیی به می شیوه یین خوقه بتاییه تی
گنده لیا سیاسی کو گریدایه ب ریقه برن و شیوه یین حوکمرانیی قه.

ځي چهندي ويلي كړيه كو بهرډهوام ئيراق دريڙبهندا ئيكي دا بيت ژ
گهندهلترين وهلاتين جيهاني، يان ديلا ههشتي دا دئيت پشتي سؤمال
وكوريا باكوور وئفغانستان وسؤدان وباشووري سؤدان وئنگولا
وليبييا، وليد ريزبهندا شهفافيته تي يا ريځخراوا دهستپاكي يا نيځ
دهوله تي بو چه ندين ساليڼ ځي داويي^(۳۸).

۷-زیده‌بوونا جیاوازی و یه‌کسانیی دناڅه‌را ته‌خ وچینیڼ جڅاکی دا
و ژده‌ستدانا باوهریڼ ب ده‌سته‌ه‌لاتی.

ئیشکالیه‌تا دابه‌شکرنا ده‌سته‌ه‌لاتان دسیسته‌می فیدرالی دا

پشتي سالا ۲۰۰۳ ځ ههریما کوردستانا عیراقی څه‌ژاندنه‌کا ئابووری
بخوڅه دیت ژ ئه‌گه‌ری سه‌قامگیری یا سیاسی وده‌رکنا یاساییڼ
تایبته ب ريځخستنا وه‌به‌ره‌م هیټانی وژینگه‌ها ئابووری یا هه‌مووکی
وسیسته‌ما باجی بو ئه‌گه‌ری ږاکیشانا کومپانیڼ بیانی وخورتبوونا
چالاکیڼ بازرگانی یڼ نيځ دهوله‌تی...وهتد. ژ لایي سه‌پاندنا باجا څه،
حکومه‌تا ههریمی تنی ب ريژه‌یا (۱۵٪) ل سهر کومپانیا سه‌پاندن
ولیبورینیڼ باج ژئ ستاندنی ل سهر کومپانیا دگهل پروتوکولین
دابه‌شکرنا به‌ره‌می دسیکته‌ری نه‌فت وگازا سروشتی دا، زیده‌باری
هه‌بوونا لیورینیڼ باش بو وه‌به‌ره‌م هیټانه‌ران وده‌سته‌ه‌ئینانا مافی
مولکداری یا پروژه‌یان بو ده‌مین دريژ دچارچوقی یاسا وه‌به‌ره‌م
هیټانی یا ژماره (۴) یا سالا ۲۰۰۶^(۳۹).

وه‌ر لده‌ستپیکا سالا ۲۰۰۴ حکومتا عیراقی ريژه‌یا (۱۷٪) یا
بودجا گشتی یا فیدرالی بو ههریما کوردستان تهرخان دکر، هه‌څده‌م
دگهل دهرکنا یاسا وه‌به‌ره‌م هیټانی وئاسانکاریان بوویه ئه‌گه‌ری

³⁸ international Transparency Organization, Corruption Perceptions Index, Annual Report, 2015, P6.36

۳۹ حکومتا ههریما کوردستان، یاسا وه‌به‌ره‌م هیټانی یا ژماره (۴) یا سالا ۲۰۰۶.

پراکیشانا ژماره‌کا زۆر یا کۆمپانیان بو ناڤ چالاکیین وه‌به‌ره‌م هینانی، بو نمونه ل مه‌ها شواتا سالا ۲۰۱۴ ئ پتر ژ (۲۸۳۰) کۆمپانیین بیانی ل هه‌ریما کوردستانی هاتینه تومارکرن، ژوانا (۴۵٪) کۆمپانیین تورکیا بوون، وکوژمی ته‌رخانکری بو ئاڤاکرنا ژیرخانا ئابووری ل هه‌ریمی زیده‌تر بوویه ژ (۲) ملیار دولاران ژ وانا ژی ئاڤاکرنا خالیین سنووری وریک وبانان ل سه‌ر سنوریین هه‌ریمی دگهل تورکیا، وه‌ه‌بوونا فروکخانیین نیف ده‌وله‌تی^(۴۰).

ده‌می ئه‌زمونیین فیدرالی دا ل جیهانی و بدریژاها سهدان سالیین بوری ئه‌ف چه‌نده بومه خویا بویه کو فیدرالیه‌ت پیدقیه‌کا زۆر گرنگه ل هنده‌ک وه‌لات و ریی گرتنه ل کیشه‌و ناکوکیین نه‌ته‌وه‌یی و هه‌ریمی دناقبه‌را نه‌ته‌وه‌ییان دا یان هه‌ریمیین جوړاو جور نه‌خاسمه ل وان ولاتیین کو رۆبه‌ره‌کی به‌رفره‌ه هه‌یه وده‌سته‌ه‌لاتا ناوه‌ندی شیانیین ئیداره‌دانا هه‌می ناوچه‌و هه‌ریما نه‌بیتن ب یه‌کسانی .

ب ئاویه‌کی گشتی ئه‌م دکارین بسپوریین سیسته‌ما فیدرال دچه‌ند خاله‌کا را بده‌ینه دیار کرن^(۴۱):

۱ - هه‌بوونا دستوره‌کی ئیگرتی بو ریڤخستنا په‌یوه‌ندی یا دناقبه‌را هه‌ریم وپاریزگه‌هان دا.

۲- هه‌بوونا په‌رله‌مانه‌کی ئیگرتی وکوڤه‌بوونا نوینه‌ریین هه‌می پاریزگه‌هان، زیده‌باری کو حکومه‌تا فیدرال مافی ریڤخستنا بودجه‌یا گشتی و دابه‌شکرنا سامانان دده‌ست دایه‌.

۳- په‌یوه‌ندیین دبلوماسی یین ده‌رڤه دده‌ستی حکومه‌تا فیدرال دایه‌.

۴- یاسایین ئیگرتی و دادوه‌ری دده‌ستی حکومه‌تا فیدرال دایه‌، لی

⁴⁰ Nancy E. Soderberg & David L. Phillips, Task Force Report State-Building in Iraqi Kurdistan, Institute for the Study of Human Rights, Columbia University, 2015, Available in the Following website: <http://hrcolumbia.org>

۴۱ د.نعم محمد صالح، الفیدرالیة فی الدستور العراقي لعام ۲۰۰۵ الواقع والطموح، مجلة دراسات دولية، العدد (۴۱)، كلية العلوم السياسية - جامعة بغداد، ص ص ۴-۵.

ری ناهیتته گرتن بو به خشینا سامانی بحکومه تین ناخوویی ل ههریمان، ههتا دانانا دهستورین سهر به خو ژ ی ب مهرجه کی لگهل دهستوری دهوله تا فیدرال گونجایی بن.

۵. ده رخستنا سامانین سرۆشتی ژ دهسته لاتین حکومه تا فیدرالن وهه بوونا مافی مورکنا گریبه ستین نیف دهوله تی دفی بیافی ژ لایی پاریزگه ه وههریمان قه ب مهرجه کی رازه مهندی یا حکومه تا فیدرال بهیتته وهرگرتن.

۵- دام و دهزگه هین سهر بازی (سازیا لهشکهری) بدهستی حکومه تا ناوه ندی قهیه، و ته قایا کاروبارین دین کارگیری ددهستی حکومه تین ههریمی دایه و ههتا جقاتین پاریزگه هان یین ههلبژارتی.

داگیرکنا عیراقی ژ لایی ویلایه تین ئیکگرتی قه لسالا ۲۰۰۳ وئو گۆهورینین سیاسی یین لیدف دا پهیدا بووین تا په سه ندرکنا دهستوری هه میشه یی ۲۰۰۵ ههریما کوردستانی ب دهقه ره کا فیدرال دچارچوئی عیراقه کا ئیکگرتی دا دانپیدان پی هاته کرن ورپه ری ئیکه تی یا نیشتمانی یا کوردستانی (مام جه لال تاله بانی) وهک سه روکی عیراقی هاته دیارکرن، وپشته قانی ل کوردان هاته کرن ژ لایی ئه مریکا قه و بوویه هیزه کا هه قسه نگ وگرنگ دسیاسه تا حکومه تا فیدرال دا، ودوی باوه ری دا بوون کو هه بوونا حکومه ته کا ئیکگرتی یا لاواز باشتره ژ هه بوونا مه رکزیه ته کا سه رکۆتکهر وهکو نمونه یا رژیما سه رده می سه ددامی. وپیچه وانه ی هه می دهقه رین عیراقی، ههریما کوردستانی قه ژاندن وپییشه فتنه ئابووری بخوئه تومارکربوو، وئو ف پییشه فتنه بو ئه گهری ئیمزاکرنا چه ندین گریبه ستین نه فتی دناقبه را حکومه تا ههریمی وکۆمپانیین نیف دهوله تی دا ل ژیر هه بوونا ناکوکیین جوړا وجۆر دناقبه را حکومه تا فیدرال و حکومه تا ههریمی دا وهکو دهقین دهستوری یین تایبهت ب پرسا نه فتی قه. وناکوکیین دناقبه را

کوردستانی و حکومه تا عیراقی گه هشته لوتکی لسالا ۲۰۱۱ لدوور پرسین پشکداریکرنی ددهسته لاتی دا، به ره مهیتانا نهفتی، ودهسته لاتا هه ریمی، تا وی پادی کو حکومه تا عیراقی داخاز ژ حکومه تا هه ریم کوردستانی کر بو قه گوهاستنا دهسته لاتین هیژین پیشمه رگهی بو حکومه تا ئیگرتی^(۴۲).

ئهو سیمایا زال ب سهر په یوه ندین دنابقه را بزاره یا سیاسی یا کوردی وعه ره بی ل عیراقی بریتی یه ل نه بوونا باوه ری نه خامه کو لایه نی کوردی ئهو باوه ری ب حکومه تا فیدرال نه مایه ل بن سییه را ئه زمونین میژووی یین تیکچوونا په یوه ندین دنابقه را هه ردو ملله تان دا ب دریژاها چاخ بیستی. ورویدانین سالا ۲۰۰۳ بوونه خالا وهرچه رخان، دگهل هه بوونا رۆلی بهرچا یی سهرکرده یین کورد ل ئافا کر نه قه یا عیراقا نۆی ب ئومیدا نه دووباره بوونه قه یا ئه زمونین بوری، کورد ل وی هیثیی بوون کو ئه ف بزاقین بهرده وام کرین ژ پیخه مهت دروستکرنا چارچو قه کی نۆی یی دهوله تا عیراقی تا بکارن پشکداربوونی ل دروستکرنا دهوله ته کا دیموکراتی بکه ن، لی کورد وه باوه ر دکه ن هه ریم کوردستانی مافین خوه وهر نه گرتینه لدیف دهستوری نۆی، به لکول به رامبه ر دا چه ندین جارن سهرۆک وه زیرین عیراقی هیژین خوه رهوانه ی ده قهرین جیناکوک کرینه وه کو لسالا ۲۰۰۸ ده می نوری مالکی هیژ هنارتیه ده قه را خانه قین وکه رکوک (ده قهرین دهوله مه ندن ب نهفتی) کو بهرده وام بوویه جهی ناکوکیه کا بهرده وام زیده باری هه بوونا ناکوکیان لدوور رۆلی پیشمه رگهی دله شکه ری عیراقی دا، وهه بوونا ناکوکیان ل سهر یاسا نهفت وگازی ودابه شکرنا سامانان ومافی مۆرکرنا گرتیه ستان دگهل کۆمپانین بیانی وپراکشانا

⁴²Robin Mills, Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics, OIES PAPER: WPM 63, University of Oxford-

هیللا بوریا قه گوهاستنا نهفتی بو بازارین جیهانی ب ریئ یا تورکیا^(۴۳).
 نه زمونا عیراقی پشتی قوناغا سالا ۲۰۰۳ ئه و ناکوکیئن بهردهوام
 دناقبه را حکومتا ناوهندی ویا ههریما کوردستانی دا ب دريژاها ماوی
 بوری ونه چاره سه رکنا وان خوه دچار پرسین سه رهکی دا دبینه قه^(۴۴):
 ئیکه م: پرسا مه رکزیبوونی (ب هیژکنا پیگه ها ناوهندی یا حکومتا
 ئیکگرتی)، بو قی چهندي حکومتا فیدرال چهندين کاروکریار گرتینه
 بهر ب ئارمانجا ب هیژکنا پیگه ها ناوهندی یا حکومتی دهه قریا
 خوه دا دگهل حکومتا ههریمی وهکو گه فکرن بو کیم کرنا پشکا
 ههریمی ل بودجه یا گشتی یا دهوله تی ژ ۱۷٪ بو ۱۳٪ ونه پیگریکن ب
 دانا موسته هقاتین دارایی یین کومپانیین بیانی ل کوردستانی.

وب کریار دیاربوویه کو ژ نه گهری نه ساقامگیری یا بارودوخی
 سیاسی وئهنی ب دريژاها پتر ژ دهه سالین بوری وه ولدانین
 بهردهوام یین وهزاره تا نهفتا عیراقی بو راکیشانا کومپانیین بیانی بو
 وه به رهه م ئینانی دبازاری نهفتا عیراقی دا لی پرانیا ئه وان کومپانیا
 مفایی خوه ژ مه رجین گریبه ستان دگهل ههریمی ب باشتر زانینه
 زیده باری کیم بوونا کاروکریارین بیروکراتی وروتینی بهر و قازی
 وان گریبه ستین دگهل حکومتا عیراقی هاتینه واژووکرن ژ بهر کو
 پرانیا وان گریبه ستا بریتینه ژ گریبه ستین پشکداریکرنی دبه ره می
 دا، دده مه کی دا گریبه ستین به غدا بریتینه ژ گریبه ستین خزمه ت
 ولیگه ریانن، ودنه نامدا چهندين کومپانین وهکو ئیکسون موبیل
 وشیفرون یین ئه مریکی وتوتال یا فهره نسی خوه ل پروژین وه به ره مه
 ئینانی دکهرتی نهفتا عیراقی دا قه کیشان. ههر ژ نه گهری قی چهندي

⁴³Núria Tomàs & Ana Vilellas, 2009, The Kurdistan Autonomous Region: risks and challenges For peace, School for a Culture of Peace (Escola de Cultura de Pau), Universitat Autònoma de Barcelona, Available in the Following website: <http://escolapau.uab.cat>

⁴⁴The Middle East Institute, Iraq's Petroleum Industry: Unsettled Issues, Special Edition, Washington, DC, Available in the Following website: at <http://www.mei.edu>

حکومه تا عیراقی جوړی گریه ستین خزمه تی پیاده کرینه ل بن سیبه را یاسا نفت وگازی یا سالا ۲۰۰۷، وره خنه کا توند ل هریما کوردستانی گرتینه سه باره ت جوړی گریه ستین پشکداری کرنی کو ب گنده لیه کا ئاشکرا وه سف کرینه، زیده باری ژیرخستنا ئه و کومپانیین نه فتی یین کو سهرده ربی دگهل هریمی دکه ن ل ناڤ لیسته کا رهش دا وریرتن ل وان کومپانیا بو پشکداری کرنی ل سهرئیک زیده کرنین نه فتی یین وهزاره تا نه فتا عیراقی ل سالا ۲۰۰۹.

دووه م: کومپانیا سومو یا عیراقی، هه می دهما حکومتا عیراقی قیایه کو کومپانیا ناقبری یا ئیکانه بیت بو کارئ هنارده کرنا نه فتی به رف بازارین جیهانی، دده مه کی دا کومپانیا دپه یکه ره بندئ خوه دا چ ل سهر دهمی رژیما به ری وه تا نوکه ژی کوردان چ پیگه ه وپشکداری تیدانه بوویه، وسهره رای قی چهندي حکومتا هریمی رازی یه ل سهر هنارده کرنا نه فتی وقه گهراندنا داهاتی بو گهنجینا فیدرالی، لی کیشه که ل دابه شکرنا داهاتین نه فتی دا ب سهر هریم وپاریزگه هان دایه کو حکومتا عیراقی قیایه مونوپولبکه ت.

سیه م: گرفتا سهرژمارئ: پشتی کو ناکوکی دنابهره ناوه ندي وهریمی دا سهرهلادین نه خاسمه پشتی ۲۰۰۷ وه تا نوکه ناکوکیه ک هیه سه باره ت ریژه یا سهرژمارا هریمی چونکی ئه و ژمارین کو به رده وام به غدا سه باره ت ریژه یا سهرژمارا هریمی به لاقه کرین هه فناگرن دگهل ئه و ریژه یین کو ریقه به ریا ئامارا گشتی ل هریمی به لاقه کرین، هوکاری قی چهندي دزفریته قه بو نه نه نجامدانا هه وه کا نفیساندنا سهرژمارئ پشتی ۲۰۰۳ وتاکه ژیدهری کو پیداکری ل سهر دئته کرن پشت به ستنه ب ئامارین پلیتا خوراکئ کو پره ژ کیماسیان، وئه ف کیشه یه دی به ره وام بیت ژ بهر کو چهندين ده قه را ناکوکی ل سهر هه نه وه کو دیفاکتو (امر الواقع) به شه کا وان ژ لایي حکومتا

هەریمی قە دئینه ریڤه‌برن ژ لایى کارگیری قە، وئەقە خوە ب خوە دبیتە هوکارى پەیدابوونا گرفتە سەرژمارى دناقبەرا هەردوو ئالیان. چوارەم: ژمارا فەرمانبەرەن، ئیکە ژ کیشەیین هەلاویستی دناقبەرا هەردوو لایەنان، چونکی ئەو ژمارا فەرمی یا کو پشەبەستن ل سەر دئیتە کرن ل بەغدا وەسا ددەنە دیارکرن کو (٦٨٢) هزار فەرمانبەر ل هەرێما کوردستانی هەنە ولدیف ریڤه‌یا سەرژمارى، ددەمەکی دا ولدیف ئامارین حکومەتا هەریمی تا سالا ٢٠١٥ نیژیکی (١,٣٩٥,١٠٩) فەرمانبەر و موچه خۆر هەنە وهەیفانە حکومەت پیدقی ب (٨٩٥) ملیار دیناران هەیه بو مووچی فەرمانبەرەن^(٤٥). پاشان ولدیف ئەنجامین سیستەما بایۆمەتری ل هەریمی، ژمارا موچه‌خۆرین هەریمی ب (١,٢٥١,٤٨١) کەسن ونوکە هەیفانە حکومەت پیدقی ب نیژیکی (١) تریلیۆن هەیه‌وتد بو دابینکرنە موچه‌ی.

دروستبوونا سیستەمین فیدرالی ل جیهانی وپرسا سەردەریکرن دگەل سامانی سەرۆشتی (سیاسەتا دارایی یا سەربەخو)

دەولەتا فیدرالی هاتیە نیاسین ب دەولەتا ئیگرتی کو دبنەرت دا ژ چەند هەریمەکا پیکهاتیە، ونموونین وئ پەیدابن ب دوو ریکا، یا ئیکێ ژیکفەبوونا دولەتەکا شمولی بو چەند یەکە وهەریمان وخودان کیانین دەستوری یین سەربەخو، وب ئیگرتنا هەمی یەکە وهەریمان دەولەتا فیدرال ژئ دروست دبیت، وژ کەفتترین نموونین فیدرالی ل جیهانی ب قی شیوه‌یی: مەکسیک لدیف دەستوری سالا ١٨٥٧ وئەرجه‌نتین سالا ١٨٦٠ وبەرازیل سالا ١٨٩١، ئیکەتیا سوڤیه‌تی جاران سالا ١٩٢٢ وجیکوسلوفاکیا سالا ١٩٦٩.

٤٥ هەڤدیتنەک دگەل راویژکاری ئابووری یی حکومەتا هەریما کوردستانی لروژا ٢٠١٥/١٢/٢٥.

ویا دوویئ بریتی یه ل ئیگرتنا چهند ولایه تهکا یان وهلاتین سهر به خو ودروستکرنا دهوله تهکا فیدرالی ول سهر بنه مایی هه بوونا دهستورهکی ئیگرتی ودهستبهردانا وان ژ دهسته لاتین خویه تی وناخویی، وژ نموونین قی جور: ویلایه تین ئیگرتی یین ئه مریکی سالا ۱۷۸۷ و سويسرا ۱۸۷۴ وئلمانیا ئیگرتی ۱۹۴۹ ومیرنشیتین ئیماراتا عهره بی سالا ۱۹۷۱.^(۴۶)

وژ گرنگترین ئه و ئاسته نگین ل بهرام بهر دهوله تین فیدرالدا په یداد بن بریتی یه ژ چهوانی یا هه فگونجاندنی دناقه بهرا دهسته لاتین هه ریمی وین ناوهندی دا، ژ بهر کو گه لهک جارن ناوکی دروست دبن ل سهر هه بوونا دهسته لاتان بتایبه تی ل وان هه ریم وویلایه تین کوخودان سامانین سروشتینه، له ورا هه ر کیشه کا دناقه بهرا یه که وه ریمین فیدرالدا په یداد بن ره هه ندهکی ئابووری هه یه وکیشه ل سهر چهوانی مامه له کرن وسهره ده ریکرنی یه دگه ل سامانین سروشتی ودهسته لاتا ئابووری پتر ژ وئ چه ندی کو ناوکیه کا سیاسی بیت، وهه ر ئه ف چه نده یه دبیته هوکاری به رده وامی یا ناوکیان ومایتیکرنا وهلاتین دی تر دره وشا ناخویی یا وهلاتین فیدرالدا.

بیگومان سامانین سروشتی ئیکه ژ گرنگترین ژیده رین داهاتی بو چه ندین وهلاتین فیدرالی بتایبه تی ئه فین خودان ئابوورین مۆلکانه (Renter Countries)،^(۴۷) وچه ندین مشتومر ل سهر خاوه نداریه تی یا

^{۴۶} جواد کاظم عبد نضیف البکری، اسس توزیع الثروات فی الانظمة الفیدرالیة، من منشورات مکتبه جامعه بابل المفتوحة الوصول للاوراق البحثية، ۲۰۱۱، بحث متوفر علی موقع المکتبه بالانترنت:

www.repository.uobabylon.edu.iq .

^{۴۷} ئابووری یا مولکانه یی تیگه هه که ئاماژه یه ب وان وهلاتین کو ئعتیماده کا مه زن دکه نه ل سهر سامانین سروشتی یین ل ژیر ئه ردی دا دئینه دیتن بو پکرنا داهاتین خوه یین دارایی، له ورا ئه ف جوړه وهلاتانه گرنگیه کا مه زن ب پروسین به رهمداری یا ئابووری نادهن بتایبه تی وهلاتین خودان نه فت کو درافه کی گه رهنه تیکری بو بودجه یا وهلاتی دابین دکه ت، وئه ف وهلاتانه خودان ئاسته کی بلندن ژ خوشگوزهرانی (دهوله تا خوشگوزهران)

ئەقان سامانا ھاتىيە كرن ب جياوازی يا چارەسەريين دەستوری وياسایي ژ ئەگەرئ جياوازی يا سيستمەما سياسی وکومەلايەتی يا وەلاتين فيدرال زیدەباري سروشتي ئابووريانهيئي قی سيستمەمی، وئەف ناکۆکی وجياوازيانه ل ناف وەلاتين فيدرالی يين پيشکەفتی دا ھاتينه چارەسەرکرن ويەکلایکرن مينا کەنەدا وئوستراليا وسويسرا دەرژەوہندی يا ھەریم وولایەتان دا ئەقین خودان سامان، ھەرودەسا دەستوری ميژنشینين ئیماراتا ەرەبی يين ئیگرتی ئاماژە کری یە خاوەنداریەتی يا سامانين سروشتی يا ھەر ميژنشینەکی ئەگەر دناف ئەردی وی دا ھەبن، وبيگومان ئەف ریکە ددەبەشکرنا سەرودەت وسامانين سروشتی دا دبیتە ھۆکاری پەیداوونا جياوازی يا ئابووری وزیدەبوونا داھاتی تاکەکەسی ل ویلايەتەکی ل سەر کیستی ویلايەت وھەريمین دی تر، کو دئەنجامدا دی بۆشایەکا ئابووری (Economic Gap) پەیدابیت وپارسەنگی يا ھیزئ ژي يا وی ویلايەتا خودان سامان ل سەر بریارين حکومەتا ناوہندی زیدەکەتن.

وتشتی ھەقپیشک دپرانیا سيستمەمین فيدرالی دا ل جیھانی بریتی یە ل ھەبوونا دەستەھلاتا ناوہندی يا دەولەتا فيدرال ب سەر باجین گۆمرکی ل سەر ھناردە وھاوردیان ل سەرتاسەری سنووری نیشتمانیی دەولەتا فيدرال، لی وەرگرتنا باجین ناڤخویي ل چالاکین ئابووری وبەرھەمین پيشەسازی وکشتوکالی وخویندن وریک وبانا وەک سەرەخویەکا دارایی ددەنە حکومەتین ھەريمی یان ویلايەتین فيدرال وئارمانج ژي

خودان سيستمەمین ئابووری کو ديژنئ سەرمايەداری يا دەولەتی، وپرانیا وەلاتين بقی جوری خودان سيستمەمین پادشایەتی يا گشتگیرینە ب حوکمی دورھیلی وان یئ ئابووری وجفاکی، و حکومەتین وان کونترۆل ب سەر تەڤایا سامانين سروشتی ونەفتی ھەنە، وسەردەریکرن دگەل داھاتين مولکانە ژي (نەفت وەک نمونە) ب ئاوايەکی راستەوخو ب ئاراستەیین سياسی وبیروگراتی يا دەولەتی ڤە داغبار دبیت، ودەولەت ژي زۆر يا جياواژە دگەل دەولەتین مودیرن وئەقین ب ئاوايەکی سروشتی لیدیڤ ریورەوا میژووی وشارستانی پەیداووین

په یداکرنا داهاتی وچالاکرنا بزاځا ئابووری یه، وئەف چەنده دئەزمووونا فیدرالی یا سویسرا وئوسترالیا دئیتە دیتن بو دابه‌شکرنا دەستەه‌لاتین دارایی دناځبه‌را حکومه‌تا ناوه‌ندی وویلایه‌ت وکانتونین ه‌هریمی یین ناځخویی دا^(٤٨).

ه‌ه‌بوونا سه‌ربه‌خوی یا دارایی بو ه‌هریمی فیدرال کاره‌کی گرنه‌ ژ پێخه‌مه‌ت پێشخستنا ه‌هر ه‌هریمه‌کی، ونا‌بیت دارایی یا ه‌هر ه‌هریمه‌کی ب ئاوايه‌کی ره‌ها یا گریدایی ناوه‌ندی بیت چونکی دئ بیته‌ هوکاری په‌یدابوونا ئاسته‌نگا ل پێش بریقه‌چوونا کاروبارین کارگیری ژ لایه‌کی، وده‌مان دا هنده‌ک ه‌هریم خودان سامانین دارینه‌ و نه‌ تشته‌کی دادپه‌روه‌رانه‌یه‌ مافی وان به‌یته‌ بن پێ کرن سه‌باره‌ت بکارئینانا ئەف سامانین دارایی، لی کیشه‌ بتنی ل وه‌لاتین خودان نه‌فت دا به‌رچاڤه‌ ژ به‌ر کو ئەف سامانه‌ ب سامانه‌کی ستراتیژی دئیته‌ ه‌ژمارتن ه‌ده‌ر ژ ه‌هر سامانه‌کی دی یی دارایی، له‌ورا ئیشکالیه‌ت ل تینه‌گه‌ه‌یشتنا ئه‌رک وده‌سته‌ه‌لاتانه‌ ب به‌رچاڤ وه‌رگرتنا جوړی سامانی وگرنه‌یا وی دئابووری یا وه‌لاتی فیدرالدا.

٤٨ احمد عیسی الفتلاوی، النظام الفدرالي و توزيع السلطات طبقا لدستور العراق، مجلة كلية الفقه - جامعة الكوفة، العدد (٥) السنة ٢٠٠٧، ص ص ١٦٤-١٨٤.

ئەزمۇنا فیدرالی ل ئیراقی: نەفت وەکو فاکتەری ناکۆکیان دناقبەرا ھەریما کوردستانی وئیراقی دا

بیگومان ئەف چەندا پەیوەندییەن دناقبەرا ھەریمان دا ددەولەتا فیدرالی ریک دئیخیت، دەستوری ئیکگرتی یە کو سیما و ساخلەتین یە پەیوەندیان دناقبەرا حکومەتین ھەریمی و حکومەتین فیدرالدا ددەتە ئاشکراکرن، لی کیشەکە ل قیرئ نە کیشەیکە یاسایی یە بەلکو رەھەندیەن ئابووری کاریگەری یا خو ھەیکە ژ بەر ھەبوونا سامانی سڕۆشتی.

ئاماژەکرن ب ئەزمۇنا فیدرالی ل ئیراقی دئ بینین کو پرانی کیشەیان دناقبەرا ھەریمی دا دزقنە قە بو ئیشکالیەتین دەستوری و تیگەهشتنا جیاواز بو ئەو مافین ددەستوری دا ھاتین ژ لایەکی، و بەرچاڤ وەرگرتنا وئ جیاوازی دناقبەرا ئیراقی و ئەو وەلاتین جیھانی یین کو خودان سیستەمین فیدرالی (نمونی فیدرالی) ژ لایەکی دیکە. و دق بیای دا خویندنا حکومەت و دەستەلاتا ناوەندی یا جیاوازه دگەل خویندنا کوردان بو برگە و ماف و ئەرکین دق دەستوری دا ھاتین.

وەک نمونە دق بیای دا بینین کو خویندنا جیاواز ھەیکە بو سەردەری کرن دگەل سامانی سڕۆشتی (نەفت بو نمونە) یا کو ددەستوری ئیراقی^(٤٩) و ھەردوو مادین ١١٢،١١١ ئاماژە پی ھاتیە کرن، و ژ لایەکی دی بانگا وئ چەندی دەیتە کرن کو ئەو پارێزگە و دەقەرین نەفت ژئ دەیتە دیتن و بەرھەم ھێنان پندقیە مفاپی ژ ریزەیکە داھاتی وەر بگرن وەک مافەک ل دیف سیاسەتا پترولی یا پترودولار ژ لایەکی، و ژ بەر ئیعتیباراتین ژینگەھێ ژ لایەکی دیکە، چونکی ل بەرامبەر پیس بوونا ژینگەھێ ل وان دەقەرین نەفت ژئ بەرھەم دئین دقیت خزمەت

٤٩ دستور جمهورية العراق، ٢٠٠٥.

بو بهیته پیش کیش کرن مینا سهپاندنا باجی ب نیرینا ئابووری .
 ژلایهکی دیکه پرانیا دهقهرین ئیراقی ژ ئهجامی سیاسهتین
 رژیمن بوری هاتینه فهرامۆشکر و مفا ب دروستی ژ داهاتین پترولی
 وهرنهگرتینه ههر ژ سال ۱۹۲۷ ی کو بو ئیکهم جار نهفتا ئیراقی هاتیه
 فروتن و ههتا نوکه و نهتشتهکی بهرئاقله ئهف دهقهرین بهرههم
 هین بی بودجه بمین ژ داهاتی پترولی و ل شوینا کو بیته مهینهتی
 دقیت خوشگۆزهرانی وخویشی بو خهلکی مسوگر بکهت. و تا نها
 ژی سههرایی گۆهورینا رژیما بهری ئه وهولدانین هاتینه کرن بو
 دیموکراسی کرنا سیستهما سیاسی ل ئیراقی ل سههر بنه مایی فیدرالیهتی
 سههرنهگرتینه، و دبیین کو داهاتین دارایی و دابهشکرنا وهبه رهینانی
 و خهرجیین قی بیاقی لسههر پاریزگه هین ئیراقی دا ب دادپهروهرانه
 لیدی ریژهیا سههرژمارئ و ریژهیا بی بههر بوونی (حرمان) نه هاتیه
 دابهشکر، و هوکاری قی چهندی ژی دزقریته قه بو بهردهوامی یا
 قهیرانا سیاسی و نه بوونا سازانه کا نیشتمانی دناقبهرا ههمی لایه نین
 بهشدار ل پرۆسهیا سیاسی دا و مایتیکرنا دهرقهیی بو تیکدانا رهوشا
 سیاسی ل ئیراقی^(۵۰).

۵۰ جواد کاظم عبد نضیف البکری، مصدر سابق، ص ۴.

ناکۆکیڤن حکومه‌تا فیدرال - حکومه‌تا هه‌ریمی سه‌بارەت گریه‌ستین پترۆلی

به‌رهه‌می نه‌فتی ل عیراقی تا سالا ۱۹۷۲ ی ژ لایئ کومپانیین بیانی څه دهاته ریڅه‌برن وشایینه مه‌رجین قورس ب سهر عیراقی دا ب سه‌پین ژ کیم کرنا به‌رهه‌می وه‌لاتی. ل سالا ۱۹۶۱ حکومه‌تا عیراقی یا وی ده‌می یاسا وه‌به‌ره‌م هیتانی ده‌رکر ولیدف څی یاسایی ئیمتیازات ومافی لیگه‌ریانی ژ کومپانیین نه‌فتی یین جیهانی هاته وه‌رگرتن ومافی وه‌به‌ره‌م هیتانی بو ده‌وله‌تی مایه‌څه. ولسالا ۱۹۹۰ شیانین به‌ره‌م هیتانی گه‌هسته ۳,۵۰۰ ملیون به‌رمیلا روژانه لی ژ نه‌جامی داگیرکرنا کویتي ودروستبوونا شه‌ری دوویی یی که‌نداڅی ده‌رگه‌هی هنارده‌کرنا نه‌فتا عیراقی بو بازارین جیهانی هاته راوه‌ستاندن تا سالا ۱۹۹۵ وژ نه‌جامی بریارا ۹۸۶^(۵۱) یا نه‌فت به‌رامبه‌ر خوارنی، به‌رهه‌می عیراقی زیده‌بوو بو (۷۴۰) هزار به‌رمیلا روژانه تا گه‌هسته نیزیکی سی ملیون به‌رمیلا لسا ۲۰۰۰.

ولسالا ۲۰۰۳ به‌رهه‌می نه‌فتا عیراقی زور هاته خاری ژ نه‌جامی شه‌ری رزگارکرنا عیراقی ژ لایئ ئەمریکا څه^(۵۲). ونوکه شیانین به‌ره‌م هیتانی یین عیراقی ژ نه‌فتی گه‌هسته (۳,۵۰۰,۰۰۰) ملیون به‌رمیلانه روژانه.

۵۱ پشتی چه‌ندین بزافین نیف ده‌وله‌تی هاتینه کرن بو هاریکاریکرن وکیم کرنا کاریگه‌ریین گه‌مارۆی یا ئابووری یا نیف ده‌وله‌تی ل سهر خه‌لکی عیراقی، ده‌نجامدا حکومه‌تا عیراقی یا وی ده‌می ونه‌ته‌وه‌یین ئیکگرتی گه‌هسته ریکه‌فته‌کئ لیدف بریارا (۹۸۶) بو فروشتنا نه‌فتا عیراقی کو ب بریارا (نه‌فت به‌رامبه‌ر خوراکي) هاتیه نیاسین وبو ئیکه‌م جار لسا ۱۹۹۶ عیراقی ده‌ست ب فروشتنا نه‌فتی کر بو بازارین جیهانی ل ژیر سه‌ره‌پرستی یا نه‌ته‌وه‌یین ئیکگرتی..

⁵²Luay J.Al-khatteed, The Geopolitics of Natural Gas -Natural Gas in the Republic of Iraq, Belfer Center and Rice University's Baker Institute Center for Energy Studies, Harvard University, 2013, P 24

چاره سه ركرنا ب كۆمه ل يا نهفت و گازى ددهستورى عراقى دا يا ته م و مژاوى يه، وهه ر ئىك ژ حكومه تا ناوه ندى ويا هه ريمى شروقه كرنين جياواز بو هه نه سه ره راى كو ماددا ١١١ يا دهستورى دبىژيت (نهفت و گاز مولكى هه موو گه لى عراقى يه ل هه مى دهقه روپاريزگه هان)، وئو خالىن سه ره كى يين ناكوكيان دناقه را هه ردو لايه نا برىتى يه ل مافى كاركرن ودهر خستنى ل كىلگه هين نووى يين نهفتى، وئو ميكانيزمين كو پىدقينه بو وهرگرتنا رازمه ندى ژ به غدا بو ب بازاركرن و فروتننا به رهه مى، وئو داهات ب چ شيوه يه كى دئينه به لافكرن، كو هه ر ئىك ژ به غدا و حكومه تا هه ريمى نه شيان په نايى ببه نه ل بهر رىككه فتنه كا نووى دقى بياقى دا، ول بن سيبه را نه بوونا رىككه فتنه كا هه قپشك، هه ردو لايه ن رىكين جورا و جور بكاردين، بو نمونه شيوه يى گريبه ستين خزمه تى (عقود الخدمة) دگه ل كومپانين نهفتى موركرينه وهك شيوه يه كى بازرگانى يى درىژخايه ن، ددهمه كى دا گريبه ستين حكومه تا هه ريمى شيوه يى گريبه ستين پشكارىكرنى يه دبه رهه م هينانى دا، وهه ر پىنگاڤه كا ب قى شيوه يى بيت ژ لايى به غداڤه ب په سهند نه هاتيه زانين، ويىگومان هه لسوكه فتنى جياواز ژ لايى هه ر ئىك ژ حكومه تا ناوه ندى و حكومه تا هه ريمى قه دى پتر مه ترسيى لجه م كومپانين نهفتى دروست كه تن ژ لايى مه ترسيا سياسى ووه به رهه م هينانين پاشه روژى و مه ترسى ل هه نارده كرنا به رهه مى ژ هه بوونا ناكوكيان دناقه را حكومه تا فیدرال و حكومه تا هه ريمى كوردستانى^(٥٣).

بىگومان دهستنيشانكرنا جورى سيسته ما گريبه ستان بو دانانا مه رجين ووه به رهه م هينانى خوه دسى جورا دا دبىنته قه^(٥٤):

ئىكه م: رىككه فتنين موله تپيدانى يان ئىمتيازى: ئه ف موله تين پيدانى

⁵³ Luay J. Al-khatteed, 2013, PP 24-25. Luay J. Al-khatteed, 2013, PP 24-25

^{٥٤} مضر منعم السباهي، دليل صناعة النفط وأثرها الاقتصادي في العراق، من منشورات معهد العراقي للاصلاح الاقتصادي، ٢٠١٢، ص ص ١٦-١٧.

مافه کي تايبته دده ته کومپانيين نه فتی بو ليگهريان وبهره هم هينان و فروتن وهنارده کړنې بو دهمه کي سنووردار. ول قی حاله تی کومپانی دی ثوفه ريڼ خوه پيش کيش کهن بو بده سته ئینانا ئه قان ئیمتيازاتان. وئۀف جورئ ريککه فتنا یی بهر به لاقه ل جیهانی ول زور ژ وهلاتين خودان نه فت دئته بکارئينان وهکو ل کویت وسوودان وئۀنگولا. وژ خالين ئه ريڼی یين ئه قان جورۀ گريبه ستا ئه قه یه کو گه له ک پيدقی ب شاره زایی وپشته قانیا پيشه یی نابیت، ودشيان دایه کو باج بهیته سه پاندن ب سهر قازانجی کومپانیا دا. لی خالين نه ريڼی بریتين ل کيم بوونا زانين وشاره زایی سه باره ت شيانا ده قه را دهرخستنا نه فتی ژ ئه گهری نه ته مام بوونا قه کولينين تايبته ب بيقه لهران وئۀرد هژان، ودئۀنجام دا سيسته ما سهر ئیک کيمکړن دی ئیته قه گوهاستن بو سهر ئیک زيده بوونه کا ئاشکرایي.

دووه م: پروژين هه قپشک: هيچ پيناسه کا په سهند بو ئۀف جورئ ريککه فتنان نين سهره رایي کو پتر هه می جورا یی بهرچاقه دناقبه را کومپانيين نه فتی وحکومه تاندا، وگوزارشتی ل حه زا هه ردو و لایه نان دکه ت بو کارئ هه قپشک ل سهر پروژهی کو دسرؤشتی گريبه ستا هه قپشک دا دئته دیارکرن کو کومه له کا پرسان تیدا هه نه پيدقی ب چاره سهریان هه یه وهکو نه چاره سهر کرنا پرسين دارایی پيشی چوونا دناف هویرکاتين ريککه فتني دا واته پاشخستنا نا کوکیان دناقبه را هه ردو و لایه نان، له ورا دی پيدقی ب دان وستاندن پړزه حمه ت ودریژخایه ن بن بو گهره نتي یا چاره سهر کرنا هه می پرسان و دامه زراندا میکانیزما کاری.

وئیک ژ باشين قی جورئ گريبه ستان ئه قه یه کو تنی حکومه ت بریاران وهرنا گريت ودشيان دایه پشبه ستني بکه ته لسهر شاره زایی یا کومپانيين مه زن، هه روه سا قازانجين زيده ژ باج وقه ره بوو کرنا زيانين

ژینگه‌هی، لی لایه‌نی نه‌رینی یی پشکداریی ئە‌قه‌یه کو گریه‌ستین پشکداریکرنی یا پره ژ مه‌ترسیان وتیچوونی ب شیوه‌یه‌کی کو پشکدار دی راسته‌وخو پشکداربیت و به‌رپرس بیت ژ دهرخستنا سامانین سرۆشتی. واته پیگری ل سهر دئینه سه‌پاندن ژوانا ژ زیانا ژینگه‌هی. سیه‌م: پشکداربوونا ب به‌ره‌م هینانی: ئیکه‌م وه‌لات کو ریکه‌فتنا پشکداربوون ب به‌ره‌م هینانی بکارئینایی، وه‌لاتی ئە‌ندونیسیا بوویه لسا‌لا ۱۹۶۶ ب شیوه‌یه‌کی کو ده‌وله‌ت خودانا سامانین خوه بیت ودان وستاندنان بکه‌ت ل سهر سیسته‌ما دابه‌شکرنا قازانجان، ولدیف قی ریکه‌فتنی مولکداری یا ده‌وله‌تی دی مینته‌قه‌ بده‌ستی ده‌وله‌تی کو ده‌مان دهم دا ده‌سته‌ه‌لاتی دده‌ته کۆمپانیا بو ئیداره‌دان وگه‌رخستن ووه‌به‌ره‌م هینانا کیلگه‌هین نه‌فتی. و ل قی حاله‌تی کۆمپانیین نه‌فتی ته‌قایا مه‌ترسین دارایی یین دهره‌هینان ووه‌به‌ره‌م هینانی ب ئە‌ستویی خو‌قه‌ دگرن، وده‌وله‌ت ژی هنده‌ک مه‌ترسیان ب ئە‌ستویی خو‌قه‌ دگریت. ول پرانیا جاران کۆمپانیین نیشتمانی ب پشکه‌کی ژ سه‌رمایی خوه پشکداریی دگه‌ل کۆمپانیین ووه‌به‌ره‌م هینه‌ردا دکه‌ن.

ژ باشیین قی جوړی گریه‌ستان ئە‌قه‌یه کو کۆمپانیین نه‌فتی هه‌می مه‌ترسین پرۆسه‌گه‌رای ودارایی ب ئە‌ستویی خو‌قه‌ دگرن، ئە‌گه‌ر ده‌سته‌برداری مه‌رجین پرۆگرامی کاری بین ل دهره‌هینان یان ووه‌به‌ره‌م هینانی، حکومه‌ت دکاریت گریه‌ستان ب هه‌لوه‌شینیت وگریه‌ستا دگه‌ل کۆمپانیه‌کا دی تر بکه‌ت. یان حکومه‌ت دکاریت قازانجین پیشبینیکری وهر‌بگریت بیی پشکداریکرن دسه‌رمایی دا تنی ئە‌گه‌ر حه‌ز بکه‌ت پشکداربیت. لی ژ نه‌رینیین گریه‌ستین پشکداریکرنی ئە‌قه‌یه کو دقیتن حکومه‌تی که‌سانین شاره‌زا هه‌بن ژ لایی ته‌کنیکی ویاسایی ودارایی و‌بازرگانی قه‌ بو ئە‌نجام دانا دان وستاندنان، ول زۆربه‌ی جاران شه‌هره‌زایی یا حکومه‌تان کیم تره‌ ژ یا کۆمپانیین نه‌فتی ژ لایی

تهکنیکی و بازگانی قه^(٥٥).

پشتی سالا ٢٠٠٣ی و دروستبوونا رهوشهکا نوئی یا سیاسی ل عیراقی، هه ر سئی پاریزگههین هه ریمئی ژ لایئ هیژین ئەمریکا قه هاتنه ریزبهندکرن وهک باشترین دهقهرین عیراقی ژ لایئ هه بوونا سهقامگیری یا سیاسی قه. هه ر ژ قئی ئەگه ر ی کۆمپانی (DNO) یا نه رویجی ئیکه م کۆمپانیا بوویه کو دهست ب پرۆژئ لیگه ر یانی کری ل نهفتی لسالا ٢٠٠٦ ل هه ریمما کوردستانی، پاشان کۆمپانیین مینا ژهنه رال ئینیرجی یا تورکی وگولف بترولیوم کایستون یا بریتانی وهیس وکۆمپانیا ماراسون یا ئەمریکی ورپیسول و (IBF) یا ئیسپانی و (OM) یا نه مساوی وویسترن اویل ساندز یا که نه دی تا سالا ٢٠١١ وواژووکرنا شهش گریبهستان دگهل کۆمپانیا ئیکسکون موبیل یا ئەمریکی، له ورا ئاستی ناکوکیان گه هشته لوتکی پشتی مورکرنا گریبهستین ئیکسون موبیل بو دیتنه قه ولیگه ر یان ل نهفتی و به رهه م ئینانا وئ وهک مه زنترین کۆمپانیا نهفتی ل جیهانی، زیده باری کو ئەف گریبهسته بووینه ئیکه م هه ولا مه زنه کۆمپانیه کا جیهانی یا نهفتی ب سه رپیچیکرنا سیاسه تا ریگرتنی یا کو حکومه تا عیراقی پهیره وکری سه بارهت گریبهستان دگهل کۆمپانیین نهفتا جیهانی وپشکداربوون دماقین مولکداریی دنهفتا عیراقی دا^(٥٦).

دهستپیکا پهیدا بوونا گرفتا دناقبه را به غدا وهه ولیر دزقریته قه بو سالا ٢٠٠٧، ده می هه ریمما کوردستانی په نا بریه بهر راکیشانا کۆمپانیین مه زن لیدیف سه رکهفتنا کۆمپانیین نهفتی وخسته گه را کیلگه هین نوئی یین وه به رهه م هیئانی ودهلیقه دان ب کۆمپانیین مه زن یین کو شیانین

٥٥ جینیک رادون، ألفاء عقود النفط: اتفاقيات الامتياز والمشاريع المشتركة واتفاقيات المشاركة بالانتاج، من منشورات انترنیوز (internews Local Voices, Global change)، ص ٦-٥.

٥٦ دراسة: تقویم النفط العراقي، الدلیل المرجعي من open Oil، ص ٣٧. علی الموقع: www.openoil.net

بەرفەرەهە ھەنە بو چارەسەرکەرنا لایەنن جۆرا وجۆر یین لیگەریانن
 ل نەفتی یین کول جەئ کۆمپانیین بچویک بگرن، چونکی ل دەستپیک
 پرۆسین لیگەریانن ل نەفتی حکومەتا ھەریمە پشت بەستن ب کۆمپانیین
 بچویک دکر، لی پستی ماوەیەکی حکومەت گەھشتە وئ باوەریی کو
 کۆمپانیین مەزن بتنی دکارن وەبەرھەم ھێنانن بکەن چونکی بەھرە
 و تەکنولۆژیا وان باشترە، وئەف چەندە ب ئاشکرایي بوو ھوکاری
 بلندبونا دەنگین نەرازیبوونی ژ لای کۆمپانیین بچویک فە وگەلەک ژ
 وان کۆمپانیا پشکین خوە ب کۆمپانیین مەزن را فروشتن^(٥٧).

ریکخستنا سامانیین دارایی ل ئیراقی:

ئیشکالیەتا دەستوری ویاسایی

بیگومان پشکا مەزن ژداهاتیین دارایی ل پرائیا ئەزموونین فیدرالی
 دا ل جیھانی (وھکو ویلايەتین ئیکگرتی و ئەلمانیا و ئوسترالیا و بەرازیل
 ھتد) ژ لای حکومەتا ناوەندی فە دئیتە ریکخستن و ئیدارەکرن زیدەباری
 کاری خەرج کرنا داهاتی لی تا رادەکی مەزن ل ئەقان ئەزموونان دیار
 بوویە کو ب وان دەرفەت ھەیە بو حکومەتین ھەریمە و ناخۆیی
 بو جیبەجی کرنا پرۆگرامین خوە و سیاسەتا دارایی وەک جۆرەک ژ
 سەر بەخۆی یا دارایی، و حکومەتا ناوەندی ژ ب شیوەیەکی ریک و
 پیک سەر دەریی دگەل فە سەر بەخۆی یا دارایی دکەت ل ھەریمین
 ناخۆیی ب بەراوەردکرنا وئ جیاوازیی دسامانی دا دناقبەرا ھەریمە بو
 وئ چەندی دابکاریت پتر ھاریکاری یا ھەریم و دەقەرین ھەژار بکەت
 ب رییما میکانیزمین دابەشکرنا عادیلانە یا سەروەت و داهاتی.
 لی کیشەیا سەرەکی ل قیرئ ئەقەیە کو ھەمی دەقەرین ئیراقی

٥٧ مجموعة الازمات، العراق والاکراد: الرهانات المرتفعة في لعبة النفط والغاز، تقرير الشرق الأوسط، رقم ٢٠١٢، ١٢٠، ص ص ٨-١٠.

بئى بهر بوونه ژ سامانين نهفتى تا دئه نجام دا دهيان كيشه و گرفتين ئابوورى سهرهلداينه وهكو بيكارى و ههژارى وقهرزدارى وتيکچوونا خزمهتین فيرکرن و ساخله ميی هه وهكو هه می پيڤه رين ئابوورى ئاماژى ب بئى بهر بوونا تاكى ئيراقى دكه ن دهه می بياڤان دا.

نوکه عيراق خودان پينجه م مه زنه يه دهکى جيهانى يه دبياڤى پترولى دا، و ٩٠٪ ژ داهاتين حکومه تى پيکدئينيت، و خودانا ميکانيزمه کا ناوه ندی يه بو بده سته ئينا نا داهاتين نهفتى ودابه شکرنا وى، زيده بارى کو خودانا ميکانيزمين راسپاردنا ده سته لاتين کارگيرى يه دناڤه را هه ري مين به ره مه ينه ر ب نهفتى. مولکدارى يا نهفت وگازى يا هاتيه ديارکرن ل مادده يا (١١١) ژ ده ستورى ساللا ٢٠٠٥ وده قى وى دييژيت ((نهفت وگاز مولکى هه می خه لکى عيراقى يه ل هه می هه ري م وپاريژگه هان)) (٥٨).

لى ديار بوويه کو پرگين په يوه ست ب مولکداريى نه دروونن تا پله يه کى ريى ل جيبه جيکرنا وى يا دروست دگريت، ژ نه نجامى په يدابوونا ناكوکيان دناڤه را حکومه تا هه ري مى و حکومه تا ناوه ندی دا. له ورا روونکرنا پرگين مولکداريى دى هاريکاربيت بو کيم کرنا ناكوکيان. وماددا (١١٢) ب ئاوايه کى به رفه ره به حسى ريفه برنا سيسته ما نهفت وگازى کريه، وجياوازي هاتيه کرن دناڤه را ده رخستنا نهفتى ژ کيلگه هين نوکه و دناڤه را سامانى نهفت وگازى يى پاشه روژى، و برگا دوو ژ ماددا (١١٢) ده سته لاتى دده ته حکومه تا ناوه ندی و حکومه تين هه ري م وپاريژگه هان ب شيويه کى هه قيشک بو دارژتنا سياسه تين ستراتيژى ژ پيخه مه ت پيشخستنا سه روه ت و سامانى نهفت وگازى بشيويه کى کو باشترين مفا بو گه لى ئيراقى بده سته به يت ب پشتبه ستن ب نويترين ته کنولوژيا و بنه مايين بازاری وهاندانا و به ره م ئينانى. وهه ر ژ نه گه رى

قێ چهندی ناوکیه کا سیاسی یا مهزن دروست بوویه ژ بهر نهروونی و نه ئاشکرای سەبارەت چهوانی یا دابه شکرنا دهسته لاتین ریفه برن و دابه شکرنی دناقه را حکومه تا ناوهندی و حکومه تین لۆکالی دا^(۵۹).

دهستوری ئیراقی دا یی ساللا ۲۰۰۵ ئاماژه بهه فکاریی کری یه دناقه را حکومه تا ناوهندی دگهل حکومه تین هه ریم و پاریزگه هان یین به رهه م هین ب نهفت و سامانین دی یین سروشتی بو دهرخستن و ریفه برن و به رهه م هینانی نه خاسمه ل کیلگه هین نوکه دا، واته ئه و کیلگه هین کارپیکری ل ده می دهرچوونا دهستوری، ههروه کو دما دا (۱۱۲) یا دهستوری داهاتی (حکومه تا فیدرالی دی رابیت ب ئیداره دانا نهفت و گازی یی دهرهینایی ژ کیلگه هین نوکه دگهل حکومه تین هه ریم و پاریزگه هان کو داهاتی وئ ب شیوهیه کی یه کسان بهیته دابه شکرن کو بگۆنجیت دگهل دابه شکرنا سه رژمارئ ل سه رتاسه ری وهلاتی دگهل دهست نیشان کرنا پشکه کی بو وان هه ریمین زیان قی کهفتی ژ لایئ رژیما بهرئ قه کو بی بههر بووین بو مه ره ما دابین کرنا گه شه پیدانه کا یه کسان وهه قسه نگ بو دهقه رین جو راو جو ر و ئه ف چهنده ب یاسایی دئیته ریکخستن)) زیده باری کو دما دا (۱۱۱) ی داهاتی یه (نهفت و گاز مولکی هه می گه لی ئیراقی یه و هه می هه ریم و پاریزگه هان))^(۶۰).

حکومه تا هه ریمین هه ولدایه کو ب ری یی یا دهرکرنا یاسا تایبهت ب گاز و نهفتی ساللا ۲۰۰۷^(۶۱) کیشه یین یاسایی دگهل حکومه تا عیراقی چاره سه ربکهت و ماف و مولکداری یا خوه یا نهفتی به رجه سه بکهت،

۵۹ سوچیت شودری و آخرون، النفط والغاز الطبيعي: أطر دستورية لمنطقة الشرق الاوسط وشمال أفريقيا، من منشورات مركز العمليات الانتقالية الدستورية والمؤسسة الدولية للديمقراطية والانتخابات وبرنامج الامم المتحدة الانمائي، ۲۰۱۴، ص ۶۴.

۶۰ دستور جمهورية العراق ۲۰۰۵، مواد ۱۱۱ و ۱۱۲.

۶۱ قانون النفط والغاز لحكومة اقليم كردستان العراق، رقم (۲۲) لسنة ۲۰۰۷.

وهكو دماددهی یا سیی پرگا ۱ تا ۴ ئاماژه کریه وی ئیکی کو حکومتا ههریمی لیدیف ماددهی یا (۱۱۱) یا دهستوری ههمیشهیی عیراقی مافی مولکداری یا نهفتی ههیه ل ههریمی ل وان کیلگههین کو پیشی ۲۰۰۵/۸/۱۵ کاری دهرخستنا نهفتی لی هاتیه کرن دگهل پشکا خه لکی عیراقی ب گشتی کو ل ماددهی یا (۱۱۲) هاتیه ریخستن.

ههروهسا یاسا نهفت وگازا ههریمی مافی ددهته حکومتا ههریمی کو دگهل حکومتا عیراقی پشکداریی بکهت ل ریقه برنا پرۆسین نهفتی یین تاییهت ب کیلگههین به ره مهین پیشی ۲۰۰۵/۸/۱۵ ل ئاخا ههریمی دا لیدیف حوکمی پرگا ئیکی ژ ماددهی یا (۱۱۲) یا دهستوری فیدرالی.

دبرگین دهستوری دا بومه دیاربیت کو دهستوری ئیراقی ئاماژه ب سامانی نهفت و گازی کریه ب وی حیسابی کو ریژهیا ۹۰٪ ژ داهاتیین وهلاتی پیک دئینت و دبیته مولکی ههمی تاکین ئیراقی ل ههمی ههریم و پاریزگه هان و کۆمکرنا وان سامانان ددهستی حکومتا ناوهندی دا، ههروهکو ماددا (۱۰۶) داخاز کریه کو یاسایهکی دهربینخت بو چاقدیری کرنا دابه شکرنا داهاتیین دهولهتی ژ پیخه مهت بجهننانا دادپهروهیری ددابه شکر و ئیداره کرنا هاریکاریی وبهخشین و قهرزین نیف دهولهتی وههمی سامانین دارایی ب ئاوایهکی شه فافانه^(۶۲).

لی ئه گهر ل فان ههردوو ماددین دهستوری (۱۱۱) و (۱۱۲) بنیرین دی بینین کو ژبلی کیماسین وان لی گهلهک نه رمی نواندن تیدا ههیه گهلهک شرۆقه کرنین جوراوجور ددهت بشیوهیهکی کو ههر ئیک ژ حکومتا ناوهندی و حکومتین ههریم و پاریزگه هان ب نیرینهکا جیاواز ل وان ههردوو ماددهیان دنیرین کو دگهل بهرژه وهندی یا وان بگۆنجن، کو دئه نجام دا ناکۆکی ل سهر پهیدابن تا ئاستی روی ب روی بوونه قهیا چه کداری ژ، ئه گهر چاره سه رین گۆنجایی بو نه ئینه دیتن، و نموونه

۶۲ سوجیت شودری و آخرون، ۲۰۱۴، ص ۶۵.

ژی ژۆرن ل سەر ڤی چهندي: وهكو ل نايجيريا دهمی ئهو ههریمین بهرهم هیئ زهرهمه ند بووین ژ دابهشکرنا داهاتی نهفتی، وداخاز کرن کو پشکهک ژ وی داهاتی بو دهقهرین وان بهیته مهزاختن تا رادهکی ئهف داخازین وان توندوتیژی ژ پهدابوو و کارین تیکدهرانه لدژی هیلین قهگوهاستنا نهفتی هاتنه ئه نجام دان، و لدوماهی حکومهتا ناوهندی یا نايجیری رازی بوو کو پشکا (۱۳٪) ژ داهاتی نهفتی بو دهقهرین بهرهم هیئ بهیته مهزاختن^(۱۳).

ئیک ژ کیشهیئ دی ل دهستووری عیراقی دا ئهقهبه کو دماددا (۱۱۱) وهک تیئینی بهحسی نهفت و گازی دکهن و چ ئاماژه ب سامانین دی یئ سروشتی نهکری یه چونکی ئیراق ب ههریم کوردستانی قه یا دهولههمه ند ب ههمی جۆرین سامانین سروشتی کو دکارن بو پاشهروژا ئابووری مفایهکی باش ژ وهربرگین .

ههروهسا ماددا (۱۱۲) ئاماژه ب وهبهرهم هیئانی کریه دبیاقی نهفت و گازی ل کیلگههیئ ئۆکه وههوکهی دا ب ریئ یا ههقکاریکرنی دناقههرا حکومهتا ناوهندی و حکومهتین ههریم وپاریزگههیئ بهرهمهین، لی ئهف چهنده بویه ئیک ژ خالین ناکوک دناقههرا ههمی لایه نان چونکی چ ئاماژه ب کیلگههیئ پاشهروژی نهکریه، و پرانیئا ئهو گرێبهستین کو حکومهتا ههریمی ژی دگهل کۆمپانیین بیانی واژووکرین ههمی سهبارهت کیلگههیئ نوی بوویه ئهقین کو لدهقهرین جوداجودا ل کوردستانی کار تیدا هاتینهکرن و ژمارا وان گرێبهستا گههشتیه (۵۷) گرێبهستین جۆراو جۆر^(۶۴).

لدوماهیئ دکارین بیژین کو کیشهکه ل قیئری کیشهیهکا دهستوری نینه سههره رای هه بونا شاشی و خالین نه ریئ ددهستوری ئیراقی دا یا

۶۳ جواد کاظم عبد نضیف البکری، مصدر سابق، ص ۵. وللمزید انظر:

دافید کامیرون، انجاح الفيدرالية في العراق، من منشورات (Forum of Federations)، ۲۰۰۶، ص ۹.

⁶⁴ Kurdistan Region Government, Ministry of Natural Resources

سال ۲۰۰۵ ئىچىكى ل ھەردوۋ ماددىن (۱۱۱) و (۱۱۲) و يىن لىق دا چارەسەريا دۆسەيا نەقتى ھاتىيە كرن و پىادەكرنا وان پىقەرەين پىدقى يىن بكارئىنانا داھاتى نەقتى ژ وانا ژى پىقەرە سەرژمارى و پىقەرە بى باربونى ژ داھاتى بتايىيەتى بو وان پارىزگەھ و ھەرىمىن زىان قىكەقتى ژ ئەنجامى سىياسەتەن رژىما سىياسى يا بەرى .

ل قى پرسى دا دوو كىشەيىن سەرەكى دىمىن وەك دەرگەھ و سەرەتايەك بو چارەسەر كرنا گرفتە نەقتى ئەوژى چەوانى يا ئىدارەكرنا قى سامانى، ويا دوويى ژى ئىدارەكرنا داھاتى نەقتى يە، لەورا ئەف چەندە تنى ب ھەبوونا ماددىن تايىيەت بەدەستورى قە چارەسەر نابن بەلكو پىدقىيە بىيە ياسا و ل جقاتا نۆينەرەن دەنگ بو بەيتەدان و پەسەند بكن زىدەبارى كاراكرنا ياساين نەفت و گازى كو ھەتا نوكة بتنى وەك رەشنقىس مايەقە و نەچويە دىياقى جىيەجىكرنى دا.

نەفتا ھەرىما كوردستانى: ئايا نەخشى ووزى ل رۆژھەلاتا ناڧىن دى ئىتە گۆھورىن

ئەقە ئەو پرسىيارە يا كو ناكوكى ل سەر دروست بوويە، كو ئايا ھەرىما كوردستانى ئەو يەدەكى پىدقى ھەيە بىيە ئەگەرە گۆھورىنا نەخشى سىياسى - جىوپولوتىكىي دەقەرە رۆژھەلاتا ناڧىن ھەقسەنگيا ھىزا سىياسى - ئابوورى، ھەر چەندە بوچوونىن جىاواز ھەنە سەبارەت قەبارە ويەدەكى نەفتا ھەرىمى، لى زانىارىيىن فەرمى يىن حكومەتا ھەرىمى لسالا ۲۰۱۰ ئاماژە ب وى چەندى دكەن كو ئەف يەدەكە ب (۴۵) مىليار بەرمىل دئىتە خەملاندن، ئەف ژمارەيە ژى ل سايتى فەرمى يىن حكومەتا ھەرىما كوردستانى دا ھاتىيە بەلاقىرن. ھەر سەبارەت قى چەندى، وەزىرى بەرى يى سامانىن سرۆشتى (ئاشتى ھەورامى) ل ۱۹ ئى تەباخا ۲۰۱۰ ول ئاڧاھىي وەزارەتا رۆشنىيرى

ولاولان، ل کۆنگره کی روژنامه قانیی دا سه بارهت یه ده کی نه فتا هه ری می گۆت: هه ری ما کوردستانی خودانا ٤٥ ملیار بهرمیلایه، هه روه سا ل ١١ تیرمه ها ٢٠١٣ پیداکری ل سه ر قی ژمار ی کر ول هه قدیته کی دا ل گهل روژناما نه لحيات راگه هاند کو یه ده کی نه فتا هه ری ما کوردستانی ب (٤٥) ملیار بهرمیلا دئیته مه زنده کرن، ئەفه ژ بلی نه فتا ده قهرین جیناکۆک، هه روه سا گازا سروشتی کو لیدیف مه زنده کرنین ده ستییکی ئاماژه ب (١٠٠) تا (٢٠٠) تریلیون مه ترین سیجا دکهن^(٦٥).

سه ره رای کو حکومه تا هه ری می ولیدیف ئامارین فه رمی ئەف چه نده خویاکریه کو یه ده کی هه ری می ژ نه فتی ب (٤٥) ملیار بهرمیلا دئیته مه زنده کرن، لی زانیارین نه فه رمی یین کۆمپانیا وئاژانسین ووزی یین بیانی ب قه باره کی مه زنتر ل قه له م دایه، چونکی گه پیان وپشکنینا کۆمپانیا بو قه دیتنا نه فتی یا به رده وامه، بو نمونه، لده ستییکا سالا ٢٠١١ کۆمپانیا گۆلف گیستون یا بریتانی یا کو ل هه ری ما کوردستانی دا کار کهت، راگه هاندبوو کو ئەوان نه فته کا پتر ل وان کیلگه هین کو تیدا کار دکهن قه دیتیه قه، وبتنی ل کیلگه هین ده قه را شیخان (ل سنوری پاریزگه ها ده وک) تا نوکه (٢٢٠) ملیون بهرمیل دیتیه قه، وکۆمپانیا گه هشتیه وی نه جامی کو هه ری ما کوردستانی خودانا سامانه کی مه زنه ژ نه فتی، ب شیوه یه کی گشتی (٢,٢) ملیار بهرمیل وهک یه ده کی نه فتی ئاشکراکریه^(٦٦).

ژ لایه کی دی قه، ئیک ژ راویژکارین ئابووری یین سه ره وکی حکومه تا هه ری می لسالا ٢٠١٣ ل دیداره کی بو ئاژانسا نه نادۆل یا تورکی دیژیت کو هه ری م خودانا پتر ژ (٦٠) ملیار بهرمیل یه ده کی نه فتی یه، به لی ژ

٦٥ سه مبع زیر، ئاشتی هه ورانی: یه ده کی نه وتی هه ری می کوردستان ٤٥ بلیون بهرمیله، روژنامه ی (الحیاه) ی له نه دنی، ٢٠١٣/٧/١١.

٦٦ مالپه ری کوردیو، گۆلف گیستون نه وتی زیاتر له هه ری می کوردستان ده دوزیتیه وه، هکانوینا دوویی ٢٠١١، لینک:

ئەگەر ئىككىمى يا كارىن لىگەريان وپشكىنىن ھەتا نوکە بىتتى (٤٥) مىليار بەرمىل وەك يەدەك مەزىندەكرىنە، وژمارا كۆمپانىن بىانى ئەقۇن كۆل بواری نەفت وگازا ھەرىمى دا كاردەن گەھشتىنە (٥٢) كۆمپانىا، وئەف كۆمپانىن نەفتى ب كۆپراتىا ٣٧٠٠ مەترا لىدەف نەفتى دگەرین، وئەگەر بو كۆپراتىەكا زىدەتر ل ناڤ ئەردى دا بگەرین دى پىشبینى ئىتە كرن كو نەفتەكا زۆر تر ل ھەرىما كوردستانى وەك يەدەك ھەبىت ورنەگە بگەھىتە (٦٠) مىليار بەرمىلا^(٧٧)، ولىدەف راپۆرتەكا مالپەرى بومبىرگ يا ئەمرىكى ل ٢٠١٣/٥/٣٠ ھاتىە بەلاڤكرن ئاماژە ب وى چەندى كرىە كو ھەردو كۆمپانىن گەنیل ئىنرجى يا توركى وگۆلف گىستون يا برىتانى كىلگەھەكا دى يا نەفتى ل پارىزگەھا دھۆك دىتەقە، ئەوژى كىلگەھا نەفتا بەرى بوھارە وئەنجامىن سەرەتايى وەسا دىار كرن كو شىانین قى كىلگەھى رۆژانە (٢١٠٠) بەرمىلین نەفتى بەرھەم دىنىت، ھەر لىدەف زانىارین مالپەرى بومبىرگ، لدوماھىا سالا ٢٠١٣ ھەردو كۆمپانىن نەفتا نىشتىمانى يا كورىا باشوور (knoc) و كۆمپانىا ئورىسك يا سويسرى، دىتەقەھىا نەفتەكا زۆر تر ل بلۆكى نەفتا ھەولیر راگەھاندن، كو دىتە مەزىندە كرن (٦٠٠) مىلۆن بەرمىلین نەفتا يەدەك بخوقە گرتىت^(٧٨).

ولىدەف راپۆرتەكا رىكخراوا دۆر بو زانىارین نەفتا ھەرىمى كو سالا ٢٠١٥ بەلاڤەكرىە، تىدا ھاتىە كو ھەرىما كوردستانى خودانا (٥٠) مىليار بەرمىلین نەفتا يەدەگى جىگىر و (٨٠) مىليار بەرمىل ژ يەدەگى نە جىگىرە.

بقى ئاوايى سال بو سال ئاستى بەرھەم ئىنان ودىتەقەھىا نەفت وگاژى ل ھەرىما كوردستانى زىدەدبوو، وھەر سەبارەت قى چەندى

٦٧ راپۆرتا مالپەرى (PUK media)، يەدەگى نەوتى ھەرىم بو ٦٠ مىليار بەرمىل بەرزەبىتەو، دىدارىك لە گەل راوۆژكارى ئاسايشى ئابوورى ھەرىم، ٢٠١٣/١٢/٢٨، لىنك:

<https://www.pukmedia.com/KS/details/?jmare=23308>

٦٨ مالپەرى رووداو، نەوتى زىاتر لە بلۆكى ھەولیر دۆزايەو، ٢٠١٣/١١/١٠، لىنك:

<https://www.rudaw.net/sorani/business/101120132#sthash.IfEYbNTA.dpuf>

د. که مال ئه ترۆشی وه زیری به ری یی سامانیی سروشتی ل کابینا (۹) ی دا ول چارچۆقی جقینه کا په رله ماننی کوردستانی دا ل ۲۸ حوزیرانا ۲۰۲۱ ول به رسقا په رله مانتاران دا سه بارهت یه ده کی نه فتی گۆت: هه ریما کوردستانی ل سه ره حه وزا نه فتی یه، کو ل کوردستانی تا عومان درێژدبیته وه ویه ک حه وزا پترۆلی یه، وئه ف نه فته بو ماوی (۲۰۰) ملیۆن ساله جیگر بوویه وباشترین جهه بو به رهه مئینانا نه فت وگازی، وئه ف یه ده که یی تایبه ته ونائیته به راورد کرن ب یه ده کی عه ره بستانا سعودی وئیمارات و عیراقی سه ره رای کو ئیک حه وزا نه فتی یه، ونوکه یه ده کی هه ریمی ب ریژه یا (۱۰٪) ژ یه ده کی نه فتا عیراقی پیکدئینیت، له ورا یه ده کی مه نائیته به راورد کرن ل گهل یه ده کی نه فتا عیراق وده قه را که نداقی، یه ده کی عیراقی (۱۱۵) ملیار به رمیلن، لی ل کوردستانی کار ل سه ره نه هاتیه کرن، وشیانین نه فتا هه ریمی ژ ده قه ره کی بو ده قه ره کا دی یا جیاوازه، بو نمونه ریژه یا (۵۳ تا ۵۴٪) یا یه ده کی نه فتا هه ریمی ل پاریزگه ها ده وکه، و (۴۰٪) ل پاریزگه ها هه ولیره، و (۶ بو ۱۰٪) ل پاریزگه ها سلیمانیی یه (۶۹).

رهنگه ئه ف یه ده کی هاتیه ته خمین کرن ژ لایی حکومه تا هه ریمی قه (۴۵) ملیار به رمیل زۆر یا کیم بیت لچاف ئه و قه کولینین ل سه ره نه فتا هه ریمی هاتینه کرن ومه زنده کریه کو هه رییم خودانا (۱۶۰) ملیار به رمیلایه وه ک یه ده ک، و ۲۰۰ تریلیون مترین سی جارکی ژ گازا سروشتی (بنیره وینه یی ژماره ۱).

۶۹ ویب سایتی حکومه تا هه ریما کوردستانی، فه رمانگه ها میدیا وزانیاریان، بو ئاینده یی کوردستان، غاز گرنگه چونکی نه وت نامینیت، ل ۲۰۲۱/۶/۲۹، لینک:

<https://gov.krd/dmi/activities/news-and-press-releases/2021/june>

وېټنه (1)
قېبارئ سامانئ نهفت وگازا سروشتي يا
ههريما كوردستاني

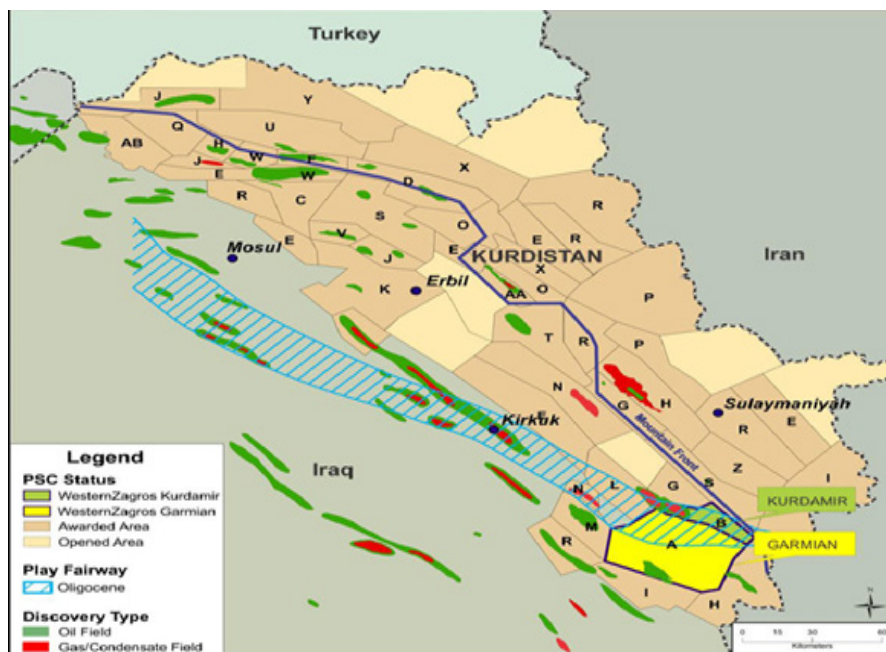
لئ دقيت بيژين كو سه ربورا ده رخستنا نهفتي يا نوئ بوويه سه بارهت دهسته هلاتا ههريمي ژ بهر كو ئهف سامانئ ستراتيژي ژ لايئ كومپانيين قورخكاري يين جيهاني قه هاتيه ريقه برن ب ريئ يا ئه و ئيمتيازات وبه خشينين كو ژ لايئ وهلاتين داگيركه رين كوردستاني قه پئ دهاتنه دان، هه ر ژ بهر قئ چهندي ژي بوويه كو حكومه تا ههريمي ئه و هيزا دان وستاندنان نه بوويه ل بهرام بهر كومپانيين پترولي يين جيهاني (كومپانيين فره په گه ز)، چونكي ژ لايئ ته كنولوژي وسهرمايه وه بوونا شيان وشاره زاري يا كارگيري وب بازار كرنئ دهوله مه ندر بوينه ژ حكومه تا ههريمي.

پشتي قوناغا ٢٠٠٣ ئ وگوهورنا سه روبهري سياسي ل دهقهرئ كو هه قدهم بوويه دگه ل گورانكاريين سياسي وئابووري په يدا بووين ل سه ر ئاستي جيهاني ژ گرنگيدان ب پرسيين ديموكراسيه ت ومافين مروقي وقه بوونا ئابووري وجيهانيبوون وشوره شا پيزانينان وپه يوهنديين نيئف دهوله تي، وزيده بوونا ئه زموني فيدرالي ل جيهاني و...هتد. له ورا سه بارهت ههريمي سي رويدانين گرنگ دسياسه تا نهفتا ههريمي دا په يدا بوون وهكو دارشتنا ياسا نهفت وگازي، وگريه ستيين نهفتي

دگهل کۆمپانیی جیهانی کو ههتا نوکه (٥٧) گریبهست هاتینه مورکرن،
ودروستکرنا ژیرخانهکا نهفتی بو زیدهکرنا شیانیی هئاردهکرنی.

نهخشه (١)

دابەشکرنا جوگرافیانه یا کیلگههین نهفت وگازی ل ههریما کوردستانی

نوکه وپشتی پرۆسین لیگه‌ریانی ل نهفتی هاتینه کرن ل ههریمی
دیاربوویه کو یه‌دهکی وئ ب ٥٠-٨٠ ملیار یه‌دهکی خویاکری هاتیه
مه‌زنه‌کرن ودئیته هژمارتن وهک هه‌شته‌مین وهلاتی خودان نهفت ل
ئاستی جیهانی، وئ هه‌فته ب سهر (٥٧) بلوکان دا هاتیه دابه‌شکرنا
(بنیره ل خسته‌یا ژماره ١) و (٥١) گریبه‌ستین نهفتی هه‌نه، لی تشتی

هه‌سه‌رنج پراکیش ئه‌قه‌یه کو (۱۷) بلوکی نه‌فتی ده‌قنه ده‌قنه ریڤ جیناکوک (ماددا ۱۴۰ یا دستوری عیراقی) وژ وانا ژی (۱۲) بلوک ده‌قنه ل سهر ماددا ۱۴۰ و (۵) بلوک ده‌قنه ل سهر هیلا ته‌ماس دناقبه‌را حکومه‌تا عیراقی وه‌ریما کوردستانی دا، هه‌روه‌سا یه‌ده‌کی گازا سروشتی بـ ۱۰.۸ تریلیون مترین دووجا هاتینه خه‌ملاندن و تا سالا ۲۰۱۶ هه‌ریما کوردستانی روژانه (۳۳۰) ملیون مترین دووجا به‌ره‌م دئینا.

خشته (۲)

موله‌تین کارکرنی دسیکته‌ری نه‌فتا هه‌ریما کوردستانی وجه وشیوه
وریژه‌یا گریبه‌ستان

ز	ده‌قرا موله‌تی	یه‌ده‌کی پیشبینی‌کری	کومپانیا جیبه‌جیکار	%	ریژه‌یا حکومه‌تا هه‌ریمی KRG%	پشکارین دی تر دبه‌ره‌م هینانی Other PSC partici- pant	%
1	LICENCE AREA	(ملیار به‌رمیل)	Operator		20	Genel Energy	
2	تاوکی TAWKE	1.9 ملیار	DNO	55	30	Petro- quest Energy	25
3	سمنه‌ری دهوکی CENTRAL DOHUK	--	Murghy oil	50	20		30
4	SUEVANI	--		80	25	--	--

25.31	Oryx Petroleum		30.94	ProQuest Energy	--		5
18.75	Marthon oil	25			2 ملیاری ہر میل	SIND-AE-DIESAT	6
40	keystone		56.25	Perenco	1.9 ملیاری ہر میل	سرسنگ SARANG	7
		20		HKN Energy	1.9 ملیاری ہر میل	ہری بہار BER BAHR	8
20			40		2.2 ملیاری		9
	Energy			Genel energy	--	شیخ نادی SHEIKH-ADI	10
40		20	80		3 ملیاری ہر میل		11
	20	20		Gulf keystone	10.5 ملیاری	DO-دھوک HUK	12
16		20	40		1 ملیاری	Al نملقوش QUSH	13
17	keystone		80	DNO	--	نمروش ATRUSH	14
20	Afren	20	64	ExxonMobil	--	شیخان SHEIKH	15
16	Petro-celtic	20		General Exploration partners	1 ملیاری	AIN نیسفن SIFNI	16
12.8	keystone	20	51		1 ملیاری	DI-دینار تہ NARTA	17
15		20	60	Gulf keystone	1.5 ملیاری ہر میل	ناکری بجیل AKRI-BI-JEEL	18
15	OMV		64	Hunt oil	--	ROVI روفا	19

20	OMV	25	51.2	Hess	1 مليار برميل	SARTA سارتا	20
	Komet Group	25		MOL	--	بەردەرەش BARDA RASH	21
--		20	60		1	BAE- باشنيك SHIQA	22
40	--	20	60	Chevron	--	ERBIL ئەربيل	23
15	New Age	20	60	Chevron	--	هەولەر HAWLER	24
35	KNOC	20		Afren	--	هەريەر HARIR	25
--	Total	20	80	ExxonMobil	--	PIR- بەيرەمەم MAM	26
--	--	20	40	DNO	--	BET- بەتواتە WATA	27
--	--	20	65	Oryx Petroleum	--	CHO- چۆمان MAN	28
--	--	20	45	Marathon oil	زەيدەر 1 مليار برميل	HIN- هەندرين DREN	29
16	--	20	80	ExxonMobil	--	شەكرۆك SHAKROK	30
35	Petro- celtic	20	80	ExxonMobil	500 مليون برميل	SA- سەفين FEEN	31
44	Total	20	80	Turkish entity	--	BINA بەناباوی BAWI	32
--	Genel Energy	20	80	Turkish entity	--	شورەش SHORISH	33
--	--	--	64	Hess	2.450 مليار برميل	مەلا نۆمەر MALA OMAR	34

--	--	--	45	Marathon oil	1.5 ملیاری بېرمیل	قوشتېپه QUSH TAPPA	35
--	--	--	36	OMV	--	QALA DZE قه لاندې	36
--	--	20	--	--	6.445 ملیاری بېرمیل	خلمکان KHALA- KAN	37
--	--	20	--	--	1.178 ملیاری بېرمیل	تمق تمق کیوا TAQ TAQ KEWA CHIRMILA	38
--	--	20	--	--	6.163 ملیاری بېرمیل	پېرمه گرون PIRAMA- GRUN	39
--	--	20	80	Repsol	4 ملیاری بېرمیل	میران MIRAN (روژ ه لات) (وروژ نا فا)	40
--	--	25	40	Gaz Plus	3 ملیاری بېرمیل	BA- ZIAN بازیان	41
--	--	20	80	KHALAKAN	1.58 ملیاری بېرمیل	باکوری سمنگاو SANGAW NORTH	42
--	--	--	80	TTOPCO	--	TOP- KHANA توېخانه	43
20	--	20	75		--	TAZA تازه	44
--	Total	20	--	Repsol	1.177 ملیاری بېرمیل	پلمکانه PULKHA- NA	45

--	--	20	--	Genel energy	--	PEN-پنجوين JWIN	46
--	--	20	60	KNOC-Bazian	4.896 مليار بېرميل	روژه لاتا AR- BAT EAST	47
--	--	20	60	open licence	2 مليار بېرميل+ نېك تريليون م 3 گاز	AR- BAT	48
20	--	20	40		5.129 مليار بېرميل	AN	49
--	Murphy	20	80	Talisman	4 مليار بېرميل	قېر داغ QARA DAGH	50
--	--	20	80	oil search	2 مليار بېرميل	سېنگاو ژيرى SANGAW SOUTH	51
40	--	20	80	Turkish entity	5.656 مليار بېرميل	كوردمير KUR- DAMIR	52
40	Western Zagros	20	60	open licence	2 تريليون م 3 گاز	گېرميان GARMIAN	53
--	Gazprom Neft	20	80	ExxonMobil	--	شاكل SHAKAI	54
--	--	20	30	Turkish entity	پنج بۇ ده مليار بېرميل	چيا سوركى CHIA SUR- KA	55
--	--	--	40	Total	يېدېمكى مېزن تېدايه	كۆرمور KHOR MOR	56

--	--	--	40	Chevron	650 ملیون برميل	چەمچەمال CHEMCHE- MAL	57
--	--	--	80	KNOC	--	قەرەھەنجیر QARA HANJEER	
--	--	20	--	Talisman		خۆرمەلە KHURMA- LA DOME KRG block	
--	--	--	--	Western Zagros		هەلبەجە HAL- ABJA	
--	--	20	--	Gazprom Neft		JA- BAL KAND	
	--	20	80	Genel energy			
			--	Crescent petro- leum, Dana Gas			
			80	Crescent petro- leum, Dana Gas			
			40	ExxonMobil			
				Kar Group			
				Gazprom Neft			
				Turkish entity			

ژێدەر: Kurdistan Region Government, Ministry of Natural Resources

پشکا کومپانین بیانی ژ نهفتا ههریما کوردستانی

حکومه تا ههریمی لسا لا ۲۰۰۲ ی دهست ب واژووکرنا گریه سستین نهفتی ل گهل کومپانین بیانی کریه، وژمارا کومپانین بیانی ل ههریما کوردستانی یین کو بو مه بهستا گه شه پیدان ب کهرتی نهفتی گه هشتنه (۴۰) کومپانین.

وهک مه ئاماژه پیکری کو ههریما کوردستانی بو سهر (۵۷) بلوکیین گهریان وپشکین ووه بهرئینانا نهفت وگازی دا هاتیه دابه شکر، وگریه سست ل گهل (۴۰) کومپانین بیانی دا واژووکرینه، ول سهرجه م بلوکیین نهفت وگازی دا، پشکا ههریمی ژ (۲۰ بو ۲۵٪) تیپه رنابیت. بو نمونه، ل بلوکا تاوکی (زاخو): ۵۵٪ پا پشکین وی داینه کومپانیا (DNO) یا نهرویجی و (۲۵٪) داینه کومپانیا (Genel energy) یا تورکی و (۲۰٪) بو حکومه تا ههریمی، ول بلوکا سهنته ری دهوک، ۵۰٪ داینه کومپانیا (Murghy oil) یا ئه مریکی و (۳۰٪) بو کومپانیا (Petroquest Energy) و ۲۰٪ بو حکومه تا ههریما کوردستانی ... هتد (بنیره خشته یا ژماره ۳).

قوناغین کارکن وشیانین بهرهمهینانی ل بلوکیین نهفتی دا

ب شیوهیه کی گشتی بلوکیین نهفتی دابهش دبن بو سهر سی جورا دا، کو دوو جورن (ئهفین ل قوناغا بهرهمهینانی دانه وئهفین ل قوناغا بهری بهرهمهینانی یه)، وجوری سیی ژی بلوکیین گازی نه.

١. ئەو بلۆكىن ل قۇناغا بەرھەمھېنانى دانە (نەفت)

لديف زانياريان ل ھەريما كوردستانى دا بتنى (٩) بلۆكىن نەفتى ل قۇناغا بەرھەم ھېنانى دانە، كو (٧) ژ وان بلۆكا ل سنورى پارىزگەھا ھەوليئرو دھوكى نە ب ريژەيا (٩٢,٧٪) يا ھەمى بەرھەمى نەفتا ھەريمى پىك دئىنن. بتنى (١) بلۆكا بەرھەمھېنانا نەفتى دكەڧىتە سنورى پارىزگەھا سليمانىي وگەرميان ئەو ژى (بلۆكا گەرميانە) ھ، كو بەرھەمى رۆژانە برىتى يە ژ (٢٤) ھزار بەرميالا. ھەروەسا بلۆكا (تەقتەق) ژى كو ژ لايى ئىدارى ڧە سەر ب پارىزگەھا ھەوليئره لى دكەڧىتە ل بن دەستھەلاتا زۇنا كەسك وئىدارا سليمانىي ڧە، ئاستى بەرھەمھېنانى ل دوماھيا سالا ٢٠٢٠ برىتى بوو ژ (٨,٥٨٠) ھزار بەرميالا رۆژانە. ل دەمەكى دا لسالا ٢٠١٥ بەرھەمى رۆژانە (١٢٨) ھزار بەرميل بوون، وئەڧ ھەردوو بلۆكىن تەقتەق وگەرميان ب تىكرا ريژەيا (٧,٣٪) يا بەرھەمى نەفتا ھەريمى پىكدئىنن.

خشته (۳)

بلوکیڼ نهفتی ل قوناغا بهرهمهیتانی دا ل هریما کوردستانی

ژ	کومپانیا بهرهمهین	ودلات	بهرهم	پشکا کومپانیا	ریژهی ژ بهرهمی %هه ریمی	جهی کارکرنی	بلوک
1	KAR	هریم	170.000	170.000	38.13%	همولیر	خورمطه
2	DNO	نهریچ	113.750	85.313	25.51%	دهوک	تاکو (زاخو
3	Genenl energy	تورکیا		28.438			
4	Genenl energy	تورکیا	8.580	3.775	1.92%	کویه	تهقتمق
5	Adax	چین		3.089			
6	Taqa	نیمارات	46.100	21.851	10.34%	دهوک	
7	Shamaran	کهندا		12.724			نهروش
8	Gulf Giston	بریتانیا	42.000	33.600	9.42%	دهوک	
9	MOL	هنگاریا		8.400			شیخان
10	Gaz Prom	روسیا	24.000	9.600	5.38%	گرمیان	
11	Western zagros	کهندا		9.600			گرمیان (کوردمیر
12	HKN	ئهریکا	24.700	15.314	5.54%	دهوک	
13	Total	فرانس		4.446			سرسنگ
14	Oryx	کهندا	11.700	7.605	2.62%	همولیر	
15	Shivron	ئهریکا	5000	2.500	1.12%	همولیر	
16	Genel Energy	تورکیا		1.500			سرته
17	سهرجهمی بهرهمی		445.830	417.754	100%		

ژیدەر: یادگار سهدیق گهلالی، سهر بهخوی دارایی ودابه شیبوونی جوگرافی

کیلگهکانی نهوت وگازی ههریم، مالپهری زهمه، لینک:

https://www.zamenpress.com/Detail_wtar.aspx?jimare=3464

۲. ئەو بلۆكىن نەفتى ل قۇناغا گەريان وپشكىنىيى دا

چەندىن كۆمپانىيىن مەزن يىن بىانى وەكو ئىكسۇن مۆبىل وشىقروڭ
يىن ئەمريكى وەبەرئىنانى ل سىكتەرئ نەفتا ھەرىمى دا دكەن، بەلى
ھىشتا ل قۇناغىن گەريان وپشكىنىيى دانە، لىسالا ۲۰۱۵ كۆمپانىيا ئىكسۇن
مۆبىل قەكىشاننا خوە ل سى كىلگەھىن نەفتى دا راگەھاند ژ سەرجهمى
شەش كىلگەھان، وەكو (باشىك، ئالقوش، پىرمام، بىتواتە، قەرە ھەنجىر،
رۆژھەلاتا ەربەت)، وئەو سى كىلگەھىن كو خوە لى قەكىشاندى
برىتى بوون ژ كىلگەھىن (بىتواتە، قەرەھەنجىر، رۆژھەلاتى ەربەت)
ل سنورى پارىزگەھا سلىمانىيى. وژ لايەكى دى، كۆمپانىيا شىقروڭ ل
كىلگەھا قەرەداغ ل پارىزگەھا سلىمانىيى ل گەل گۆمپانىيا گەنىل ئىنرجى
يا توركى ل قۇناغا پىش بەرھەم ئىنانا بازىرگانى دابوون، ھەرۋەسا
كۆمپانىيا (گازپروم) ل كىلگەھا شاكەل ل دەقەرا گەرمىان ھىشتا
نەگەھىشتىبۇونە بەرھەمى بازىرگانى بو فروتنى. وكۆمپانىيا روس نەفت
ژى يا رۇسىيا لىسالا ۲۰۱۷ گرىبەست ل پىنچ بلۆكىن نەفتا ھەرىمى دا
واژوو كرىنە، ۋەەر پىنچ بلۆك ژى دكەقنە سنورى ھەردوو پارىزگەھىن
ھەولير ودهۆك.

ژ بلى ئەو بلۆكىن گەھىشتىنە قۇناغا بەرھەمھىنانا نەفت وگازا
سروشتى، گەريان وپشكىن ل بلۆكىن كانزايى دا بەردەوامە وەكو ل
خىشتەيا لىخارى ديارە، ۋەەرۋەكو ل خىشتەيا لىخارى ديارە كو شەش
كىلگەھىن نەفتى چالاكن ل سنورى ھەولير ودهۆك وبتنى دوو كىلگە ل
پارىزگەھا سلىمانىيى وەك كىلگەھىن چالاك كارى خوە دكەن.

خشته (٤)

بلوگین نهفتی ل قوناغا گهریان وپشکنینی دا

ژ	کومپانیا	وهلات	قوناغ	پشکا کومپانیا	دهقرا کارکرنی	کیلگه
1	Exon mobil	نمیریکا	گهریان وپشکنین	32%	دهوک	باشیک
	DNO	نمروچ		32%		
	Genel Energy	تورکیا		16%		
	Kebco	هریم		20%		
2	Rosneft	روسیا	گهریان وپشکنین	80%	هولیر ودهوک	باتیل، زاویت، هریر، بحیل، قهسروک، داردتوو
3	Genel Enery	تورکیا	پیشی بهرهمهینان	40%	سلیمانی	قهردهاغ
	shivron	نمیریکا		40%		
	Kebco	هریم		20%		
4	Gaz Prom	روسیا	پیشی بهرهمهینان	80%	گهریان	شاکهل

ژیدهر: یادگار سهدیق گهلالی، سهربهخوی دارایی ودابهشبوونی جوگرافی

کیلگهکانی نهوت وگازی هریم، مالپهری زهمه، لینک:

https://www.zamenpress.com/Detail_wtar.aspx?jimare=3464

ئابووری یا هه‌ریما کوردستانی ل ماوی شه‌ری داعش (۲۰۱۴-۲۰۱۶)

حه‌زا سه‌ربه‌خو فروشتنا نه‌فتی لجه‌م ده‌سته‌ه‌لاتدارین هه‌ریما کوردستانی پتر لی‌هات ده‌می چه‌ندین کۆمپانییڤ جیهانی راسته‌وخۆ سه‌رده‌ری دگه‌ل حکومه‌تا هه‌ریمی دکرڤ بیی قه‌گه‌راندن بو حکومه‌تا به‌غدا وه‌کو کۆمپانیا ئیکسون موبیل (Exxon Mobil) وه‌ونت (Hunt) ومورفی (Murphy) وه‌یس (Hess) و (HKN) ئینرجی ده‌می بریارا کارکرڤ ل هه‌ریمی داین، وقی چه‌ندی د‌لگه‌رانی بو به‌غدا دروست کر تا کار گه‌ه‌شتیه‌ بکارئینانا زمانی گه‌ف لیکرڤ ژ لایی به‌رپرستین به‌غداقه‌ بو برینا پشکا هه‌ریما کوردستانی (پشکا ۱۷٪ ژ بودجا گشتی) کو هه‌ر چه‌ند ب ئاوايه‌کی پراکتیکی تنی ۱۱ تا ۱۲٪ پشکا هه‌ریمی ده‌اته مه‌زاختن^(۷۰).

ره‌نگه‌ کۆمپانیا ئیکسون موبیل پتری یا هه‌می کۆمپانییڤ نه‌فتی یڤ جیهانی تووشی ئاسته‌نگ وکیشه‌یڤ یاسایی وسیاسی بیتن وبوویه به‌شه‌ک ژ بابته‌ی ناکۆکیان دناقه‌ه‌را هه‌ولیر - به‌غدا ژ نه‌گه‌ری کو ژ سه‌ره‌جه‌می شه‌ش بلۆکڤ نه‌فتی کو پشکا وی یه‌ وکاری لیگه‌ریان وده‌ره‌یتانا نه‌فتی بکه‌ت، سی ژ وان بلوکا دکه‌قنه‌ ده‌قه‌ریڤ جه‌ی ناکۆکیان (ده‌قه‌ریڤ ماددا ۱۴۰) وه‌کو بلۆکا ژماره‌ (۹) ل ده‌قه‌را نه‌لقوش ل سنورئ مۆسل وبلۆکا ژماره‌ (۱۸) ل ده‌قه‌را باشیکی - مۆسل، وبلۆکا ژماره‌ (۵۴) ل ده‌قه‌را قه‌ره‌ه‌ه‌نجیر ل که‌رکوکی^(۷۱). وه‌تا حکومه‌تا

⁷⁰ David B. Ottaway, 2013, Iraq's Kurdistan Takes a Giant Step Toward Independence, Viewpoints, No. 46, Wilsom .center, December

⁷¹ : The Oil & Gas Year; Kurdistan Region of Iraq 2014, "Budget estimates," Wildcat International, p. 27, in website www.oilandgasyear.com

هه‌ریمی ژێ ئەف راستیه به‌رچاڤکریه و دوی باوه‌ریی دا کو به‌غدا ب چ ئاوايه‌کی نکاریتن فشاروگفاشتنان ل سهر ئیکسون موبیل دروست بکه‌ت ژ به‌ر کو خودانا سه‌رمایه وه‌یزه‌کا ئابووری و سیاسی یا مه‌زنه و ناهه‌ندین بریارێ ل ویلايه‌تین ئیگرتی پشته‌قانیی ل قی کۆمپانیی دکه‌ن.

ل دوماهیا سالا ۲۰۱۴، ول گهل نزم بوونا بهایی نه‌فتی ل بازارین جیهانی دا و دروستبوونا کاریگه‌ریین نیگه‌تیف ل سهر بودجه و ئابووری یا هه‌ریمی، ئیک ژ راپۆرتین سه‌باره‌ت نه‌فت و گازی ل هه‌ریمی دیارکریه کو حکومه‌تا هه‌ریمی پیدقی ب هه‌نارده‌کرنا (۶۰۰) هزار به‌رمیلا هه‌یه رۆژانه ب بهایی (۱۰۰) دولاران بو هه‌ر به‌رمیله‌کی تا بکارت پیدقین بودجه‌یا خوه دابین بکه‌ت^(۷۲). لی حکومه‌تا هه‌ریمی ب چ ئاوايه‌کی نه‌شیایه قی قه‌باری داهاتان بده‌ست بینیت ل ماوی باشتین ماوی شه‌ش هه‌یفان دا لسالا ۲۰۱۵، ول نیقا دووی ژ قی سالی تیکرای داهاتین نه‌فتی یین هه‌یفانه تنی (۶۲۹) ملیۆن دولار بوون، واته‌ سی ئیکا پیدقین سالا ۲۰۱۴. چونکی لده‌ستپیکا پرۆسا هه‌نارده‌کرنا پترۆلی، حکومه‌تا هه‌ریمی رۆژانه تنی شیانین هه‌نارتنا (۱۵۰) هزار به‌رمیلین پترۆلی هه‌بوویه بو بازارێ نیف ده‌وله‌تی، و نه‌خشه دانابوو بو گه‌هاندنا ئاستی هه‌نارده‌کرنی بو (۳۰۰) هزار به‌رمیلا رۆژانه ل ناهه‌راستا سالا ۲۰۱۴ و پاشان بو ئیک ملیۆن به‌رمیلا ل دوماهیا سالا ۲۰۱۵. و بقی چه‌ندی حکومه‌تا هه‌ریمی دوی باوه‌ریی بوو کو ب هه‌نارده‌کرنا ۴۵۰ هزار به‌رمیلا دی کاریتن سالانه ۱۲ ملیار دولار بده‌ست خوئه ئینیت، و دی شیتن سه‌ره‌خوی یا خوه یا ئابووری بیاریزیت و نابیته پاشکو بو به‌غدا ژ لایێ دارایی قه‌.

⁷²The Oil & Gas Year; Kurdistan Region of Iraq 2014, "Budget estimates," Wildcat International, p. 27, in website: www.oilandgasyear.com

ژ ئه گهری ئه و فشارین ل سهر حکومه تا ههریمی دروستبووین ژ لایى دارایی وئابووری وشه ری داعش، حکومه تی شیانین فروتتا نهفتی ب ئاوايه کى سهر به خو زیده کرن وهک پیدقیهک ژ بو دابین کرنا داهاتی پیدقی بو روى ب روى بوونا تیچوونین شه ری تیروری وشه پولین ئاواره یان، وبه غذا ژى ژ لایى خوڤه فشارین خوه ل سهر بکران زیده کرن ژ بو ریگرتن ل کرینا نهفتا کوردی ل سهر ئاستی نیڤ دهوله تی، لی نه جیگری یا ئاستین به رهه م ئینانا نهفتی ونزم بوونا بهایان کول هافینا ۲۰۱۴ ئ دهستپیکری، بویه ئه گهری کیم بوونا داهاتی فروتتا نهفتی بو (۶) ملیار دولاران سالانه ل ۲۰۱۴ یان ۲۰۱۵ (۷۳).

ئیک ژ بزاردهین کو حکومه تا ههریمی گرتیه بهر، کیم کرنا موچه یی فرمانبه ران بوو کو ب سیسته ما (پاشه کهوتی) هاتیه نیاسین، ئه ڤه بوو لدوماهیا سالا ۲۰۱۵ ودهستپیکا سالا ۲۰۱۶ حکومه تا ههریمی بو ماوی چار هه یقان موچه نه دایه فرمانبه ران، تا ل دهستپیکا هه یقا شواتی سیسته ما (پاشه کهوتی) پهیره وکر نه خاسمه بو فرمانبه ری نه مه دهنی ل ناڤه را ۱۰ تا ۷۵٪ ل دیف پله وئاستی موچه یی، لدهمه کی دا ئه ڤ پاشه کهوته موچی هیژین پيشمه رگه یی ڤه نه گرت، و حکومه ت روى ب روى ره خنین توند هات ژ ئه گهری پیداه کرنا سیسته می پاشه کهوتی ونه بوونا نیرین وشیانان ژ بو ئه نجامدانا چاکسازیین راسته قینه وبنبر کرنا گهنده لی.

ژ ئه نجامی قهیرانا دارایی، سیکته ری گشتی ل ههریما کوردستانی تووشی ئیفلیچبونى هات نه خاسمه ل بواری ساخله می وفیر کرن وخزمه تگوزاریان دا، قى چهندي کارڤه دانه کا جه ماوه ری یا توند پهیدا بوو لدژی سیاسه تین ئیداره دانا وهلاتی ژ لایى حکومه تا ههریمی

⁷³ See K.R.G.'s «Oil Production, Export and Consumption Report 2015, on link: http://mnr.krg.org/images/monthlyreports/K.R.G._MNR_Full_Annual_Report_2015_2.pdf; and Izzat Sabir (Chairman of Finance, Economic Affairs and Investment Committee at Kurdistan Parliament), in interview with the author

ڦه نه خاسمه ل سنوورئ سلیمانی وده ڦه را گه رمیان، وځه رزین هریمی ل ناځبه را ۱۴ تا ۲۰ ملیار دولاران زیده بوون، نه خاسمه ځه رز و شایسته یین کومپانین نه ڦتی یین بیانی و ناځوویی و پاشه ځه وتی ڦه رمانبه ران. ل دهمه ځی دا حکومتا هریمی چ نیرین روون و ئاشکرا نه بوون ژ بو پیشخستنا ئابووری و کشتوکالی یان هه وله کا جیدی ژ بو ئاځا کرنا پیشه سازی، ول ئه نجامدا هریما کوردستانی بوویه ځا ځه ځی بکار بهر و پشتبه ستنی ب حکومتی دکهت و هاورده کرنا که ره ستین خوراکي یین سه ره ځی، زیده باری شکه ستنا هه ولین حکومتی ژ بو دانا ئه وله ویه تی بو وه بهرئینانا ئابووری یا به ره هم هیڼ. سامانین ئابووری یین حکومتا هریمی تیکه ل بوو ل گهل پیکهاتا سیاسی یا هریمی، ول ئه نجامدا بوویه ئه گه ری به رفه هبوونا توره کا گنده لیلی و پیشک و پیشینه یا سیاسی ژ پیځه مهت به یز کرنا پیگه ها پارتین سیاسی یین سه ره ځی، و به رفه ره بوونا ځه باری سیکته ری گشتی وزیده بوونا ڦه رمانبه ر و موچه خوران په یدابوو ژ ئه نجامی رکابه ریه کا نه ساخلم ل ناځبه را پارتین سه ره ځی و پیکهینه ریڼ حکومتا هریمی ژ پیځه مهت کرینا وه لایا سیاسی یا خه لکی کوردستانی، و حکومتی شکه ست ئینا ل گه ره نتي کرنا رکابه ریه کا دادپه روه رانه ل ناځبه را سیکته ریڼ ئابووری یین جوړ و جوړ، و ته ځایا پیکهاتین سیکته ری تایبهت و کومپانین سه ره ځی وه کو په یوه ندیان ووزه و بازرگانی ژ لایي هنده ک که سین بالاده ست ڦه هاتنه قورخ کرن یا نيزیک ژ بژارده یا سیاسی یا دهسته ه لاتدارن، و پرانیا ئه ڦان کومپانیا ژ دانا باجی لیبورین بو دهاته کرن^(۷۴).

هریما کوردستانی ژ چه ندین لایه نان ڦه وه ک دهوله ته کا سه ره خو خوه نیشان دایه، لی ل ناځه روکی دا سی ئالاقین سیاسی یین گرنګ

⁷⁴: Mohammed A. Salih, Low Oil Prices Complicate Iraqi Kurdish Independence, March 9, 2016, on Link <https://www.mei.edu/publications/low-oil-prices-complicate-iraqi-kurdish-independence>

بدهست حکومه تا هه ری می قه نه بووینه وهک هه وهلاته کی خودان سهروه ری، ئیک ژ وان ئالاقا نه بوونا درافه کی تایبه ته کو بکاریت نیشاندانا درافی وپارهیی ل بازاری دا زیده بکهت، یا دوویی، نه بوونا چارچۆقه کی به رفه رهه بو بنه مایی سیسته ما باجی ب شیوهیه کی کو بکارن گرفتین بودجا خوه ب ریی یا زیده کرنا باجا چاره سه ربکهن، ویا سیی ژی نه بوونا شیائین قه رزکرنا ده رفه یی^(۷۵).

ئابووری یا هه ریما کوردستانی رۆی ب رۆی چهند فشار وگفاشتنان بوو ژ وانا، نزم بوونا بهایین نه فتی، وبرینا پشکا هه ری می ژ بودجا گشتی، وژ دهست دانا داهاتان ژ ئه گه ری راوه ستیانا به روهخت یا هیلا بورین قه گوهاستنا نه فتا که رکوک - جهیهان ل شوات وئادارا ۲۰۱۶، وگرفتین رۆی ب رۆی کۆمپانین نه فتی بووین، نه خاسمه کۆمپانیا گۆلف کیستون (Gulf keystone) یا کو بهایین پشکین وی بو ۱٪ بهایین خوه ژ دهستداین، هه می ئه ف هۆکاره بوویه ئه گه ری کیم بوونا سه رمایه وداهاتی حکومه تا هه ری می نه خاسمه ژ پیخه مهت جیبه جیکرنا پابه ندین خوه ل به رامبه ر کۆمپانین نه فتی وانا موچه ی، وپیشخستنا ژیرخانا ئابووری وپیشکیشکرنا خزمه تگوزارین پیدقی، زیده باری ئه و بارگرانی دارایی ل سه ر حکومه تی ژ ئه گه ری هاتنا پتر ژ دوو ملیون ئاواره یان بو هه ری می ژ ئه نجامی شه ری داعش ل سوریا وده فیه رین عیراقی. قی چهندی بارگرانی وبۆشایه کا مه زن دروست بوو ل ناقبه را داهات وخه رجین حکومه تی ژ بهر کو داهاتین نه فتی کیم بوون ژ ئه نجامی نزم بوونا بهایان ل بازارین جیهانی دا. بو نمونه، وهزیرا شاره وانی وگه شتیاری ل حکومه تا هه ری می ل وی ده می (نوروز مولود) ل ۲۴ کانوینا دوویی ۲۰۱۶ ل داخوینیه کا رۆژنامه قانیی دا گۆت کو خه رجین حکومه تی بو سالا ۲۰۱۵ پتر بوون ژ (۱۲،۴) ملیار دولارا، لده مه کی دا

⁷⁵Dr. Mark DeWeaver, Iraqi Kurdistan Economic Report 2016: Kurdistan's Great Recession, 1.8.2016, On link <https://marcopolis.net/iraqi-kurdistan-economic-report-2016-kurdistan-s-great-recession.htm>

داهاتی وی سالی (۹,۵) ملیار دولار بوون، ههروهسا وهزیری سامانیښ سرۆشتی یی بهری (ناشتی ههورامی) ل بهردهم لۆتکا وزه وئابووری ل ئیستنه مبول ۲۰ چریا دوویی ۲۰۱۵ گۆتی ((ئهم رۆی ب رۆی کۆرتھینانه کا مهزن بووین ل بودجی دال نیقا ئیککی یا ۲۰۱۵ چونکی ژ سه رجه می (۷) ملیار دولارا ژ داهاتی نهفتی ژ به غدا تنی (۲) ملیار دولار بدهست کهفتن، له ورا ئهم ناچار بووین کو نهفتا خوه ب سه ربه خوی بفرۆشین، وئهم نهشیاین موچی فه رمانبه ریښ خوه بدهین بو ماوی سی بو چار هه یقا ل نیقا ئیککی ژ قی سالی کو نیژیکی (۱,۴) ملیون موچه خۆر هه نه، لی ده می مه بخوه ب سه ربه خوی نهفتا خوه فروتی دوو جارکی ئهو داهات بدهست مه کهفت پتر ژ ئهو پشکا بودجی یا کو ژ به غدا بو هه ری می دهاته شاندن، له ورا ب کیم قه ئهم شیاین موچی فه مانبه ران بدهین سه ره رایي کو بو چه ندین هه یقان موچه نه هاتی ه دان، له ورا مه پیدقی ب فروتنه نهفتی هه بوویه ب سه ربه خوی))^(۷۶).

ب دريژاھیا سالا ۲۰۱۵ حکومه تا هه ری می ب بهایی ئیک ملیار دولاران گازوایل بو ویستگه هین کاره بی دابین دکر، و رۆژانه هه ری ما کوردستانی پیدقی ب (۷) ملیون لیتر هه بوویه (ب ۶۰۰ ملیون دولاران پشته قانیی ل قی به ره ه می به نزی نی دکر).

هه ولدانیښ هه ری ما کوردستانی ژ پیخه مه ت کیانه کی سه ربه خو دخازیت نهفت وگازی بکه ته چه کهک ل به رامبه ر حکومه تا ناوه ندی، و بیگومان ئه مریکا ژی دژایه تی یاخوه ل به رامبه ر پرۆژین هه ری ما کوردستانی دیار نه کری یه ژ بهر کو تورکیا پشته قانیه کا دارایی بو هه ری می پشکیش کری یه وه قه یمانه دبیاقی وزی دا دگه ل هه ری می

⁷⁶ Ashti Hawrami, "Address to the Atlantic Council's Energy and Economic Summit," Istanbul, November 20, 2015; See also, Hurriyet Daily News, "KRG plans 10 bcm in natural gas exports to Turkey in two years," November 20, 2015, ON LINK <http://www.hurriyetdailynews.com/Default.aspx?pageID=238&nid=91471&NewsCatID=348>

ههتا ل حالهتی مهترسیا پشتگیریکرنا ژیکهفهبوونی ژ عیراقتی.
 ویا ئاشکرایه ههروهکو مه ل دهستیپیکا فی بابهتی ئاماژهپیکری، تا
 نوکه حکومهتا ههریمی (۵۷) بلوکی نهفتی کارئ لیگهریانئ بو کرینه
 وهندهک ژوان بلوکا دکهفنه دچارچوئی دهقهرین جیناکوک (ماددا ۱۴۰)،
 وگریهست دگهل کۆمپانیین جیهانی بو (۵۱) بلوکان کرینه ودقهکری
 بوون بو وهبهرههم هینانی، ورۆبهری بلوکی هاتینه دیتن دناقههرا
 ۱۳۵ کیلو مترین دوو جاییه ل کۆرمور و (۲۳۵۸) کیلو مترین دوو جال
 سندی - ئهحمهدی، وب ریژهیا نیزیکی (۷۰۰) کیلو مترین دوو جاییه بو
 ههر بلوکهکا نهفتی^(۷۷).

لدهمی سههرهانا خوه دا بو واشنتۆن ل ۱۴ نیسانا ۲۰۱۶، جیگری
 سهروکی کابینا ههشتی یا حکومهتا ههریمی (قوباد تالهانی) گۆت،
 کۆرتیهپانا دارایی ل بودجا حکومهتا ههریمی دا گههشته (۴۰۰) ملیۆن
 دولاران ههیقانه، وئەف کۆرتیهپانه پیدقی یه ههیقانه بو (۱۰۰) ملیۆن
 دولاران بهیته کیم کرن، ئهگەر گریمان حکومهت چاقهری دکهت داهاتی
 وئ یه ههیقانه بگههیته نیزیکی (۶۰۰) ملیۆن دولارا، ئهف چهنده ژ
 دیاربوو کو خهرجین حکومهتی ل وی دهمی ههیقانه گههشتبوو نیزیکی
 ملیار دولارا. لی ئهف گریمانه بجه نههاتن، وداهاتی نهفتی بو کیم
 تر تومارکر ژ فی ئاستی ل چاریکا ئیکی یا سالا ۲۰۱۶ ئی، لدهمکی
 دا نهبوونا شیان حکومهتا ههریمی بو دانا شایستهیین کۆمپانیا
 وفهرمانبهران، پامان فی چهندي ئهوه کو خهرجین حکومهتی گریداینه
 تا رادهکی مهزن ب زیدهبوونا قهرزین حکومهتی، لهورا حکومهت ب
 کیمی قه ههیقانه پیدقی ب (۱،۲) ملیار دولارا بوو بو جیهیجیکرنا پابهندی
 خوهیین دارایی. وئەفان جورئ ژمارهیان پیدقی یه بهراوردبکهین ب

۷۷ کامل المهیدی، الاحتیاطی النفطی فی کردستان العراق، من الموقع:

<http://www.beladitoday.com/?iraq=%C7%E1%C7%CD%CA%ED%C7%D8%ED%C7%E1%E4%DD%D8%ED%D-ED%DF%D1%CF%D3%CA%C7>

داهاتین نهفتی (٦٥٠ ملیۆن دولار ل کانونا دوویی ٢٠١٦، ٣٠٣ ملیۆن دولار ل شواتی، ٥٥٧ ملیۆن دولار ل ئاداری، ٣٧٦ ملیۆن دولار ل نیسانی، ٣٩١ ملیۆن دولار ل مهها گۆلانی) کو دبیت به لگه ل سهر کیم بوونا بودجی. له ورا حکومهتا ههریمی چه ندین جاران په نایی دبته بو ئازانسین نیف دهولهتی وهکو پۆست و بانکا نیف دهولهتی، ویلایهتین ئیکگرتی، ئیکهتیا نه وروپی ژ پێخه مهت پێشکێشکرنا پلانا رزگارکرنا دارایی^(٧٨).

کاریگه ریین ئابووری و دارایی یین سهر به خو یا به رههم ئینان وهنارده کرنا نهفت و گاز ل ههریما کوردستانا عیراقی^(٧٩)

دوسه یا نهفتا ههریمی ئیکه ژ باده کین گرنگ وتهژی پرسگریک ژ نه گهری هه بوونا تیکلبوونا پرسین جیو - سیاسی و ئابووری ب هه قرا یا کو خوه ل جووری سهرده ریکرنی دا ل ناچه را ههریما کوردستانی و عیراقی دا دبیتته قه، ب حوکمی وئ چه ندی کو کارقه دانین هه می بارگرژین نیف دهولهتی وهه ریمایه تی ل سهر ههریما کوردستانی کاریگه ریه کا بهرچاق هه یه ل سهر بارو دوخی گشتی عیراقی. لئ سهره رایی هه بوونا قی راستی دکارین بیژین کو خالین لیکتیگه هیشتنی ل ناچه را هه ردوو ئالیان ل ماده ده وپرگین ده ستوری هه می شه یی سالا ٢٠٠٥ بهرچاق دبن بو دیارکرنا ئهرک و مافین ههریما کوردستانی ل مامه له کرن ل گهل قی دوسه یی ل چه ندین پرگین ده ستوری دا، وژ نه گهری قی پالپشتی یا ده ستوری، ههریما کوردستانی مافی واژووکرنا گریبه ستین نهفتی ب مافی خوه دزانیت

⁷⁸ John Roberts, iqai kurdistan oil and Gas outlook, Global energy center & Dinu Patriciu Eurasia center, September 2016, P3

٧٩ ئه ف قه کولینه ل گو قارا (زانکویا نه روز) دا، ژماره (٣)، ٢٠٢٠ دا هاتی به لافکرنا.

بێی فەگه‌ریان بو حکومه‌تا فیدرال یا عیراقی وه‌ک مافه‌کی ده‌ستوری، ب پشت به‌ستن ب ماددا (١١٢) یا کو مافی ئیداره‌دانه‌کا هه‌ڤیشک دده‌ته حکومه‌تا فیدرالی و پارێزگه‌هه‌ین به‌ره‌مه‌هه‌ین و حکومه‌تین هه‌ریمی بو کیلگه‌هه‌ین نه‌فتی.

٢. هه‌رێما کوردستانی : ره‌هه‌ندین سیاسی وئابووری بین سامانی نه‌فت وگازی

١-٢: نه‌فتا هه‌ریمی : خالا سه‌ره‌کی یا ناکوکیان

عیراق خودانا سامانه‌کی مه‌زنه‌ یی نه‌فت وگازی ل ده‌قه‌ری ول پلا سیی دئیه‌ ریزه‌ندکرن پشتی عه‌ره‌به‌ستنا سعودیی، ومینا هه‌ر وه‌لاته‌کی به‌ره‌مه‌هه‌ریی نه‌فتی هه‌بوونا داهاته‌کی مه‌زن بوویه ره‌گه‌زه‌کی سه‌ره‌کیی چه‌وساندن وزولمکاریی ل عیراقی دا ول هه‌می قوناغین جودا جودا، وژ ئه‌گه‌ری هه‌ژموونا حکومه‌تی ب سه‌ر داهااتین نه‌فتی دا ده‌رفه‌ت په‌یداکر بو زیده‌بوونا قی داهااتی وزیده‌بوونا شیانین دارایی وب هه‌یزبوونا ته‌خا ناقه‌راست یا جفاکی، لی قوناغا پشتی سالا ٢٠٠٣ ئه‌ف چه‌وساندن وزولمکاریه‌ ها ته‌ فه‌گوه‌استن بو شیوه‌یه‌کی مه‌ترسیدارتر ئه‌وژی په‌یدا بوونا (گه‌نده‌لی یا سیاسی) ل قی وه‌لاتی وتیکه‌لبوونا ده‌سته‌ه‌لاتدار وپارتین سیاسی ب دوسه‌یین گه‌نده‌لیی وب هه‌ده‌ردانا سامانی گشتیی وه‌لاتی^(٨٠).

وه‌لاتی عیراقی وب درێژاهیا ئه‌ژموونا ریقه‌برنا سامانی نه‌فتی دا، سیمایی سیاسی زال بوویه ب سه‌ر پرۆسین قی پیشه‌سازیی دا پتر ژ سیمایی کارگیری، هه‌تا ل ده‌می خومالیکرنی ژی دا لسالا ١٩٧٢ عیراق شیا به‌سه‌رکه‌فتنی بده‌ستقه‌بینیت ل پرسا کۆنترۆلکرنا یاسایی ب سه‌ر کاروچالاکین کۆمپانین بیانی دا، لی ل هه‌مان ده‌م دا شکه‌ستن تومارکریه

٨٠ الوردی، سلیم، ٢٠١٣، الاستبداد النفطي في العراق المعاصر، دار الجواهري للنشر والتوزيع - الطبعة الأولى، بغداد - جمهورية العراق، ص ١٢٣-١٤٠.

ل پێشخستنا پێشه‌سازی یا نه‌فتی دا کو ببیته خودان رێقه‌به‌ریه‌کا خودان شیان وکارا پشتی بورینا بیست سالان ژ خۆمالیکرنی، له‌ورا فه‌ره ئه‌ف راستیه ل به‌رچاڤ بیت کو پێشه‌سازی یا نه‌فتی چه‌ندین گۆرانکارین سیاسی ب سه‌ردا هاتینه، دویژ پێشکه‌فتنا کارگیری^(۸۱).

پشتی کار وچالاکیان لێگه‌ریانی ل نه‌فت وگازی ل هه‌ریما کوردستانی زیده‌بووین ل قوناغا پشتی سال ۲۰۰۷ دیار بوویه هه‌ریما خودانا یه‌ده‌کی پێدقی یه کو ببیته ئه‌گه‌ری گۆهورینا نه‌خشی سیاسی - جیوپولوتیکی ده‌قه‌را رۆژه‌لاتا نافین وه‌قه‌سه‌نگیا هیزا سیاسی - ئابووری، هه‌ر چه‌نده جیاوازیه‌کا زۆر هه‌یه سه‌باره‌ت ژمارا دروست یا یه‌ده‌کی ته‌خمینکری یی سامانی نه‌فت وگازی، لی حکومه‌تا هه‌ریمی ئه‌ف یه‌ده‌که ب (۴۵) ملیار به‌رمیلین یه‌ده‌ک یین نه‌فتی (الاحتیاطی المؤکد) و (۵,۶) تریلیون مترین چارگۆشه وه‌ک یه‌ده‌کی گازا سروشتی هاتیه پێشبینیکرن. وئه‌ف چه‌نده پامانا بو وئ راستیی یه کو یه‌ده‌کی نه‌فتا هه‌ریمی یی وه‌که‌فه ب یه‌ده‌کیان ئاشکراکری ل هنده‌ک وه‌لاتین به‌ره‌مه‌یه‌ن مینا لیبیا یان نایجیریا، یه‌ده‌کی گازا هه‌ریما کوردستانی ژ ی تا پاده‌کی کیم وه‌ک قه‌باره کیم تره ژ یه‌ده‌کی می‌رنشینین عه‌ره‌بی یین هه‌فگرتی، لی پتره ژ یه‌ده‌کی جه‌زائیر یان نایجیریا^(۸۲).

هه‌ریما کوردستانا عیراقتی دئیته هژمارتن وه‌ک هه‌شته‌مین وه‌لاتی خودان نه‌فت ل ئاستی جیهانی، ونه‌فتا قی هه‌ریمی تا ده‌ستپێکین سال ۲۰۱۵ ب سه‌ر (۶۴) بلۆکان دا هاتیه دابه‌شکرن وژ وانا (۴۹) گرێبه‌ستین نه‌فتی یین موله‌تپیدایی هه‌نه و (۱۵) گرێبه‌ستین دی ژ ی ده‌کرینه لی تشتی هه‌ره بالکیش ئه‌فه‌یه کو (۱۷) بلوکیان نه‌فتی

۸۱ حسن، محمد جابر، ۲۰۱۵، نفط العراق - ما بعد الذکریات والسنین العجاف، دار الکتب العلمیه، بغداد - جمهوریه العراق، ص ص ۳۳۳-۳۳۴.

⁸² Dr. Mark DeWeaver, Iraqi Kurdistan Economic Report 2016: Kurdistan's Great Recession, 1.8.2016, On .link, <https://marcopolis.net/iraqi-kurdistan-economic-report-2016-kurdistan-s-great-recession.htm> P 97-98

دكه‌قنه ده‌قهرين جيناكوک (ده‌قهرين ماددا ١٤٠ يا دستوري عيراقی) ل ده‌قهرين کهرکوک ونه‌يناوا وژ وانا ژي (١٢) بلوک دكه‌قنه ل سهر ماددا ١٤٠ و (٥) بلوک دكه‌قنه ل سهر هيللا تهماس دناقه‌هرا حکومه‌تا عيراقی وه‌ريما کوردستاني دا^(٨٣).

هه‌ولدانيين هه‌ريما کوردستاني ژ پيخه‌مه‌ت کيانه‌کي سهر به‌خو دخازيت نه‌فت وگازي بکه‌ته چه‌که‌ک ل به‌رامبه‌ر حکومه‌تا ناوه‌ندی، ويگوومان ئه‌مريکا ژي دژايه‌تي ياخوه ل به‌رامبه‌ر پرۆژين هه‌ريما کوردستاني ديارنه‌کري يه ژ به‌ر کو تورکيا پشته‌قانيه‌کا دارايي بو هه‌ريمي پيش کيش کري يه وه‌قه‌پيمانه ديباقي ووزي دا دگهل هه‌ريمي هه‌تا ل حاله‌تي مه‌ترسيا پشتگيريکرا ژيکفه‌بووني ژ عيراقی. لdif خسته‌يا ژماره (٣) ئاشکرا دبیت کو پتر ژ ١٤ کيلگه‌هين نه‌فتي يين کو کار تيدا هاتيه کرن خودانا يه‌ده‌که‌کي مه‌زني پترۆل وگازي يه، ژوانا ژي کيلگه‌ها خورمه‌له کو يه‌ده‌کي وي ب (٢٧٢٦) مليون به‌رميلا ولديف دا کيلگه‌ها شيخان ب (١٠٠١) مليون به‌رميل، وکيلگه‌ها ئه‌تروش ب پلا سي (٨٥٤) مليون به‌رميل دئيه ته‌رخمين کرن. سه‌باره‌ت غازا سروشتي، مه‌زنترين يه‌ده‌کي خوياکري وپيشيني کري ل هه‌ر سي کيلگه‌هين (خورمه‌له) و(بينابوي) و(کورمور) دئينه کو مکر^(٨٤).

ژ ئه‌نجامي شروقه‌کرا پيزانين به‌رده‌ست ئه‌م گه‌هشتينه وي باوه‌ريي کو يه‌ده‌کي دوماهيي يي نه‌فتي يي کو هاتيه ئاشکرا کرن دچارچوقي هه‌ريما کوردستاني (بيي ده‌قهرين قه‌قه‌تيای يين ماددا

⁸³ Macerich, David S. and Samarra, Adnan I, 2015, History of hydrocarbon exploration in the Kurdistan Region of Iraq, Geografia - Gulf Petrol ink, Bahrain, v. 20, no. 2, P 192

⁸⁴ Mills, Robin, 2016, Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics, University of Oxford, the Oxford institute for Energy studies, WPM. 63

:Ministry of natural Resources, 2013, about Natural gas reserves in Iraqi Kurdistan, P 18, on Link .17

<http://mnr.krg.org/index.php/en/gas/vision-gas>

(۱۴۰) ب نیزیکی (۲۴) ملیار بهرمیلا دئیتته پیشبینیکرن، ودگهل یهدهکی
بهردهست وخویاکری لدهقه ریڻ جیٹاکووک (ماددا ۱۴۰) سهرجه می
یهدهکی کوردستانی دئ گههیتته (۴۵) ملیار بهرمیلا. ومهزنترین بلوکیڻ
نهفتی ل ههریما کوردستانی دبنه پشکا کومپانییڻ ئیکسون موبیل یا
ئهمریکی^(۸۵) وگهنهل ئینهرجی یا تورکی وگاز پترولیوم یا ئیماراتی،
ویڻ مایی ب سهر کومپانییڻ دی یڻ نهفتی دا دابهش دبن (بنیره
خشته یا ۵).

۸۵ کومپانیهکا ئهمریکی یا مهزنه ل بیافئ سیکنته ری نهفتی دا وبارهگایی وی یی سهرهکی
ل ویلايه تا (نکساس) ه، وسه دان لق وئوفیس ل سهرتاسه ری جیهانی ههنه، خودانا نیزیکی
(۸۲) هزار کارمندان ه. ل سالا ۱۹۹۹ هردوو کومپانیا (ئیکسون) و(موبیل) ههفگرتنه ک
دروست کر وبوویه مهزنترین کومپانیا نهفتی ل جیهانی.

خشته یا (۵)

یه دهکی کیلگههین سه رهکی ل هه ریما کوردستانی

نافی کیلگهه	نه فتا خویاکی + یه دهکی چاقره ریکری وسامانین چاقره ریکری ملیون بهرمیل	گازا خویاکی + یه دهکین چاقره ریکری وسامانین چاقره ریکری تریون پی 3
(Khurmala خورماله)	2726	3.6
(Shaikan شیکان)	1001	1.3
(Atrush آتروش)	854	0.1
(Tawke تاوکی)	731	0.1
(Taq Taq تاق تاق)	579	0.1
(Kurdamir کورده میر)	541	2.3
(Sheikh Adi شیخ ئادی)	531	0.4
(Pulkhana بولخانا)	409	NA
(Topkhana توبخانا)	55	1.7
(Chemchemal چه مچه مال)	110	3.4
(Khor Mor کور مور)	138	4.4
(Miran میران)	34	3.5
(Bina Bawi بینا بای)	45	4.9
(Summail سیمیل)	0	1.4

ژندهر:

Mills, Robin, 2016, Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics, University of Oxford, the Oxford institute for Energy studies, WPM. 63, P 18

لدهستیكا پرؤسا هئارده كرنا پترؤلى، حكومه تا هه ريمى رۆژانه تنى شيانين هئارده كرنا (۱۵۰) هزار بهرميلين پترؤلى هه بوويه بو بازارى نيّف دهوله تى، ونه خشه دانابوو بو گه هاندنا ئاستى هئارده كرنى بو (۳۰۰) هزار بهرميلا رۆژانه ل ناڤه راستا سالا ۲۰۱۴ وپاشان بو ئيك

مليون بهرميلا تا سالا ٢٠٢٠. وبقى چهندي حكومه تا هريمي دوي باوهري بوو كو ب هئارده كرنا ٤٥٠ هزار بهرميلا دي كاريتن سالان ١٢ مليار دولار بدهست خوڤه ئينيت، ودي شيتن سهر به خوي يا خوه يا ئابووري بپاريژيت وپشتبه ستني ب به غدا ناكه تن ژ لايي دارايي ڤه. ههزا سهر به خو فروشتنا نهفتي لجه م دهسته لاتدارين ههريما كوردستاني پتر ليها ت ده مي چهندين كۆمپانيين جيهاني راسته وخو سهردهري دگهل حكومه تا ههريمي دكرن بي زڤرينه ڤه بو حكومه تا به غدا وهكو كۆمپانيا ئيكسون موبيل (Exxon Mobil) وهونت (Hunt) ومورفي (Murphy) وهيس (Hess) و (HKN) ئينرجي ده مي بريارا كاركرني ل ههريمي دايين (وينه ژماره ١)، وقي چهندي دلگراني بو به غدا دروست كر تا كار گه هشتيه بكاريانا زمانى گه ف ليكرني ژ لايي بهرپرسيين فيدرالي ڤه بو برينا پشكا ههريما كوردستاني (پشكا ١٧٪ ژ بودجا گشتي) كو هه ر چهن د ب ئاوايه كي پراكتيكي تني ١١ تا ١٢٪ پشكا ههريمي دهاته مه زاختن^(٨٦).

رهنگه كۆمپانيا ئيكسون موبيل پتري يا هه مي كۆمپانيين نهفتي يين جيهاني تووشي ئاستهنگ وكي شه يين ياسايي وسياسي بيتن ودي بيته به شهك ژ بابه تي ناكوكيان دنافه را هه ولير . به غدا ژ نه گه ري كو ژ سه رجه مي شه ش بلوكين نهفتي كو پشكا وي يه وكاري ليگه ريان ودهر هيتانا نهفتي بكه ت، سي ژ وان بلوكا دكه ڤنه ده ڤه ري ن جهي ناكوكيان (ده ڤه ري ن ماددا ١٤٠) وهكو بلوكا ژماره (٩) ل ده ڤه را نه لقوش ل سنوري مۆسل وبلوكا ژماره (١٨) ل ده ڤه را باشيكي . مۆسل، وبلوكا ژماره (٥٤) ل ده ڤه را قه ره هه نجير ل كه ركوكي، وب هه مي پيڤه ران ههريما كوردستاني وپشتي نهو كاري ن ليگه ريان ل سامانين سروشتي

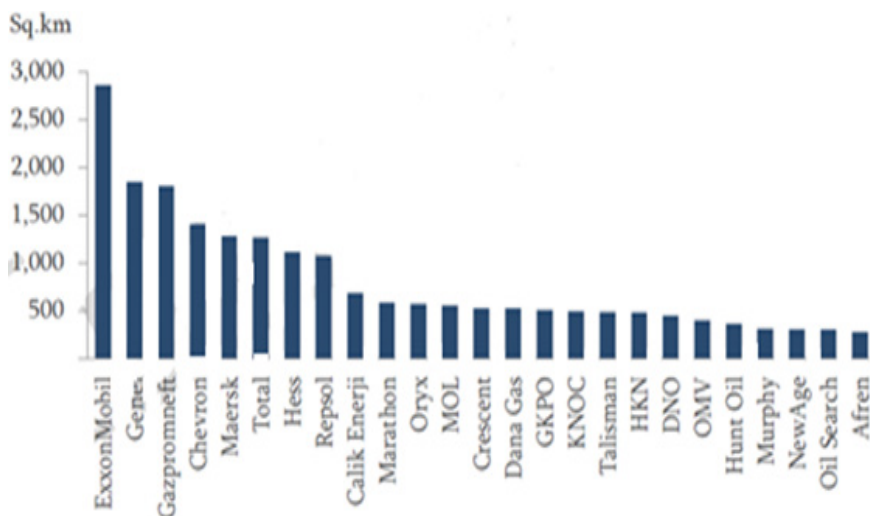
⁸⁶ Ottaway, David B., 2013, Iraq's Kurdistan Takes a Giant Step Toward Independence, Middle East .

هاتینه ئه‌نجامدان دیاربووێه کو یه‌ده‌کێ نه‌فتی ب (٤٥) ملیار به‌رمیلا وگازا سرۆشتی ب (٢٥٠) تریلیون متریڤ سێ جا هاتیه مه‌زنده کرن زی‌ده‌باری کو ده‌قه‌ر یا ده‌وله‌مه‌نده ب چه‌ندین سامانیڤ کانزایی یێڤ گرنڤ وه‌کو مس وئاسن و...هتد، وه‌ه‌ر ئه‌ف چه‌نده بووێه پالده‌رک بو هاتنا کۆمپانیڤ نه‌فتی یێڤ جیهانی بو ئه‌نجامدانا وه‌به‌رئێنانی ل هه‌رێما کوردستانی کو ژمارا وان دگه‌هیته (٤٠) کۆمپانیا، وه‌ه‌تا حکومه‌تا هه‌رێمی ژێ ئه‌ف راستیه به‌رچاڤکریه و دوێ باوه‌ریی دا کو حکومه‌تا ناوه‌ندی ب چ ئاوايه‌کی نکاریتن فشاروگفاشتنان ل سه‌ر کۆمپانیا دروست بکه‌ت ژ به‌ر کو خودانا سه‌رمایه وه‌یزه‌کا ئابووری و سیاسی یا مه‌زنن وناقهنه‌دین بریارێ ل ویلايه‌تێڤ ئێکگرته ووه‌لاتێڤ دی تر پشته‌قانی ل قی کۆمپانیی دکهن^(٨٧).

⁸⁷ Crescent petroleum, Projects in Kurdistan Region, Iraq Benefiting the People PP 9-13,

on Link

https://www.crescentpetroleum.com/wpcontent/uploads/2017/01/Kurdistan_Projects_in_Picture.pdf

وینه (۲)

مهزنترين بلوكين نهفتي ل كوردستاني ب (كيلو متر ۲)

ژيڊهر:

Ministry of Natural Resources (MNR), Kurdistan Oil & Gas Outlook, December Report,

2015, P 11

۲-۲: گازا سروشتي ل ههريما كوردستانا عيراقی

گازا سروشتي ئيکه ژ ژيڊهريين ووزي بين سروشتي، وئهف گازه پهبابوويه ژ وي پيشکهفتنا ب لهز ل ماوي سي دههکين بوري دا وزيڊهبوونا داخازيي ل سهري ژ بهر کومهکا هوکارا وهکو ههبوونا شيان وئاسانکارين فهگوهاستني وکاريهگهريهکا کيم هيه ل سهر پيسبوونا ژينگههي وههبوونا ريژهيهکا کيم ژ دووهم ئوکسيدي کاربوني،

زیدہباری کو زیدہرہ کہہ بو گہرماتی وپاشان ووزی لدهمی سوتنی دا،
 وریژا یهدهکی جیهانی ژ گازا سروشتی ل فی سهردهمی دا تیرا پیدقیین
 بکابرنی وداخازی یا جیهانی دکهت بو ماوهکی نه کیتم تر ژ (۱۰۰)
 سالین داهاتیدا، وئەف چەندە گرۆفەیه بو وی راستی کو ئەف پیئەرە
 دی بەردهوام پیگهها فی سامانی بهیزکهتن ب بهراورد ل گهل تهفایا
 سامانین دی یین ووزی ل جیهانی^(۸۸).

گازا سروشتی ل دههکین دهستیکی ژ پروسین لیگهریان ودهرخستنا
 نهفتی وهکو بهرهمهکی بی مفا دهاته دیتن، ژ ئەگه ری بلندبوونا
 بهایین گازا پیشهسازی بو بکارینانا وی ل ریفهبرنا جادهیان دا وژ
 ئەنجامی گرفتین ساخلهمی یین ژینگههی، لهورا گازا سروشتی وهک
 سامانهکی جیگروهه وکیتم کارتیکه ر ل سهر ژینگههی وخودان بهایی
 کیتم هاته پیش^(۸۹).

سامانی گازا سروشتی ل ههریما کوردستانی تا رادهکی زور
 هاتبوو فهراموشکرن ژ بهر دوو ئەگه رین سهرهکی، یا ئیکی ههبوونا
 ئاستهنگین وهبهرهینانی ب بهراوردی ل گهل نهفتی، ویا دووی ههبوونا
 پرسگریکین کیتم وینه ل چار چۆفی دهولهتا عیراقی دا. وب شیوهیهکی
 گشتی، گازا سروشتی سامانهکی پر زهمهته بو وهبهرهینانی ویا
 گریدایه ب بازارین ههریمایهتی قه وگریهستین فروشتنا وی ب دریژاهیا
 سالی، زیدہباری کو پرؤسا کوگههکرن وقهگوهاستنا وی پیدقی ب
 چارهسهری ههیه وسامانهکی مهزن پیدقی یه بو وهبهرهینانی
 وتیچوونهکا مهزن ژ لای گهرخستنی قه بهروفاژی سامانی نهفتی،
 ههروهسا بهایین گازی وقهباری وی نه یا خوجهه وژ لایهکی دی قه..وتد

۸۸ عید، ورده هاشم علی، ۲۰۱۳، صراع القوى العالمية حول مناطق الطاقة، المكتب العربي للمعارف، الطبعة الأولى، القاهرة - جمهورية مصر العربية، ص ۱۶۷.

۸۹ هاینبرغ، ریتشارد، ۲۰۰۵، سراب النفط - النفط والحرب ومصير المجتمعات الصناعية، الدار العربية للعلوم، الطبعة الأولى، بیروت - لبنان، ص ۹۷.

رهوشا عیراقی ژ لایحی سیاسی ودهستوری قه پتر ئاستهنگا پهیدادکەت ل بەردەم پیشخستن و بەرەم ئینانا گازا سروشتی ژ ئەگەرئ هەبوونا ناکوکی ن سیاسی ل نافەرا حکومەتا هەریم کوردستانی و حکومەتا فیدرال دا، لەورا ئاستەنگ بو کۆمپانیی بیانی دروست دبن ل کار وچالاکین وەبەرھێنانی دا سەبارەت گازا سروشتی^(۹۰).

حکومەتا هەریمی ل مەها شواتا ۲۰۱۶ هەولین هەناردەکرنا گازا سروشتی کرن ب هەفکاری دگەل دوو کۆمپانیی تورکی یین مەزن، هەر بو قی ئیکێ هەریم کوردستانی ریکەفتن ل گەل تورکیا دا هەیه وەک پرۆژەکی ستراتیژی، کو ژ بلی نەفتی دکاریت گازا سروشتی ژی رەوانە بکەت. وپشتی تەما م بوونا پرۆژی، هەریم کوردستانی دکاریت رۆژانە (۱۵) ملیار م ۳ هەناردە تورکیا بکەت ول قوناغین ديفدا رەنگە بکاریت رۆژانە (۲۴) ملیار م ۳ هەناردە بکەت. ئەف بەرەمی گازی کو ب ریی یا هیلا بورین قەگواستنی دئ گەهیتە تورکیا وژ کینگەهین دەقەرا گەرمیان وپاشان بەرەف چەمچەمال وخورمەلە تا دگەهیتە پارێزگەها دەوک وپیشابیری ئەقبا تورکیا، ودریژاھیا قی پرۆژە (۱۸۵) کم ۲ وفرەھیا و (۴۰) ئینجن وژ لایحی کۆمپانیا بۆتاش یا تورکی قە دئیتە دروستکرن.

بیگومان تا نھا ئەو کارئ دەرخستن و فروشتنا گازا سروشتی دا هاتیە کرن پرانیا پرۆسەیان ژ لایحی کۆمپانیی تورکی قە بوویە نەخاسمە کۆمپانیا گینەل ئینەرچی کو هەژمونەکا مەزن ب سەر قی کەرتی دا هەیه ب حوکمی گریبەستین واژووکرێ دگەل حکومەتا هەریمی، ودرایۆرتەکا دا تایبەت دا سەبارەت چالاکین سالا ۲۰۱۴ و دیار کریە کو تا نوکە شیانە (۱۱) تریلیون پی یین سیجا ژ یەدەکی گازی ئاشکرا

⁹⁰ Elliott, Stephen A. & Berry, Louis B., 2012, Natural Gas development in Kurdistan a Financial Assessment, Belter Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, August. On website ۲۰ Kurdistan.pdf/https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/PAE

بکەن لیدیڤ ریکەفتنەکی دناڤبەرا تورکیا و هەرێما کوردستانی کۆل مەها چریا دووی یە ساڵا ۲۰۱۳ هاتیە مۆرکرن، ویشیبنی دئیتە کرن کۆ رێژەیا ناڤبری بگه‌هیتە نیزیکی (۲۰) تریلیون پێ سیجا پشتی ساڵا ۲۰۲۰. لیدیڤ ریکەفتنێ هەرێما کوردستانی بو ساڵا ۲۰۱۸ دکاریت (۴) ملیار مەترین سیجا بو تورکیا هئارده‌بکات تا بگه‌هیتە ئاستی (۱۰) ملیار مەترین سیجا لساڵا ۲۰۲۰. ددەمەکی دا هەمی ئاماژە و داتایین وەزارەتا سامانی سڕۆشتی کرن کۆ لساڵا ۲۰۱۷ حکومەتا هەریمێ دکاریت رۆژانە (۵۵) ملیون پێ یین سیجا بو تورکیا دەستپیکەتن و پاشان بگه‌هیتە نیزیکی (۲۰۰) ملیون پێ یین سیجا^(۹۱).

وژ بلی ئارمانجا هئارده‌کرنایا گازی سڕۆشتی بو بازارین جیهانی، حکومەتا هەریمێ هەولددت بو مەبەستین ناڤخویی ژێ بکاربینیت نەخاسمە بو پەیدا کرنا هیژا ئەلیکتریکێ و بکارئینانی وێ دیبائی پیشەسازی و دابین کرنا سوتەمەنی، ول قیرێ کۆمپانیا دانا غاز رۆلەکی سەرەکی دوه‌به‌ره‌م هینانا گازی سڕۆشتی دا دبیینیت و سامانەکی زۆر تەرخان کریه بو وەبه‌ره‌تێان کرنی ل پڕۆژەیی دا ئەوژی (۱,۴) ملیار دولار، و ئەف پڕۆژین دانه‌ غاز دی گازی ب درێژا هیا (۱۷۶) کیلومەتران ژ کیلگه‌هین کۆرمۆر بەره‌ف و یستگه‌هین پەیدا کرنا کاره‌بی ل هەولێر و سلیمانی دابین کەت، وشیانی بەره‌مئینانا گازی سڕۆشتی ب رێژەیا (۳۰٪) زیده‌بوو لساڵا ۲۰۱۸ و گه‌هشتە (۴۰۰) ملیون م سێ چا پشتی ۱۰ سالین کار کرنی ل کیلگه‌ها کۆرمۆر^(۹۲).

کارین لیکه‌ریانێ ل گازی سڕۆشتی هەر ژ ساڵا ۲۰۰۳ دەستپیکرن،

⁹¹ Gene Energy Report, 2014, Unaudited results for the six months to 30 June 2014, August, in website <https://www.genenergy.com/media/1320/genel-energy-hy-2014-results-final.pdf>

⁹² Dana Gas & Crescent Petroleum, 2018, Dana Gas and Crescent Petroleum Announce 30% Gas Production Increase in Kurdistan Region, on Link [End- us/Lists/Press%20Releases/ Attachments/298/Production%20Growth.pdf /danagas.com](https://www.danagas.com/Lists/Press%20Releases/Attachments/298/Production%20Growth.pdf)

ولديف ئامارين فەرمى يەدەكى گازا سرۆشتى ل ھەريما كوردستانى دگەھىتە (۵,۶۷) تريليون مترين سىجا، واتە ب ريژەيا (۳٪) ژ سەرجه م يەدەكى جيهانى پىكدئىنت. وئەف چەندە دى بيتە ئەگەرئ ب ھىزكرنا ھەلۆىستى ھەريما كوردستانى ل ھناردەكرنا قى سامانى بو بازارين گازى يىن ھەريمى وجيهانى، نەخاسمە توركىا كو مەزنترين بكاربەرئ ووزئ يە ل دەقەرئ (پيشىنى دئتە كرن تا ۲۶٪ پىدقئىن قى وەلاتى ب گازا سرۆشتى دابىن بكەت)، ول قۇناغىن داھاتىدا بو ئەوروپا بەيتە ھناردەكرن ژ بەر كو پىدقئى ب ژىدەرئىن ھناردەكرنى يىن باوھرىپكرى وھەمەجۆر ھەنە. لى نوکە پلانا ھەريما كوردستانى وەك قۇناغا دەستپىكى ھەولدانە بو دابىنكرنا گازا سرۆشتى بو وىستگەھىن دروستكرنا ئەلىكترىكى ل ھەمى دەقەرئىن ھەريمى ژ بەر ھەبوونا پىدقئىن ناڧخۆيى^(۹۳).

ل ھەريما كوردستانى دا (۴) كىلگەھىن گازا سرۆشتى ھەنە، وەكو (كۆرمۆر - چەمچەمال) يا كو لسالا ۲۰۰۹ دەست ب وەبەرئىنانى كرىە، و(خۆرمەلە) كو كىلگەھەكا نەفت وگازئ يە ب ھەقرا وسۆتەمەنى يا پىدقئى بو وىستگەھىن كارەبا ھەريمى دابىن دكەت، وكىلگەھا (بنەباوئ) ل ھەولتر وكىلگەھا (ميران) ل سلىمانىي ژ لايى كۆمپانيا (گەنيل ئىنرجى) يا توركى قە كار تىدا دئتە كرن، وگەھشتىە قۇناغا ھەلسەنگاندن وگەشەپىدانى (بنىرە خشتەيا ژمارە ۶).

⁹³ Ministry of Natural Resources, 2013, Oil Production, Export & Consumption Report 2003-2013, December. On Link: http://mnr.krg.org/images/pdfs/MNR_Production_Report_2013_1.pdf

خشته (٦)

کۆمپانیا وکیلگههین گازا سروشتی ل ههریمما کوردستانی

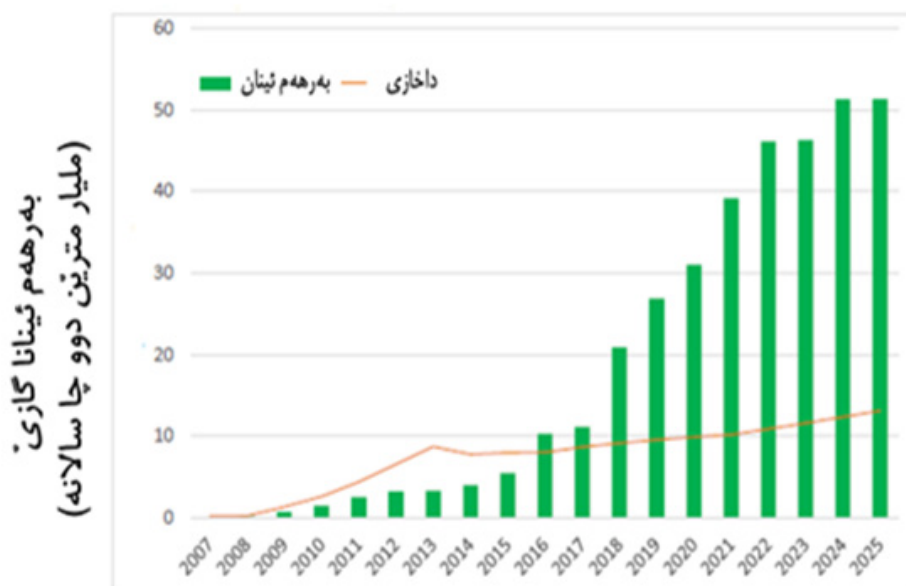
ژ	کۆمپانیا	وهلات	قوناغ	پشکا کۆمپانیا	دهقهرا کارکرنی	دهقهرا کارکرنی	به رههم
1	دانا غاز	ئیمارات	به رههمهینان	35%	سلیمانی		
	هیلال	ئیمارات		35%			
	ئیم نو فی	نهمسا		10%			
	روئست	ئهلما نیا		10%			
	ئیم نو ئیل	ههنگاریا		10%			
2	گهنیل ئینرجی	تورکیا	پهرهپندان	100%	ههلیر	ههلیر	
3	گهنیل ئینرجی	تورکیا		100%	سلیمانی		
4	کار	ههریم		پیزانین نینه	ههلیر		

ل وینهیی (٢) دا سهبارهت ئاستی به رههم ئینانا گازا سروشتی وئاستی داخازی ل ههریمما کوردستانی ل ماوی ٢٠٠٧ تا ٢٠٢٥ دی زیده بوونهکا بهرچااف بخوڤه بینیت کو سالانه داخازی ب ٨ ملیار مترین دووجا زیده بیت ودی یا پیدقی بیت بو دابین کرنا وزی بو ویستگههین ئهلیکتریکی وپاشان بو بیاقی پیشه سازی وپیدقی مدهنی وباررگانی ل باژیرا بو دهمی پاشهروژی نهخاسمه کو زقستانا کوردستانی یا ساره ودی پیدقی ب گازا سروشتی هه بیت، لی ژ ئهگهری قهیرانا ئابووری وئو گیرو بوونا پهیدابووی ل گه یاندنا گازی بو ویستگههین ئهلیکتریکی بو ئهگهری تیکچوونا پروژین حکومهتا ههریمی بو مفا وهرگرتن ژ

گازا سرووشتی. لی دکارن مفایی ژئ ببینن ب ریئ یا هئاردهکرنی بو تورکیا یان بازارین دی چونکی دی ئەف بهرهمه زیدهبیت ژ ۱۲ ملیار مهترین دوو چا لسا ۲۰۱۸ بو ۲۱ ملیار(م) لسا ۲۰۲۰^(۹۴).

وهک دههئانجام بو زانینا سالوختهتین گازا سرووشتی ل ههريما کوردستانی هاتیه زانین کو کومهکا سالوختهتین گرنگ هه نه وهکو کیم بوونا تیچوونا دههئانانا وئ یه وژ جوړی باش وپیگهها جوگرافی کو دهانجام دا بارگرانی ناکهئیته ل سهر حکومهتا ههريمی ل پروسین وهبههینانی دقئ بیاقی دا. لی کارئ هه ره گرنگ ب دیتنا چاقدیرین سیاسی وئابووری ئەفهیه تا چهند کارئ فروتتا گازا سرووشتی یا ههريمی دی ب ئاوايهکی زهلالی ب ریقهچیت نهخاسمه کو خه لکی کوردستانی سه ربورهک ههیه دگهل سیستهما هوکمرانی یا خو مالی که گو مانهکا مهزن ل سهر دروست بوو ژ ئەگه ری نه بوونا شه فافیهت وزه لالی و نه دامه زراوهیکرن وئیدارهکرنهکا باش وساخله م بو سامانین سرووشتی.

⁹⁴ Mills, Robin, 2016, Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics, University of Oxford, the Oxford institute for Energy studies, WPM. 63

وینه (۳)

بهره‌م ئینا گازی ل هه‌ریما کوردستانی و ئاستی داخازی

۳. سه‌ربۆرا هه‌ریما کوردستانی ل بیاڤی بهره‌م هینا نه‌فت و گازی دا

۱-۳: نه‌فت و ده‌ستور و پیگه‌ها هه‌ریما کوردستانی

هه‌ولدانین کوردان بو دروستکرنا قه‌واره‌یه‌کی سیاسی - یاسایی دزقریته‌قه بو ده‌ستپیکا سالا ۱۹۷۰ی و ئیمزاکرنا ریککه‌فتنما ۱۱ ئاداری دناقبه‌را شۆره‌شا کوردی و حکومه‌تا عیراقتی یا وی ده‌می، و بو ئیکه‌م جار وه‌کو دیکۆمینته‌کا میژووی دانپیدان ب مافی ئۆتۆنومی بو ده‌قه‌رین کوردستانی هاته‌ کرن پشتی سالین شه‌ر و ناکوکیان. لی په‌یدا بوونا زاراقتی (هه‌ریمی) وه‌ک کیانه‌کی سیاسی ل پشتی

سالا ١٩٩١ بوويه پشتی کو ب بریارهکا جقاتا ئاسایشا نیف دهولهتی یا ژماره(٦٨٨) دهقهرهکا دژه فرین ل باکورئ عیراقی دروست کر ورئ ل هر هیزهشهکا حکومهتا ناوهندی گرت بو سهر قئ دهقهرئ وپشتهقانیهکا نیف دهولهتی ل دؤزا کوردی هاته کرن ل سهر ئاستئ جیهانی ودهیان ریخراوین بیانی دهستئ هاریکاری بو ههریمما کوردستانی دریزکرن بو دووباره ئافه دانکرنه قهیا ژیرخانا وی یا ئابووری وپیشکیشکرنا خزمه تگوزارین ته ندورستی وبنیاتنا ژیرخانا وهلاتئ. حکومهتا ههریممئ ژئ وهک مفا وهرگرتن ژ هاریکاریین نیف دهولهتی وخورتکرنا په یوه ندیین ئابووری دگهل وهلاتین دراوسئ شیاپه سامانین ئابووری ودارایی یین پیدقئ ب دهستقه بینیت، لی چ پروژین سهر به خو نه بوون بو لیگه ریان ودهرخستن وهنارده کرنا پترولی ژ بلی چهند هه ول وپروژین کیم نه بن ل سنوورئ سلیمانئ ودهردوری که رکوکئ.

پشتی قوناغا ٢٠٠٣ئ وپشکداربوونا کوردان ل دووباره ئافاکرنا دهولهتا عیراقی ودهرکرنا دهستورئ سالا ٢٠٠٥ئ بو ئیکه م جار دانپیدان ب هه بوونا ههریمما کوردستانی دچارچوقئ عیراقه کا فیدرال دا هاته کرن، وئهف دهستوره بو هوکارهکی گرنگ ل پشت خورتبوونا هزرا سهر به خوی یا ئابووری ب مفا وهرگرتن ژ ههر دوو مادین (١١١) و(١١٢) یین دهستورئ هه میشه یی عیراقا فیدرال یین تایبهت ب دهرخستن وئیداره کرنا سامانین سرؤشتی (نهفت وهک نمونه) ب هه ماههنگی دگهل حکومهتا فیدرال یا ناوهندی.

زیده بوونا به رهه می نهفتی لسالین دوماهی دا ، هر ژ سالا ٢٠٠٧ وتا نوکه گوهورینهکا مهزن ب سهر ئابووری یا ههریمما کوردستانی هات پشتی کو چندها کومپانیین نهفتی یین جیهانی (IOCs) بو کار وچالاکین ودهرئینانی به رهم دهقهرئ هاتن بو مه به ستا دهرخستنا

نهفتی و بدهستفه ئینانا قازانجین مه زن و به شهک ژ وان کۆمپانیا خودان سالۆخه تین پیشبرکیی یین مه زنن، وه ریما کوردستانی وه کو کیانه کی ئابووری یی گرنګ ل عیراقی هاته پیش، ول هه مان دهم دا هه ولین حکومه تا عیراقی بو ژیرخستن و چاقدیریکرنا پرۆسه یا دهرخستن وهنارده کرنا نه فتا هه ریمی به رده وام بوون و دخوازت ل چارچۆقی سیسته ما فیدرالی دا وب پشت به ستن ب دهستوری هه میشه یی سه رده ریی ل گه ل هه ریما کوردستانی دا بکه ت ب تایبه تی ده می داهاتین نه فتی زیده بووین و ده رکرنا یاسا نه فت و گازی ژ لای حکومه تا هه ریمی فه لسالا ۲۰۰۷^(۹۵).

هه ولین هه ر ئیک ژ حکومه تا ناوه ندی و حکومه تا هه ریمی ژ بو بدهستفه ئینانا پتری یا دهسته ه لاتان بوویه ل ریقه برنا دوسه یا نه فت و گازی ل چار چۆقی دهستوری هه میشه یی دا، هه ریما کوردستانی ل شروقه کرنا خودا بو دهستوری عیراقی مافی دهرخستن وهنارده کرنا نه فت و گازی ب مافی خوه دزانیت ورۆلی حکومه تا ناوه ندی تنی دقیت شیره تکاری بیت، ویا گرنګ لجه م هه ریما کوردستانی هه بوونا دهسته ه لاتی ل نه خسه دانانا ریچکه ی یا خوه یا تایبه ته ل پیشخستنا نه فتی ل هه ریمی چونکی وه هزر دکه ن کو حکومه تین عیراقی یین ئیک ل دیف ئیک ب ئه نقه ست سیکته ری نه فتی فه رامۆشکرینه هه ر ژ سالین بیستان ژ چاخ بوری و تا فی سه رده می^(۹۶).

گرفتین دهستوری ل ناچه را حکومه تا هه ریمی و حکومه تا فیدرالدا بیی چاره سه ری ماینه فه، و حکومه تا هه ریمی لسالا ۲۰۰۸ هه ولدا کو

⁹⁵ Mills, Robin, 2016, Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics, University of Oxford, the Oxford institute for Energy studies, WPM. 63

⁹⁶ Kane, Sean (2010), Iraq's Oil Politics- where agreement might be found, United States- Institute of . :Peace, January, No. 64, PP 6-7, on Link https://www.usip.org/sites/default/files/iraq_oil_pw64.pdf

بوچوونه‌کا یاسایی یا نیف دهوله‌تی ژ نفیسینگه‌ها پارێزه‌رێن نیف دهوله‌تی (کلیفورد تشانس) بده‌ستقه‌بینیت بو پشتگیریکرن ل مافی سه‌ربه‌خو یا ریقه‌برنا سیکتیه‌ری نه‌فت وگازی ل دیف یاسا نه‌فت وگازی یا هه‌ریمی، و بوچوونا وئ ئه‌فه بوویه کو هه‌ردوو ماددین ده‌ستوری (۱۱۵ و ۱۲۱) پشته‌قانیی ل یاسا نه‌فت وگازا هه‌ریمی دکه‌ن سه‌باره‌ت هه‌می ئه‌و بیاقین کو نه‌هاتینه‌ دیارکرن ل ماددا (۱۱۰) یا ده‌ستوری عیراقی سه‌باره‌ت سیکتیه‌ری نه‌فت وگازی و ریقه‌به‌رن و مافین واژووکرنا گریه‌ستا ل گهل کۆمپانیین بیانی، زیده‌باری کو ماددا (۱۱۲) چ ده‌سته‌لاتین یه‌کلایکه‌ر وره‌ها وه‌فیشک ب ده‌سته‌لاتدارین فیدرالی و هه‌ریمی نه‌داینه بو ریقه‌برنا سیکتیه‌ری نه‌فت وگازی ل هه‌ریما کوردستانی، له‌ورا ریقه‌برنا فی سیکتیه‌ری ژ لای هه‌ریمی فه پیدقی ناکه‌ت یا پابه‌ندبیت ب یاسایین فیدرالی یین نیستمانی سه‌باره‌ت نه‌فت وگاز و دابه‌شکرنا داهاتان^(۹۷).

ل قیری ئاشکرا دبیت کو هه‌ریما کوردستانی شیایه‌ مفایه‌کی باش ژ وئ ده‌رفه‌تی ببینیت یا کو ل پشتی ده‌رچوونا ده‌ستوری په‌یدا بووی ل پاکیشانا وه‌به‌ره‌م هینانین بیانی و بکارئینانا پشکا خوه‌ی یا دارایی ژ بودجا گشتی یا عیراقی (پشکا ۱۷٪) ژ بو ئافاکرنا ژیرخانا ئابووری و بلندکرنا ئاستی پشکا تاکه‌ که‌سی ژ داهاتی بیی کو گۆرانکاریین ستراتجیه‌ری دئابووری یا هه‌ریمی دا دروست بین.

ول قیری نه‌بوونا یاسایه‌کا ئیکگری و گۆنجایی بو هه‌ردوو لایه‌نا ژ پیخه‌مه‌ت دابه‌شکرنا داهاتی نه‌فتی دئ بیته‌ ئه‌گه‌ری به‌رده‌وامی یا روی ب رویوون و کیشه‌ و گرتین سیاسی و ئابووری ل وه‌لاتی، وزیده‌باری

۹۷ القادری، رعد، ۲۰۱۶، قراءة فی النزاع النفطي بين الحكومة الاتحادية وحكومة إقليم كردستان، منشورات مرکز البیان للدراسات والتخطيط، بغداد، العراق، ص ۷-۸، علی الرابط:

<http://www.bayancenter.org/wp-content/uploads/2016/10/545342313.pdf>

وئ بارگرانی یا دارایی و سیاسی یا کول سەر هه‌رێما کوردستانێ
دروست دبیت ژ ئه‌نجامی ناکۆکیان، لێ هه‌رێم یا رژدبوو ل سەر
پیاوه‌کرنا سیاسه‌تا سهربه‌خو ل بیاڤی نه‌فت و گازێ دا.

۲-۳: یاسایین په‌یوه‌ست ب پیشه‌سازی یا نه‌فتی ل هه‌رێما کوردستانێ

بیگومان ژ بو ب دامه‌زراویکرنا پیشه‌سازی یا نه‌فتی ل هه‌رێمی
پیدڤی یه‌ یاسایین په‌یوه‌ست ب فی بواری ڤه‌ به‌ینه‌ دارژتن تا بکارن
ب ئاوايه‌کی کارگیري به‌ینه‌ ریڤه‌برن، و سه‌باره‌ت سیکته‌ری پترولی ل
ڤیری دوو جورین یاسایان هه‌نه‌ ل هه‌رێما کوردستانێ پشتی سالا
۲۰۰۷ ئ ئه‌وژی یاسا سامانین سروشتی، و یاسا نه‌فت و گازێ یه‌.

ناڤه‌روکا هه‌ردوو یاسایان یا جودایه‌ ژ هه‌ڤدوو، بو نمونه‌ یاسا
سامانین سروشتی یا ژماره‌ (۲۱) یا سالا ۲۰۰۷ ئ خوه‌ دامه‌زراندنا
وه‌زاره‌تا سامانین سروشتی دا دبیته‌ڤه‌ کو ئه‌رکین وئ نه‌خشه‌ کیشان
وه‌اندانا وه‌به‌ره‌ینان ویدیڤوون و سه‌ره‌په‌رشتیکرنا گریه‌ستین پترولی
یه‌، زیده‌باری پرۆسین دبیته‌ڤه‌ وده‌رخستنا نه‌فت و گازێ و پرۆسین
بازارداریی...وه‌تد.

وژ لایه‌کی دی یاسا نه‌فت و گازێ یا کول په‌رله‌مانی هاتیه‌
په‌سه‌ندکرن گرنگترین یاسا بوویه‌ بو ریڤه‌خستنا سامانین سروشتی
وکاری لینگه‌ریان وده‌رخستن وه‌نارده‌کرنا نه‌فت و گازێ، زیده‌باری کو
پینگاڤه‌ک بوویه‌ بو دروستکرنا سندوڤا داهاتین نه‌فتی و پشکداری پیکرنا
هاولاتیان ل دروستکرنا بریارێ، زیده‌باری ده‌ستنیشانکرنا ئه‌رک ورولی
وه‌زاره‌تا سامانین سروشتی و په‌یوه‌ندی یا وئ ب کۆمپانیین نه‌فتی
ڤه‌، لێ ب ئاوايه‌کی پراکتیکی کار پی نه‌هاتیه‌ کرن و نه‌که‌ڤتیه‌ دچار
چۆڤه‌کی دامه‌زراوه‌یی دا.

یاسا نه‌فت و گازێ ریڤی دده‌ت بو دامه‌زراندنا کۆمپانیین نه‌فتی یین

خۆمالى يىن نىشىتمانى كۆب ئەركى رېفەبرنا پرۆسىن نەفتى رابىيت
وخودان كەسايەتتە مەعنوى وسەربەخو بن، وەكو^(۹۸):

۱. كۆمپانیا كوردستان يا نىشىتمانى بو نەفتى (KNOC): ئەركى وى
رېفەبرنا بەرھەمى نەفتى يە وركابەرىكرن ل گەل كۆمپانىن دى تر بو
بدەستقەئىنانا مۆلە تا تايبەت ب رېفەبرنا كىلگەھىن نوکە يىن نەفتى
وگریدانا پرۆتوكولین ھەقالبەندى ل گەل كۆمپانىن جىھانى يىن نەفتى
يىن خودان شارەزايى وناق و دەنگيا باش ل پرۆسىن نەفتى دا بو ب
ھىزكرنا بەرھەمى كىلگەھىن نەفتى.

۲. كۆمپانیا كوردستان يا نىشىتمانى بو نەفتى (KNOC) وياسا نەفتى
دەرفەتى ددەتە قى كۆمپانىي بو ركابەرىكرن سەبارەت ئىدارەكرنا
كىلگەھىن نوکە وپاشەرۆژى يىن نەفتى وئىمزاكرنا رىككەفتان دگەل
كۆمپانىن نەفتى يىن جىھانى.

۳. كۆمپانیا كوردستان بو پرۆسىن پالاوتنا نەفتى (KODO) تايبەت
ب كارى تورىن سەرەكى يىن ھىلین قەگۇھاستنا نەفتى وئىدارەكرنا
پرۆژەھەكى ژ لايى لايەنى سىي قە ب رازەمەندى يا جقاتا ھەرىمى.
۴. كۆمپانیا كوردستان بو ب بازاركرنا نەفتى (KOMO) تايبەتە ب
بازاركرن يان رىكخستنا نەفتا بەرھەمئىنايى ژ پرۆسىن نەفتى ول سەر
وى يە پشكا كۆنتەرچيان ژ نەفتى بازارى بو بكتە ولدىف رىككەفتەكى
ل بن روناھيا گرىبەستا پشكارىكرنى.

ژ لايەكى دى وپشتى پرۆسەيا دەرختن وھناردەكرنا نەفتى
ل ھەرىما كوردستانى گەشەكرن ب خۆقە دىتى، وژ پىخەمەت ب
دامەزراوھىيكرنا دۆسەيا نەفت وگازى، پەرلەمانى كوردستانى رەشنقىسا
ياسا دابەشكرنا داھاتىن نەفتى ئىخستە ل بەر گەنگەشەكرنى وپاشان

۹۸ قانون النفط والغاز لإقليم كوردستان، رقم (۲۲)، ۲۰۰۷، منشورة فى جريدة (وقائع
كوردستان)، بتاريخ ۲۰۰۷/۱۱/۱۵.

ب یاسایا ژماره (۲) لسا ۲۰۱۵ هاته په سهندکرن^(۹۹).

دروستکرنا سندوقین سهروهیری یان سهقامگیری یا داهاتین پترولی ئیکه ژ پینگافین گرنګ بهرهف دامه زراوه ییکرنا پرؤسا دهرخستن وهنارده کرنا پترولی ژ بهر کو دی خه لکی وهلاتی پشکدارکه تن دقې پرؤسا نه ته وهی وئابووری دا وپیاده کرنا بڼه مایین شه فافیه تی ولپرسینه قی ل شیوه یی دابه شکرنا سامانین سروشتی ل وهلاتی دا. دابه شکرنا داهاتین نه فتی دی داخازیا ناخووی زیده که تن وپاشان قه ژاندنا ئابووری چونکی ئه ف داهاته ب ئاویه کی یه کسان دی ل سه ره می سیکنه رین جفاکی دا ئیته دابه شکرنا، زیده باری هه بوونا روله کی بهرچا ف ل پیشخستنا بازارین دارایی یین قه زردانی ژ ئه گه ری هه بوونا داهاته کی بو هاوالاتیان ب شیوه یه کی ریکخراو و به رده وام کو دکارن وه کو گه رهنه تیه ک بکاریین.

زور ژ وهلاتین جیهانی په نا بو دامه زاندنا سندوقا دابه شکرنا داهاتان بریه بو پاراستنا ئابوورین خوه ژ گوهورینا بهایین نه فتی ونه جیگر بوونا داهاتان، ول ئیک ژ قه کولینین پؤستا دراقی یا نیف دهوله تی دا ئاماژه ب هه بوونا ۳۱ وهلات دکه تی یین کو سندوقین ئیداره کرنا داهاتین نه فتی دامه زاندینه نه خاسمه پشتی سال ۱۹۹۵. ^(۱۰۰)

۹۹ قانون صندوق کوردستان للعائدات النفطية والغازية، رقم (۲)، ۲۰۱۵، المنشوره فی موقع برلمان کوردستان، علی الرابط:

<http://www.perlemanikurdistan.com/files/articles/170515111330.pdf>

¹⁰⁰ Sosnowska. R, M, Meads Villafuerte P. & Thomas, 2008, managing the Oil Revenue Boom: The Role of Fiscal Institutions, international Monetary Fund (IMF), Working Paper (260), and Washington D.C

۳-۳: هه‌رهم وکۆمپانییڤ بیاڤی: ریککه‌فتنڤ پشکداریکرن دبه‌ره‌هم هینانا

نه‌فتی دا

ئیکه‌م جار ریکه‌فتنا پشکداریی ب به‌ره‌هم هینانی ل ئه‌ندونسیا لسا‌لا ۱۹۶۶ هاته‌ پیا‌ده‌کرن، کو‌ سه‌ره‌رایي راگه‌هاندنا سه‌به‌خوی یا خوه‌ لسا‌لا ۱۹۴۵ لی چالاکیڤ کۆمپانییڤ نه‌فتی یڤ بیاڤی تا نوکه‌ پشبه‌ستنڤ دکه‌نه‌ ل سه‌ر یاسا (ئندیش میجویت) وه‌ک یاسا کانزایان ل سه‌رده‌می کۆلۆنیالیزما هوله‌ندی. ودگه‌ل گه‌شه‌کرنا هه‌ستا نه‌ته‌وه‌یی، ئه‌ف ریکاره‌ ل پیدانا ئیمتیا‌زاتان هاته‌ ئیدانه‌ کرن چونکی ژ پاشمایڤ قوناغا کولۆنیالزم وئیمپریالیزمی یه‌. و حکومه‌تی ره‌دکر کو‌ ئیمتیا‌زاتا نو‌ی بده‌ت و(شیوا‌زی ئه‌ندونسی) پیشکیش بکه‌ت یا دی‌ژنڤ ریکه‌فتنا پشکداریکرنڤ ب به‌ره‌هم هینانی (PSA) کو‌ ده‌وله‌ت خودانا مولکداری یا سامانایه‌ ودان وستاندنا دکه‌ت ل سه‌ر سیسته‌ما دابه‌شکرنا قازانجان. لده‌ستپنکی کۆمپانییڤ بیاڤی لدژی قی بژارده‌یی هه‌لویست وهرگرتن وترسا‌ وی چه‌ندی هه‌بوون کو‌ کارتی‌کرنڤ ل ئیمتیا‌زاتیڤ وان بکه‌ت ل وه‌لاتیڤ دی تر، به‌لی کۆمپانییڤ سه‌ره‌به‌خو چونه‌ دنا‌قا ئه‌قان ریککه‌فتنان دا وکۆمپانییڤ مه‌زن ناچارکرن کو‌ قی پینگافی به‌افێژن. ولدیف دا ریککه‌فتنڤ پشکداریکرنڤ ب به‌ره‌هم هینانی ل سه‌ر ئاستی جیهانی به‌لاقه‌بوون ونوکه‌ شیوه‌یه‌کی زۆر به‌ره‌لاقه‌ نه‌خاسمه‌ ل ئاسیا نا‌فین وقه‌فقاس^(۱۰۱).

ل‌دیف ئه‌قان ریککه‌فتنان مولکداری یا سامانیڤ سروشتی دی مینن بده‌ستی ده‌وله‌تی، یا کو‌ ریڤ دده‌ته‌ کۆمپانییڤ بیاڤی ده‌مان دم دا بو‌ ریقه‌برن وگه‌رخستنا وه‌به‌ره‌هم هینانا کیلگه‌هین نه‌فتی. ریککه‌فتنڤ پشکداریکرنڤ ل به‌ره‌می دا (PSA) گرڤه‌سته‌که‌ ل

¹⁰¹ Bindemann, Kirsten (1999), Production-Sharing Agreements: An Economic Analysis, Oxford Institute for Energy Studies, WPM 25, October, PP 67-69

ناقبەرا حكومت وئىك ژ وەبەرەينەرەن يان پتر وب رىي يا وي مافين ليگەريانى ل سامانين سروشتى وديتن ودرخستنا وان ل دەرەكى ول ماوەكى دياركرى دئيتە ئەنجام دان، ليدف پيئەرەين قى جورى گريئەستا، حكومت دى ب ئەركى ديارىكرنا وەبەرەينەرى رابيت بو دەرخستنا سامانين سروشتى ودى رابن ب ريفەبرنا كارى ل سەر خەرچين خوە يين تاييەت وپشكررايكرن ل مەترسيان دا ل گەل حكومتى ل بەشەكى بەرەمە، وكۇمپانيا نەفتى ھەمى مەترسين دارايى بو ليگەران وەبەرەم ھينانى ب ئەستويى خوئە دگريت، وەولەت ژى ھندەك مەترسيان. ول پرانيا جارن كۇمپانيين نەفتا نيشتيمانى پەيوەندىي ب ئەقان ريككەفتنان دكەن وەك خودان بەرژەوەندى، وھندەك قازانجى خوە ل سەر شيوہي (پشكەك دسەرماني) دا پيشكيشى ريككەفتنى كرىە يا كو سەرمایەگوزاري دەرەركا ديارى كرى دا دكەن ليدف ريككەفتنى. وھندەك جارن حكومت ريكى ددەتە كۇمپانيين دى وتچوونا وي يا دەستپيكى ب ئەستويى خوئە دگرن. وھكومت دى رابيت ب قەگەراندنەقەيا ئەقان تىچوونان بو كۇمپانيا دگەل قازانجىن پاشەرۆژى ل بن سيبەرا ريككەفتنى^(۱۰۲).

گريئەستين پشكررايكرنى دەرەم ھينانى دا ئەو گريئەستين يين كو دناقبەرا حكومت يان كۇمپانيەكا نەفتى يا ناخووي دگەل كۇمپانيەكى يان كۇمەكا كۇمپانيين بيانى دئيتە واژووكرن، چ ب پشكرارى يا لايەنى ئيكى يان يىي پشكراربوون، ول قى حالەتى لايەنى دوويى (كۇمپانيا بيانى) دى بەرپرس بيت ژ دايينكرنا خزمەتا تەكنيكى ودارايى ل پرۆسين ليگەريانى، وشارەزاين ئابوورى دوى باوهرى دانە كو مەترسين زور ھەنە دئەقان جورە گريئەستين نەفتى ژ ئەگەرىي زیدەبوونا تىچوونا

¹⁰² Central Bank of Russia, 2011, Twenty-Fourth Meeting of the IMF Committee on Balance of Payments

:Statistics, Moscow, Russia, October. On Link

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2011/11-17.pdf>

کارین لیگه ریانى ب شیوهیه کى کو ئه و بهرهمى بدهست کهفیت یى زور نه بیت بو دابینکرنا تیچوونان یان فروتنه فتنى ب ئاوايه کى بازرگانی، لى سیمایین هه ره گرنگ یین جیولوزى یا ئاها کوردستانی ئه فهیه کو ریژهیا سه رکه فتن و دیتنا نه فتنى ل قى وهلاتى دنقههرا ۸۰.۷۵٪ له ورا ل قى حاله تی پتر کومپانى قازانجى دکه ن وراسته وخو دبه خودان پشک دریژهیا بهرهم هینانى دا. ول زور ژ وهلاتین خودان سامانین سروشتى دا پهنا بریه ل بهر گریبهستین پشکداریکرنى دبهرهم ئینانا نه فتنى دا، وهکو هندستان کو سه ربوره کا دریژ هیه دهگل کومپانیین نه فتنى هه ر ل دوماهیا سالیین پینجیهاندا، بو نمونه دما ددا (۲۹۷) ژ دهستورى هندستانی، ریی هاتیه دان بو ئه ف جورین گریبهستان وپشکداریکرن ب قازانجى دهگل حکومه تی، ومه ترسین گریبهستان دهگه فته سه ر کوئته رچیان ئه گه ر ئاشکراکرن ودهرختنا نه فتنى یا بازرگانی بیت. ئه ف گریبهستین نه فتنى یین قى وهلاتى ب مه بهستا راکیشانا کومپانیین بیانى یه بو سه رمایه گوزاریى^(۱۰۳).

بیگومان گریبهستین پشکداریی یین نه فتنى ژ کومه کا بنه مایان پیک دئیت وهکو: (۱۰۴)

۱. حکومه ت لدهستپیکا کارى بهرهم هینانى دى پشکه کا بهردهوام ژ نه فتنى وهرگریت ل بهرامبه ر (مولکانى - الریع) ئه وژى مافى مولکداریی یه، واته ریژهیه کا خوجه ژ بهرهم هینانى بیى بهرچاف وهرگرنا هه بوونا قازانجه کى دپروژه ی دا.

¹⁰³ Government of India, 2012, Report of the Committee on the PSC Mechanism in Petroleum Industry,

on Link

<http://www.indiaenvironmentportal.org.in/content/369211/report-of-the-committee-on-the-production-sharing-con-tract-mechanism-in-petroleum-industry>

۱۰۴ عبد العالی، امجد صباح، ۲۰۰۸، عقود بدیلہ لاتفاقیات المشارکة بالانتاج (PSA) لتطوير القطاع النفطی فی العراق، جامعة البصرة، مجلة العلوم الاقتصادية، العدد (۲۱)، المجلد الخامس، حذیران.

۲. پشתי دهسټپيکړنا پرؤسه يا بهرهم هينانې ووهرگرتنا مولگانه ژ لايې حکومه تې څه (لديف ئه و چهندا ل گريبه سټي دا هاتيه ديارکرن) ل څي حاله تي لايه نې کونته رچي (کومپانيا بياني) دې پشکهک ژ بهرهمي نهفتي هه بيتن لديف ئه و ريژه يا دگريبه سټي دا بو هاتيه ديارکرن ب ئارمانجا زفراندنه څه يا خه رجيين وه بهرهم هينانې دپروسيڼ ليگه ريان وبهرهم هينانې بو مهبه سټا پرکړنا خه رجيين بکاربرني. ئه و پشکا بو کومپانيا وه بهرهمه مېنه ر دئته ته رخان کرن ديژني (نه فتا تيچووني Cost Oil)، وکومپاني بهرده وام دې وهرگريت بو پرکړنا خه رجيين وه بهرهم هينانې پاشان بو پلا دابينکړنا خه رجيين بکاربرني بتي.

۳. ئه و چهندا مايي ژ نه فتا بهرهم هينايي، پشتي وهرگرتنا پشکا مولگاني ژ لايې حکومه تې څه ووهرگرتنا نه فتا تيچووني ژ لايې کومپانيي څه، دې بيژني (نه فتا قازانجکړني - Profit Oil). ونه فتا قازانجي دناڅبه را حکومه ت وکومپانيي دا ئيته دابه شکر ب ريژه يڼ ديارکري دگريبه سټي دا، وپشکا کومپانيي ل څي حاله تي دې بيته قازانج ژ پروژهي.

۴. کومپانيا وه بهرهم هينه ر دې باجا داهاتي ده ته دهوله تي ل سهر پشکا خوه ژ نه فتا قازانجکړني، ويا مايي دې بيته قازانجه کي ته مام. بيگومان لديف ئه و جوري گريبه سټا، ئه گهر پشتي کاري ليگه ريانې بهرهمي نهفتي چيپوو، دې ريي ب کومپانيا بياني ئيته دان پارې نه فتا بهرهم ئينايي ل کوردستانې بکاريښت بو دانه څه يا تيچوون وخه رجين چالاکين خوه، ويا دياره ديژنه څي پروسي (نه فتا دانه څه يا تيچووني) ويا دمينه څه ديژني (نه فتا قازانجکړني) هه ر وهکو مه ئاماژه پيکري، ول هه ريما کوردستانې نيزيکي ۹۰٪ ژ داهاتي بو حکومه تي يه (۱۰۰):

پشتي دوماه يک هاتنا پرؤسا دهرخستنا بهرهمي، وژ سه رجه مي نه فتا قازانجکړني ۸۵٪ قازانج بو حکومه تا هه ريمي دمينه څه، و ۱۵٪ بو

۱۰۵ ووزاره تي سامانه سروشتيه کان، راپورتي مانگانه، ژماره ۴، کانوني دوهم ۲۰۱۴. ل ۱۷، ل ويب سايتي ووزاره تي: www.mnrkrg.org

کۆمپانیا بەلێنەدەر یا کو ب کاری لێگەریان و بەرھەم ھێنانی رابووی. ھەر وەسا ٤٠٪ ژ نەفتی بو دانەفەیا تیچوونا پرۆسا دەرخستنی دئی ئێتە تەرخان کرن پیشی کو پرۆسا لێگەریان ب دوماھی دئییت، وئەف داھاتی نەفتی یی مایی یا کو نەھاتیە وەبەرئێنان دئی ئێتە فەگۆھاستن بو سەر نەفتا قازانجکرنی .

دئەف جۆری گریبەستان دا، سوودمەندی سەرھکی دئی کۆمپانیین نەفتی بن نەک ھاولاتیان، ودقی خالی دا ھەریم کوردستانی پیچەوانە ی عیراقی یە چونکی گریبەستین وان شیوەیی خزمەتگوزارینە نەک پشکار. لەورا دکارین بیژین ئەو گریبەستین ھەریمی تا نوکە پرانیان وان ب ھەدەردان بویە نەک کۆمکرنا داھاتی وباشترکرنا ژیان ھاولاتیان. چونکی لیدیفاتایین مەھا چریا دوویی یا سالا ٢٠١٤ یا سامانیین سروشتی ھاتیە کو ھەر ژ سالا ٢٠٠٧ تا ٢٠١٤ حکومەتا ھەریمی (٢٦٣) ملیون بەرمیلیین نەفتی یین دەرھیتاین ب کۆژمی (٢٣) ملیار دولاران .

٤. ھەریم کوردستانی و بریارا سەر بەخۆ

ھناردەکرن وفرۆشتنا نەفتی

ھەبوونا ناکوکیان ل ناڤەرا حکومەتا ھەریمی و حکومەتا عیراقی دا، نەبوویە ئاستەنگ ل بەردەم بەردەوامی ھناردەکرنا نەفتا ھەریمی ب ریی یا کەنالیین فیدرالی دا (ھیلا نەفتا کەرکوک - جەبھان یا تورکی) کو ل بن سەرپەرشتی یا کۆمپانیا (سومو) یا عیراقی دایە، زیدەباری کو پشکا ھەریم کوردستانی ژ ی بودجا گشتی یا عیراقی یا بەردەوام بوویە، وپاشان کیشا سەرھکی دەستپیکر دەمی کو حکومەتا فیدرال ئامادەنەبوو شایستە وھق دەستی کۆمپانیین نەفتی یین جیھانی بدەت یین کو رۆلی خوە ھەبوویە ل لێگەریان و دەرخستنا نەفتی دا.

هەر ئەف کیشەیه ببوو ئەگەرئ زیدەبوونا شایستەیین کۆمپانیا
 وقەرزی کۆم قەبووی ل سەر شانی حکومەتا هەریمی و فشارین
 حکومەتا فیدرال بەردەوام بوو بو ریگرتن ل واژووکرنا گریبەستان
 ونە دەربیرنا رازەمەندیی ل سەر شیو و ناڤەرۆکا ئەوان گریبەستان،
 ول ئەجامی قی چەندی، حکومەتا هەریمی هزر ل نەخشەکیشان
 وجیبەجیکرنا سیاسەتین سەر بەخۆ کر، وهول بو دیتنەڤەیا ریکین
 نووی یین هئاردهکرنا نهفتی هاتنه دان ب ئارمانجا پشتەقانیکرنا به رههه م
 وهئاردهکرنا نهفتی.

٤-١: هه‌سه‌نگاندنا سی‌کته‌ری نه‌فتی پیشی بریارا سەر‌به‌خۆ فرۆشتنا نه‌فتی

پاکیشانا هیلا بورین پترۆلی دناڤه‌را هەریم وتورکیا دا دبیته
 فاکته‌ره‌کی گرنگ دهاوکیشه‌یا ووزی دا ل ده‌قه‌ری، لی ساخله‌ته‌کا
 نووی کو ژ نه‌فتی په‌یدا دبیت ئەڤه‌یه دقتین ری خوش نه‌که‌تن بو
 دروستبوونا دیکتاتوریه‌ته‌کا نووی، وه‌ر ده‌سته‌ه‌لاته‌کا قی هزری بکه‌ت
 دقت هزر ده‌یزا سیاسی یا نه‌فتی دا بکه‌ت.

بیگومان هەریم کوردستانی ئیکه ژ ده‌قه‌ری سهرنج پاکیش ل
 جیهانی بو پاکیشانا کۆمپانیین نه‌فتی ژ وانا کۆمپانیا ئیکسون موبیل
 یا ئەمریکی کو بکارن بیرین نووی یین نه‌فتی ئاشکرا بکه‌ن ب یه‌ده‌کین
 مه‌زن ولیدف مه‌رجین بازرگانی یین پکا به‌ریکرنی تا حکومه‌ت شیانین
 هئارده‌کرنا ٥٥٠ هزار به‌رمیلا رۆژانه هه‌بوون و پیشبینی کرن بگه‌هیته
 ئاستی ئیک ملیون لده‌ستییکا سالا ٢٠١٩ یان ٢٠٢٠، لی ئەف گه‌فین
 سالیڤ دوماهی بوویه ئەگەرئ کیم بوونا چالاکین کۆمپانیا (بیانی
 و ناڤخویی) وجهین لیگه‌ریان و دیتنەڤەیا نه‌فتی^(١٠٦).

¹⁰⁶ Hanna & Partners, 2015, Kurdistan oil & Gas outlook, Report, Atlantic council, December. On link

https://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Iraqi_Kurdistan_Oil_and_Gas_Outlook_web_0915.pdf

ل قیترى چەند سامانى پترۆلى ل کوردستانى زیڤه بىت دى پتر باوهرى يا ههرىمى خورت بىت به رەف هزرکرنى دسەربەخوياً ئابوورى دویر ژ عىراقى، به لى ژ بهر کو نه فتا ده قهرىن جىناکۆک نه خاسمه ل کهرکوکى وهک پرسهک مايه قه ل سه ر پاشه روژا وى ئىکى کا دى کى دهسته لات ل وى ده قهرى هه بىت، وبىگومان پترۆلا کهرکوکى دى يا گرنگ بىت چونكى سى ئىکا يه ده کىن عىراقى پىکڤىنىت ژ سه رجه مى ١٤١،١ مليار بهرمىلىن يه دهک، له ورا حکومه تا ناوه ندى ب هه مى هىزا خوهرى دهستورى وسىاسى دى کار که تن لدژى واژووکرنا گرىبه ستىن پترۆلى يه يىن ههرىما کوردستانى، ول هه مان دهم دا ئابوورى يا ههرىما کوردستانى روى ب روى سى فشار ودره بىان بوويه قه: يا ئىکى نزم بوونا بهايىن نه فتى، يا دووى ژده ست دانا داهاتى ژ نه گهرى داخستنا هىلا بورىن نه فتى يىن کهرکوک - جهيهان، ويا سى ژى ئه و مه ترسىن کو روى ب روى کۆمپانىن نه فتى دبن ئه قىن ل ههرىما کوردستانى وهکو کۆمپانيا گۆلف کىستون (Gulf KeyStone) يا کو پشکىن وى ب رىژه يا (١٪) کىم بووين، وکۆمپانيا گىل ئىنرجى (Genel Energy) وکىم بوونا شىانين هئارده کرى، ئه ق هه مى فاکتەر هه بوونه ئه گهرى وى چهن دى کو حکومه تا ههرىمى شىانين داراى يىن پىدقلى ل به رده ست نه بن بو راکىشانان کۆمپانىن ووزه يىن جيهانى ژ پىخه مه ت پىشخستنا ژىرخانا ئابوورى وخزمه تگوزارىان بو ده قهرى^(١٠٧).

لدىف داتا وئامارىن په يوه ست ب نه فتى پشتى سالا ٢٠٠٣ خويادکه ن کو ههرىما کوردستانى ب هه ماهه نگى دگه ل حکومه تا ناوه ندى ب ئاوايه کى سىسته ماتىكى کار بو ده رخستن ووه نارده کرنا نه فتى کرينه وپشته قانى ل هه ر هه وله کى هاتيه کرن بو راکىشانان کۆمپانىن نه فتى

¹⁰⁷ Roberts, John, 2016, Iraqi Kurdistan Oil & Gas Outlook, Atlantic Council, Global Energy Center and Dinu Patriciu Eurasia Center, September. On Link <https://euagenda.eu/upload/publications/untitled-6654-ea.pdf>

یێن بیانی بو واژووکرنا گریههستان، ههروهکو ل خشتهیا (۲) دا دئیتیه
 دیتن سهبارهت ئه و وهرار و پیشکهفتنا دۆسهیا نهفتی و پالوتنا وی
 ل ههریما کوردستانی بخوڤه دیتی دماوی ۲۰۰۳ - ۲۰۱۳، بو نمونه
 بهرههمی نهفتا ههریمی ب (۳۹۵,۹۴۵) هزار بهرمیلا دهاته خهملاندن
 لسالا ۲۰۰۳ پاشان گههشته (۷۸,۴۶۳,۵۱۸) بهرمیلا لسالا ۲۰۱۳ ئ،
 واته سههرجهه نهفتا بهرههه ئینایی دماوی ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۳ گههشته
 (۲۷۲,۶۴۵,۹۱۱) ملیون بهرمیلا. زیدهباری ئه و پیشکهفتنا پهیداووی
 ل کاری پالوتنا نهفتی ل پالاوگههین سههرکی کو ههمی ئامارهیه
 بو پیشکهفتنا سیکتهری پترولی ل ههریما کوردستانی و پیدقی بوو
 کو دهستههلاتا ههریمی مفا ژ شیان وشارهزایی یا حکومهتا فیدرال
 وهرگرتباه وئو گریههستین پشکداریی کرنی دگهل کۆمپانیا واژوو
 نهکربانه پیچهوانه ی گریههستین خزمهتی یێن حکومهتا فیدرال^(۱۰۸).
 ل خشتهیا لخاری دیار دبیت کو سال بو سال پشتهی ۲۰۰۳ ئ
 تا سال ۲۰۱۳ ئاستی بهرههه هینانا نهفتی ل ههریما کوردستانی
 زیدهبوو، ول وی ماوهی دا ئاستی سههرجهه بهرهههمی نهفتا ههریمی
 گههشته (۲۷۲,۶۴۵,۹۱۱) بهرمیلا. ههروهسا بو ئیکهه جار، ههریما
 کوردستانی نهفتا خوه ب ریی یا کۆمپانیا سومو یا عیراقی ڤه
 لسالا ۲۰۰۸ ئ هئاردهکرن ب قهباری (۳۲۸,۷۰۸) بهرمیلا تا گههشته
 (۲۴,۵۰۷,۲۱۳) بهرمیلا لسالا ۲۰۱۲ پیڤشی کو ناکوکی دناڤههرا ههردوو
 لایهه نان سههرهلبدهن سهبارهت جوړی گریههستا وشیههین هئاردهکرنی
 (خشتهیا ۷). دئهجامی سههرهلانا ناکوکیان، قهباری هئاردهکرن پشکا
 نهفتا ههریمی لسالا ۲۰۱۳ تنی بو (۸,۶۰۲) ملیون بهرمیل بوو،
 ددهمهکی دا کاری هئاردهکرنی ب ریی یا تانکههراڤ ژ ههرا بهردهوام
 بوو نهخاسمه پشتهی سال ۲۰۱۲ ئ وههتا نوکه ژ ی بهردهوامه.

¹⁰⁸ Ministry of Natural Recourses, 2013, Oil Production, Export & Consumption Report 2003-2013,

:December. On Link

http://mnr.krg.org/images/pdfs/MNR_Production_Report_2013_1.pdf

خشته (۷)

کوژمی نهفتا هئاردهکری ژ لایی ههریما کوردستانی وکومپانیا سومو
یا عیراقی وتانکه ران دماوی ۲۰۰۳ - ۲۰۱۳ (هزاران بهرمیل سالانه)

سال	بهره م هینانا نهفتی بهرمیل	نهفتا هئاردهکری ب رئی یا بورین ههریمی بو تورکیا	نهفتا هئاردهکری ب رئی یا کومپانیا سومو یا عیراقی فه	نهفتا هئاردهکری ب رئی یا تانکه ران
2003	395.945	0	0	0
2004	160.599	0	0	0
2005	367.738	0	0	0
2006	506.269	0	0	0
2007	1.524.211		0	0
2008	3.117.172	0	328,708	0
2009	15.689.046	0	6,870,351	0
2010	27.483.775	0	2,176,791'	0
2011	68.231.486	0	37,242,281	0
2012	76.706.152	0	24,507,213	749,567
2013	78.463.518	491,121	8,602	11,282,860'
سه رجهم	272.645.911	491,121	71,133,945	12,032,427

ژیدهر:

Kurdistan Region of Iraq, Ministry of natural Resources, 2013, Oil Production,-
Export, and Consumption Report 2003-2013, P12

- ریکخراوی دور بو زانیاری نهوتی کوردستان ، راپورتی به
بازارکردنی نهوتی کوردستان،، ژماره (۱)، نوڤه مبهه ۲۰۱۴، لاپه ره (۴).
لسالا ۲۰۱۴ وب تاییه تی پشتی دروستبوونا شه ری تیرۆری وداعش
ل سه ر عیراق وههریما کوردستانی، یه ده کی نهفتا ههریمی پیشی

رویدانین میسل وهیرشا داعشی بو سهر هه‌ریما کوردستانی تنی (٤٥) ملیار بهرمیل بوون، لی پشتی کو وه‌زارتا سامانی س‌روشتی ده‌ست ب سهر نه‌فتا که‌رکوک‌ی دا گرتی یه‌ده‌ک‌ی و‌ی بو (٥٨) ملیار بهرمیلا بلندبوو چونکی یه‌ده‌ک‌ی نه‌فتا که‌رکوک ب (١٠) ملیار بهرمیلا دئ‌ته پیش‌بینی‌ک‌رن. زی‌ده‌باری کو یه‌ده‌ک‌ی گا‌زا س‌روشتی ژ‌ی کو پرانیا وان دکه‌ف‌ته کی‌لگه‌ه‌ین سم‌یل ومیران خوه ل (٥,٧٠٠) ملیون مه‌ترین سی‌جا دده‌ت (بن‌یره خسته‌یا ژ‌ماره ٨).

خسته‌یا (٨)

به‌ره‌مه‌ی نه‌فتا هه‌ریما کوردستانی ل‌دیف کی‌لگه‌ه‌ وپاری‌ژگه‌هان

لسالا ٢٠١٤

ته‌فته‌ق	شیخان	تاوگی	خورمه‌له	خورمه‌له ف‌یسی ٢ و ٣	کی‌لگه‌ه‌ین دی ی‌ین سل‌یمان‌یی	کی‌لگه‌ه‌ین دی ی‌ین هه‌ول‌یر	کی‌لگه‌ه‌ین دی ی‌ین دهوک	سه‌رجه‌م
440	20	10	10	0	110	140	20	130
455	20	10	10	0	110	150	25	130
480	20	10	10	0	120	160	30	130
615	20	10	20	100	120	170	35	140
640	30	10	20	100	120	180	40	140
790	30	40	20	200	130	190	40	140
809	30	40	20	200	135	200	40	140
604	24	19	16	86	121	170	33	140

ژ‌یده‌ر: ر‌یک‌خ‌راوی دور بو زانیاری نه‌وتی کوردستان، خ‌ور‌یک به‌رو هه‌له‌اتن:
زانیاری - ش‌یک‌ردنه‌وه ،- ب‌و‌چ‌وون - پیش‌بینی، ر‌اپ‌و‌رتی سالی ٢٠١٤، ل‌اپه‌ره (١٠).

وهك هه‌سه‌نگاندنهك بو دوسه‌يا نه‌فتى لسا‌لا ٢٠١٤ وپيشى بريارا سه‌ربه‌خو فروتنه‌فتى ژ لايى حكومه‌تا هه‌ريمى قه، دكارين چه‌ند راستيه‌كا خويابكه‌ين كو هه‌ر چه‌نده پشكه‌كا زور يا پينگاڤين پرۆسه‌يا نه‌فتا هه‌ريمى ل چارچوڤى ده‌ستورى عيراق وياساين په‌رله‌مانى كوردستانى دا هاتيه جيبه‌جيكرن، لى جهى داخى يه ژ ئه‌گه‌رى نه‌به‌رچاڤ وه‌رگرتنا هاوكيشه‌يىن سياسى يىن عيراق وده‌قه‌رى ودويركه‌فتن ژ خالين هه‌ڤيشك ل گه‌ل عيراقى بوويه ئه‌گه‌رى زيده‌بوونا قه‌يرانين ئابوورى ودارايى بو هه‌ريما كوردستانى. زيده‌بارى كو لسا‌لا ٢٠١٤ حكومه‌تا هه‌ريمى چه‌ند پرۆژه ياساين تاييه‌ت ب كه‌رتى نه‌فتى په‌وانه‌ى په‌رله‌مانى كوردستانى كرن، بو مه‌به‌ستا ريڤخسته‌نه‌فه‌يا سياسه‌تا نه‌فتى.

هه‌روه‌سا وه‌زاره‌تا سامانين سروشتى ده‌ستپيشخه‌رى كر بو به‌لاقكرنا چه‌ندين راپورتين تاييه‌ت ب پرۆسا به‌ره‌م هينان و فروتنه‌فتى، و دخازت بو راي يا گشتى ديار بكه‌ت كو پرۆسه‌يا نه‌فتى زور يا زه‌لال وشه‌فاهه، لده‌مه‌كى دا ئه‌و راپورتين به‌لاقه‌دكرن تنى چه‌ند داتا وژماره‌ بوون وناچيته ل چارچوڤى جيبه‌جيكرنا شه‌فافيه‌تى دا ژ به‌ر كو شيوه‌يى خه‌رج كرنا داهاى ب نه‌روونى مايه‌قه.

٢-٤: حكومه‌تا هه‌ريما كوردستانى و فروشتنا نه‌فتى ب سه‌ربه‌خوى (٢٠١٥ . ٢٠١٩)

بيگومان بيه‌روكا سه‌ربه‌خوى يا ئابوورى لجه‌م حكومه‌تا هه‌ريما كوردستانى زيده‌تر خوه دپرسه‌كا عاتيفيانه‌ دا نيشاندايه ل شوينا كو ب پلان وشيوازه‌كى عه‌قلانى هزر لى هاتبيته‌ كرن، نه‌خاسمه‌ كو سيسته‌ما ئابوورى يا هه‌ريمى ژى كۆپيه‌ك بوويه ژ نمونه‌يا ئابووريه‌كا مولكانه‌يى يا ريعى كو پشكه‌ك بوويه ژ سيسته‌ما ئابوورى يا عيراقى. هه‌ريما كوردستانى ب ئاوايه‌كى پراكتيكى ل ٢٠١٥/٦/٢٤ بو ئيكه‌م

جار دهست ب فرۆتتا نهفتی کر ب ئاوايه کي سهر به خو پشتي کو حکومه تا ناوهندی ئاماده نه بووی پشکا ههریمی ژ داهاتی نهفتی پادهستی حکومه تا ههریمی بکهت کو ۱,۲۰۰ تریلیون دینار بوون تنی ۵۰۸ ملیون دولار هنارتبوون^(۱۰۹).

ل خشته یا (۹) دا دئیتته ئاشکراکرن کو به رهه می کیلگه هین ههریما کوردستانی وژ ئه نجامی بهردهوامی یا حکومه تا ههریمی ل سهر واژووکرنا گریهستان ل گهل کۆمپانیین نهفتی یین جیهانی، به رهه می نهفتی سال بو سال وهرار وپیشکەفتن ب خوڤه دیتیه نه خاسمه نهفتا ههنا دهکری ب ری یا هیلا کهرکوک - جیهان یان تهق تهق - جیهان.

خشته (۹)

نهفتا ههنا دهکری یا ههریما کوردستانی ب ریکین جیاواز (۲۰۰۹ - ۲۰۱۵) ب (هزاره ها بهرمیلا تیکرایي روژانه)

سال	تهق تهق - جیهان	ب ری یا تانکه ران	کهرکوک - جیهان	سهرجه می گشتی
2009	6,870	--	--	6,870
2010	2,177	--	--	2,177
2011	37,242	--	--	37,242
2012	24,507	749	--	25,256
2013	9	11,283	491	11,783
2014	--	12,623	36,856	49,479
2015	--	4,539	138,661	143,200

ژیندهر:

Frappi, Carlo, 2016, Oil and State building in Iraqi Kurdistan, January, P 110. On

Link: <https://www.researchgate.net/publication/308777708>

۱۰۹ دیدارهک ل گهل شیرهتکاری ئابووری جقاتا وهزیرین حکومه تا ههریما کوردستانی (دعهتوف عبد المهیمن بارزانی) ل ههولیر ۲۰۱۵/۱۲/۲۵

ل قییری کۆمه‌کا فاکته‌ران هه‌بوون بوونه پشته‌قان بو سه‌ربه‌خو
 هه‌نارده‌کرنا نه‌فتی ژ لایه‌ی هه‌ریما کوردستانی، یا ئیککی هاتنا چه‌ندین
 کۆمپانیین به‌رنیاس یین نه‌فتی یین جیهانی بو کارین وه‌به‌ره‌ینانی
 وه‌کو ئیکسون موبیل وشیفرون، ویا دووی رۆلی تورکیا بوویه بو
 هه‌فکاریی و بده‌ستقه‌ئینانا نه‌فتا هه‌ریمی نه‌خاسمه‌ ده‌می حکومه‌تا
 تورکیا ب ئاشکرای لسا ۲۰۱۲ راگه‌هاند کو دی هه‌فکاریا حکومه‌تا
 هه‌ریمی که‌تن بو راکیشان هیل بورین نه‌فتی یا ته‌ق ته‌ق - جه‌یهان
 بو فه‌گوه‌استنا نه‌فتی به‌ره‌ف بازارین جیهانی، وب دروستی ل مه‌ها
 کانوینا ئیککی یا سالا ۲۰۱۳ نه‌فتا هه‌ریمی هاته‌ هه‌نارده‌کرنا. وئه‌ف
 چه‌نده‌ وه‌رچه‌رخانه‌ک بوو بو زیده‌بوونا ناکوکیان ل ناچه‌را حکومه‌تا
 فیدرال و حکومه‌تا هه‌ریما کوردستانی و ده‌ستپیکه‌ک بو برینا پشکا
 هه‌ریمی ژ بودجا گشتی یا فیدرالی^(۱۱۰).

هه‌روه‌سا لیدیفاتایان هاتینه‌ دیارکرنا، کیشه‌یین دناچه‌را هه‌ردوو
 لایه‌نان ژ مه‌ها ئاداری ده‌ستپیکرنا ده‌می حکومه‌تا ناوه‌ندی کوژمه‌کی
 کیم بو هه‌ریمی هه‌نارتی ژ بودجی کیم تر ژ وئ یا کو لیدی ریژه‌یا
 (۱۷٪) ل سه‌ر ریککه‌فتین، وه‌ریمی چه‌ندین هه‌ولدان کرن کو به‌غدا
 شایسته‌یین پیدقی بو هه‌ریما کوردستانی به‌نیریت لی هه‌می هه‌ولدان
 سه‌رنه‌گرتن، له‌ورا حکومه‌تا هه‌ریمی په‌نا بره‌ به‌ر پیاده‌کرنا سیاسه‌ته‌کا
 سه‌ربه‌خو ژ پیخه‌مه‌ت پرکرنا وئ پیدقی یا ناخوئی ژ بودجی.

ول مه‌ها نیسانی ۲۰۱۵ حکومه‌تا هه‌ریمی شایه‌ مفایی ژ پیشخستنا
 شیانین هیلا بوریا فه‌گوه‌استنا نه‌فتا هه‌ریم - تورکیا ببینیت بو زیده‌کرنا
 شیان هه‌نارده‌کرنا تا گه‌هشتیه (۶۲۲. ۵۶۲) هزار به‌رمیلا درۆژه‌کی
 دا ب هه‌فکاریا ته‌کنیکی دگه‌ل کۆمپانیا نه‌فتا باکوور کو (۱۵۰) هزار

¹¹⁰ Brisa, Maj, 2012, 'Turkeys dramatic shift towards Iraqi Kurdistan: politics before peace pipelines', Turkish Policy ,
 Quarterly, Vol. 11, No. 2, pp. 53-61

بهرمیلین کهرکوکئی ژی روژانه دهاتنه شانندن بو بازارین جیهانی، وژ لایهکئی دی څه، وهزارهتا سامانین سرۆشتی بهردهوامی ب ههولین خوه دان بو وهرگرتنا پشتهقانا سیاسی ژ سهرکردایهتی یا کوردی بو پشتهقانیکن ل سیاسهتا سهربهخو یا هناردهکرنا نهفتی.

ول ههیشا شەش یا سالا ۲۰۱۵ حکومهتا ههریمی ب ئاوايهکی سهربهخو کارئ هناردهکرنا نهفتی کریه وشایه تا دوماهیا سالی داهاتی خوه زیدهبکهت ب کوژمی (۳,۲۹۹,۶۹۷,۷۷۸) ملیار دولاران، لی نهشیایه کو بقی داهاتی پیدقیین خوهیین ناخۆیی دابین بکهت ژ مووچی فهرمانبهراڤ وئهنجامدانا پروژین وهبهرههم هینانی (بنیره خشته یا ۱۰).

خشته (١٠)

ئاستى ھناردەكرنا نەفتا ھەرىمى ويا كىلگەھىن كەركوكى وداھاتىن نەفتى ٢٠١٥

داھاتى دەستكەفتى ژ لايى حكومەتا ھەرىما كوردستانى ڤە ب ئاوايەكى راستەوخو ١١١ مليون دولار ^(١١١)	داھاتى نەفتى يى شاندى ژ لايى حكومەتا فيدرال ڤە ب مليون دولار ^(١١٢)	سەرچەمى بەرھەمى نەفتا ھناردەكرى ب رېي يا بوريا مليون بەرميل	ھناردەكرنا نەفتى ب رېكا تانكەران ھزاران بەرميل	ھناردەبين نەفتا كومپانيا باكور مليون بەرميل	ھناردەبين نەفتا ھەرىمى	ھەيف
--	204,918,033	7,914,548	839,279	--	(مليون بەرميل)	كانوينا ئىكى
--	402,247,760	7,723,213	32,326	--	7,914,548	شوات
--	432,321,311	8,187,697	585,104	--	7,723,213	ئادار
--	393,496,721	16,878,985	1,151,521	4,421,614	8,187,697	نيسان
--	417,061,475	17,906,242	928,211	5,285,790	12,457,371	گولان
--	136,697,541	17,130,639	636,905	4,389,928	12,620,452	حوزيران
876,667,000	--	16,019,090	125,847	3,998,407	12,740,711	تيرمەھ
440,000,000	--	14,657,798	78,586	3,698,981	12,020,683	تەباخ
585,000,000	--	18,614,342	56,659	4,715,794	10,958,817	ئيلون
550,000,000	--	18,461,357	49,439	4,850,105	13,898,548	چريا ئىكى
721,030,778	--	19,349,344	42,959	4,900,070	13,611,252	چريا دووينى
127,000,000	--	19,674,672	36,480	4,950,035	14,449,274	كانوينا ئىكى
3,299,697,778	1,986,742,842	182,517,928	4,563,317	41,210,724	14,724,637	سەرچەم
147	174		365		141,307,204	ژمارا رۆژا
682,760,595	347,299,395					نافئىجى يا داھاتى ھەيقانە

ژيئەدر:

Kurdistan Region, Ministry of Natural resources, Oil production, exports and Consumption Report 2015, PP 6-8

١١١ فروشتنا نەفتى ب ئاوايەكى راستەوخو ژ لايى حكومەتا ھەرىما كوردستانى ڤە ژ دەستپىدكەت. ٢٠١٥/٦/٢٣ تا ٢٠١٥/١/١

١١٢ فروشتنا نەفتى ژ لايى حكومەتا فيدرالى ڤە ژ ٢٠١٥/١/١ تا ٢٠١٥/٦/٢٣.

پشتی قی پینگاڅی، حکومه تا هه ریمی تووشی کومه کا ئاستهنگا بوو
دقی پرؤسا سه ره خو شاندا نه فتی:

- ۱- نزم بوونا بهایی نه فتی ل بازارین جیهانی.
- ۲- پرسگریکن یاسایی وفشارین حکومه تا ناوهندی ل سه ر کومپانیین
کرینا نه فتی ول نافه ندین نیف دهوله تی چه ندین جارا سکالا لدژی
حکومه تا هه ریما کوردستانی تومار کرن.
- ۳- پیدقیبوونا هه ریما کوردستانی ب ریکن ئارام وسه قامگیر بو
هنارده کرنا نه فتی، کو بیگومان ئیک ژوان ریکا (که رکوک - جهیهان) ه
کو ب مه زنترن هیلا بوریا فه گوهاستنا نه فتی دئیته هژمارتن ل عیراقی
یا به رده وام پیدقی ب چاقدیری وسه خبرکرنی هه یه، زور جاران هیلا
هه ریما - جهیهان ل سه ر ئاخا تورکیا تووشی کارین ته قاندنی یان ژ
کارکه فتنی دبیته فه.

بریارا سه ره خوی یا ئابووری بئاوایه کی خورایی نه هاتیه به لکو
دهسته لاتدارین هه ریمی پشت راست بوون کو ئاستی به ره مهینانا
روژانه یا نه فتی ل کیلگه هین هه ریما وکه رکوک پیشکه فتنه کا بهرچاڅ
تومارکریه، بو نمونه، هه یقه کی پشتی راگه هاندنا بریارا سه ره خو
فروشتنا نه فتی ولدیف ئامارین سالا ۲۰۱۵ ئاستی به ره مهی روژانه
یی هه ریما کوردستانی گه هشته (۲۱۰,۷۰۹,۵۸۸) هزار بهرمیلان، وهه ر
بهرمیله ک ب(۳۶,۷۵) دولا ران هاتیه فروتن، بو نمونه ل کیلگه هین
(خورمه له) ل که رکوک شیانین روژانه یین به ره مه هیتانی گه هشته
(۱۰۳,۸۴۹,۱۴۳) هزار بهرمیلا وهک تیکراییی هه ر روژه کی، وکیلگه هین
گه رمیان (۱,۶۷۸,۴۵۴) هزار بهرمیل روژانه ، وکیلگه هین خه بازه
وجه مبور وکه رکوک (۱۵۰) هزار بهرمیل بوون، ول کیلگه ها ته قته ق

(٤٢,٣٧٨,٩٩٨) هزار بهرمیل دهاتنه بهرهم ئینان، وکیلگهها شیخان ب کیمی قه رۆژانه (١١,١٣٤,٥٦٧) هزار بهرمیل، وکیلگههین (تاوکی) شیاينه نیزیکی (٤٩,٣٣٧,٨٩٩) هزار بهرمیل^(١١٣).

حکومهتا ناوهندی ژ لایح خوڤه گهف ل وان کۆمپانیان کرن یین کو سهردهریی دگهل حکومهتا ههریما کوردستانی دکهن دویر ژ رازمههاندیا حکومهتا ناوهندی وگهفا پیرابوونین یاسایی ل دادگههین ئهمریکی کرینه بو قهدهغهکرنا فروتننا نهفتا کوردی، ههر ژ بهر قی چهندي کۆمپانیین نهفتی نهشیان شایستهیین خوه یین دارایی وهربگرن ژ لایح حکومهتی قه ژ ئهگهری ئهوپیرابوونین یاسایی، لهورا ئهگهر ئاستی هئاردهکرنا نهفتی ب ریی یا بورین ههریم - تورکیا چ گهشهکرنین بهرچاڤ بخوڤه نه دیتن ژ بهر کو قهباری بهرهم هینانا نهفتی بتنی ل چوار کیلگههین سهرهکی دهاته فروتن ئهوژی کیلگههین (تاوکی، شیخان، خۆرمهله، تهفتهق) و تیکرایي وان (١٣٨,٦٦١,١٩١) ملیون بهرمیل بوون دهمهکی دا بهایین نهفتی دنزمترین ئاستی پیدقی دا هاتنه تومارکرن (بوهر ههیفهکی ١١,٦٣٨,٤٣٢ ملیون بهرمیل)^(١١٤).

سهرهرايی ههبوونا گۆمانین زۆر ل سهر وان ژماره وداتیان یین کو ژلایح وهزارهتا سامانین سروشتی قه دهاتنه بهلاکرن سهبارت قهباری بهرهم هینان وئاستی هئاردهکرنا نهفتی، لی دههمان دهم دا ئامارین سالا ٢٠١٥ یین وهزارهتا سامانین سروشتی بو مه خویادکهن کو حکومهت شیايه قهباری بهرهمی نهفتی ل پرانیا کیلگههان زیدهبکته پیچهوانهی سالا ٢٠١٦، لی گرفتا ههره سهرهکی نهریکیا ئیدارهکرنا قی بهرهمی بوویه ونهبوونا شهفافیتهی ل فروتن وئاستی

¹¹³ Ministry of Natural Resources, 2015, Oil Production, Export & consumption Report (including Export Revenue), on Link: http://mnr.krg.org/images/pdfs/Production_Report_2015_WEB.pdf

¹¹⁴ Oderbery, E & Philips, David, 2015, Task Force Report State Nancy -Building in Iraqi Kurdistan, Institute for The Study of Human Rights, Columbia University, on Website www.hrcolumbia.org

هنارده کرنی دا ههیه چ ب ریی یا بوریا دناقبه را ههریم - تورکیا یان ب ریی یا تانکه ران یان ئه و پشکا روژانه بو پالاوگه هان دهاته تهرخان کرن کو ب نه روونی مایه قه. وئاستی پرانیا کیلگه هین ههریمی لسا لا ۲۰۱۵ پیشکه فتن ب خو قه دیتی نه خاسمه ل کیلگه هین (تاوکی ، شیخان، خورمه له وبای حه سه ن) وگه هشته (۵۷۷,۰۱۹) هزار بهرمیلا وهکو تیکراییی هه یقانه^(۱۱۵).

لی داتایین سالا ۲۰۱۶ ئ سه باره ت ئاستی به رهه م هینانا کیلگه هین نه فتنی ژ لایی حکومه تا ههریمی قه دلخوشکه ر نه بوون، وئه ف چه نه ده ژی بیگومان بو کومه کا هوکاران دزقریته قه، وهکو بهرده وامی یا قهیرانا دارایی، نه مه زاختنا شایسته یین دارایی یین کومپانیین نه فتنی یان پاشکه فتنای وئ، نزم بوونا بهایین نه فتنی بو نزمترین ئاست، وبهرده وامی یا شه پری دژی تیرووری وگه فا داعش...وهتد، دئه نجام دا زور ژ کومپانیین نه فتنی ده سته بهرداری کارئ خوه بوون ل هنده ک کیلگه هین نه فتنی نه خاسمه ل سنووری ده قهرین جیناکوک، له ورا دی بینین کو ئاستی قه باری به رهه م هینانی ده ره نه هه یقین سالا ۲۰۱۶ ئ دا ل پرانیا کیلگه هین نه فتنی نزمبوونه کا بهرچا ف بخو قه دیت ژبلی کیلگه هین خورمه له وبای حه سه ن وئاقانه ل سنووری که رکوک کو بهرده وام ئاستی به رهه م هینانی دگه شه کرن وزیده بوونی دابوون^(۱۱۶). پشتی بریارا سه ره به خوی یا ئابووری و هنارده کرنا نه فتنی، لسا لا ۲۰۱۶ داهاتی نه فتا ههریمی گه هشته (۴,۵۱۵,۹۷۹,۲۷۳) ملیار دولاران (داهاتی یازده هه یقان) زیده باری شایسته یین دارایی یین کومپانیین

¹¹⁵ Ministry of Natural Resources, 2015, Oil Production, Export & consumption Report (including Export Revenue), on Link: http://mnr.krg.org/images/pdfs/Production_Report_2015_WEB.pdf

¹¹⁶ Ministry of Natural Resources, Kurdistan Oil production by Field & by Operator, January 2015-September 2016 (Report), Kurdistan Region. On Link: http://mnr.krg.org/images/pdfs/Kurdistan_Oil_Production_Field_Operator_2015_2016_1.pdf

نهفتی (٦٩٥,٨٠٤,١٤٦ ملیون دولار)، واته سه رجه می داهاتی حکومتی
ژ نهفتی گه هشته (٥,٢١١,٧٨٣,٤١٩) ملیار دولاران، وئه گهر داهاتی نهفتی
ب ریئی یا تانکه ران ژی ل سهر زیده بکهین کو بـ (١,٦٥٠,٠٠٠,٠٠٠) ملیار
دولارا دئیته مه زنده کرن (داهاتی یازده هیقان وگریمان ١٥٠ ملیون
دولارن بو ههر هیقه کی ب کیمی فه) ئه فه سه رجه می داهاتی فی
سیکته ری دی بیته (٦,٨٦١,٧٨٣,٤١٩) ملیار دولاران (خشته یا ١١).

خشته (۱۱)

ریژدهیا بهرهمی هناردهکری وکوژمی داهاتی ودهاتین نافخوی وشایسته‌یین کومپانیا (۲۰۱۶)

هه‌یف	ریژدهیا بهرهمی هناردهکری ملیون بهرمیل	ریژدهیا هناردهکری یا رۆژانه بر هزار بهرمیل	دهات بر(ملیون دولار	مووچن فه‌رمانبه‌ران ل‌دیف سیسته‌می نوی	شایسته‌یین کومپانین نه‌فتی ملیون دولار	بهایی ئیک بهرمیل بهایی نافنجی
کانوینا دوویی	18,656,131	601,811	432,000,000	430.000.000	75,000,000	32
شوات	10,151,944	619.021	303,943,433	430.000.000	70.933.433	34.32
ئادار	10,148,487	327.371	557,272,177	430.000.000	36,000,000	32.38
نپسان	15,356,651	511.888	376,395,901	430.000.000	58,895.901	26.40
گولان	10,904,271	511.041	315.486.101	430.000.000	75,262,856	32.30
حوزیران	14.997.000	567.068	479.360.041	430.000.000	81.443.291	36.43 ⁽¹¹⁷⁾
تیرمه	14.176.761	457.314	389.757.229	430.000.000	24.914.718	32.53
ته‌باخ	12.763.566	411.727	349.869.653	430.000.000	60.346.909	32.44
ئه‌یلول	16.944.000	565.000	327.614.969 ⁽¹¹⁸⁾	430.000.000	75.773.000	36.10
چریا ئیکی	19.036.203	614.071	416.511.598	430.000.000	74.568.710	39.32

۱۱۷ بو ئیکهم جار وه‌زاره‌تا سامانین سرۆشتی ئاشکرار کو بهایی هه‌ر بهرمیله‌کا هه‌رمی
فرۆتیه ده‌یفه‌ حوزه‌یرانی دا ۳۶,۴۳ \$ بوویه، دده‌مه‌کی دا ل بازارین جیهانی دناقه‌را ۴۶
- ۴۸ \$ بوویه.

۱۱۸ پشتی ژئ ده‌رکنا (۱۸۸) ملیون و (۲۷۶) هزار دولاران یین بو قه‌رزان هاتیه ته‌رخانکر،
و (۷۵) ملیون و (۷۷۳) هزار دولار بو شایسته‌یین کومپانین نه‌فتی، و (۲۰) ملیون دولار بو
پترو‌دولارا که‌رکۆکی و خه‌رجین کاره‌یی، لدوماهیی تنی (۳۲۷) ملیون دولار و (۶۱۴) هزار
دولار وه‌کو دهات بو حکومه‌تا هه‌رمی مایه‌قه

چریا	19.552.432	646.587 ⁽¹²⁰⁾	567.768.171	430.000.000	62.665.328 ⁽¹¹⁹⁾	35.05
دوویڼ						
کانوینا	--	--	--	--	--	--
ئیکي						
سەرجهم	162.687.448		4.515.979.273	4.730.000.000	695.804.146	

ژیدەر: حکومتا هەریم کوردستانی، راپورتین هه یقانه یین وهزارهتا سامانین
 سرۆشتی، هه یقین (۱ تا ۱۱) بو سالا ۲۰۱۶. ل سهر ویب سایتی وهزارهتی:

<http://mnr.krg.org/index.php/en/oil/monthly-export-production-data>

۳-۴: گریبه ستا حکومتا ههریمی ل گهل کۆمپانیا دیلۆیت بو هۆیرینیکن ل

داهاتی نهفتی

حکومهتا ههریم کوردستانی وژ پیخه مهت ب دامه زراوه یکرنا
 بادهکا نهفتی وزیده کرنا شه فافیه تی ل قی بیاقی دا، ل دوماهیا سالا
 ۲۰۱۶ گریبه ستهک ل گهل کۆمپانیا دیلۆیت یا تایبهت ب هۆیرینیکن
 ل داهاتی نهفتی واژووکر وهک پینگا شهک بو ب شه فافیهت وزه لالیی
 وب دامه زراوه یکرنا پرۆسا فرۆشتن وب بازارکرنا نهفتا ههریمی،
 وقی چهندی نه رازیوون ل دیف خورا ئینان ژ لالیی لایه نین چاقدیرین
 سیاسی وئابووری ولایه نین ئوپوزوسیون وریکخراوین جقاکا سقیل
 ژ بهر کو هندهک پینگا قین دی تر دپیدقی بوون پیشی واژووکرنا

۱۱۹ سهرجهم کۆرمی کۆمپانیا ومه زاختنین وان دیباقی دهرخستنا نهفتی، زیده باری
 پشکا کهرکۆکی ژ پترۆدولار ومه زاختنیت کاره بی.

۱۲۰ ژ وی که می، رۆژانه (۵۴) هزار و(۱۶۱) بهرمیل ژ لالیی کۆمپانیا نهفتا باکوور شه
 هاتینه به رههم هینان، و(۶۴) هزار و(۱۰۲) بهرمیل ژ پارزینگه هین بازیان وکه له کی هاتینه
 پارزنین، واته ئهو که میا هاتیه هنارتن ب ریی یا بوریا بو تورکیا تنی (۵۳۹) هزار بهرمیل
 بوون رۆژانه. ههروهسا دقی هه یقی دا، کۆرمی (۶۲) ملیون و(۶۶۵) هزار و(۳۲۸) دولار
 وهک حهق دهست دایه کۆمپانیین نهفتی زیده باری (۲۲) ملیون دولار هاتینه ته رخانکرن بو
 پارێ پترۆدولار یی کهرکۆکی ومه زاختنین کاره بی، و(۵۰) ملیون دولار وهک پارێ پیشه کی
 ژ کۆمپانیین نهفتی هاتینه وهرگرتن. ولدوماهیین تنی کۆرمی (۳۷۴) ملیون و(۵۷۴) هزار
 و(۷۶۶) دولار وهک داهات بو حکومتا ههریمی مایه شه.

کۆمپانیا دیلۆیت سەرەرایى بە لافکرنا پینچ راپۆرتان ل ماوی هەردوو سالیڤ ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ لى نەبوویە جەئى متمانهى يا رايان گشتى ل هەريمى ژ بەر کو پېن ژ گۆمان و داتاييڤ نە راست، وههتا نوکه نە هاتیه دیارکرن ئایا دیلۆیت ههتا کهنگى دى يا بهردهوام بیت ل کارى ھۆیربينيکرن ل داهاتى نەفتا هەريمى ول بهرامبەر چەند ملیون دولاران، وژ لایهکى دى هەر ل دەمى دەستبکاربوونا دیلۆیت ل قى کارى دا، وهزارهتا سامانیڤ سروشتى هیچ راپۆرتەکا خوى يا تايبەت بە لافەنەکریه وهکو سالیڤ پيشين کو پېبوون ژ زانیاری و داتاييڤ پیدقى سەبارەت ریزهیا هەناردەکرن وبهائی فروتنى و... هتد، لهورا زانیاریڤ کۆمپانیا دیلۆیت بهس نینه بو دیارکرن شەفافیهتى ل قى بیاقى دا. ولدیف گرینهستا هاتیه واژووکرڤ پیدقى بوویە کو دیلۆیت کارى ھۆیربينيى بو داهاتى سالیڤ ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ ژى بکەت لى ئەف کاره نەهاته کړن وراستهوخو لسالا ۲۰۱۷ دەستپیکرن.

هەروەسا ولدیف یاسا ژماره ۲۲ يا تايبەت ب سياسهتا نەفت وگازى ل هەريما کوردستانى ئاماژە ب وى چەندى هاتیه کړن کو هەريما کوردستانى دى بابەند بیت ب پيڤهريڤ دەستپيشخەرى يا نيڤ دەولهتى بو شەفافیهتى ل بیاقى پيشەسازى يا نەفتى دا (EITI) لى چ راپۆرتيڤ دیلۆیت ل گەل ئەقان پيڤهراڤ ناگۆنجيت،^(۱۲۲) تنى دیلۆیت دیارکریه کو يا بهرپرسياره ل بهرامبەر حکومهتا هەريمى نەک سازيڤ نيڤ دەولهتى. ئیک ژ گرفتىڤ دى کو پهيوەست ب راپۆرتيڤ کۆمپانیا دیلۆیت بریتى ل کەفنااتیا داتاييڤ بە لافکرى کو نەشیايه داهات و فروتنە نەفتى ل ماوی شەش هەيڤيڤ دەستپيکى دا بهراوردبکەين، چونكى بهاييڤ نەفتى ماوه بو ماوه دئینه گۆهورين، لهورا يا پیدقى بوو ل دەمى خودا ول دوماهیا

۱۲۲. پيويسته ب ئاوايهکى ئاشکرا ئاماژە ب بکريڤ نەفتا هەريما کوردستانى بدەن چ ب رىي يا بوريا يان تانکەراڤ، وئایا بکريڤ نەفتا هەريمى کينه؟ وب چ بهايهکى هەريم نەفتا خوه دفروشىت؟.. وچهندها پرسيارين دن.

شەش ھەیفین دەستیپێکی یین سالا ۲۰۱۷ ھاتبانه بەلاڤکرن نەک پشٹی بورینا سالاھکی ژ وی ماوھیی. ھەروسا پیندقی بوو کو دیلویت ھەمی گرفت وکیشەیین نەفت وشەفافیەتی بەرچاڤ بکەت کو ئایا چ کیشە وگرفت ھەنە وچەوا دی ئینە چارەسەرکرن، لی بتنی داتا بەلاڤکیرنە کو ئەف چەندە ژێ خزمەت ب پرۆسا شەفافیەتا نەفتی ناکەت (۱۲۳).

وەرگرتنا پارێ پیش وەخت ژ کۆمپانیین نەفتی ئیکە ژ کیماسین سیاسەتا نەفتا ھەریمی ونە ھاتیە دیارکرن ئایا حکومەتا ھەریمی تا چەند قەرزداری کۆمپانیین نەفتی یە، وب چ شیۆھەکی قەرزی خوە ددەتەڤە. وەکو دیارە ل شەش ھەیفین دەستیپێکی ژسالا ۲۰۱۷ حکومەتا ھەریمی (۱،۲۵۲،۱۰۸،۵۷۷) ملیار دولار وەک پیشەکی ژ کۆمپانیین نەفتی وەرگرتیە وەک داھات، ول شەش ھەیفین دوماھیی ۲۰۱۷ ب (۱۸۳،۸۲۵،۳۳۳) ملیون دولار وەک پیشەکی وەرگرتیە، واتە سەرچەم پارێ پیشووەخت یی کو لسالا ۲۰۱۷ ل کۆمپانیین نەفتی وەرگرتین (۱،۴۳۵،۹۳۳،۹۱۰) ملیار دولار بوون (۱۲۴).

ولیدی ھەلسەنگاندنا داتایین کۆمپانیا دیلویت بو ھەردوو سالین ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ دیاردبیت کو ھەریمما کوردستانی شیایە ل قی ماوی دیارکری دا (۳۱۳،۲۴۶،۹۲۹) ملیون بەرمیلا ب ریی یا بوریا ھەریمما کوردستانی - تورکیا ھناردەبکەت. وتیکراییی بەھایی ئیک بەرمیل ب (۴۳،۲۹) دولارا لسالا ۲۰۱۷ و (۵۸،۸۶) دولاران لسالا ۲۰۱۸ بفرۆشیت. وسەبارەت داھاتی نەفتی ژێ، لیدی ھژمارا بەرمیلین ھاتینە فرۆتن

۱۲۳ مالپەری دوارۆژ، ۲۰۱۸، لیژنە ی سامانە سڕۆشتیەکان: راپۆرتەکی کۆمپانیای دیلویت چارەسەری شەفافیەتی نەوت ناکات، ل سەر لینکی:

<https://www.dwarozh.net/details.aspx?jimare=79667>

¹²⁴ Deloitte, 2018, Report on KRG Oil Export Consumption and Revenues, on Link

http://cabinet.gov.krd/uploads/documents/2018/Deloitte_Report_on_KRG_Oil_Export_Consumption_and_Revenues_for_First_Half_of_2017_ENG_KU_AR.pdf

http://cabinet.gov.krd/uploads/documents/2018/Deloitte_H2_2017_Public_Report.pdf

وبه رچاڦ وه رگرتنا تيکرایي بهايي هه ر بهرميله کي دي ئاشکرا بيت کو
سه رجه م داها تي نهفتي (۷,۹۰۱,۶۱۶,۴۲۷) مليار دولار بوون لسالا ۲۰۱۷
(۷,۶۹۴,۱۴۴,۲۹۶) مليار دولار ..وتد لسالا ۲۰۱۸، ويي هه ردوو سالان ب
کوم دي گه هيته (۱۵,۵۹۵,۷۶۰,۷۲۳) مليار دولارا (بنيره خسته يا ۱۲).

خشته (١٢)

بوختی هئاردهین نهفتا هه‌رێما کوردستانی ب ری ئی یا بوری و تیکرای
بهایی بهرمیلا نهفتی بو هه‌ر هه‌یفه‌کی هه‌ردوو سالی ٢٠١٧ و ٢٠١٨

٢٠١٨		٢٠١٧		
تیکرای بهایی بهرمیلا فرۆتی بو هه‌ر هه‌یفه‌کی (\$)	قه‌باری هئاردین نهفتی ملیون به‌رمیل	تیکرای بهایی بهرمیلا فرۆتی بو هه‌ر هه‌یفه‌کی (\$)	قه‌باری هئاردین نهفتی ملیون به‌رمیل	هه‌یف
57.41	8.286.857	44.45	17.596.848	کانوینا دوویی
52.80	10.195.898	44.98	15.850.370	شوات
54.71	9.965.093	40.03	17.232.434	ئادار
59.99	8.842.381	40.70	16.921.450	نیسان
64.76	9.612.707	38.40	16.998.146	گولان
63.55	9.943.160	35.21	16.092.393	حوزه‌یران
62.67	10.200.433	37.80	16.338.649	تیرمه‌ه
60.13	13.776.406	41.41	17.448.727	ته‌باخ
66.90	11.690.793	45.46	18.283.930	ئه‌یلول
67.50	12.935.811	46.93	12.988.534	چریا ئیکی
51.57	12.892.780	51.50	7.382.831	چریا دوویی
43.86	13.387.078	52.67	9.393.210	کانوینا ئیکی
58.86	130.719.407	43.29	182.527.522	سه‌رجه‌م

ژێده‌ر: خشته ژ دروستکرنا قه‌کوله‌ری یه‌ ب پشت به‌ستن ب هه‌ردوو راپۆرتین
کومپانیا دیلۆیت بو هۆیربینیکرن ل داهاات و فرۆتنا نهفتا هه‌رێما کوردستانی لسا
٢٠١٧ و ٢٠١٨، ل سه‌ر لینکی:

:Deloitte, 2018, Report on KRG Oil Export Consumption and Revenues, on Link
http://cabinet.gov.krd/uploads/documents/2018/Deloitte_Report_on_KRG_Oil_Export_Consumption_and_Revenues_for_First_Half_of_2017_ENG_KU_AR.pdf
http://cabinet.gov.krd/uploads/documents/2018/Deloitte_H2_2017_Public_Report.pdf

گرفتا قەرزىن كۆمپانیا لىجەم ھۆكۈمەتتا ھەرىمىي گىرەتەكا سەرەكى يە كۆ كارتيكرنى ل كىم بوونا داھاتى نەفتى دكەت، بو نموونە كۆمپانیا دىلویت ھەتتا ل دوماھىك راپورتا خوەدا (راپورتا پىنجى بو مەھىن ۷۸و۹ يىن سالا ۲۰۱۸) ئاماژەكرىە دانەقەيا قەرزى لايى ھۆكۈمەتتى قە ل ماوى سى مەھان دا كۆ (۸۳۹،۲۴۳،۹۹۰) مىيون دولار بوون، ژ سەرجهمى داھاتى نەفتى (۲،۲۵۰،۵۵۶،۲۴۳) مىليار دولاران، ھەروەسا بەھسى رىژەيا ھناردەكرنا نەفتى بو ئىرانى نەكرىە كۆ ب ھزارەھا بەرمىلىن نەفتا خاف رۆژانە دئىنە ھناردەكرن.

كۆمپانیا دىلویت ب ھۆكمى ئەزموونا پتر ژ دوو سالان ل گەل ھۆكۈمەتتا ھەرىمىي خويا بوويە كۆ راپورتىن دەورى يىن قى كۆمپانىيى بىتنى رىكخستەقەيا داتا وئامارىن فرۆتتا نەفتى يە لىف بەرژوۋەندى يا ھۆكۈمەتتى، وسىاسەتتا نەفتى ھەر ب قەشارتى وتارىاتى دىمىنتەقە، ونابىتە ھۆكارى چەسپاندنا شەفافیەتتى ل بادەكا نەفت وگازى دا.

پشتى كۆ راپورتىن دىلویت رۆى ب رۆى رەخنەيىن تۆند بوويەقە ژ بەر نەبوونا شەفافیەتتى ل شىوھىي بەرھەم ھىنان وفرۆتتا نەفتا ھەرىمىي، ب درىژاھيا سالا ۲۰۱۹ قى كۆمپانىيى ھىچ راپورتەك بەلاقەنەكرىە كۆ برىار بوو ھەر سى مەھا بەھتە بەلاقكرن، رەنگە وەك دىلویت ھەر جارەك بو سى مەھان راپورتا خوە رادەستى ھۆكۈمەتتا ھەرىمىي كرىبت لى ھۆكۈمەت رىگر بوويە ل نە بەلاقكرنا وان.

ئەقە بوو ل مەھا گولانا ۲۰۲۰، ھۆكۈمەتتا ھەرىمىي راپورتا كۆمپانیا دىلویت سەبارەت بەرھەم ھىنان وھناردەكرن وداھاتى نەفتى بو سالا ۲۰۱۹ ئ بەلاقەكر، واتە پشتى بورىنا پىنچ مەھان ل سەر دەربازبوونا سالا ۲۰۱۹ئ، لىف داتايىن وى راپورتى، ل وى سالى دا (۱۷۰)مىيۇن و(۹۷۷) ھزار و(۷۸۴) بەرمىل بەرھەم ئىناينە، ژ وانا ژى (۱۵۸) مىيۇن

و(۵۱۲) هزار و(۹۶۰) بهرمیل ب ریئی یا بوریا هئارده کرینه، وداهاتی وی
ژی (۸) ملیار و(۳۴۹) ملیۆن و(۷۴۹) هزار و(۷۳۳) دولار بوون، وتیكرایی
بهایی هەر بهرمیله کئی ژی ب (۵۲) دولار و(۷۶) سهنتا هاتیه فروتن
(بنیره ل خشته یا ۱۳).

بو سالا ۲۰۲۰ هه مان کیشه وگرفت دووباره بوونهقه، لی ژ بلی
نه بوونا شه فافیه تی ل قی دۆسه یی دا، وهرگرنا پارئی پیش وهخت ل
کۆمپانین نهفتی گرفته کا دی بوو ل بهردهم قی پرۆسه یی، چۆنکی ب
کۆژمی (۴۲۵) ملیۆن دولارا نهفتا خوه ب پیشه کی فروتییه، ژ بلی کول
سالین پیش ۲۰۲۰ ئی ئیک ملیار و(۲۰۰) ملیۆن دولار وهک قهرز کهفتیه
ل سهر حکومه تا ههریمی، وکۆژمی (۸۰۰) ملیۆن دولار ژی ژ بو چیکرن
وسه خبیرکرنه قه یا بوریا نهفتا ههریمی ل سالین ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ دا. به لی
لسالا ۲۰۲۰ ئی رهوشا دارایی خرابتر بوو، وداخاز ژ تورکیا کرینه کو
دانه قه یا قی قهرزی رابگریت تا رهوشا دارایی باش بییت، و بیگومان
بهردهوام سوودا بانکی دچیته ل سهر قی قهرزی.

ئه قه بوو وپشتی بورینا ساله کی، ل رۆژا ۲۰۲۱/۱/۱۵ کۆمپانیا
دیلویت راپورتا نه هه یقیین سالا ۲۰۲۰ ئی (۱/۱ تا ۳۰/۹) به لاقه کر، ل
راپورتی دا خهرجین کۆمپانیا وهک خوه ماینه قه کو پیدقی بوو بهیته
کیم کرن لی بهراورد ل گهل سالین بوری ئه ف خهرجیین پرۆسه یا
به رهه م هینان و فروتن نهفتی ههر زیده بوون ب بهردهوامی سهره رای
کو حکومه تا ههریمی دهست ب چاکسازی ل قی بواری دا راگه هاندبوو.
پشتی دوماهی هاتنا سالا ۲۰۲۰ ئی، کۆمپانیا دیلویت بیدهنگ بوو
ل به لاقه کرنا راپورتین خوه تا دوماهی مه ها حوزه هیرانا سالا ۲۰۲۱،
راپورتا گشتی یا سالا ۲۰۲۰ ئی به لاقه کر، و دیار بوو کول وی ماوه ی
دا حکومه تا ههریمی (۱۵۸) ملیۆن و(۱۴۵) هزار و(۴۱۲) بهرمیل فروتینه
وداهاتی وی ژ (۴) ملیار و(۴۴۳) ملیۆن و(۸۴۲) هزار و(۲۳۵) دولار

بوون، وټیکرایي بهايي هر بهرميله کي ب (۲۸,۱۰) دولارا هاتيه فروتن^(۱۲۵).
 دهمي ئهم خویندنه کي بو راپورتا ديلويت يا سالا ۲۰۲۰ي بکين
 دي بينين کو بهردهوام نه فتا هيري مي ئه رزانتري ژ بهايين جيهاني هاتيه
 فروتن، بو نمونه ئه گهر به راورد بکين ل ناقبه را ههردوو بهايان دا
 دي بينين کو بهرميلا نه فتا هيري مي ب (۱۱) دولار و (۷۳) سهنتا کيم تر
 ژ بهايي ئوييک هاتيه فروتن ل ماوي سالا ۲۰۲۰ي دا، زندهباري زوري
 يا خه رجين کومپانيا ژ ئه گهري گندهليي وگريبه ستين خراب ل بياقي
 نه فتا هيري مي دا، بو نمونه تيکرايي فروتنا هر بهرميله کي نيزيکي
 (۲۷) دولار بوو، ژ قئ ريژهيي تني (۷) دولار و (۸۰) سهنت وهک پوختي
 داهاتي بو هيري مي مايه قه، واته ب ريژهيا (۲۹,۶٪) ل بهرامبه ر (۷۰,۴٪)
 بو خه رجين کومپانين نهفتي بوويه، ب تاييه تي ل راپورتا ۱ي نيساني
 بو ۳۰ حوزه يرانا ۲۰۲۰ تيکرايي بهايي هر بهرميله کا نه فتا فروتي (۱۵)
 دولار و (۷۸) سهنت بوون ل دهمه کي دا تيکرايي بهايي برينت ل وان سي
 هه يفا دا (۲۹) دولار و (۴۳) سهنت بوو، ب قئ چهندي نه فتا هيري مي ب
 (۱۳) دولار و (۷۸) سهنتا کيم تر ژ بهايي برينت يا هاتيه فروتن، هر ل
 وي ماوهي دا خه رجين پرؤسه يا نهفتي گه لهک زور تر بوون ژ داهاتي
 وي، ب شيويه کي کو حکومه تي نه بتني داهات نه بوو، به لکو ب بهايي
 (۷۶) مليون دولاران ژي زيان کرينه. ل ماوي نه هه يقين سالا ۲۰۲۰
 ي خه رجي وباجين قه گوهاستنا نهفتي ئيکجار زور بوون، بو نمونه
 (۲۵۴) مليون دولار وهک باج ژ لايي کومپانيا وزه ي يا تورکيا قه هاتيه
 وه رگرتن، و (۴۵۵) مليون دولار بو کري يا قه گوهاستني بو کومپانيا
 بوري يا کوردستاني (کار ورؤس نهفت) چووينه، واته سه رجه م کري
 وباجين قه گوهاستني (۷۰۹) مليون دولار بوون.

۱۲۵ راپورتا کومپانيا ديلويت بو هوپرينکرن ل بهرهمهتبان وفروتنا نه فتا هيري مي
 کوردستاني، سالا ۲۰۲۰. به لافکرن: حکومه تا هيري مي کوردستاني ل ۲۰ حوزه يرانا ۲۰۲۱.

خشته (۱۳)

قهبارى بهرهم وداهاتى نهفتا ههرىمى وشايسته وباجين كۆمپانيا بو
هەردوو سالىن (۲۰۲۰-۲۰۱۹)

2020	2019	بابەت
كۆژمه ب(دولار	كۆژمه ب(دولار	
158,145,412	158,512,960	ژمارا بهرميلين هئاردهكرى ژ نهفتى مليون بهرميل
341,542	2,366,581	نهفتا بكاريئايى بو بكابرنا ناقخويى مليون بهرميل
\$28.100	\$45.94	تيكرائى بهايى هەر بهرميلهكا هئاردهكرى
4,448,835,268	8,438,601,300	سەرجهه داهاتى نهفتى يى هئاردهكرى وناقخويى (پيشى ژئ دهكرنا شايستهيىن كۆمپانيا
304,492,091	494,186,315	پيناسه (رسم) يىن كۆمپانيا (TEC) ووزا توركيا
645,604,812	644,372,854	رسماتين كۆمپانيا كار ورؤس نهفت (رسمين هئالا (بورىي
60,000,000	610,000,362	قهريزىن كۆمپانيا ووزا توركيا وكۆمپانيا نهفتا نيئف (TEC) (TPIC) دهولهتى يا توركى

33,970,566	781,486,431	كوژمين كو ژ لايي ديلويت قه بو لايه نين جورا وجور هاتيه دان ل پيش حكومه تا هريمي قه نمونه دابين كرنا گازي بو وهزاره تا كاره بي وكاره با هرما كوردستاني وخزمه تين ياسايي ..وهند
--	292,206,490	داهاتين زيده ژ ريكه فتنين پشكداري كرنى ل به ره مى دا - ريكه فتننا موله تپيدانا (PSC) دروستكرنا بوريا نه فتي
2,103,357,557	3,923,179,675	سهرجه م خهرجين پرؤسه يا هنارده كرن وفرؤتنا نه فتي
2,345,477,711	4,515,421,625	پوختي داهاتي مايي بو حكومه تا هريمي

ژندهر:

Deloitte, Oil production, export, consumption and revenue for the year ended 31-
December 2019 (Report), 30 April 2020

Deloitte, Oil production, export, consumption and revenue for the year ended 31-
December 2020 (Report), 20 June 2021

ب شيويه كي گشتي، سهرجه م داهاتي نه فتا هريمي بو سالا ۲۰۲۰
لديف راپورتين كومپانيا ديلويت بو هويربيني كرنى (۴,۴۴۸,۸۳۵,۲۶۸) دولار
بوون، لي خهرجين پرؤسه يا به ره م ئينان وفرؤتنى (۲,۱۰۳,۳۵۷,۵۵۷)
دولار بوون ب ريژه يا (۴۷,۲۷٪)، ژ وانا ژى خهرجي وباجا قه گؤهاستنى
يئن كومپانيا ووزا توركي (۳۰۴,۴۹۲,۰۹۱) دولار ويا كومپانيا بورى يا
كوردستاني (كار ورؤس نه فت) برىتى بوو ژ (۶۴۵,۶۰۴,۸۱۲) دولار، واته
سهرجه م خهرجين قه گؤهاستنى (۹۵۰,۰۹۶,۹۰۳) دولار بوون كو دبىته ب
ريژه يا (۴۵,۱۷٪) ژ سهرجه م خهرجين پرؤسه يا به ره م ئينان وفرؤتنا

نهفتا ههريمي (٦,٠٢) دولار بو ههه بهرميلهكا نهفتا ههناردهكري. وژ سههريجهم داهاتي نهفتي، تني (٢,٣٤٥,٤٧٧,٧١١) دولار بوون ب ريژهيا (٥٢,٧٣٪) بو حومهتي مائهقه وهك داهات^(١٢٦).

داهات وخهريجين پرۆسهيا نهفتي ل ههريما كوردستاني بو سالا ٢٠٢١

ههريما كوردستاني بو سالا ٢٠٢١ (١٥١) مليون و ٢١١ هزار بهرميلين نهفتي ههناردهي بازارين جيهاني كرينه ب ريي يا توركي، وتيكرائي بهايي نهفتي ل بازارين جيهاني دا ژ (٧٠,٦٨) دولاران بو ههه بهرميلهكي هاتيه فروتن لديف داتايين مالپهري ئيكونومي كونتري، لي ههريما كوردستاني ههه بهرميلهكي (١٠) دولاران كييم تر ژ بهايي برنت ئوپييك نهفتا خوه دفروشييت، وداهاتي حومهتا ههريمي ژ نهفتي پيشي ليدهركرنا خهريجين بهرههم ئينان وفروتنني لديف بهايين جيهاني، ب كوژمي (١٠) مليار و ٦٧٠ مليون و ٤٥٣ هزار دولاران هاتيه خهملاندن، لي پشتي ليدهركرنا خهريجين پرۆسهيا بهرههم ئينان وفروتنني، تني (٣) مليار و ٨٧٠ مليون دولار (ب ريژهيا ٣٦,٢٦٪) وهك داهات بو حومهتي مائهقه بو سالا ٢٠٢١، لدهمهكي دا خهريجين قئ پرۆسهيي ل ماوي سالهكي دا (٦) مليار و ٨٠٠ مليون دولار بوون (ب ريژهيا ٦٣,٧٣٪)

داهاتي نهفتا ههريمي پيشي ليدهركرنا خهريجين بهرههم ئينان وفروتنني لديف بهايين جيهاني، ولديف داتايين حومهتا ههريمي، زورترين نهفت ل مهها ئيلونا (٢٠٢١) هاتيه فروتن (١٣) مليون و ٩٠ هزار بهرميل بوون، ول قئ مههي دا بهايي نهفتي ب تيكر (٧٤,٤٩) دولار بوو، ئهگهه حومهتا ههريمي نهفتا خوه ب ئاوايهكي ئههزانتر

¹²⁶ Deloitte, Review of the Kurdistan Regional Government of Iraq's oil production, export, consumption and revenue for the year ended 31 December 2020, Report. 20 June 2021

ژ بهاییځ جیهانی بفرۆشیت ویی لیډرکړنا خه رجین ټی پرۆسه یی
کوژمی گشتی دی بیته (۱) ملیار و ۳۵ ملیون و ۴۱۱ هزار ډولار . وکیم
ترین ډاهات ژی ل مه ها کانوینا ډووی هاتی تومار کړن کو حکومه تا
هه ریمی (۱۲) ملیون و ۸۰۰ هزار به ر میل ه نارد ه کړینه و ټیکرایی بهایی
نه فتی ژی ل وی مه هی ډا (۵۴,۷۷) ډولار بوو، وډاهاتی بډه سته هاتی
ژی بریتی بوو ژ (۷۰۱ ملیون و ۵۶ هزار ډولار (بنیره خسته یا ۱۴).

خشته (١٤)

هۆیرکاتین پرۆسهیا فروتن وداهاتی نهفتا ههریما کوردستانی بو سالا
٢٠٢١ (پیشی لیده رکنا خه رجین فروتنی)

هه یف	سه رجه می نه فتا فروتی یا ههریمی به ر میل	تیکرای بهایی نه فتا برینت	سه رجه م داهاتی نه فتی (هه یفانه به) دولاری	سه رجه م داهاتی نه فتی هه یفانه به (دیناری عیراقی)
کانونا ئیکی	12800000	54.77	701056000	1016531200000
شوات	12540000	62.28	780991200	1132437240000
ئادار	11981000	65.41	783677210	1136331954500
نیسان	14000000	64.81	907340000	1315643000000
گولان	13000000	68.53	890890000	1291790500000
حوزه یران	12370000	73.16	904989200	1312234340000
تیرمه ه	13175000	75.17	990364750	1436028887500
ته باخ	11050000	70.75	781787500	1133591875000
ئیلول	13900000	74.49	1035411000	1501345950000
چریا ئیکی	11825000	83.53	987860500	1432397725000
چریا دووینی	12170000	81.05	986378500	1430248825000
کانونا ئیکی	12400000	74.17	919708000	1333576600000
سه رجه م	151211000	70.68	106704538860	15472158097000

ژیدهر: کومه کا راپورتین کومپانیا دیلویت

Deloitte, Review of the Kurdistan Regional Government of Iraqs oil production, export,-
consumption and revenue for the period 1 January 2021 to 31 March 2021

Deloitte, Review of the Kurdistan Regional Government of Iraqs oil production, export,-
consumption and revenue for the period 1 April 2021 to 30 June 2021

- ریکخراوی روونیین بو شه فافیه ت له پرۆسه کانی نهوتی بارکراوی ههریم ، مالپه ری

ریکخراوی روونیین، لینک:

b1%d8%da%a9%b1%d8%a7%d8%a8%ac%d8%aa%db%d8%aa%d9%95%db%86%https://www.roonbeen.org//d9
/85%8e%d9%db%b1%d8%95%db%87%8c-%d9%db%88%d9%a7%d8%

گرفتا پرۆسه‌یا فروتن وهژمارتنا داهاڤی ده‌ستکه‌فتی نه‌فتی پشتی لیده‌کرنا خه‌رجیڤن قی پرۆسی ده‌ستپیدکه‌ت ژ به‌ر کو بو ئیکه‌م جار وب‌فه‌رمی ل کۆمبونا په‌رله‌مانی کوردستانی لرۆژا ۲۸/۶/۲۰۲۱ ده‌می وه‌زیری سامانیڤ سروشتی (که‌مال ئه‌تروشی) ^(۱۲۷) دایه‌ دیارکرن کو ب ریژه‌یا (۵۸٪) یا داهاڤی نه‌فتی بو شایسته‌ و خه‌رجیڤن کۆمپانیا و پرۆسه‌یا به‌ره‌م ئینان و قه‌گۆهاستنی دئیه‌ مه‌زاختن، ب شیوه‌یه‌کی کو (۲۰٪) بو تیچوونا به‌ره‌م ئینانی یه‌ و (۱۴٪) بو حه‌قه‌ده‌ستی کۆمپانیڤ نه‌فتی و (۶٪) بو کریی یا قه‌گۆهاستنی، ویا مایی بو قه‌ره‌بووکر و دانه‌قه‌یا قه‌رزایه‌. و سه‌ره‌رای کو هه‌ریما کوردستانی نه‌فتا خوه‌ ب کیم تر ژ بهایی نه‌فتا پریڤت بـ (۱۰) دولاران دفروشیڤ ل بازارین جیهانی دا، و پشتی لیده‌کرنا خه‌رجیڤن به‌ره‌م ئینان و فروتن و قه‌رزین کۆمپانیا، ئه‌و داهاڤی بو حکومه‌تی ل فروتنا (۱۵۱) ملیون و ۲۱۱ هزار به‌رمیلا ل ماوی سالا ۲۰۲۱ دا مایه‌قه‌ تنی (۳) ملیار و ۸۷۰ ملیون و ۲۴ هزار دولار بوون (ل به‌رامبه‌ر دیناری عیراقی: ۵ تریلیون و ۶۱۱ ملیار و ۵۳۵ ملیون دینار)، و کۆژمی (۵) ملیار و ۳۴۴ ملیون و ۳۱۹ هزار دولار بو خه‌رجیڤن پرۆسه‌یا به‌ره‌م ئینان و قه‌گۆهاستن و قه‌رزین کۆمپانیا هاڤیه‌ ته‌رخان کرن ل ماوی سالاکی دا (بنیره‌ خسته‌یا ژماره‌ ۱۵).

۱۲۷ گوتارا وه‌زیری سامانیڤ سروشتی (که‌مال ئه‌تروشی)، پشکا سیڤ یا روڤنشتنا په‌رله‌مانی کوردستانی، ژماره‌ (۱۶) ئاسایی - خولا به‌هاری، رۆژا ۲۸/۶/۲۰۲۱. ل سالا ۲۰۲۲ عیراقی پرۆژی بودجی نه‌بوویه‌ ول سه‌ر هه‌مان ریچکه‌ی یا سالا ۲۰۲۱ سه‌ره‌ده‌ری ل گه‌ل بودجا گشتی دا هاڤیه‌ کرن، لی پشکا هه‌ریمی مه‌ ل سه‌ر زیده‌نه‌کریه‌ تنی ل ماوی ۲۰۲۲ دا کۆژمی (۸۰۰) ملیار دینار بو هه‌ریمی هاڤیه‌ شاندن.

خشته (١٥)

هۆیرکاتین پرۆسهیا فرۆتن وداهاتی نهفتا ههریما کوردستانی بو سالا
٢٠٢١ (پشتی لیده رکنا خه رجین فرۆتنی)

هه یف	سه رجهم نهفتا فرۆتی بهرمیل	تیکراین بهایی نهفتی کو کیمتر ب (١٠) دولاران فرۆتیه	سه رجهم وداهاتی نهفتی (هه یقانه ب دولاری)	لیده کرنا یا (٥٨٪) خه رجین پرۆسهیا به رههم ئینان و فرۆتنی	داهاتی نهفتی (٤٢٪) مایی	داهاتی مایی ب دیناری
کانونا دووین	12800000	44.77	573056000	332372480	240683520	348991104000
شوات	12540000	52.28	655591200	380242896	275348304	399255040800
ئادار	11981000	55.41	663867210	385042982	278824228	404295130890
نیسان	14000000	58.81	823340000	477537200	345802800	501414060000
گولان	13000000	58.53	760890000	441316200	319573800	463382010000
حوزهیران	12370000	63.17	781289200	453147736	328141464	475805122800
تیرمه ه	13175000	65.17	858614750	497996555	360618195	522896382750
ته باخ	11050000	60.75	671287500	389346750	281940750	408814087500
ئه یلول	13900000	64.49	896411000	519918380	376492620	545914299000
چریا ئیکی	11825000	73.54	869610500	504374090	365236410	529592794500
چریا دووین	12170000	71.05	864678500	501513530	363164970	526589206500
کانونا ئیکی	12400000	64.17	795708000	461510640	334197360	484586172000
سه رجهم	151211000	61.01	9214343860	5344319439	3870024421	5611535410740

ژیدهر: ژ کارئ فه کوله ری یه ب پشتبه ستن ب ژیدهر و داتایین خشته یا (١٤)
وزانینا بهایی مه زاختنا دولاری ب دیناری عیرا قی.

داھات وخەرجین نەفتا ھەریمی بو سالا ۲۰۲۲

لەیف راپۆرتین کۆمپانیا دیلۆیت بو ھویربیینکرن ل پرۆسەیا نەفتا ھەریمی، حکومەتا ھەریمی ل سالا ۲۰۲۲ ئ ب ریئ یا بوریا ھەریم - تورکیا (۱۴۴ ملیۆن و ۴۰۴ ھزار و ۴۱۲ بەرمیل فرۆتینە ب تیکرایئ روژانە (۳۹۵ ھزار و ۶۲۳ بەرمیل)، و ھەر بەرمیلەک ب (۸۵) دولاران فرۆتیە، و سەرچەم داھاتی نەفتی بریتی بوو ژ (۱۲,۳۳۱,۴۱۷,۸۴۸) ملیار دولار بوون. لئ پشتی زیدەکرنا داھاتی نەفتا کو ھاتیە فرۆتن بو پالاوگەھین نافخۆیی، دئ ئەف داھاتە بریتی بیت ژ (۱۲,۴۲۲,۲۶۰,۸۹۴) ملیار دولار.

ژ قی کوژمی داھاتی یئ دیارکری، کوژمی (۶,۷۱۲,۵۵۶,۸۰۷) ملیار دولارا کو دبیتە ب ریژەیا (۵۴٪) بو خەرجین پرۆسەیا نەفتی و حەق دەستی کۆمپانیین نەفتی یین بیانی ھاتیە تەرخانکرن، و تنی (۵,۷۰۹,۷۰۴,۸۷) ملیار دولار ب ریژەیا (۴۶٪) وەک داھات بو حکومەتا ھەریمی یئ مایەقە (بنیرە خستەیا ژمارە ۱۶).

خشته (۱۶)

هنارده و داهات و خه رجین پرۆسه یا نه فتا هه ریمما کوردستانی بو
سالا ۲۰۲۲ ب (دولار) ی

٪	داهاتی مایه فه بو حکومه تی	٪	سه رجه م نه فتا فروتی ب (دولاری	تیکرایین بهایی ئیک به ر میل ب (\$)	ریژه یا نه فتا خام یا فروتی (بوری + پالاوکه هین ناقخویی) ب (دولار	راپورتین دیلویت	داهاتی مایی ب دیناری
56%	1.343.841.232	44%	3.028.903.497	86.73	3.063.356.891	2022	348991104000
59%	1.571.985.275	41%	3.776.446.251	100.38	3.789.290.279	تا 1/1 21/3	399255040800
49%	1.603.088.296	51%	2.429.153.973	83.36	3.116.890.171	تا 1/4 30/6	404295130890
51%	1.190.789.284	49%	2.429.153.973	69.47	2.452.723.553	تا 1/7 30/9	501414060000
54%	5.709.704.087	46%	12.331.417.848	84.98 (تیکرا)	12.422.260.894	تا 1/10 31/12	463382010000
							475805122800
							522896382750
							408814087500
							545914299000
							529592794500
							526589206500
							484586172000
							5611535410740

ژێدهر:

Deloitte Report, Oil production, export, consumption and revenue for the period 1-
January 2022 to 31 March 2022, 5 July 2022

Deloitte Report, Oil production, export, consumption and revenue for the period 1 -
April 2022 to 30 June 2022, 7 September 2022

Deloitte Report, Oil production, export, consumption and revenue for the period 1-
July 2022 to 30 September 2022, 31 January 2023

Deloitte Report, Oil production, export, consumption and revenue for the period--
1 October 2022 to 31 December 2022

لديف هويربينين ڪومپانيا ديلويت، ڪري يا بوري وڌه ڳوڻا ستن نهفتي ب ريئ يا بوريا هريم - تورڪيا، نيڪه ڙ گرفتين پروسه يا ب بازار ڪرنا نهفتا هريمي، لي ل ماوي سال ۲۰۲۲ دا ب ئاوايه ڪي بهرچاڻ ئاستي ڪري يا ڳوڻا ستن تا راده ڪي زور ڪيم بو، ڪو ل ماوي ساله ڪي دا (۲۷۴,۸۱۸,۶۴۶) مليون ڊولار بو هه ڳوڻا ستن نهفتا هريمي ڪو بريتين ڙ (روسنهفت وڪار ڳروپ هاتيه دان، واته ب ريڙهيا (۲,۲)٪ ڙ سهرجه م داهاتي نهفتي پيڪهاتيه ب بهراورد ل گه ل سال ۲۰۲۱، وڪري يا ڳوڻا ستن هه بهرميله ڪا نهفتي ڙ (۶) ڊولاران بو (۱,۹۰) ڊولارا ڪيم بوويه (بنيره خسته يا ۱۷).

وڙ لايه ڪي دي ڳه، جياوازيه ڪا زور هه بوويه ل بهاي فروتن نهفتا هريمي ب بهراورد ل گه ل بهاي پرنٽ خام ي جيهاني، ڪو ب تيڪرا (۱۵,۷۹) ڊولار بو بهرميله ڪي جياوازي هه بوويه ب دريڙا هيا سال ۲۰۲۲، ئه ڳه چنده ڙي زيانه ڪا زور دگه هينته ڪه رتي نهفتي وداهاتي وي، ول ماوي سال ۲۰۲۲ ئه ڳه زيانه پتر ڙ (۲,۲۸۰,۰۰۰,۰۰۰) ڊولاران دئته مه زنده ڪرن ڙ ئه نجامي هه راجڪرنا نهفتي.

سه بارهت پالاوگه هين ناڇويي، ل راپورتن ديلويت دا دياره ڪو حڪومه تا هريمي روڙانه ڪه ميه ڪا ديارڪري ب پالاوگه هين ناڇويي دفروشيت بو مه به سٽا پرڪرنا پيداويستين ناڇويي، لي ئه ڳه ڪه ميه زور يا ڪيمه ل بهرام بهر زيده بوونا پيداويستين ناڇويي، ول ماوي سال ۲۰۲۲ دا تني (۱۰,۷۵۸,۲۸۸) مليون بهرميل ب پالاوگه هان هاتيه دان ، ب تيڪرايي روڙانه (۲۹,۴۷۴) هزار بهرميل.

خشته (۱۷)

هۆیرکاتین فروتتا نهفتا ههریمی ب بوری وپالاوگههین ناخوویی وکری
 قهگواستن وبها وجیاوازی یا وی ل گهل بهایی جیهانی بو سالا ۲۰۲۲

هۆیرکاتی	سهرجهه
پوختی نهفتا خاف یا قهگواستنی بو بکران بهرمیل	144.404.412
پادهستکرنا نهفتا خاف بو پالاوگههان ژ لایی و.سامانین سرؤشتی قه	10.758.288
تیکراین بهایی بهرمیلا نهفتا فروتی ب پالاوگههین ناخوویی	61.36\$
سهرجهه داهاتی نهفتا فروتی ب پالاوگههان ب(ملیون	90.843.046
کری یا قهگواستنا نهفتی ب بوریا (دولار	274.818.646
کری یا قهگواستنی بو ئیک بهرمیل (تیکرا) ب (دولار	1.9
تیکراین بهایی ئیک بهرمیلا نهفتی	84.98\$
تیکراین بهایی نهفتی ل بازارین جیهانی دا	100.78\$
جیاوازی یا بهایی نهفتا ههریمی بهراورد ب بهایی جیهانی	15.79\$
سهرجهه بهایی نهفتا فروتی ب (دولار	12.331,417,848
ریژهیا کری یا قهگواستنی ژ سهرجهه داهاتی نهفتی	2.2%

ژندهر: ههر چوار راپورتین دیلۆیت بو سالا ۲۰۲۲ ئ .

ئاستى بەرھەمى ل ماوى ساللا ۲۰۲۲ دا ب ئاوايەكى رېژەيى جوړه سەقامگىريەك بخوڤه ديت، وبلندترين تىكرائى بەرھەمى روژانه ل چاريكا دوويى دا بوويه كو تىكرا ۴۴۳ هزار بەرميل بوون، ل دەمەكى دا ل چاريكا سىي دا نزمترین ئاست توماركر وتىكرائى روژانه نيزيك بوو ژ (۴۲۱) هزار بەرميلا. ب ئاوايەكى گشتى ل نيڤا دوويى دا ئاستى ھناردەيان كيم كرىه ب ئاوايەكى كو ل چاريكا چارر ب بەراورد ب چاريكا دوويى دا ئاستى ھناردەيان پتره ژ (۲۵) هزار بەرميلا روژانه كيم كرىه، وبەشەكى زور يى قى زیدەبوونى بو بكارئینانا ناڤخوويى ڤەدگەریتەڤه كو ل چاريكا ئەڤ ساله دا نيزيكى (۱۹) هزار بەرميلا زیدەكرىه.

بيگومان ئەڤ نەڤتا ب پالاوگەھين ناڤخوويى ھاتيه دان زیدەبوونەكا بەرچاڤ بخوڤەدیت ب تايبەتى ل نيڤا دوويى يا ساللا ۲۰۲۲ كو روژانه بو پتر ژ (۴۲) هزار بەرميلا زیدەكرىه ب تايبەتى ل چاريكا دوماھيى دا كو ب رېژەيا (۴۱٪) گەشەكرىه ب بەراورد ل گەل نيڤا ئيكى كو ب تىكرا (۲۵) هزار بەرميل بوون.

ژ لايەكى دى ڤه، ئەو چەندا تيبينى دئيتە كرن ل راپورتين ديلاؤيت دا ئەڤەيه كو بهايى ئەو نەڤتا ل ناڤخودا دئيتە فروتن زور ئەرزانتەر ژ نەڤتا كو ب بوريا دئيتە ھناردەكرن بو دەرڤه، ويا روون نيه كو ئەڤ جياوازيه بو چ ھوكار ڤەدگەریتەڤه، ئەگەر پالپشتى بيت بو پالاوگەھين ناڤخوويى بيگومان چ كاريگەرييهكا بەرچاڤ دروست نەكرىه سەبارەت بها وكواليتى يا بەرھەمى ناڤخوويى.

حكومەتا ھەريمى وەك ھەولەك بو چاكسازيكرن ل سياسەتا نەڤتى دا ورەنگەڤەدانا رەوشا نوكة يا بازاری وريڤخستنا پيويست بو كواليتى يا نەڤتى ژ ئەگەرئى گوھورينا پيڤەرئى دەستنيشانكرنا بهايى نەڤتا

خام، ل مه ها ئه يولا ٢٠٢٢ ده ست ب هه مو ار كرنه قه يا ئه و پر گه يا تاي به ت ب ديار كرنه بهاي ئه فتي ل نا ف گر يبه ست ئن نه فتي دا كر، ... و تد ويا ئا شكر ايه كو نه فتا هه ري مي ل سه ر به ما يي بر ين ت خام ده اته ده ست نيشان كرن كو به ما يه كي جيه اني يه، لي پشتي قئ هه مو ار كرن ئ ژ لاي حكومت و كؤمپاني ن نه فتي قه، ئه و بهاي كو نه فتي پئ ده ست نيشان دكه ن دي ژن ئ كور دستان ب لين د (KTB).

پي قه ري بر ين ت وه كو به ما نيزي كي دوو ل سه ر سي ٢/٣ يا مامه لين باز رگاني يئ نه فتا جيه اني دي ته بكار ئينان، وه ري ما كور دستان ئ ژي تا هه يقا ئه يولي بهاي نه فتا خوه ل سه ر پي قه ري نا فبري ده ست نيشان دكر، لي پشتي بكار ئينا نا پي قه ري ب لين د (KTB) ل چاري كا دو ما هي ئ يا سالا ٢٠٢٢ بوويه ئه گه ري كو نه فتا هه ري مي ل نا فبه را (١٧) تا پتر ژ (١٩) دو لاران كي م تر ژ بهاي بر ين ت بهي ته فرو تن.

به شه ك ژ هو كاري ن قئ چه ند ئ قه دگه ري ته قه بو دروست بو نا ئا سته نگ وگرفت ان ل ري كا ب بازار كرنه نه فتا هه ري مي و خوه قه كي شان ا چه نده ك ژ كؤمپاني ن نه فتي يئ بي اني پشتي ده رچو نا بري ارا دا دگه ها فيدرالي ل دژي فرو تنه نه فتا هه ري مي ل ٢٠٢٢/٢/١٥، و پيا دكر نا پير ابو نين توند ژ لاي عيراق ئ قه ل به نده ري جيه ان يئ تور كي.

سه باره ت قه رزين كؤمپانيا، ل ده ستي كا سالا ٢٠٢٢ بري تي بوو ژ (٣,٨١٦,٠٣٩,٠٠٠) دو لاران، لي حكومه تي تن ئ (٤٦٨,٠٣٤,٠٠٠) دو لار قه رزين خوه داينه قه، هه روه سا ل چاري كا دو ما هي ئ پالان سي حكومه تا هه ري مي وه ك پيشه كي يا پار ئ نه فتي ل لوبنان ئ بري تي بوو ژ (٣١٨,٥٤٠,٠٠٠) دو لاران كو ئه ف پار هيه ها تيه را گرتن و كي شه بو وه رگرتنه قه يا وئ هه يه ول نا ف بانكه كا وي وه لاتي دا ده ست ب سه ردا ها تيه گرتن ژ ئه گه ري قه يرانا دارايي وتوند كر نا ري نما يين ده ركه فتنا پار هئ ژ لوبنان، هه ر چه نده لسالا ٢٠١٩ ئه ف كؤژمي پار هئ

ل لوېنان هاتیه قوفلکرن، لی پستی سالا ک وشه ش هه یقان چاره کا دی حکومتا هه ریمی ب ریئی یا بانکین لوېنانی پارئی پی شه کی یی نه فتی بو هاتیه شه ب کوژمی (۳۱۰,۰۰۰,۰۰۰) ملیون یوریان (دراقی نه وروپی) کو هه تا نوکه نه ف پارهی ل وی وه لاتی مایه شه ونه هاتیه شه گه راندن بو هه ریما کوردستانی.

قهرزین کومپانین نه فتی لجه م حکومتا هه ریمی: حکومتی چه ند قهرزین کومپانیا داینه شه لسالا ۲۰۲۲

گرفتا قهرزین کومپانین بیانی یین نه فتی ئیکه ژ گرفتین هه ره سه ره کی ل به رده م نه شه فافیه ت بوونا پرۆسه یا به ره م ئینان وفرۆتتا نه فتا هه ریمی، لیدیف ئامارین فهرمی، حکومت (۳,۲۴۸,۰۰۰,۰۰۰) ملیار دولارا قهرزدارئ کومپانین نه فتی بوو، لی لسالا ۲۰۲۲ تنی (۱,۱۱۵,۲۶۷,۰۰۰) ملیار دولار قهرزین کومپانیا داینه شه کو دبیته ب ریژه یا (۸,۹۷٪) ژ سه رجه م داها تی نه فتی ل ماوی قی سالی دا، ل ده مکی دا تنی (۹۹۰,۲۶۷,۰۰۰) ملیون دولارا قهرزین خوه داینه شه لسالا ۲۰۲۱ (بنیره خسته یا ۱۸).

خشته(۱۸)

دانه‌قه‌یا قه‌رزین کومپانین نه‌فتی یین بیان

تیبینی	کوژمی قه‌زری ب (ملیون \$)	سالا 2022
ملیون دولار (206.004.000) قه‌زری شایسته‌یین دارایی یین کومپانین نه‌فتی ملیون دولار (126.000.000) قه‌رزین کومپانین ووزی یین تورکیا	331.104.000	چاریکا ئیکی
	422.465.576	چاریکا دوویی
	194.220.208	چاریکا سیی
	167.478.839	چاریکا چاری
ئیک ملیار وسه‌د وپازده ملیون وجوو سه‌ج وشیت وه‌شت هزار وشه‌ش سه‌ج وییست وسی دولار	1.115.268.623	سه‌رجه‌م

ژ لایه‌کی دی، کومپانین ووزی یین تورکی خودان ده‌ستکه‌فتین مه‌زنی ل داهاتی نه‌فتا هه‌ریمی ب تاییه‌تی کری یا قه‌گوهاستن وقه‌رزین کوم قه‌بووی ل سهر حکومتا هه‌ریمی وه‌ک شایسته وحق ده‌ست، بو نمونه، ده‌ستکه‌فتین کومپانیا ووزی یا تورکی (TEC) لسالا ۲۰۲۲ بریتی بوو ژ (۶۱۸،۱۲۹،۸۷۲) ملیون دولارا واته ب ریژه‌یا (۴،۹۷٪) ژ سه‌رجه‌م داهاتی نه‌فتی بو ماوی ساله‌کی، وکری یا ههر به‌رمیله‌کا هنارده‌کری (۴،۱۸\$) بوون، ل به‌رامبه‌ر دا ده‌ستکه‌فتین کومپانیا کار وروسنه‌فت ژ بو قه‌گوهاستنا نه‌فتی ل ناخووی یا کوردستانی بریتی بوو ژ (۲۷۴،۸۱۸،۶۴۶) ملیون دولاران واته ب ریژه‌یا (۲،۲۱٪) ژ سه‌رجه‌م داهاتی نه‌فتی ل ماوی سالا ۲۰۲۲ دا. ب شیوه‌یه‌کی گشتی کری یا قه‌گوهاستنا ههر به‌رمیله‌کا

نەفتا ھەريمال كوردستانى تا دەربەندى چەيھان يى توركى برىتى
بوو ژ (۶,۱۸٪) بو ھەر بەرميلەكى، و دەستكەفتىن كۆمپانىن توركى لە
گەل كار وروسنەفت دگەھىتە (۸۹۲,۹۴۸,۵۰۸) مليون دولاران وب ريژەيا
(۷,۱۸٪) ژ سەرجهم داھاتى نەفتى پىكدئىنيت (بنيرە خستەيا ژمارە ۱۹).

خشته (۱۹)

دهستكهفتين كومپانين ووزى بين توركييا وكار وروسنهفت ژ پروسهيا
 فروتنا نهفتا ههريما كوردستانى دا بو ساللا ۲۰۲۲

2022	نافى كومپانيا	دهستكهفتى ب (مليون دولار)
چارىكا نيكي	(TEC) كومپانيا ووزا توركى	127,455,135
چارىكا دوويى	(TEC) كومپانيا ووزا توركى	214,803,023
چارىكا سيى	(TEC) كومپانيا ووزا توركى	126,335,608
چارىكا چارى	(TEC) كومپانيا ووزا توركى	149,536,096
سهرجهم		618.129.862
تيكرائى پارى هاتيه دان بو قهغو هاستنا هه بهرميلهكا نهفتى		4.28\$
2022	نافى كومپانيا	دهستكهفتى ب (مليون دولار)
چارىكا نيكي	كومپانيا بورى يا كوردستانى كار گرؤپ (KPC) وروسنهفت	122,165,292
چارىكا دوويى	كومپانيا بورى يا كوردستانى كار گرؤپ (KPC) وروسنهفت	36,460,969
چارىكا سيى	كومپانيا بورى يا كوردستانى كار گرؤپ (KPC) وروسنهفت	106,192,385
چارىكا چارى	كومپانيا بورى يا كوردستانى كار گرؤپ (KPC) وروسنهفت	10,000,000
سهرجهم		274.818.646
تيكرائى پارى هاتيه دان بو قهغو هاستنا هه بهرميلهكا نهفتى		1.90\$

زیانین دارایی و ئابووری یین سهربه‌خو

فروتننا نه‌فتی (۲۰۱۴-۲۰۲۲)

ل سالا ۲۰۱۴ وژ ئه‌گهری دروستیوونا ناکۆکیان ل ناڤه‌را حکومه‌تا ناوه‌ندی و حکومه‌تا ههریمی دا ودروستیوونا شه‌ری داعش وگرفتین پیکئینانا حکومه‌تا ناوه‌ندی ل وی سهرده‌می، یاسا بودجی نه‌هاته په‌سه‌ندکر و ده‌سته‌لاتین خه‌رجکرنی ب وه‌زاره‌تان هاتبوو دان، ول ئه‌نجامدا پشکا ههریمی هاته برین. ول دیف ڤه‌کۆلینه‌کا (فه‌رمانگه‌ها ڤه‌کۆلین و دیراساتا یا جڤاتا نۆینه‌رین عیراقی) کول چریا ئیکی یا سالا ۲۰۲۰ ی هاتیه به‌لافکر، تیدا هاتیه کو ههریما کوردستانی ل ماوی (۲۰۰۵ - ۲۰۱۹) کۆژمی (۹۶) تریلیۆن و ۱۹۶ ملیار و ۵۰۳ ملیۆن دینارا ژ حکومه‌تا ناوه‌ندی وهرگرتینه، ل به‌رامبه‌ر دا تنی (۲) تریلیۆن و ۲۷۳ ملیار و ۴۳۰ ملیۆن ژ داها‌تی خوه بو حکومه‌تا ناوه‌ندی ڤه‌گه‌راندیڤه. ل ماوی (۲۰۱۴-۲۰۲۲) دا سهره‌رای دیاریکنا پشکا ههریمی ژ بودجا گشتی، به‌لی ژ ئه‌گهری راده‌ست نه‌کرنا نه‌فتی ژ لایی ههریما کوردستانی وپه‌یره‌وکرنا سیاسه‌تا ئابووری یا سهربه‌خۆ، ل هیچ ساله‌کی ل وی ماوی دیارکری دا پشکا پیدڤی بو ههریمی نه‌هاتیه ره‌وانه‌کرن، لده‌مه‌کی دا پشکا ههریمی ل ماوی (۲۰۱۴-۲۰۲۱) بریتی بوو ژ (۹۷) تریلیۆن و ۵۴۰ ملیار و ۹۹۵ ملیۆن دیناران وه‌کو یا دیارکری ل یاساین بودجا گشتی دا، لی ب دريژاها نه‌ه سالان تنی (۱۶) تریلیۆن و (۷۲۶) ملیار و (۵۳۳) ملیۆن دینار ژ لایی حکومه‌تا ناوه‌ندی ڤه‌بو ههریما کوردستانی هاتینه ره‌وانه‌کرن (بنیره خسته یا ۲۰).

خشته (٢٠)

پشكا ههريمي ژ بودجا گشتي يا عيراقى بو ماوى (٢٠١٤-٢٠٢١) ب
(دينارى عيراقى)

بودجا سالانه	ريژه	پشكا ههريمي	كوژمى هاتيه هنارتن	كوژمى نه هاتيه هنارتن
2014	12.1%	19.999.616.000	2.280.000.000	17.719.616.000
2015	17%	14.871.000.000	2.476.000.000	12.395.000.000
2016	17%	12.570.000.000	0	12.570.000.000
2017	17%	11.605.028.000	0	11.605.028.000
2018	12.67%	6.767.173.000	3.175.403.000	3.591.770.000
2019	12.67%	9.783.026.000	5.439.130.000	4.343.896.000
2020	12.67%	5.436.000.000	1.359.000.000	4.077.000.000
2021	12.67%	16.509.112.000	1.200.000.000	15.309.112.000
2022 ⁽¹²⁸⁾	--	--	800.000.000.000	--
سهرجهم		97.540.955.000.000	16.726.533.000.000	80.814.422.000.000

ژندهر:

- ديوان رئاسة مجلس الوزراء، تقرير الى الامانة العامة لمجلس الوزراء، الرقم

(٧٣٦)، ٢٠٢٠/٤/٢٨

- وزارة المالية، مشروع قانون الموازنة العامة الاتحادية للسنة المالية ٢٠٢١.

ل قيرى خويادبيت كو پشكا ههريمي ژ بودجا گشتي يا عيراقى
بو سالا ٢٠١٤ بریتی بوو ژ (١٩,٩٩٩,٦١٦,٠٠٠) تريليون دينارا ، لى ب
دريژاھيا وى سالى تنى (٢,٢٨٠,٠٠٠,٠٠٠) تريليون دينار بو ههريمي
هاتيه شاندى، بهرامبەر ژ دهستدانا (١٧,٧١٩,٦١٦) تريليون دينارا ژ

١٢٨ لسالا ٢٠٢٢ عيراقى پروژى بودجى نهبويه ول سهر ههمان ريچكهى يا سالا ٢٠٢١
سهردهرى ل گهل بودجا گشتي دا هاتيه كرن، لى پشكا ههريمي مه ل سهر زيدهنهكريه
تنى ل ماوى ٢٠٢٢ دا كوژمى (٨٠٠) مليار دينار بو ههريمي هاتيه شاندى.

ئەگەر ئى راگەھاندنا ئابوورى يا سەربەخو ژ لايى ھەريمى ڤە. ولسالا ۲۰۱۵ پشكا ھەريمى ل بودجا عيراقى (۱۴ تريليون و ۸۱۷ مليار دينارا بوون)، لى ب تنى كوژمى دوو تريليون و ۴۷۶ مليار بو ھەريمى ھاتينه شاندن، ولسالا ۲۰۱۶ پشكا ھەريمى برىتى بوو ژ (۱۲ تريليون و ۵۷۰ مليار ديناران)، وھيچ كوژمە پارەيەك ژ وى پشكا ديارىكرى ل بودجى بو ھەريمى نەھاتە شاندن، ھەروەسا سەبارەت سالا ۲۰۱۷ ئ ھيچ كوژمە پارەيەك بو ھەريمى نەھاتە شاندن لدەمەكى دا پشكا ديارىكرى يا ھەريمى ل بودجا گشتى يا عيراقى دا (۱۱ تريليون و ۶۰۵ مليار دينار بوون)، ولسالا ۲۰۱۸ وپشتى رويدانين ريفراندوم وداگيركرنا نيڤا ئاڤا ھەريما كوردستانى ژ لايى سوپايى عيراقى ڤە، وڤەيرانا دەست ژ كاركتيشانا سەرۆكى ھەريمى ودروستبوونا دان وستاندن ل ناڤبەرا ھەولير وبەغدا، كارىگەرى يا خوە ھەبوويه ل سەر شاندنا بەشەكى بودجى كو (۳ تريليون و ۱۷۵ مليار دينار بوون ژ سەرڤەم ۶ تريليون و ۷۷۶ مليار ديناران وەك پشكا ديارىكرى ل پروژى بودجا گشتى يا عيراقى بو وى سالى.

ولسالا ۲۰۱۹ پشكا ھەريمى ل بودجا گشتى يا عيراقى ب كوژمى (۹ تريليون و ۷۸۳ مليارا) ھاتە خەملاندن، وپتر ژ نيڤا ڤى كوژمى كو (۵ تريليون و ۴۳۹ مليار دينار) بوون بو ھەريمى ھاتە شاندن. ولسالا ۲۰۲۰ پشكا ھەريمى ب ۵ تريليون و ۴۳۶ مليارا ھاتە خەملاندن، لى تنى كوژمى (۱) تريليون و ۳۵۹ مليار ل وى سالى دا بو ھەريمى ھاتە رەوانەكرن. ولدوماھيى، وبو سالا ۲۰۲۱ پشكا ھەريمى ل بودجا گشتى ب كوژمى (۱۶) تريليون و (۵۰۹) مليارا ھاتە خەملاندن، لى تنى (۱) تريليون و (۲۰۰) مليار بو ھەريمى ھاتنە رەوانەكرن، ولسالا ۲۰۲۲ وژ بەر كو عيراقى پروژى بودجى نەبوويه، ئەم نكارين پشكا ھەريمى بدەينه ديار كر يان وەكو ھەمان سالا ۲۰۲۱ ئ بژميرين،

تنی ل ماوی ساالا ۲۰۲۲ی دا دوو جارن به غدا پارە بو هەریمی شاندیه وەر جار (۴۰۰) ملیار دینار بوون، واتە تنی کوژمی (۸۰۰) ملیار دیناران بو هەریمی هاتیە پەوانەکرن.

ول ئەنجامدا ل ماوی نەه سالان (۲۰۱۴ - ۲۰۲۲) ئەو زیانی کۆ بەر ب هەریما کوردستانی کەفتین ژ ئەنجامی پیاوەکرنا ئابووری یا سەر بەخو بریتی بوو ژ (۸۰) تریلیۆن و (۸۱۴) ملیار و (۴۲۲) ملیۆن دینارا، چونکی ژ سەرجه م کوژمی نەه سالین بودجا گشتی یا عیراقی یا کۆ بو هەریما کوردستانی هاتبوو دیارکرن (۹۷) تریلیۆن و (۵۴۰) ملیار و (۹۵۵) ملیۆن دینار بوون، لی بتنی ل وی ماوی دا (۱۶) تریلیۆن و (۷۲۶) ملیار و (۵۳۳) ملیۆن دینار بو هەریمی هاتیە پەوانەکرن .

حکومەتا هەریمی ل ماوی هەشت سالان دا (۲۰۱۴-۲۰۲۲) وەکو ل خستەیا ژمارە (۲۱) هاتیە دیاکرن (۱,۲۴۸,۲۶۱,۷۴۷) بەرمیلی نەفتی فروتینە، لی کیم تر ژ (۳۱) تریلیۆن دینار بو ماینەقە، ئەقە ل دەمەکی داو ژ ئەگەرئ فروتتا نەفتی ب ئاوايەکی سەر بەخو ژ حکومەتا عیراقی ولیرینا پشکا هەریمی ژ بودجا گشتی یا عیراقی، زیانی پتر ژ (۸۰) تریلیۆن دیناران گەهشتینە هەریما کوردستانی وقەرزدار بوونا هەریمی ژ ب کوژمی (۴۵) تریلیۆن دیناران.

ژ لایئ فروتتا نەفتی قە، حکومەتا هەریمی وب حوکمی شیوەیی گریبەستین نەفتی ل گەل کۆمپانیین بیانی وەه بوونا مەترسیەکا زۆر ل سەر پرۆسەیا وەبەرئینانی ل قی بیاقی دا، لەورا کۆمپانیین نەفتی سوودمەندین سەرەکی بوون، ئەقە بوو ول چارچۆقی سەر بەخو فروتتا نەفتی (۲۰۱۴-۲۰۲۲) حکومەتا هەریمی (۱,۲۴۸,۲۶۱,۷۴۷) بەرمیل هئار دەکرن، وتیکرایي فروتتا هەر بەرمیلەکی ب (۵۷,۷۷) دولاران هاتیە خەملاندن، بیی هیچ خەرچ وتیچوونەک، وبهائی فروتتا نەفتی ژ ل وی ماوی دیارکری دا بریتی بوو ژ (۶۸,۱۰۰,۹۰۴,۹۵۰) هزار دولار

بوون، (بهرامبهر : ۸۴,۶۳۴,۴۴۷,۲۳۸,۲۴۸ دینار). وژ ئه‌گهری هه‌بوونا
 تیچوونه‌کا زۆر یا پارێ نه‌فتی بو شایسته‌ و خه‌رجی و قه‌رزین کۆمپانیا،
 کو دگه‌هیه‌ ریژه‌یا پتر ژ (۵۶٪) و فروتننا هه‌ر به‌رمیله‌کا نه‌فتی ب (۱۰)
 دولاران کیم تر ژ بهایین جیهانی، پشتی لیده‌رکنا هه‌می خه‌رجین
 وه‌به‌رئینان و فروتن و قه‌رزین کۆمپانیا، ل ماوی (۲۰۲۲-۲۰۱۴) ی دا ب
 ری یی یا فروتننا (۱,۲۴۸,۲۶۱,۷۴۷) به‌رمیلا، ژ سه‌رجه‌م داهااتی نه‌فتی بو
 ماوی نه‌ه‌ سالان کو بریتی یه‌ ژ (۶۸,۱۰۰,۹۰۴,۹۵۰,۰۰۰) دولاران تنی
 (۲۹,۹۶۴,۳۹۸,۱۷۸,۰۰۰) دولار وه‌ک داهاات بو حکومه‌تا هه‌ریمی هاویه
 قه‌گه‌راندن وب ریژه‌یا (۴۴٪)، ل ده‌مه‌کی دا (۳۸,۱۳۶,۵۰۶,۷۷۲,۰۰۰)
 دولار ب ریژه‌یا (۵۶٪) بو خه‌رجین پرۆسه‌یا نه‌فتی هاویه ته‌رخان
 کرن. (بنیره‌ خسته‌یا ۲۱).

خشته (٢١)

فرۆتتا نهفتا ههريما كوردستاني ل ماوی (٢٠٢٢-٢٠١٤)

داهات ب دیناری	بهای دیناری بهرامبهر دولار	داهات ب دولاری	بهای نهفتی	ژمارا بهرمیلین هئاردهکری	سال
3,206,664.991.332	1.166	2,750,141.502	82	33,538,311	2014
6,830,583,674,992	1.166	5,858,133,512	44	133,139,398	2015
8,234,509,835,880	1.180	6,978,398,166	38	183.642,057	2016
10,214,085,799,008	1.182	8,641,358,544	48	180,028,303	2017
10,171,962,706,620	1.182	8,605,721,410	65	132,395,714	2018
9,382,921,029,720	1.182	7,938,173,460	60	132,302,981	2019
5,215,918,380,456	1.182	4,412,790,508	28	157,599,661	2020
15,347,916,500,000	1.450	10,584,770,000	70	151,211,000	2021
16.030.084.320.240	1.45	12.331.417.848	85	144.404.412	2022
84.634.447.238.248	تیکرا 1.211	68.100.904.950	تیکرا 57.77	1.248.261.747	سەرجهم

ژیدەر:

- ابتسام عبداللطيف محمد، مستحققات اقليم كردستان وكميات ومبالغ تصدير النفط خارج اطار شركة (سومو) ومدى تأثيرها على الموازنة الاتحادية للمدة (٢٠٠٥-٢٠١٩)،

دائرة البحوث والدراسات النيابية مكتب بحوث الموازنة، ص ٦.

- Deloitte, Kurdistan Regional Government of Iraq, Oil production, export - consumption and revenue for the year ended 31 December 2020, 20 June 2021.

- Deloitte, Review of the Kurdistan Regional Government of Iraqs oil production, export, consumption and revenue for the period 1 January 2021 to 31 March 2021

- Deloitte, Review of the Kurdistan Regional Government of Iraqs oil production, export, consumption and revenue for the period 1 April 2021 to 30 June 2021

وژ بلی قی جیاوازی یا په‌یدابووی ژ داهات وده‌ستکه‌فتین نه‌فتی وه‌ه‌راج وئ‌ه‌رزان فرۆتنی، ونزم بوونا بهایین نه‌فتی ل بازارین جیهانی دا وبرینا پشکا ه‌ریمی ژ بودجا گشتی یا عیراقی، ل ئ‌ه‌نجام دا کورته‌ینانه‌کا مه‌زن په‌یدابوو ل ماوی (۲۰۱۴- ۲۰۲۲) دا وقه‌رزه‌کی مه‌زن ل س‌ه‌ر حکومه‌تی کۆم بوو کو بریتی بوو ژ قه‌رزین ناخۆیی وده‌رقه‌یی وپاشه‌که‌وتی فه‌رمانبه‌ران کو ب زیده‌تر ژ (۳۱) ملیار دولاران دئ‌ته مه‌زنه‌کرن.

۱. کورته‌ینانا دارایی ل بودجا گشتی دا

کورته‌ینانا دارایی ئ‌یکه ژ گرفتین به‌رده‌وام ل ه‌ریما کوردستانی نه‌خاسمه پشتی سالا ۲۰۱۴، ئ‌ه‌گه‌ری س‌ه‌ره‌کی ژی دزقریته‌قه بو مه‌زناهی قه‌باری خه‌رجین گشتی وناکۆکین سیاسی ل نا‌قه‌را حکومه‌تا فیدرال و حکومه‌تا ه‌ریمی ل س‌ه‌ر پ‌رسین نه‌فت وگازی، ونزم بوونا بهایین نه‌فتی ل بازارین جیهانی دا، زیده‌باری کاریگه‌ریین شه‌ری تیروۆری و تیکچوونا سه‌قامگیری یا وه‌لاتی پشتی سالا ۲۰۱۴ وه‌تا نوکه.

ل خسته‌یا ل‌خاری، دئ‌ته ئ‌اشکراکرن کو دیارده‌ی یا زیده‌بوونا خه‌رجین گشتی یا به‌راورد ب داهاتین گشتی ژ هوکاری ه‌ره س‌ه‌ره‌کی بوویه ل پشت په‌یدابوونا کورته‌ینانا دارایی یا به‌رده‌وام ل بودجا ه‌ریما کوردستانی دا، ه‌ه‌ر چه‌نده ل ه‌نده‌ک سالان پ‌یشی ۲۰۱۴ ی کیم بوونه‌قه‌یا قه‌باره وریژه‌یا کورته‌ینانا دارایی ل س‌ه‌ر بنه‌مایه‌کی نه ئ‌ابووری بوویه ول س‌ه‌ر کیستی ل قالب‌دانا خه‌رجین گشتی و وه‌به‌رئ‌ینان وپروژه‌یان بوویه، بو نمونه‌ پرانی کورته‌ینانا بودجی لسالا ۲۰۱۳ هاتبوو خه‌ملاندن ب ری‌ی یا نه جیبه‌جیکرنا پشکه‌کا زۆر یا ته‌رخان

کری بو بودجا وه بهرئینانی.

ئهف چهنده لسالین بهری ۲۰۱۳ ئی ژی دووباره دبوویهقه، لی ب وی قهبارهی نهبوویه ژ بهر کو گرفتا پیدانا موچهی لدهمی خودا نهبوویه و حکومت ههست ب کیم بوونا داهااتی نه دکر ههتا پشتی داوی هاتنا ماوی سهرۆکایهتی یا د. بهرهم سالی لسالا ۲۰۱۲ ئی حکومت خودانا دوو ملیار دولاران بوو وهک زیدههیا داهااتی، لی لیدیف چهند بهلگهنامهیهکا کو وهزارهتا دارایی یا حکومتا ههریمی ل ۲۰۱۲/۳/۱۳ ئاراستهی سهرۆکایهتی یا جقاتا وهزیران کری، دیار بوویه کو کورتهینانا دارایی ل ئیکهه سالا دهستکاربوونا کابینا شهشی یا حکومتی (۸۰۰) ملیار دینار کیم کریه، سهرهراي پیدانا پیشینهیان ب خهکی و بهردهوامی یا موچهی و پرۆژین خزمهتگوزاری. ههروهسا ئاماژه هاتیه دان کو کورتهینانا دارایی لسالا ۲۰۰۹ بریتی بوو ژ (۱) تریلیۆن و (۱۱) ملیار دینار، وئهف کورتهینانه ژی بو سالی ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ مایهقه.

ولیدیف وی نفیسارا ژماره (۱۱۸) ل ۲۰۱۲/۳/۱۳، پشتی ئیکهه سالا کابینا شهشی یا حکومتا ههریمی، کورتهینانا دارایی ل بودجی دا (۲۱۱) ملیار و (۵۵۴) ملیۆن دینار بوون، واته بهراورد ب سالا بهری (۸۰۰) ملیار دیناران کیم کریه، سهرهراي بهردهوامی یا پیدانا موچهی و پرۆژین خزمهتگوزاری و پیشینهیین خانووبه ره و کشتوکالی وقهزین بچیک^(۱۲۹).

گرفتا داهااتی گشتی ل ههریما کوردستانی تنی خوه ل کیم بوونا قهباری داهااتی دا نابینتهقه، بهلکو ل نهههقهسنگی ونه سهقامگیری یا

۱۲۹ سایتی خهندان، له یهکهه سالی کابینهی شهش، کورتهینان ۸۰۰ ملیار دینار کهمیکردوه، ۲۰۱۸/۵/۵، لینک:

<https://www.xendan.org/detailnews.aspx?jmare=53047&babet=4&relat=1024>

دارایی دا ژی دبینیت، بو نموونه ل ناڅبهرا سالین (۲۰۰۷-۲۰۰۰)، داهاتی گومرکی نیزیکی (۸۲٪) یا سه رجه م داهاتی ناڅوویی حکومه تی پیکدئینا، لی لسا لیل ۲۰۱۸-۲۰۱۹ داهاتین ناڅوویی ل گهل گومرکا تنی (۱۸٪) ژ سه رجه م داهاتین هه ریمی پیکدئینا ل بهرامبه ر (۴۶٪) یا داهاتی نه فتی و (۳۴٪) یا پشکا بودجی ل عیراقی و (۲٪) یا هه څکارین هه څپه یمانا بو هیزین پیشمه رگه ی (۱۳۰).

۱۳۰ جیهانگیر صدیق احمد، چاکسازی ئابوری له هه ریمی کوردستان، پاسا و بهر به سته کان له ۲۰۱۹-۲۰۰۵، سه نته ری لیکولینه وهی ئاینده یی، مجله الدراسات السیاسیه والامنیه، المجلد (۴)، العدد (۸)، کانون الاول ۲۰۲۱، ص ۹۳.

خشته (۲۲)

کورتھینانا دارایی ل بودجا هه ریما کوردستانی دا ل ماوی

(۲۰۲۱-۲۰۰۳) ب (ملیون دینارا)

ریژهیا کورتھینانی بو بودجا گشتی (%)	کورتھینان یان ل سهر ریژهیا بودجا گشتی	خه رجین گشتی	داهاتی گشتی	سال
4.70	-55.220	1.174.382	1.119.162	2003
18.10	-564585	3.118.437	2.553.854	2004
11.75	-429.068	3.651.075	3.222.007	2005
2.33	-103.116	4.418.818	4.315.702	2006
21.46	-1.684.126	7.847.660	6.163.534	2007
9.94	-948.247	9.541.371	6.593.124	2008
6.48	-574.064	8.857.236	8.283.172	2009
7.30	-835000	11.432.176	10.597.176	2010
11.22	-1.564.670	13.950.670	12.386.000	2011
13.41	-2.044.847	15.245.797	13.200.950	2012
9.94	-1.684.900	16.942.749	15.257.849	2013
58.6	-8.610.875	14.969.616	6.084.741	2014
--	--	--	--	2015
--	--	--	--	2016
--	--	--	--	2017
17.85	-2.929.336	17.916.286	15.086.950	2018
4.96	-888.000	20.448.000	19.560.000	2019
--	--	--	--	2020
--	--	--	--	2021

۲. قەرزىن ناڭخۇيى دەرقەيى:

ژ ئەگەر ئىكچوونا پەيوەندىيىن ل ناڭبەرا حۇمەتا فیدرال و حۇمەتا ھەرىمى و برىنا پىشكا ھەرىمى ژ بودجا گىشتى يا عىراقى، ونزم بوونا بەيىن نەفتى وشەرى تىرۆرى، بوويە ئەگەر ئى دروستبوونا كۆرتەينانا دارايى يا بەردەوام وب تاييەتى ژى ل ماوى (۲۰۱۷—۲۰۱۴) وپاشان بەلاڭەبوونا پەتايە كۆرۈنەيى وكىم بوونا بزاڭا بازىرگەنى وگەشەيا ئابوورى ل سەر ئاستى ھەمى جىھانى ھەرىمى لىسالا ۲۰۲۰، ھەرىما كوردستانى كەفتە ل بن بارى قەرزەكى زۆر قە. وئەف قەرزە بو دوو جۆران بەلاڭە دىن، قەرزىن ناڭخۇيى كو برىتىن ژ پاشكەوتى موچەخۆران و كۆمپانىيىن ناڭخۇيى وبەلىندەران وپروژىن وەبەرىئەنى، وقەرزىن دەرقەيى كو برىتىن ژ شايستە وەق دەستى كۆمپانىيىن نەفت وگازى وقەرزى كۆمپانىيا و حۇمەتا توركيا.

گرفتە زىدەبوونا قەرزىن گىشتى يىن حۇمەتا ھەرىمى بوويە جەئى گرنگىيدانا ناڭەندىن فەرمى ونە فەرمى ل ناڭخۇيى يا ھەرىما كوردستانى، وژ لايى خۇڭە چەندىن جاران پەرلەمانى كوردستانى ب شىۋەيىن جۆرا و جۆر ھەولدايە كو حۇمەت روونكرنى بدەت ل سەر شىۋە وقەبارى قەرزىن ھەرىمى، لى چ لايەنەك ئاگەدارى ھۆيركاتىن وان قەرزە نەبوون، ھەر چەندە سەرۆكى حۇمەتى سۆزا وى چەندى دابوو كو ب راپۆرتەكى جۆر وقەبارى قەرزى بو پەرلەمانى بنىرىت، لى راپۆرت ب پەرلەمانى نەگەشت.

ل دەمەكى دا حۇمەتى چ روونكرنەڭەيەك نەدايە ئايا ئەو جۆرى قەرزىن كۆم قەبووى ژ كى قەرزى كرىنە وبو چ مەبەستەكى قەرزىكرىنە، تىن ھاتبوو راگەھاندن كو پىشكەك ژ وان قەرزە برىتىن ژ پابەندىن دارايى وەك موچى فەرمانبەرىن ھەرىمى وەكو قەرزى ل سەر حۇمەتى نە ھاتىنە توماركرن، ھەرۋەسا ئەو قەرزىن دەرقەيى ژى نەھاتىە زانىن كو كۆژم وقەبارى وى چەندە؟، ھەر چەندە ژ لايى ياسايى قە حۇمەتا ھەرىمى بوى نىە ھىچ جۆرە قەرزەكى دەرقەيى

بکەت سەرەراییی کۆل پەرلەمانی کوردستانی یاسایەکی دەرچووێه کۆ
ریکی ب حکومەتی ددەت ل سنوورەکی دیارکری دا قەزری بکەت، لئ
حکومەتی ب قی یاسایی ژێ قەرز نەکرینە^(۳۱).
ل خستەیا لخاری، چەند داتا وزانیاریان نیشانددەت سەبارەت
قەرزەین کۆم قەبووی ل سەر حکومەتا هەریم کوردستانی ل ماوی
۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱، کۆل ماوی دیارکری دا قەباری قەزری گەهشتە (۳۱)
میلیار و (۶۳۷) ملیۆن دۆلاران (خستە ۲۳).

خستە (۲۳)

قەرزین کۆم قەبووی ل سەر حکومەتا هەریم کوردستانی ل ماوی
(۲۰۲۱-۲۰۱۲) ب (دۆلاری ئەمریکی)

سال	کۆم قەبووی قەرزین	ئاستی گەشەکرنی	پێژەیا گەشەکرنی %
2012	1.000	--	--
2013	2.800	1.800	180.0
2014	8.600	5.800	207.1
2015	17.000	8.400	97.7
2020	28.476	11.476	67.5
هەتا هەیفێ ئاداری 2021	31.637	3,161	11.1
2014-2021	28.837	3.604	70.4
2012 - 2021	31.637	3.164	63.4

ژێدەر: جیهانگیر صدیق احمد، چاکسازی ئابوری له هەریمی کوردستان، پاسا
وبەرەبەستەکان له ۲۰۰۵-۲۰۱۹، سەنتەری لیکۆلینەوهی ئایندهیی، مجة الدراسات
السیاسية والامنیه، المجلد (۴)، العدد (۸)، کانون الاول ۲۰۲۱، ص ۹۵.

۱۳۱ تۆری هەوالی سلیمانی (snnc)، ئایا ۲۸ ملیار قەرزەکی حکومەتی هەریم
سوودی بانکی دەچیتە سەر؟، ۲۰۲۰/۱۰/۱۵، لینک:

[/https://snnc.co/en/43746](https://snnc.co/en/43746)

شیۆه و قەبارئ قەرزین کۆم قەبووی ل سەر حکومه تا هەریمی پتر
 لسا لا ۲۰۲۰ بوویه بابەتی رۆژەقی پشتی کو پاشکەوتی چەندین هەیف
 یین موچه خۆران ل سەر حکومه تی کۆم بووین بەردەوامی یا پرۆسە یا
 لیبرینا موچه ی و گیرو بوونا ماوی بە لا کڕنا موچه ی، زیدەباری قەرزین
 کۆمپانین نەفتی و بەلیندەر و کۆمپانین ناخۆیی، ئەقە بوو تا رادەکی
 داتا زانیاری ئاشکرا بوون ل سەر پرگین قەزری حکومه تا هەریمی
 (بنیره خستە یا (۲۴).

خستە (۲۴)

قەرزین حکومه تا هەریم کوردستانی (۲۰۲۱) (ب دولاری ئەمریکی)

بایەت	کۆم قەزری
پاشەکەوتی فەرمانبەر و موچه خۆران	12,000,000,000
پابەندین دارایی	8,703,000,000
قەزری دەرڤەیی	4,288,000,000
(TBI) قەرزین بانکا بازرگانی یا عیراقی	3,966,000,000
قەزری ناخۆیی	2,267,000,000
سەرڤەم	31,637,000,000

ل خستە یا (۲۴) دا، راستیە ک ئاشکرا دییت کو لیدی ف بنەمایین
 ئابووری و دیارکڕنا بارگرا نی قی قەزری کو (۳۱,۶۳۷,۰۰۰,۰۰۰) ملیار
 دولارن و دابەشی ژمارا خەلکی هەریم کوردستانی بکەین کو
 (۶,۲۷۰,۰۰۰) ملیون کەسن (لیدی دوماهیترین ئامارا سەرژمارا ۲۰۲۲)،
 بقی ئاواپی هەر تاکەکی هەریم کوردستانی پتر ژ (۵۰۰۰) هزار دولاران

دی قه زرداریت.

کیلگه هین نه فتا پاریزگه ها دهوک: قه باره وریژده یا به رههم ئینانی وچه ند راستین قه شارتی

بیگومان پاریزگه ها دهوک خودانا سامانه کی زوره ژ نهفتی
وچه ندین کیلگه هه کهفتینه ل قوناغا به رههم ئینانی دا، وهه لدهستپیکا
پرۆسین لیگه ریان ودهرئینانا نهفتی لسا لا ۲۰۰۶ ژ لایئ کۆمپانیا (DNO)
یا نه رویژئ قه ل قهزا زاخو دهستپیکرن کو نوکه ب ئیک ژ مه زنترین
بلۆکین نهفتی دئیه هژمارتن کو شیانین به رههم ئینانا (۱۲۴) هزار
بهرمیلا ههیه ل رۆژده کی دا، ل ههردوو کیلگه هین (تاوکی) و(پیشابیری).
پشتی په سه ندکرنا یاسا وه بهرئینانی ل هه ریما کوردستانی ژماره
(۴) یا سالا ۲۰۰۶ ودهرچونا یاسا نهفت وگازی ژماره (۲۲) یا سالا
۲۰۰۷ کومه کا کۆمپانین نهفتی یین بیانی قهستا پاریزگه ها دهوک کر
بو مه بهستا وه بهرئینانی ل سیکتهرئ نهفتی دا، ئه وان کۆمپانیا دهست
کر ب لیگه ریان وپشکنینی ل دهقهرین (شیخان - ئه ترۆش - ئاکری - بجیل
- سه رسنگ) زیده باری هه بوونا زور بلۆکین نهفتی ل سنووری دهوک
- مۆسل، کو تا نها ب ئاوایه کی پراکتیکی نهفت نه که هشتیه ئاستی
به رههم ئینانی بو ب بازارکرنی ژ ئه گهرئ نه ساقامگیری یا رهوشا
دهقهرئ وکاریگه ریین شه ری تیرووری ودهست ژ کاربه ردانا کۆمپانین
نهفتی وهکو (شیفرۆن، ئه فرین، ئیکسۆن موبیل) ژ دهقهرئ نه خاسمه
پشتی دهستهه لاتا ریکخستیا داعش به رفه ره بووی ب سه ر دهقهرئ
دا پشتی سالا ۲۰۱۴ ئی، پاشان قوناغا پشتی نه مانا داعش وهه بوونا
ناکوکین به ردهوام ل نافبه را هیزین عیراقی ل گه ل هه ریما کوردستانی
ل سه ر دهقهرین جیناکۆک.

نوکه ل پاریزگه ها دهوک ل چوار بلۆکین سه ره کی نهفت بو مه بهستا

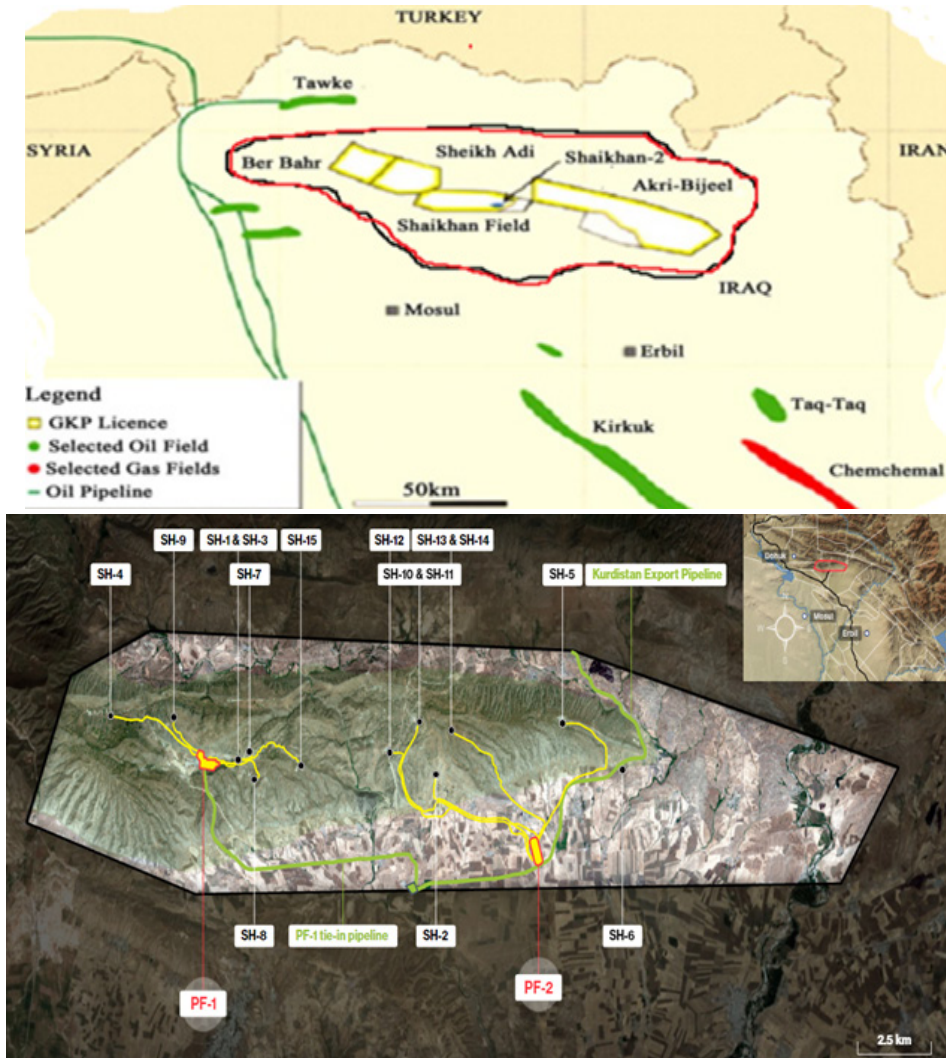
ب بازارکرن و فروتنی بهرهمی روژانه هییه وداهاتی هەر چوار
بلوکی نەفتی ب لایەنی کیم ژ (۲۳۰) هزار بهرمیلا روژانه زیدهتره،
وب درێژیی دی ئاماژێ دهین ب هەر چوار بلوکی پاریزگههیی وزانینا
قهباره وریژهیا بهرهم ئینانی وئهو کۆمپانی پشکدار ل پرۆسین
سیکتهری نەفتی دا ل پاریزگهها دهوک.

ئیکهه: کۆمپانیا گۆلف گیسٹۆن پترۆلیوم (Gulf Keystone Petroleum):

ئەف کۆمپانیه ژ وهبهرهینهری سهرهکی یه ل کیلگهها شیخان ل
ناقبهرا پاریزگهها دهوک - نهیناوا ونیزیکی (۶۰) کم ژ ههولیری دویره،
رۆبهری ههمی ئەوان کیلگهها (۲۸۳ کم ۲) ولیدی گریبهستا پشکداریکرنی
ل پرۆسهی یا بهرهم ئینانی ل گهل حکومهتا ههریمی ریژهیا فی
کۆمپانیی (۸۰٪) ژ کیلگهها نهفتا شیخان.

نەخشە (۲)

نەخشی بلوکی نەفتا شیخان ل پارێزگەها دهوک

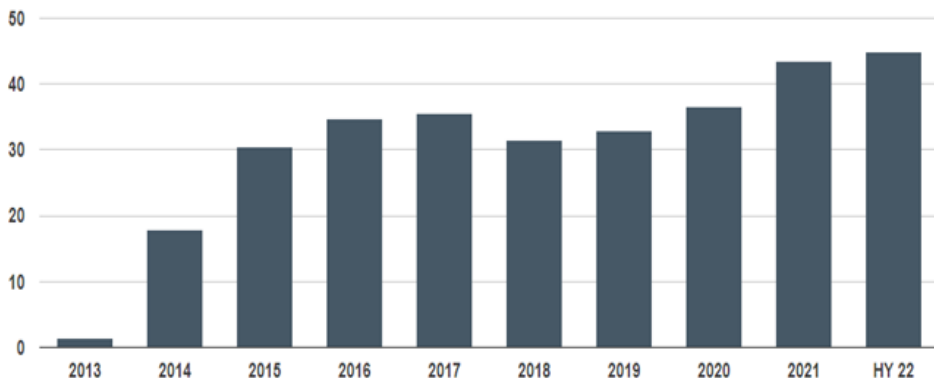
ژێدەر:

<https://www.gulfkeystone.com/operations/#production>

کیلگه‌ها شیخان مه‌زنترین کیلگه‌ها نه‌فتا هه‌ریما کوردستانی یه ول هه‌یفا تیرمه‌ها سالا ۲۰۱۳ کاری لینگه‌ریانی لیدی نه‌فتی ل قی کیلگه‌هی ده‌ستیکیه وه‌تا نها ژ یی به‌رده‌وامه، ویه‌ده‌کی پیش‌بینی‌کی ل قی کیلگه‌هی کو ژ چار بلوکی نه‌فتی پیکدئیت زیده‌تره ژ (۶۰۰) ملیون به‌رمیلا. ول سالا ۲۰۱۹ کارکرن ل قی کیلگه‌هی گه‌هسته لوتکی وشیانین به‌ره‌م ئینانی یین روژانه گه‌هسته (۵۵) هزار به‌رمیلا لسالا ۲۰۲۰، وپیش‌بینی دئیه‌کرن ل چهند سالین داهاتیدا بگه‌هسته (۱۱۰) هزار به‌رمیلا روژانه لیدی پلانا گولف کیستون.

پشکا کومپانیا گولف کیستون ل کیلگه‌ها شیخان (۷۵٪) وکومپانیا (MOL) یا هه‌نگاری (۲۰٪) وه‌تا هه‌یفا کانوینا ئیکی یا سالا ۲۰۱۹، پشکه‌ک ژ نه‌فتا شیخان ب ریی یا تانکه‌ران قه دهاته هئارده‌کرن، لی پاشان هه‌می ب ریی یا بوری یا هه‌ریم - تورکیا قه بو بازارین جیهانی دهاته هئارده‌کرن، وتیكرایی هئارده‌کرن نه‌فتا شیخان (۳۲۸۸۳) هزار به‌رمیل بوون ل ماوی سالا ۲۰۱۹.

تیكرایی به‌ره‌می کومپانیی لسالا ۲۰۱۲ ب به‌راورد ل گهل سالا ۲۰۲۰ (ژ ئه‌نجامی کاریگه‌ریین کوفید - ۱۹) ب ریژه‌یا (۱۹٪) زیده‌یی تومارکر وگه‌هسته (۴۲,۴۴۰) به‌رمیلا روژانه، ژ ئه‌گه‌ری بلن‌دبونا به‌ره‌می ژ بیرا ژماره (sh-9) وباشکرنا به‌ره‌می وسه‌خبیرکرنا هیلین پالانا به‌ره‌می، هه‌می ئه‌ف کاروچالاکیه، ول پلانا کومپانیی دا بوو کو ئاستی زیده‌کرن به‌ره‌می بو (۵۷,۵۰۰) به‌رمیلا روژانه ل دوماه‌یا سالا ۲۰۲۱ توماربکه‌ت (بنیره وینه‌یی ژماره ۵).

ويته (٤)

سەرچەم بەرهەمی نهفتا بلوکی شیخان ل ماوی (2022 . 2013)

ژێدەر: مالپەری کۆمپانیا (Gulf Keystone Petroleum)، ل ٢٠٢٢/١٠/١

<https://www.gulfkeystone.com/operations/#production>

ويته (٥)

بەرھەمی کێلگەها نهفتا شیخان ژ لای کۆمپانیا
گۆلف گیسٹۆن پترۆلیوم

ئەف كۆمپانىيە خودانا بودجەيەكا زۆرە وھەمى پرۆسېن لېگەريان
 ودېتن وبەرفەرھەكرنا كېلگەھا شېخان ب ئەستۆيى خوقە گرتن،
 وپشكەكا زۆر يا داھاتى قى كۆمپانىيى ب رېئى يا قازانچ ودووبارە كرېنا
 پشكېن خوقە بدەست دكەفېت، وھەمى راپۆرتېن كۆمپانىيا وھەتا يېن
 راگەھاندنى ژى ب باشى بەھسسى سېستەمى پاراستنا ژېنگەھى دكەن
 ژ لايى گۆلف كېستۆن قە چونكى (۹۰٪) يا پاشمايېن خوقە ياقژدكەتەقە
 وچارەسەردكەت وچەندېن ئەگەرا بكاردېئىت ل قى بوارى دا وھكو
 سېستەمى (GPS) وقەگۆھاستنا پاشمايان ژ پېخەمەت پاراستنا ژېنگەھى
 وپشكا زۆر يا پاشمايان ژ نەفتا خامە ودكەنە ئەسفلت بو دروستكرنا
 جادە وشەقامان وژ لايى كۆمپانىيى ناخخۆيى قە ئەنجام ددەن.ھەروھسا
 كۆمپانىيا ناھاتى سېستەمى كوالىتى يا كەش وھەوايى (AQM)
 بكاردېئىت وھك جېبەجېكرنەكا سەركەفتيانە بو سېستەمى (Sentinel)
 ژ پېخەمەت پاراستنا كەش وھەوايى دەقەرئ، زېدەبارى كو كۆمپانىيا
 (گۆلف كېستۆن) بەردەوام ھەقكاريا جوتيارېن دەقەرئ دكەت ب رېئى يا
 پېدانا گەنم وجەھى وخزمەتېن راھىنانى وپېدانا كەرەستەيان، وھەتا
 نوكە ھەقكاريا (۷۰۰) جوتيارېن دەقەرئ كرىە بو كرېنا گەنم وجەھى
 باش بو مەبەستا كشتوكالىي وچاندنى، وھەر چەندە ل پلانا كۆمپانىيى
 دابوو كو ھەقكاريا بوارى فېركرن وپېدانا قەرزېن بچويك بكەت بو
 كۆمپانىيى ناخخۆيى بەلى ھەتا نوكە تنى دەنگۆيە وكەسەك سوودمەند
 نەبوويە ژ چالاكىن كۆمپانىيى.

۲. بلۆكى نەفتا سەرسنگ - چەمانكى وكۆمپانىياى Harken
 (Energy Corporation HKN):

كۆمپانىيا (HKN) جارن ب ناھى (Harken Energy Corporation) ھاتبوو
 نياسىن كو تايبەت ب دەرئىنان وقەدېتن وبەرھەم ئىنانا نەفت وگازا
 سرۆشتى وبارەگايى وئى سەرھكى ل (ساوس لىك) - وىلايەتا
 تكساس بوو، وئەقە ئىكە ژ وان كۆمپانىيىن تومەتبار ب دەستپورەردانا

سەرۆکی بهرێ ئه‌مریکا (جورج دبیلۆ بوش) ل ساڵا ١٩٩٠ ئ ل کاروبارێن ناڤخوویی یێن کۆمپانیی، ول ساڵا ١٩٧٣ ئ وهک کۆمپانییه‌کا نه‌ قازانجدار ل ویلایه‌تا تێکساس یا ئه‌مریکی ژ لایێ وه‌به‌ره‌ینه‌ران ڤه‌ هاتیه‌ دامه‌زراندن وهک پێنگاڤه‌ک بو خوه‌ رزگارکرن ژ دانا باجا وکارکرن بو کێلگه‌ها نه‌فتا ویلایه‌تا تێکساس.

لسالا ١٩٨٦ ئ کۆمپانیا (HKN) ده‌رفه‌تا وه‌به‌ره‌ئینانی یا (Spectrum7) بده‌سته‌ڤه‌ئینا ل به‌رامبه‌ر (٢٠٠٠٠٠) پشکێن جورج دبیلۆ بوش پشته‌ فروتن کۆمپانیی، جورج بوش ل ناڤ جڤاتا ب رێڤه‌برنا کۆمپانیی دا کاردکه‌ت ول ناڤه‌را ٨٠ تا ١٠٠٠٠٠ دولا را سالانه‌ وهک باج ورسوماتین شیره‌تکاریی وه‌ردگیریت تا ساڵا ١٩٩٣ ئ.

لسالا ١٩٩٠ جورج دبیلۆ بوش وپیشی کو کۆمپانیا (HKN) روێ ب روێ زیان وئیفلاسبوونی بیت، پشکێن خوه‌ فروتن کو ل هه‌مان دهم دا ئه‌ندام بوو ل جڤاتا ب رێڤه‌برنا کۆمپانیی .

لسالا ٢٠٠٠ کۆمپانیی ئیمتیازه‌ک وه‌رگرت بو ماوێ ٢٠ سالان بو گه‌رخه‌ستنا سامانین ئاڤی ل کۆستاریکا، لی پشته‌ نه‌رازیبونا عه‌شیره‌تین ده‌وروبه‌رێ کێلگه‌هان وڤشارا ریکخراوین پاراستنا ژینگه‌هی، حکومه‌تا وی وه‌لاتی ناچارکر کو گه‌ماروویی پێخته‌ ل سه‌ر پرۆسین ده‌رخه‌ستنا نه‌فتی. ولسالا ٢٠٠٣ کۆمپانیا ناڤهاتی سکالایه‌ک ل دژی حکومه‌تا کۆستاریکا بلندکر وداخازا (٥٧) ملیون دولا را کرن وهک قه‌ره‌بوو ژ ئه‌گه‌ر ده‌سته‌چوونا قازانجی ول ئه‌نجامدا بوویه ئه‌گه‌ر هه‌لوه‌شاندنه‌ڤه‌یا مافی ئیمتیاژی و دوماهی ئینان ب کارین کۆمپانیی. پاشان لسالا ٢٠٠٧ وه‌کو کۆمپانیا (HKN Energy Ltd) ژ لایێ (روس بیروت) ومالباتا وی ڤه‌ هاته‌ دامه‌زراندن، وئه‌ڤ مالباته‌ ل ماوێ (٤٠) سالین بوری دا ل بیاڤی نه‌فتی دا کاردکه‌ن پشته‌ کو لسالا ١٩٧٥ کۆمپانییه‌ک ب ناڤی (Petrus Oil) ل ئه‌مریکا دامه‌زراندی، پاشان ب کۆمپانیا (Bridge Oil) ل ئۆسترالیا هاته‌ فروتن، ولسالا ١٩٨٩ ڤی کۆمپانیی ده‌ست ب وه‌به‌ره‌ئینانی ل (Merit Energy) کرن وهک مه‌زنترین

پروژي وهبهريئانا نفت وگازي، ولسالا ۲۰۰۶ روس بيروتي كومپانيا هيلوود ئينرجي (Hillwood Energy) دامهزاند وشيايه وهبهريئاني بکته ل کيلگههين نهفتا روسيا دا ل ههمان سال، وپشتي بورينا دوو سالان، قى كومپانيي پشکهکا زور يا پشکين خوه ل کوربهندي نفت وگازي دا ل ئهمريکا فروتن.

وهبهريئانا كومپانيا HKN ل هريما کوردستاني

لسالا ۲۰۰۶ كومپانيا (HKN) دهست ب چالاکين وهبهريئاني کرن ل هريما کوردستاني، لdif گريبهستا پشکداريکرن ل بهرههميئاني دا، بوويه خودانا (۶۲٪) يا پشکين کيلگهها دهقرا (سهرسنگ) ل پاريزگهها دهوکی وهک بلوکهکا مهزن يا نهفتي ل سهر روبري (۴۲۰) کم کو ژ سي کيلگههين سهرهکی پيکديت وهکو کيلگههين (نسرا، سهری کانیکا، گاره)، ويدهکی پيشبينکري يي قى بلوکی ب (۳۶۸) مليون بهرميلا دهاته خهملاندين، وههمي بهرههمي نهفتي ب ريکا تانکهران بو سهر خهتي بورين پيشخابور دئيته قهگواستن، وريژهيا سوودين دهرخستنا نهفتي (۱۸٪) بو كومپانيا ناقبري يه وههمي سوود وقازانجين دي بو حکومهتا هريما کوردستاني يه.

لdif خسته وپلانا كومپانيا (HKN)، بلوکی نهفتا سهرسنگ بو دوو دهقرا دابهشکريه وهک دهقريين بهرههمين (سيارهتيکا) و (روژهلاتي سيارهتيکا) کو بهرههمي روژانه دگههيتيه (۲۴۰۰۰) بهرميلا، ول پلاندا بوو کو تا دوماهيا سالا ۲۰۲۰ي بگههيتيه (۵۰) هزار بهرميلا لي ژ بهر چهندين هوکاران ئهف پلانه سهرنهگرت، زيدهباري ههبونا پلانا بهرفرهکرنا کيلگههين قى بلوکی بو (۶) کيلگههان لdif پلانتين كومپانيي

نەخشە (۳)

زۇنا كىلگەھىن بلوكنى سەرسىنگ ل پارىزگەھا دھۆك

ژ لايەكى دى قە، كىلگەھىن رۆژھەلاتى سيارەتىكا كو تنى ئىك كىلگەھ تىدا ھەيە رۆژانە (۵۶۰۰) بەرمىلا بەرھەم دىنىت، ويەدەكى پىشېنىكىرى (۱۵۷) مىيۇن بەرمىلېن يەدەك ل خوە دگريت، ونەفتا قى كىلگەھى برىتى يە ژ نەفتا سىق (خفيف).

ولديف داتايىن كۆمپانىا (HKN)، وەكو ل خشتەيا لىخارى ديارە، داھاتى كىلگەھا سەرسىنگ ل نىقا دوويى يا سالا ۲۰۲۲ ئ ب رىژەيا (۸۰٪) زىدەبوويە (۲۹،۷ ھزار بەرمىل) بەراورد ب نىقا ئىكى يا سالا (۲۰۲۱) ئ كو (۲۸،۹) ھزار بەرمىل بوون رۆژانە ژ ئەگەرى بلىدبوونا بەيىن نەفتى و بلىدبوونەقەيا قەبارى فروتنى ب رىژەيا (۳٪). وسەرجم بەرھەمى كۆم قەبووى يى كىلگەھا سەرسىنگ ل دەستپىكا بەرھەمئىنانى وھەتا ۳۰ حوزەيرانا سالا ۲۰۲۲ گەھشتىە (۴۷،۶) مىيۇن بەرمىلا. سەرجم وەبەريئانانا كۆمپانىي ژ سالا ۲۰۰۷ وەرە ژ لايى (HKN) وھەقالبەندىن وئ قە ھاتىە كرن برىتى بوو ژ (۱،۹) مىيار دولارا، وب بەيى (۴) مىيار دولاران پشكدارى ل بەرھەمى ناخووي ھەريىمى دا كرىە ل ماوى (۱۵)

سالين بوري دا، وهه تا سالا ۲۰۲۱ ئ پتر ژ (۵۹) هزار دهره تين كاري
ژي بو خهلكي پيداكرينه.

خشته (۲۵)

دهرئه نجامي چالاكين كومپانيا (HKN) ل كيگه ها نه فتا سه رسنگ

(۲۰۲۲- ۲۰۲۱)

پروسه يا نه فتي	نيقا ئيكي 2021	نيقا ئيكي 2022	چارنكا دوويي 2021	چارنكا دوويي 2022
به رهه مئينان به رميل روژانه	28.934	29.719	29.964	29.800
پوختي به رهه مئيناني (62%) يا پشكا كومپانيي (به رميل / روژانه	17.939	18.426	18.577	18.476
داها ت مليون دولار	117.805.000	211.720.000	65.525.000	112.734.000
خه رجين كاري مليون دولار	72.974.000	164.800.000	49.074.000	116.844.000
خه رجين سه رمايه گوزاري مليون دولار	27.153.000	49.635.000	14.604.000	24.635.000
خه رجين گه ر خستني مليون دولار	45.821.000	115.165.000	34.470.000	92.209.000
پوختي قه زري مليون دولار	149.000.000	149.000.000	149.000.000	149.000.000

ژيدير:

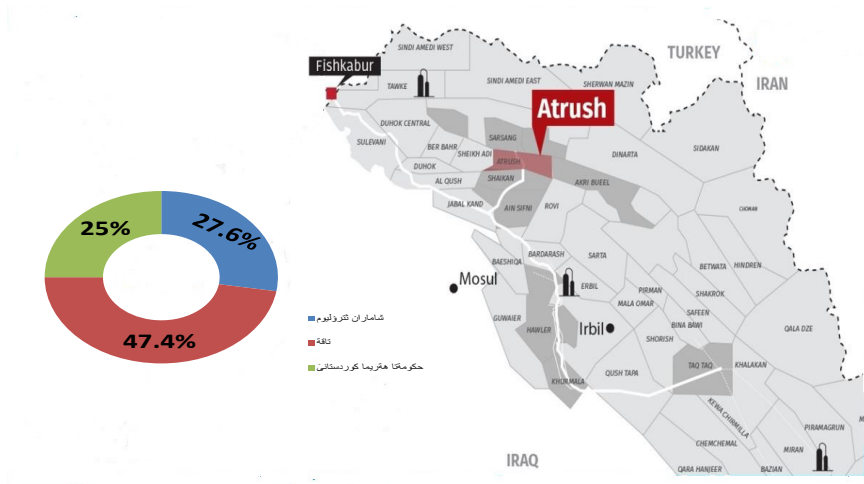
HKN Energy Ltd, Operational & Corporate Update on website: https://www.hknenenergy.com/wp-content/uploads/2022/08/1H-2022-Mgmt-Update_08172022.pdf
-HKN ENERGY LTD, Interim Financial Statements, June 30, 2022
.HKN ENERGY LTD, Corporate Update Pareto Conference, 14 September 2022 -

۳. بلوکی نەفتا کینگەھین (ئەترۆش - بەرواری ژیری) وکۆمپانیا تاقە یا ئیماراتی:

بلوکا نەفتا ئەترۆش دکه قیتە سنورئ پارێزگەها دهۆک و نیزیکی (۸۵) کیلو مترا ژ باکووری روژئاڤایی هەولێری یا دویره، رۆبه‌ری وئ (۲۶۹) کیلو مترین چارگۆشه‌یه، پشکین کینگەھین نەفتا ئەترۆش لیدیف گریبەستان دابەش بووینە ب سەر (۴۷,۴٪) یا دایە کۆمپانیا نیشتیما نی یا ئیمارات (تاقە) بو ووزی، و (۲۶,۶٪) بو کۆمپانیا شاماران پترۆلیۆم یا کەنەدی، و (۲۵٪) یا پشکین (کیپکۆ) یه یا حکومه‌تا هەرێما کوردستانی.

نەخشە (٤)

سەرجه‌م بەره‌مه‌ی نەفتا کینگەها ئەترۆش (۲۰۲۰ - نیفا ئیکی ۲۰۲۲)

کۆمپانیا ئەبو زەبی یا نیشتیماڤی بو ووزی یا بەرنیاس ب (تاقە) لسا ۲۰۰۵ ھاتیە دامەزراندن وەک کۆمپانیەکا جیھانی دئیتە ل ناڤ بازاری ئەبو زەبی دا بو کاغەزین دارایی وچالاکین خوە ل (۱۱) وەلاتان ئەنجام ددەت وەکو (عیراق، کەنەدا، ھندستان، غانا، مەغریب، ھولەندا، عومان، سعودیە، بریتانیا، ئەمریکا، ئیمارات) ول چالاکین خودا پیداکریی دەکەتە ل سەر ژیدەرین ووزەین جیگرەوہ وپاڤژکرنا ئاڤ لیگەریان و دەرخستنا نەفت وگاز، ھەروەسا دروستکرنا ھیلین بوری یا قەگۆھاستنا نەفتی وکۆگەھکرنا گازا سرۆشتی.

کۆمپانیا تاقە یا ئیماراتی لسا ۲۰۱۲ ئیمتیازا لیگەریان و دەرخستنا نەفتا کیلگەھا ئەترۆش وچەمانکی ژ حکومەتا ھەریمی وەرگرت ب ھەڤکاری یا ھەردوو کۆمپانین (شاماران وماراسون) ب ریژە ی (۳۹،۹٪) وەک ریژەیا دەستکەفتی یا کۆمپانیی لیدیڤ گریبەستا پشکداریکرنی ل پروسە ی یا دەرخستنا نەفتی، وپشکا حکومەتا ھەریمی (۲۵٪) وپشکا ژەنەرال ئیکس پلۆریشن چارتنەرئیس خودانا کۆمپانیا شاماران پترۆلیۆم (کەنەدی) ۲۰،۱٪ وکۆمپانیا مارسون ئویل (۱۵٪).

پشکا حکومەتا ئەبو زەبی ل ناڤ پشکین کۆمپانیا تاقە دا (۷۵،۲٪) ویین دی دابەش بوون بو کەرتی تایبەت وھندەک کۆمپانین ناڤخوی و دەرفەیی. لسا ۲۰۱۸ کۆمپانیا تاقە یا ئیماراتی شەراکەت ل گەل کۆمپانیا (شاماران پترۆلیۆم) ب ریی یا گریبەستەکی واژوو کر کو پشکا وئ تنی (۷،۵٪) وب قی شیوہی پشکا کۆمپانیا تاقە ل کیلگەھا ئەترۆش دگەھیتە (۴،۴۷٪)، ول کیلگەھا ئەترۆش دا ئەڤ کۆمپانیە خودانا (۳۰۰) فەرمانبەر وکارمەندایە وریژە ی یا کارمەندین ناڤخوی ب ریژەیا (۱۰٪) بەراورد ل گەل سالا ۲۰۱۷ زیدەبوون، وتیکاریی بەرھەمی رۆژانە (۱۸۰۰۰) ھزار بەرمیل بوون لسا ۲۰۱۷ دا، ول سالا ۲۰۱۹ تیکرایی بەرھەمی رۆژانە گەھشتە ناڤبەرا (۴۵۰۰۰) تا (۵۰۰۰۰) ھزار بەرمیلا، ول پلانا کۆمپانیی دا بوو کو ئاستی تیکرایی رۆژانەیی بەرھەم ئینانی ل قی کیلگەھی دا بگەھیتە (۸۰) ھزار بەرمیلا، ونەفتا قی

دەقەرئى جودا ژ دەقەرئى سەرسنگ وسيارهتیکا ب رئى يا بوريا بو سەر بورئى نهفتا کيلگهها شيخان دئيتە قهگوهاستن.

ولديف راپورتا سالانهيا کومپانييا تاقه، لسالا ۲۰۱۲ پشکا کومپانيي ل ئيمتياز کيلگهها ئەتروش دا (۵۳,۲٪) بوويه، ههروهسا وبو رازيکرنا خەلکى دەقەرئى قى کومپانيي چەندىن کارئىن خىرخازيى وقهکرنا خولئىن جورا وجور بو خەلکى قهکرينه ب ههقکاری ل گهل رىکخراو وسازيئى نافخويى.

ئىک ژ ساخلهتئىن کومپانييا تاقه ئەقەيه کو ههولهکا زور ددهت وکارمهندين نافخويى ل ناف چالاکى وئورگانين کومپانيي دا زيدهبکەت، ولديف راپورتئىن کومپانيي لسالا ۲۰۱۷ ريژهيا کارمهندين کورد ل کومپانيي لسالا ۲۰۱۶ گههشته (۶۴٪) ول پلان دابوو کو تا سالا ۲۰۲۴ ئەف ريژهيه بگههيتە (۸۰٪).

بەرهم وداهاتى نهفتا کيلگهها ئەتروش ل ماوى (۲۰۲۰ - ۲۰۲۲)

کيلگهها ئەتروش ئىکە ژ کيلگههئىن بەرهمهئىن ل ههريما کوردستانى يا کو لسالا ۲۰۱۷ دەست ب پرۆسهيا بەرهم ئىنانى کريه، ولديف داتايئىن فهرمى لدهستپىکا سالا ۲۰۲۰ (۳۷) مليون و (۳۶۸) هزار و (۵۰۰) بەرميل بەرهم ئىنانينه، وتيکرايى رۆژانه (۴۱) هزار و (۱۰) بەرميلا بووينه ل وى ماوهى دا، ول هەر چوار چاريکئىن سالا ۲۰۲۰ کيلگهها ئەتروش (۱۶) مليون و (۵۱۲) هزار و (۴۰۰) بەرميل بەرهم ئىنانينه کو تيکرايى رۆژانه دگههيتە (۴۵) هزار و (۲۳۹) بەرميلا، ولسالا ۲۰۲۱ ئەف کيلگههه شيايه (۱۴) مليون و (۴۳۰) هزار و (۱۰۰) بەرميلا بەرهم بينيت، ب تيکرايى رۆژانه (۳۹) هزار و (۵۳۴) بەرميلا. ولدوماهئى تئى ئامارئىن ههردوو چاريکئىن ئىکى و دوويى يئىن سالا ۲۰۲۲ سەبارەت بەرهمى قى کيلگههئى هاتينه ئاشکراکرن، بو نمونه ل چاريکا ئىکەم دا قەبارى بەرهم ئىنانى ب (۳) مليون و (۴۹۲) هزار بەرميلا هاته تومارکرن ب

تیکرایي روژانه (۳۸) هزار و (۸۰۰) بهرمیل، ول چاریکا دوویي (۳) ملیون و (۳۳۹) هزار بهرمیل ب تیکرایي روژانه (۳۷) هزار و (۱۰۰) بهرمیلا. بقی شیوهیی سهرجهم بهرهمی نهفتا کیلگهها نهتروش ل ماوی ۲۰۲۰ تا هردوو چاریکین سالا ۲۰۲۲ گههشته (۳۷) ملیون و (۳۶۸) هزار و (۵۰۰) بهرمیلا و تیکرایي روژانهیی ماوی دیارکری دبیته (۴۱) هزار و (۱۰) بهرمیلا روژانه، وداهاتی وی ماوهی ب (۱) ملیار و (۸۲۴) ملیون و (۸۷۶) هزار دولارا دبیته مهزندهکرن، کو ب تیکرا داهاتی ههر بهرمیلهکی بریتی بوو ژ (۵۰) دولار و (۷۶) سهنتا (بنیره خشتهیا ژماره ۲۶).

خشته (۲۶)

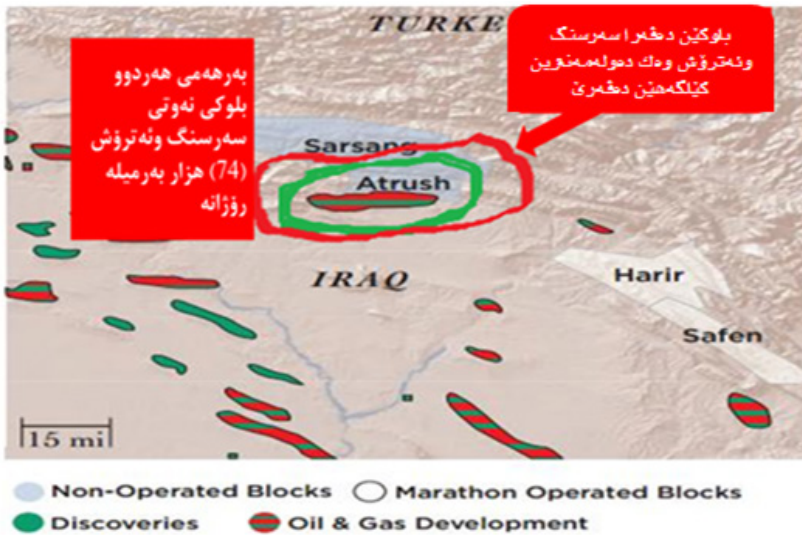
قهباری بهرهم ئینان وداهات و تیکرایي ههر بهرمیلهکا نهفتی یا کیلگهها نهتروش ل ماوی ۲۰۲۰ - هردوو چاریکین ئیکی و دوویي بین سالا ۲۰۲۲) ب (دولاری)

ماوه	سهرجهم بهرهمی نهفتی ب(هزاران بهرمیل	تیکرایي بهرهمی روژانه ب(هزاران بهرمیل	پوختی داهاتی ههر بهرمیلهکی	سهرجهم داهاتی نهفتی	تیچونا بهرهم ئینانا بهرمیلا نهفتی
چاریکا 1/2020	4.249.700	46.700	35.21\$	149.631.937\$	5.90\$
چاریکا 2/2020	4.267.900	46.900	13.87\$	59.195.773\$	5.36\$
چاریکا 3/2020	4.241.200	46.100	27.26\$	115.615.112\$	3.97\$
چاریکا 2020 /4	3.753.600	40.800	28.27\$	106.114.272\$	5.10\$
چاریکا 1/2021	3.438.000	38.200	45.14\$	155.191.320\$	5.12\$
چاریکا 2/2021	3.539.900	38.900	52.78\$	186.835.922\$	4.49\$
چاریکا 3/2021	3.799.600	41.300	57.68\$	219.160.929\$	4.34\$
چاریکا 4/2021	3.247.600	35.300	63.67\$	206.774.692\$	6.73\$
چاریکا 1/2022	3.492.000	38.800	85.80%	299.613.600\$	5.53\$
چاریکا 2/2022	3.339.000	37.100	97.88\$	326.821.320\$	5.29\$
نعمام	37.368.500	41.010	50.76\$	1.824.954.876\$	5.18\$

ژیدهر: https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=11295

نەخشە (۵)

زونا كىلگەھىن بلوكى ئەتروش ل پارىزگەھا دھوك

۴. كىلگەھىن دەقەرا زاخو وكۆمپانیا (DNO):

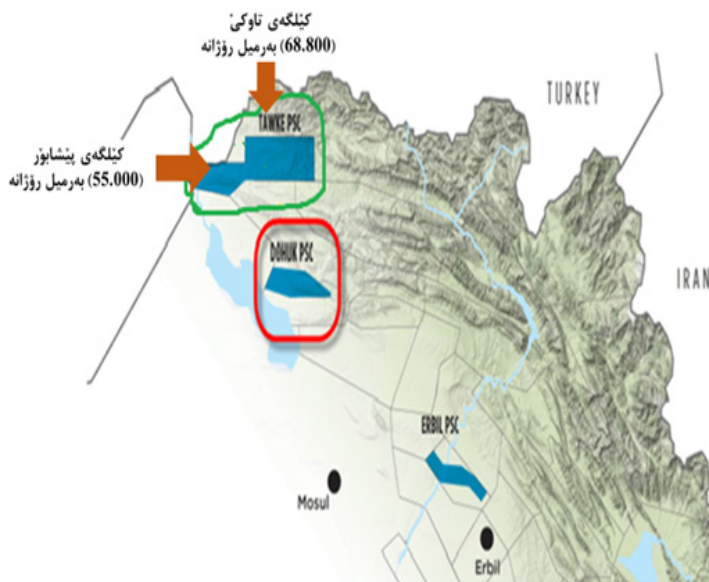
كۆمپانیا (DNO) يا نەروىژى ب ھەقپىشكى ل گەل كۆمپانیا گىنل ئىنرجى (Genel Energy) يا توركى مافى ئىمتياز وكاركىن ل كىلگەھىن (تاوكى) و(پىشاپىرى) ل ئىدارا سەربەخويا يا زاخو ب رىژەيا (۵۵%) وەرگىتە، ل بەرامبەر (۲۰%) بو حكومەتا ھەرىمى.

ل رۆژا ۲۰۱۴/۳/۱۶ كۆمپانیا (DNO) راگەھاند كو دەست ب كارو چالاكىان ل ھەردوو بىرىن نوى يىن نەفتى ل كىلگەھا تاوكى كرىە وبەرھەمى ھەردوو بىرا ب (۳۷) ھزار بەرمىلا رۆژانە دھاتە مەزىندەكرن، ول ھەولین بەردەوام دابوو ژ بو گەھاندنا ئاستى بەرھەمى نەفتى بو

(۲۰۰) هزار بەرمیلا رۆژانه ل دوماهیا سالا ۲۰۱۴ئ. وهەر ل وئ سالی بەرهه می کینگه ها تاوکی ب ریژهیا (۱۳۱٪) زیده بوو وگه هشته (۹۱,۲۵۵) بەرمیلا رۆژانه وکاری ب بهردهوام بوو ژ بو زیده کرنا بهرهه می ل (۱۰) بیرین نهفتا دهقهرئ، وتیکرای ب بهرهه می لسالا ۲۰۱۴ گه هشته (۱۵۶,۲۷۹) بەرمیلا رۆژانه، لی نزم بوونا بهایین نهفتی ل سهر ئاستی بازارین جیهانی بوویه ئەگهرئ کیم بوونا داها تی ب کۆژمی (۲۶) ملیار دولاران.

نهخشه (۶)

دهقهره هردوو کینگه هین تاوکی وپیشابیری
ل ئیدارا سهر بهخوی یا زاخو

لسالا ۲۰۱۵ ریژدیا بهرهمئینانا نهفتی گههشته (۱۷۰) هزار بهرمیلا ل روژدهکی دا، ژ وانا ژی (۳۰) هزار بهرمیل ل ناف بازارئ ناخوویی دا ساخکرهقه، ل چاریکا ئیکی دا بهرهمی کیلگهها تاوکی گههشته (۱۴۶,۳۰۹) بهرمیلا ل روژدهکی دا، ول چاریکا دوویی دا، بهرهمی نهفتی گههشته (۱۵۳,۳۴۰) بهرمیلا ژ وانا ژی (۱۱۸,۰۳۷) بهرمیلا روژانه رادهستی حکومهتا ههریمی کرینه، وژ بهر کو (DNO) پلانهک ههبوو کو ئاستی بهرهمی روژانه بگههیتته (۲۰۰) هزار بهرمیلا پشتی کو پلان ههبوویه بو راکیشانا بوریین قهگوهاستنا نهفتا خاف ب دریژاها (۴۴) کم. ههر بو قی مهبهستی ژی شهش ملیون دولار ل قی بیائی وهبهرئینانا نهفتی دا قازانج کرینه وئاستی بهرهمی ل کیلگهها تاوکی دا زیدهکرینه.

ل ۲۰۱۷/۳/۱۶ ل پلانا خودا، کومپانیا (DNO) ئاشکراکر کو دی (۱۰۰) ملیون دولار یین خهرجهت بو وهبهرئینانی وئی دهست ب کولانا چار بیرین دی یین نهفتی ل کیلگهها تاوکی کهتن.

ل راپورتین کومپانیی دا ئاماژه هاتیه کرن کو (۱۰۷,۳۰۰) هزار بهرمیل بهرهم ئینینه، و (۹۸٪) یا قی بهرهمی ب ریکا تورکیا دئیتته هئاردهکرن، وژ ئهجامی قهیرانا دارایی ل ناقبهرا سالین ۲۰۱۴-۲۰۱۵ ونزم بوونا بهایین نهفتی ل بازارین جیهانی دا، حکومهتا ههریمی شیانین پیدانا شایستهیین دارایین کومپانیین نهفتی ب شیوهیهکی ریکخستی نهبوون، وسهرجهم داهاتی گشتیی کومپانیا لسالا ۲۰۱۶ بریتی بوو ژ (۲۰۲) ملیون دولارا ل بهرامبه (۱۸۷) ملیون دولار لسالا ۲۰۱۵.

ل ههیفقا گولانا ۲۰۱۹ دا کومپانیا (DNO) راگههاند کو (۲۵) ملیون دولار ل چاریکا ئیکی یا وئ سالی قازانج کرینه، وئاستی قازانجی گشتیی کومپانیی گههشته (۲۰۴) ملیون دولارا، ههروهسا ئاستی تیکراییی بهرهم ئینانا نهفتی گههاند (۱۰۷,۶۰۰) هزار بهرمیلا ل روژدهکی دا، بهراورد ب (۷۹,۱۰۰) هزار بهرمیلا ل سالا ۲۰۱۸ واته ب ریژدیا (۳۶٪)

ئاستى بەرھەم ئىناتى زىدەبوو.

لسالا ۲۰۲۰، كۆمپانىيا (DNO) ل راپورتا خويا سالانە دا دياركرىه كو رىژەيا بەرھەم ئىناتى يا زىدەبووى چونكى لسالا ۲۰۱۸ ول ھەردوو كىلگەھىن (تاوكى وپىشاپىرى) شىايە (۱۱۳،۱۰۰) ھزار بەرمىلا ل ھەر رۆژەكى دا بەرھەم ئىناتى، پاشان ئەف ژمارەيە بو (۱۲۴) ھزار بەرمىلا زىدەبوويە (نمونە: ل كىلگەھا تاوكى ۶۸،۸۰۰ بەرمىل ل رۆژەكى دا جىگروويە ب رىژەيا (۱۲٪) واتە ھەلكولينا بىرىن نوى يىن نەفتى ھۆكارى بلندبونەقەيا بەرھەمى نەفتى بوويە، وسەبارەت كىلگەھا پىشاپىرى بەرھەمى نەفتى (۵۵،۲۰۰) بەرمىل بوون ل رۆژەكى دا واتە ب رىژەيا (۴۰٪) زىدەبوويە).

لسالا ۲۰۲۱، تىكرائى بەرھەمى بلوكى تاوكى يا پىكھاتى ژ ھەردوو كىلگەھىن (تاوكى وپىشاپىرى) برىتى بوو ژ (۱۰۸،۷۱۳) بەرمىل رۆژانە، ل بەرامبەر (۱۱۰،۲۸۲) بەرمىلا رۆژانە لسالا ۲۰۲۰، بەرھەمى كىلگەھا تاوكى (۴۶،۹۳۳) بەرمىل وكىلگەھا پىشاپىرى (۶۱،۷۸۰) بەرمىل بوون، وكارى دەرئىناتى ل كىلگەھا تاوكى ل چارىكا سىي ژ سالا ۲۰۲۱ دەستپىكروبو پىشتى راوہستيان ل كارى بو ماوى (۱۸) ھەيفان، ل گەل ھەبوونا ژمارەكا كىم ژ بىرىن نوى يىن نەفتى، قەرەبووكرنەقەيا كىم بوونا بەرھەمى ھات ب رىي يا بىرلىدان وچاكسازىكرنى ل وى ماوہى دا، ئەقە بوو لدوماھيا ۲۰۲۱ كۆمپانىيا شىايە چار بىرىن نوى ل كىلگەھا تاوكى لىدەت، زىدەبارى لىدان چار بىران ل كىلگەھا پىشاپىرى^(۱۳۲).

لدىف ھەمى قەكولين وئامارين تايبەت ب دوسەيا نەفتا ھەرىمى، پىشكا پارىزگەھا ھۆك ب رىژەيا (۵۴٪) ژ سەرجم نەفتا بەرھەمئىناتى ل ھەرىمى پىكدئىنيت، وئەف چەندە ژى دبىتە ھىزەكا ئابوورى يا مەزن بو پارىزگەھا ھۆك ودەرفەتە بو گەشەپىدانا ئابوورى وپىشخستنا ژىرخانا پارىزگەھى، لى ب ھەمى پىقەرئىن ئابوورى وچەندىن قەكولينىن

¹³² DNO, Annual Report and Accounts 2021, P8 .

هاتینه کرن دیاربوویه کو ژ لایی بیکاریی وه ژاریی قه پاریزگه ها دهوک
ل ریژبه ندا ئیکه مه ل سهر ئاستی ههریما کوردستانی سه ره رای کو
ئاستی به ره مه ئینانا نهفتی یا قی پاریزگه هی دگه هیته پتر ژ (۲۲۵)
هزار بهرمیلا روژانه (بنیره ل خشته یا ژماره ۲۷).

خشته (۲۷)

سه رجهم نهفتا به ره مه ئینایی ل کیلگه هی پاریزگه ها دهوک وناقئ
کیلگه ه وکومپانین هه قیشک (۲۰۲۰)

ناقئ کیلگه ها نهفتی وده قهر	کومپانیا وده به رهینه	هه قیشکین وی ل به ره مه ئینانی دا	ناسناما کومپانیا وده به رهینه	ئاستی به ره مه نهفتی ب(هزاران بهرمیل روژانه
شیخان	Gulf Keystone Petroleum	MOL-Hungarian	بریتانی - هنگاری	42.440
سهر سنگ	Harken Energy Corporation (HKN)	حکومتی ههریم	نهریکی	29.800
نهروش	Take Energy Emiratis	Shamara Petroleum- Canada-Emerson Oil (USA)	ئیماراتی - کهنه دی - نهریکی	45000
زاخو (تاوکی ویشابیر	DNO	Genel Energy	نهریجی + تورکی	108713
سهر جهم				225.513

ژیدهر: خشته ژ دروستکرنا دانه ری یه ل بن روناها داتایین هه می کیلگه هی
پاریزگه ها دهوک یین کول سهری مه ئاماژه پیکری.

رزگار بوون ژ ساخه تا نه هامه تی یا پترولی: دروستکرنا سندوقا دابه شکرنا داهاتان

دروستکرنا سندوقین سه روه ری یان سه قامگیری یا داهاتین پترولی ئیکه ژ پینگافین گرنګ به ردف دامه زراوه یکرنا پرؤسا درخستن وهنارده کرنا پترولی ژ بهر کو دی خه لکی وهلاتی پشکارکه تن دقئ پرؤسا نه ته وهی وئابووری دا وپیاده کرنا بڼه مایین شه فافیه تی ولپرسینه قئ ل شیوه یی دابه شکرنا سامانین سروشتی دوهلاتی دا. دابه شکرنا داهاتین نه فتی دی داخازیا ناخووی زیده که تن وپاشان قه ژاندنا ئابووری چونکی ئه ف داهاته ب ئاوايه کی یه کسان دی ل سهر ه می سیکه ترین جفاکی دا ئیته دابه شکرنا، زیده باری هه بوونا روله کی بهرچاف ل پیشخستنا بازارین دارایی یین قهرزدانی ژ ئه گهری هه بوونا داهاته کی بو هاوالاتیان ب شیوه یه کی ریخراو و به رده وام کو دکارن وهکو گهره نتیه ک بکاربینن.

زور ژ وهلاتین جیهانی په نا بو دامه رزاندنا سندوقا دابه شکرنا داهاتان بریه بو پاراستنا ئابوورین خوه ژ گوهورینا بهایین نه فتی ونه جیگر بوونا داهاتان، وهر پشتی سالا ۲۰۰۳ ئ قه کوله ر وسازین سیاسی وئابووری یین نیف دهوله تی پیشنیارا دامه رزاندنا سندوقا دابه شکرنا داهاتین نه فتی بو عیراقی کریه وهک میکانیزمه ک بو چاره سه رکرنا گرفتا گنده لیی وب هه دهر دانا سامانین گشتی ونه فتی، مینا سندوقا دابه شکرنا داهاتی یا ویلايه تا ئه له سکا ل ئه مریکا کو هاوالاتین قئ ویلايه تی پشکا خوه ژ دابه شکرنا سامانان ژ حکومتا فرمی وهر دگرن، چونکی داهاتی بده ست هاوالاتیان دکه قیت دبیته ئه گهری گه شه پیکرنا قه ژاندنا ئابووری و قه کرنا چالاکین بازارګانی ژ

ئەگەر ئى زىدەبونا داھاتى نەختىنەيى لجهەم ھاولاتيان وسەقامگىربوونا سىستەما باجى وزىدەبوونا خزمەتگوزارىيىن ھكۈمى (۱۳۳).

ول ئىك ز ڧەكۈلىيىن پۈستا دراڧى يا نىڧ دەولەتى دا ئاماژە ب ھەبوونا ۳۱ ۋەلاتان دكەت يىن كو سندوقىن ئىدارەكرنا داھاتىن نەفتى دامەزراندىنە نەخاسمە كو پشكەكا وان ل پشتى سالالا ۱۹۹۵ دامەزراندىنە (۱۳۴).

دچەندىن ڧەكۈلىيان دا دياربوويە كو ھەبوونا سندوقىن داھاتى رىي ل نەجىگربوونى دگريت دىڧئەريىن ئابوورى يا ھەموۋەكى دا، وزىدەكرنا جىگربوونا دارايى وباشتركرنا رەوشا كارگىرى ب ئاۋايەكى كو خزمەتا تەخىن ھەژار بكەت، كو دى بيتە ھوكارى ب ھىزكرنا شەفافيەت ويەكسانىي (۱۳۵).

ھەريما كوردستانى ژى ب ھوكمى وي ئىكى كو بوويە خودان سىكتەري پترولى وژ پىخەمەت كو ئەڧ سامانى ستراتىژى نەبيتە ھوكارى مەينەتى وتاكپەوى وگەندەلىي ل ۋەلاتى، پىدڧىەكا مەزن ھەيە ب رىكخستن وئىدارەكرنا ڧى سامانى دشيۋەيەكى دامەزراۋەيى دا، ھەروەكو فايانشال تايىمزا دراپۈرتەكا خودا كوردستان ب ھەرزانتريىن جە ل جىھانى بو دەرخستنا نەفتى وئازادترين جە بو ۋەبەرھەم ھىنانا كۈميانيىن جىھانى ۋەسڧ دكەت، وب موزازەڧەترين جە بو سەرمايەگوزارىي وبى باۋەرى يا ھكۈمەتى بو ۋەرگرتنا قەرزى نىڧ دەولەتى ھاتە ۋەسڧ كرن. ودمائى دوازدە سالان دا (۲۰۰۳-۲۰۱۵) كو كوردستانى نەفت ھناردەكرىە لىڧ ئامارىن نەفتا ھكۈمەتا عىراقى

¹³³Scott A. Spiers, 2007, The Cost and Economic Corruption of The Iraq War, Naval Postgraduate School, Monteret , California thesis, December

¹³⁴Ossowski .R, M. Villafuerte P.Medas & Thomas, 2008, managing the Oil Revenue Boom: The Role of Fiscal Institutions, international Monetary Fund (IMF), Working Paper (260), and Washington D.C

۱۳۵ إدوارد مورس وآخرون، ۲۰۰۷، النفط والاستبداد - الاقتصاد السياسي للدولة الرعية، منشورات معهد الدراسات الاستراتيجية، الطبعة الاولى ، بغداد - أربيل - بيروت ، ص ص ۲۹۵.

پشکا کوردستانی ۱۷٪ بوو ۲۵۰ ملیار دولار بوون، به لی ههریما
 کوردستانی ۲۲ ملیار دولاران یا قهرزدار بوو، و دماوی ۲۰۱۳ بو ۲۰۱۵ ئ
 دماوی دوو سالان دا ریژدهیا هه ژاریی ژ ۳٪ بو ۱۲٪ بلندبوو.
 بیگومان ئیک ژ چاره سه ریین دامه زراوهیی بو دۆسه یا نهفتی،
 دامه زراندا سندوقا دابه شکرنا داهاتی نهفتی یان سندوقین نه وه یین
 داهاتی ب ئاوایه کی کو هاوالاتی پشکداربن ل داهاتی نهفتی و پشکا خوه
 هه بیت زیده باری دابینکرنا پشکا نه وه یین داهاتی، ولدیف یاسا سندوقا
 داهاتین نهفتی یا ههریما کوردستانی زور ب روونی به حسا پرسا
 دابه شکرنا داهاتی نهفتی هاتیه کرن وریی ب پشکداری یا هاوالاتیان
 هاتیه دان کو پشداربن داهاتی دا، لی ئه گهر به راوه ردیه ک دناقه را
 سندوقا کوردستان ونه رویج بکهین، نه رویج ژ داهاتی نهفتی بتنی ۴٪
 دئخته خزمه تا بودجا سالانه و ۹۶٪ بو سندوقا مووچی خانه نشینین
 حکومی ته رخان دکهت و تا سال ۲۰۱۴ ئ نه رویجی هه تا (۸۶۰) ملیار
 دولار ژ داهاتی نهفتی یین پاشکهوت کرین و داهاتی هه ر تاکه که سه کی
 ژ (۱۷۶) هزار دولارن، لی ل کوردستانی سه ره رای هه بوونا یاسا
 سندوقا نهفتی حکومهت پتر ژ (۳۰) ملیار دولاران یا قهرزداره. وجیاوازی
 ئه قهیه ل نه رویج خه لک دزانیت کو داهاتی نهفتی ددهستی دهوله تی یه
 و ده زگایین چاقدیری هه نه کو دزانن دهوله ت چه وا سه ره ده ریی دگه لدا
 دکهت و به نامه و ستراتییه ت هه نه بو سه رف کرنی، لی ل کوردستانی
 پاره و داهاتی نهفتی یا هاتیه ب به ماله ییکرن و چه ند به مال و که سه ک
 نه بن چ پیژانین سه ر قی داهاتی نینه، نه ده زگایین چاقدیری هه نه و نه
 میدیا و نه هاوالاتی هیچ که سه کی پیژانینن دروست ل سه ر قه باری قی
 نهفتی نینه. راپورتا نوی یا د. مارک دیویقه ر (قهیرانا مه زنا کوردستانی)
 قی راستی بو مه نیشان ددهت ئه گهر ته بقیت لیدیف داتا و ئامارین
 ئابووری دا بگه ریی پیدقی یه قه ستا دوکان و بازار و ئوتیل و کارخانه

وفه رمانگه ها بکه ی چونکی چوونا دهف وهزیری ژ ی چ مفایه ک نینه کو دبیزن مه ئامارین بیکاریی بین کوردستانی نینه^(۱۳۶).

بیگومان سیسته ما سندوقا دابه شکرنا داهاتین نهفتی دی بیته ئه گهری کو پشکه کا داهاتین حکومه تی ژ نهفتی دویر پیخین ژ دهسته لاتداری یا سیاسه تمه دار وحوکمرانان چونکی پیچه وانه ی قی ئیکی دی ئه و داهات ئیته بنبرن بو راکیشان ودهسته فتن سیاسی، ههروه سا ئه ف جوړی سندوقا دی بیته ئه گهری خوه پاراستن ژ وان گوهورینان بین کو دبهاین نهفتی دا په یادبن، و دی هاندهره کی دهته هاوالاتیان بو چاقدیریکرنا بکارئینانا داهات وسامانان ژ لای حکومه تی قه. لدهستپیکر رهنگه پار ی ته رخانکری بو خزمه تگوزارین حکومی کیم ببیت، لی پاشان حکومات دکارن پشکه کی ژ وی پاره یی قه گهرینه قه ب ری ی یا سه پاندنا باجا، کو دبیته ئه گهری هاندانا هاوالاتیان بو پتر داخازکرن ب لیپرسینه قه ژ حکومه تی^(۱۳۷).

ههروه سا هاتیه خویاکرن کو ئاستین شه فافیه تی ل پیشه سازیین نهفت وکانزایان دا رهنگه روله کی گرنگ هه بیت ل به رفه ره کرنا دیموکراسیه ت وزه مینه یا وه به ره هم هینانی ودابینکرنا وزه وکانزایان، بو نمونه لسالا ۲۰۰۲ هه قه یمانیه ک ب نا قی (به لافه بکه یا تو پیشکیش دکه ی) وه ک توره کا جیهانی وپیکهاتی ژ ریکخراوین جفاکا مه دهنی بین کو دخازن داهاتین نهفتی وگاز ی وه می کانزایان ب باشتین شیوه بهینه ریقه برن، وکار دکه ت ژ پیخه مه ت گهره نته ی یا گه رخستنا سامان وسه رمای ل ئا قاکرنا خویندنگه ه ونه خوشخانه یان ودانانا سنوره کی بو هه ژاریی.

۱۳۶ رۆژناما فاینانشال تایمز:

www.ft.com /cms /s/ o/ Occ26014-1674-11e5-b07f-00144feaddc0

۱۳۷ مایکل روس، ۲۰۱۵، نقمة النفط - كيف تؤثر الثروة النفطية على نمو الامم، منشورات شبكة رؤية الإخبارية، القاهرة.

ل ڦيرئ پڦهريڻ دى يښ ئهريڻى هه نه ژ دهستپيشخهري يا شه فافيه تى بو پيشه سازيښ کانزايى، ئه و ژى هه ڦهيمانى بو باشتړکړنا پڦهريڻ شه فافيه تى ل سهر بنه مايى ځوبه خشى وئازادانه (نمونه: ئازهر بايجان) ههروه سا ئه و حکومه تيڼ کار دکهن بو ريکخستنا بازار يڼ دارايى يښ پشکا دى بيته پينگاڦه کا پيدڦى بو ريکخستنا داهاتيڼ نه فتي^(۱۳۸).

وب بهرچاڦ وهرگرتنا ئه زمونيڼ چه ندين وهلاتان ديباڦى ريفه برن ويډارکړنا سامانيڼ نه فتي، دکارين لايه نيڼ ئهريڻى يښ سندوڦا دابه شکرنا داهاتان بڦى ئاوايى لڦاري کورت بکهينه ڦه:

۱. زيده کړنا پشکدارى يا خه لکى بو ب روشتيکړنا بريارا سياسى دا وځورتکړنا بنه مايښ ديموکراسيه تى.

۲. ريگرتن ل گهنده لى يا سياسى وکيم کړنا دهر فته تا ل باربرنا سامانيڼ نيشتيمانى ژ لايى بژارده يا دهسته هلاتدارڦه.

۳. زيده کړنا پاشکه وټکړنى لجه م هاوالاتيان، ول سهرئيک کومبوونا سهرمايى کو دى رولى خوه هه بيت بو پيشخستنا گه شه پيدانا ئابوورى.

۴. گهره نتي يا دابينکړنا داهاتى ب شيوهيه کى ريکخستى بو هاوالاتيان کو دکارين بکاريښين بو قهرزيډانى وه لگرتنا داهاتى ل بانکا وئه نجام دانا وه بهرهم هيڼانى.

۱۳۸ ماجد المنيف وآخرون، ۲۰۰۹، الطفرة النفطية الثالثة وانعكاسات الازمة المالية العالمية. مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت - لبنان، ص ص ۲۵۰-۲۵۱.

دوماهیك:

ئەزمونا ڤه گۆهاسستنن سیاسی بهرەف سیستەمین دیموکراسی ل ناڤ وهلاتین ژنوی پیگههشتی دا وژوانا ژی وهلاتین خودان نهفت وسامانین دی یین سروشتی نهشیاینه بنه مایین حوکمی دامهزاروهی ب دروستی بچه سپین ل بهرچاڤ وەرگرتنا گۆرانکاریین نۆی سیاسی وجیهانی وڤه بونا ئابووری وجیهانیوونی.

بیگومان ئیک ژ گرفتین سهرەکی ل ئاڤاکرنا سیستەمهکی دامهزاروهی یی دیموکراسی دا ل عیراقی پشتی قۆناغا سالایا ۲۰۰۳ ، سهرهلداننا ناکۆکیین بهردهوام بوویه ل سهر سامانین سروشتی (نهفت و گاز) وهک نمونه، سهره رای هه بونا دهستورهکی هه میشه یی وسازیین دهوله تی یین جۆرا وجۆر، لی عه قلیه تا ناوه ندگییری وبه رژه وه ندیین سیاسی یین جیاواز هه ر یا زال بوویه دهزر ومه ژیی دهسته لاتدارین نۆی یین عیراقی دا ب شیوهیه کی نهشیاینه سهرده ریه کا سیاسی یا شارستانیانه دگهل هه ریما کوردستانی بکه ن وهک هه ریمه کا فیدرال، سهره رای کو هه بونا سیستەمین فیدرالی ل وهلاتین فره نه ته وه وجیاواز ژ لای نه ته وایه تی وزمان وکل تووری ڤه پیدڤیه کا زۆر گرنگه بو ریگرتن ل سهرهلدان کیشه و ناکۆکیین سیاسی و ئابووری بتاییه تی ل سهر سامانین سروشتی، وه ولدان بو پشکداری پیکرنه کا راسته قینه یا هه می نه ته وه وه ریما ل دروستکرنا بریارا سیاسی - ئابووری ودابه شکرنا سهروهت وسامانان ب ئاوایه کی یه کسان ودادیه روه رانه. سیستەمین فیدرالی دا بهردهوام کیشه یا ل هه ڤ تینه گه هشتنی دناڤه را ناوه ند وه ریما دا په یادبیت سه بارهت سنووری ئه رک ودهسته لاتان، ل ڤیری هه بونا سه رخوه بونا ئابووری ودرایی دی کاره کی گرنگ بیت ژ پیخه مهت بوژانه ڤه یا هه ر هه ریمه کا فیدرال ب

پشتبهستن ب دهستور و ياسايي، پيچهوانه ي قى ئيكي كوم فهبونا دهستهلاتان ب ئاوايه كي رهها لجه م حكومهتین ناوهندی دی بیه هوکاري پهیدابونا ئاستهنگ وگرفتین سیاسي وکارگیری وژ دهستدانا دادپهروهري ل بکارئینانا سامانین بهردهست دا.

ئهمونا پشتی ساللا ۲۰۰۳ ی یا ئااکرنا عیراقا نوی بو مه دیاربوویه کو کیشه وعیبرهت تنی دگوهورینا رهوشا سیاسي وههبونا یاسا ودهستوری ل ههر وهلاتهکی دا نینه، بهکو پیدقی یه گوهورین دنیرین و عهقلیهت و سهردهری یا دهستهلاتی دا بهیه کرن ب مفا وهرگرتن ژ ئهموونین سهرکهفتیانه یین فیدرالی ل جیهانی و ههریمما روژهلاتا ناغین، کو بیگومان دهستهلاتدارین وهلاتی ئهف راستیه ل بهرچااف نهکریه.

لهورا ههبونا ههلسوکهفتین جیاواز ژ لایي ههر ئیک ژ حکومهتا ناوهندی و حکومهتا ههریمی قه پتر مهترسیی بو کومپانین نهفتی دروست کرن ژ لایي سیاسي ووهبهرههم هینانین پاشهروژی وهناردهکرنا بهرهه می، ول بن سیبهرا نهبوونا ریکهفتهکا ههفیشک، ههردوو لایه نان ریکن جورا وجور بکارئینانیه دبیاقی واژووکرنا گریبهستان، بو نمونه گریبهستین ههریمما کوردستانی بریتی یه ژ گریبهستین پشکداریکرنی یه دبهرههم هینانی دا، ددهمهکی دا گریبهستین حکومهتا عیراقی شیوهیی گریبهستین خزمهتی (عقود الخدمه) نه. وکیشهیا سهرهکی ل بهردهم سیستهما فیدرالی ل عیراقی ئهقهیه کو هه می دهقهروپاریزگه وههریمی قی وهلاتی بی بههر بووینه ژ سامانین نهفتی وپروگرامین گهشهپیدانی یین یهکسان لهورا دئه نجام دا ههموو پیقه رین ئابووری وجقاکي ئاماژهیهکا نه رینی تومارکرینه وهکو بیکاری و ههژاری وقهرزداری وتیکچوونا خزمهتین فیکرکن و ساخله می و..هتد.

حکومه‌تا هه‌ریما کوردستانی هه‌لدايه کو ب ریی یا ده‌رکنا یاسا تایبته ب گاز و نه‌فتی لسا ۲۰۰۷ کیشه‌یین یاسای دگهل حکومه‌تا عیراقی چاره‌سه‌ربکته و ماف و مولکداری یا خوه یا نه‌فتی به‌رجه‌سته‌بکته، هه‌روه‌سا ئەف یاسایه مافی دده‌ته حکومه‌تا هه‌ریمی کو دگهل حکومه‌تا عیراقی پشکداریی بکته ل ریفه‌برنا پرۆسین نه‌فتی یین تایبته ب کیلگه‌هین به‌ره‌مه‌ین پیشی ۲۰۰۵/۸/۱۵ ل ئا‌خا هه‌ریمی دا ل‌دیف حوکمی پرگا ئیککی ژ مادده‌ی یا (۱۱۲) یا ده‌ستوری فیدرالی، ول قی بیا‌قی دا خویندنا حکومه‌ت و ده‌سه‌لاتا ناوه‌ندی یا جیا‌وازه دگهل خویندنا کوردان بو برگه و ماف و ئەرکین ده‌ستوری هه‌میشه‌یی سالا ۲۰۰۵ ئ ئاماژه پی هاتیه کرن، نموونه ژ ی هه‌بو‌نا خویندنا جیا‌وازه بو سه‌رده‌ری کرن دگهل سامانین سروشتی (نه‌فت بو نموونه) یا کو ده‌ستوری ئیراقی و هه‌ردوو مادین ۱۱۲، ۱۱۱ پیداکری ل سه‌ر هاتیه کرن.

ئەف گرنگیدانه ب که‌رتی نه‌فت و گاز ی ل هه‌ریما کوردستانی دیار بوو پشتی کارو‌چالاکی لینگه‌ریانی ل نه‌فت و گاز ی ل قوناغا پشتی سالا ۲۰۰۷ و ده‌ره‌نجامین ده‌ستپیک یین کارین لینگه‌ریانی دیار بوو کو هه‌ریم خودانا یه‌ده‌کی پیدقی یه کو بیته ئەگه‌ری گۆهورینا نه‌خشی سیاسی - جیو‌پۆلوتیکی ده‌قه‌را رۆژه‌لاتا نا‌قین و هه‌فسه‌نگیا هیزا سیاسی - ئابووری، ئەف یه‌ده‌که وه‌کو نه‌فت ب (۴۵) ملیار به‌رمیل هاتیه مه‌زن‌ده‌کرن و گازا سروشتی ب ۲۰۰ تریلیون مترین سی جارکی. هه‌ر وه‌کو دیاره کو شیوه‌یی گریبه‌ستین نه‌فتی ل هه‌ریما کوردستانی ل سه‌ر بنه‌مایی پشکداریکنا کۆمپانین نه‌فتی یین بیانی یه ل به‌ره‌می کیلگه‌هان دا ورێژه‌یه‌کا مه‌زن یا به‌ره‌م و قازانجی دکه‌ن، ل ده‌مه‌کی دا شیوه‌یی گریبه‌ستین حکومه‌تا ناوه‌ندی ل سه‌ر بنه‌مایی خزمه‌تا کۆمپانین نه‌فتی یه وه‌ک کریی، و ئەف چه‌نده ئیکه ژ خالین

ناکوکیان وبنهست ل جیبه جیکرنا پیگریین دهستوری ل ناف سیستهما فیدرالی دا.

لهورا دهکرنا یاسا نهفت وگازی ل ههریما کوردستانی گرنترین یاسا بوویه بو ریځخستنا سامانین سروشتی وکاری لیگهریان ودهرخستن وهناردهکرنا نهفت وگازی، وپینگاڤهکا گرنګ بوویه بو دروستکرنا سندوڤا داهاتین نهفتی ب یاسا وپشکداری پیکرنا هاوالاتیان ل دروستکرنا بریاری دا، لی تا نوکه ب شیوهیهکی پراکتیکی کار پی نههاتیه کرن ونهکهفتیه دچار چوڤهکی دامهزراوهیی دا، نهخاسمه هیشتا ل عیراقی ژی چ یاسایین تایبته ب نهفت وگازی نینه کو ب ئاوایهکی یاسایی کیشه وگرفتین ل ناقبهرا ههردوو لایهنا دا چارهسه بکهت.

ل پینگاڤا راگههاندنا ئابووری یا سهربهخو و فروشتنا نهفتی، حکومهتا ههریمی تووشی چهنیدن ئاستهنگا بوو ژ وانا، نزم بوونا بهایین نهفتی ل بازارین جیهانی، پرسگریکین یاسایی وفشارین حکومهتا فیدرال ل سهر کومپانیین کرینا نهفتی ول ناڤهندیین نیڤ دهولهتی وچهندن جارا سکالا لدژی حکومهتا ههریما کوردستانی تومار کرن، زیدهباری کاریگهریین خراب بین شهری داعش ل سهر رهوشا ناڤخویی یا ههریمی وزیدهبوونا تیچوونین شهری.

ههروهسا گومانین زور ههنه ل سهر داتا وژمارین تایبته ب پرؤسا بهرههه ئینان وهناردهکرنا نهفتی بین کو ژ لایی وهزارهتا سامانین سروشتی ڤه دئینه بهلاڤکرن، سههرایی کو حکومهت شیاپه قهباری بهرههه ئینانا نهفتی ل پرانیا کیلگههان زیدهبکهت، لی گرفتین ههره سههرکی بریتی یه ژ نهریکیا ئیدارهکرنا ڤی بهرههه می ونهبوونا شهفافیته لی فروتن وئاستی هناردهکرنی دا چ ب ریی یا بوریا دناقبهرا ههریم - تورکیا یان ب ریی یا تانکهران یان ئه و پشکا روژانه بو

پالاوگه هان دئیتته تهرخان کرن.

و ژ ئه نجامی نه روونی یا گریبه ستا حکومه تا ههریمی ل گهل
کومپانیا دیلویت یا تاییه ت ب هویربینیکن ل داهاتی نهفتی وهک پینگا فهک
بو ب شه فافیه تی وب دامه زراوه یکرنا پرؤسا فروتن وب بازارکرنا نهفتا
ههریمی، لی قی چهندي نه رازیوون لدیف خورا ئینان ژ لایئ لایه نیئ
چاقدیریئ سیاسی وئابووری ولایه نیئ ئوپوزوسیون وریکخراوین جفاکا
سقیل ژ بهر کو هندهک پیرابوونین دی دپیڈقی بوون پیشی واژووکرنا
قی گریبه ستی وهکو په سه ندکرنا یاسا نهفت وگازی ودامه زراندا
کومپانیئ خومالی بو هنارده کرن وب بازارکرنا نهفت وگازی وکاراکرنا
رؤلی چاقدیریئ ژ لایئ ههردوو دهسته هلاتین یاسادانان و دادوهری فه.
ئه زمونا حوکمرانی یا کوردی ل گهل دوسه یا نهفتی ئه زمونه کا
پرشکهستن بووه وئهف سامانه ل شوینا کو ببیته جهی خوشگوزهرانی
بو خه لکی ههریما کوردستانی بوویه مهینه تی وبارگرانی، ول ئه نجامی
قی پرؤسه یا دهرخستن و فروتن نهفتی دا ل ههریمی، قهیران وزیانین
دارایی وئابووری یئ ئیکجار زور په یدابوون زیده باری زیده بوونا
قه رزین نافخویی ودهرفه یی کو ژ (۳۰) ملیار دولاران تیپه راندیه،
وزیده بوونا کیشه وناکوکیان ل ناقبه را حکومه تا فیدرل و حکومه تا
ههریمی دا، وزیده بوونا هه ژمونا وهلاتین ههریمایه تی وکومپانیئ
نهفتی یئ بیانی ل سه ر ئابووری یا ههریما کوردستانی. وژ لایئ
سیاسی فه، پرسا دیموکراسیه تی و مافی مروقی وئازادیئ تاکه که سی
وسیاسی ژی کهفتنه ل بهردهم مهترسی وه ره شه یان وحه زا لایه نیئ
دهسته لاتدار به ر هف دیکاتوریه ت و تاکره وه یی پتر به رفه ره بهوو ژ
پیخه مهت قورخکرنا جومگین سه ره کی یئ دهسته هلاتی وب هه دهردانا
سامانی نهفتی ژ پیخه مهت دهوله مه ندبوونا چهند که سایه تیئ سیاسی
وحیزبی وکومپانیئ بنه مالین دهسته هلاتدار ، ب شیوه یه کی ئهف سامانه
ژ پیخه مهت موکمرنا دهسته هلاتا حیزبی و بنه مالیه یی وزیده کرنا هیژین

لهشكرى وئەمنى بو پاراستنتا خوه بكارهينايه، ول ئەنجامدا ئەف
دۆسهيه هەتا لۆتكى ل ناڤ گەندەليى دا نقۆم بوو. و دەستەهلاتدارين
دەسترويشتوو ل ناڤ هەريما كوردستانى هيچ بەند و عيبرەتەك ژ
ئەزمونين فاشيل يين ب ريفەبرن وئيدارەدانا دۆسهيىن نەفتى ل
جيهانى وەرنەگرتن، تا قى سامانى ستراتيجى دۆيرپيخن ژ مەملانى
وتەماحكارين سياسى وحيزبى وبنەماله‌يى وبهيتە ب دامەزراوہيىكرن
ل چارچۆڤه‌كى ياساى دا كو خزمەتا نەوہ و نەفشيىن داهاى بکەت
وبارگرانى دروست نەبيت ل سەر ملي ھاولاتين هەريمى ورەوشا
ئابوورى ل وەلاتى.

بلاوکراوهکانی بۆردی ھۆشیاری

لە ساڵی (۲۰۲۴ - ۲۰۲۵)

ز	ناوی کتیب	نوسەر و وەرگێڕ	ساڵی چاپ
۱	الدولة الفاشلة	عدنان منصور	۲۰۲۴
۲	پێکهاتنی ژیاڵی حزباڵیەتی لە جیھاندا	محمد فاتح	۲۰۲۴
۳	مواقف و آراء	جلال طالبانی	۲۰۲۴
۴	شۆرشێ نوێ لە پراکتیکدا	جەلال تالەبانی	۲۰۲۴
۵	الهم الوطني	اعداد: محمد شیخ عثمان	۲۰۲۴
۶	یەکیتمانی نیشتمانی کوردستان و رەهەندەکانی جەنگی جیھانی دژ بە تیرۆر	فەزید ئەسەسەرد	۲۰۲۴
۷	پۆپۆلیزم و دیدگای یەکیتمانی نیشتمانی کوردستان	رێکەوت اسماعیل	۲۰۲۴
۸	بیرەوهرییهکانم	نەجمەدین گلی	۲۰۲۴
۹	دەرکەوتن لە میدیا رێنمایی سەرەتایی بۆ کاندید	بەهێز حسین	۲۰۲۴
۱۰	سنورەکانی دیموکراسی لە ھەریمی کوردستان	د. ئەکرەم میھرداد	۲۰۲۴
۱۱	بەشیکی لە وتارە روژنامەوانییەکان - بەرگی یەکەم	سامی قادر	۲۰۲۴
۱۲	تۆماری سەرۆهری (۸) بەرگ	ئازاد سەراوی	۲۰۲۴
۱۳	جەنگی سارد	رێکەوت ئیسماعیل	۲۰۲۴
۱۴	رەهەندی تەندروستی - بەرگی دووھم	گۆران سەلام محمد	۲۰۲۵

٢٠٢٥	گۆران سهلام	رهههندی تهنهروستی - بهرگی سپهههه	١٥
٢٠٢٥	پروژهی هاوبهش - بنکهی ژین	الشرارة - دوو بهرگ	١٦
٢٠٢٥	عهباس عهبدولرهزاق	راگهیاندن و هونهر له شۆرشى نویدا	١٧
٢٠٢٥	ن: بلند شالى کورديکرن: محسن عهبدلرهحمان	شۆرهشهک ژ ههلهمورا شۆرهشهکى کاروانى ٣٨ شۆرهشگيران	١٨
٢٠٢٥	محمد تهقى	پارتيزانهکانى دواى ئهنفال	١٩
٢٠٢٥	برايم جهلال	فهههنگى سياسى	٢٠
٢٠٢٥	ئامادهکردنى: ئهميره محمد	سهروهراڻى زيندانىانى موسل	٢١
٢٠٢٥	محمد شىخ عبدالکريم سۆلهيى	شۆرشى نوئ و يهکيتى مامۆستايانى کوردستان له شاخ	٢٢
٢٠٢٥	ن: ستران عبدالله ترجمه: على شمدين	في ادبيات حركة الكردايتي	٢٣
٢٠٢٥	جهلال تالهبانى	کوردستان و بزووتهوهى نهتهوهيى کورد	٢٤
٢٠٢٥	دهقى عهرهبي: جهلال تالهبانى وهرگيران: شاسوار جهلال	يهکيتى نيشتمانى کوردستان بۆچى؟ لهگهه دهقه عهرهبييهکهيدا	٢٥
٢٠٢٥	ئامادهکردنى ئهميره محهمهه	سهنگهر و خوين	٢٦

